

A Nyíregyháza–Oroson feltárt honfoglalás kori temetőről

Jakab Attila

Bevezető

2009-ben a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat munkatársai kutatóárkok és fémkereső segítségével előzetesen megkutatták a Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) határában építendő Mega Üzleti Park névre hallgató, nagy kiterjedésű beruházás tervezett területét.¹ A kutatások pozitívnak bizonyultak. Ekkor találták meg az első két Ny–K-i tájolású sírfoltot, valamint ekkor kerültek elő az első – később a 4256. számot kapott sírhoz tartozó – honfoglalás kori veretek (KURUCZ 2010.). A beruházáshoz kapcsolódó megelőző feltárást a nyíregyházi Jósza András Múzeum, a szatmárnémeti Szatmár Megyei Múzeum, valamint a nagykovácsi Városi Múzeum régészei végezték el 2010 áprilisa és decembere között. Az ásatás területe több mint 25 hektár volt, melyen 6000-nél több objektum került feltárára (ISTVÁNOVITS 2012.) (1. kép). A szóban forgó területet északról egy fasorral szegélyezett földút, nyugatról a Nyíregyházát keletről elkerülő műút, délről a 41. számú főút, míg keletről egy mocsaras terület határolta.² Az alábbiakban részletesen ismertetett temető a terület ÉNy-i, annak is a középső részén terült el. Az É–D-i homokos dombháton elhelyezkedő 97, valamint az ezektől északra, 83 m-re feltárt 3 sírral együtt kerekén 100, X–XI. századra keltezhető sírt bontottunk ki.³ Ezzel a temető teljesen feltártnak tekinthető.⁴ A temető területének megtörtént a 3D-s felmérése,⁵ és sor került a már lehumuszt területen fűrásminták vételére.⁶ Ezenkívül többféle természetismereti vizsgálat készült az előkerült leletek kapcsán (antropológiai, archaeozoológiai, petrográfiai, fémanyag-összetétel, genetikai),⁷ utóbbiak eredményeit a függelékben teszem közzé.

¹ A fémkeresést Bacskai István végezte.

² A mostani feltárást közvetlen környezetében, a Nyíregyházát keletről elkerülő út, valamint a 2010-ben feltárt terület DNy-i részén kialakított körforgalom területén a Jósza András Múzeum munkatársai 2004-ben megelőző feltárást végeztek. Ennek során – a többi között – egy bronzkori település nyomai láttak napvilágot, melynek folytatása 2010-ben a 41. sz. főúttól északra fekvő területen szintén előkerült (L. NAGY 2015.).

³ Megjegyzendő, hogy a temető területén még egy császárkori telep, valamint egy néhány urnasírból álló bronzkori temető maradványai voltak még megfigyelhetők. Az ásatási összesítőn csak a tárgyalt temető sírjait tüntettük fel, a korábbi korszakok objektumait nem.

⁴ A homokos talaj miatt a sírfoltokat sokszor nem vagy gyakran csak a váz szintjén tudtuk megfigyelni. Ez különösen a temető északi részére igaz. Éppen emiatt a temető területét többször átnyestük, a dokumentáció befejezése után pedig a szükségesnek vélt helyeket géppel átkutattuk, ám több sír nem került napvilágra.

⁵ Veszprémi László geodéta (JAM) készítette, akinek munkáját köszönöm!

⁶ Ennek eredményeit lásd BURÓ–JAKAB–LÓKI 2011.

⁷ A petrográfiai, fémanyag-összetétel és a genetikai vizsgálatok anyagi fedezetét a Magyarország–Románia Határon Átnyúló Együttműködési Program (2007–2013) HuRo/0801/024, illetve HuRo/0901/060/2.5.1. pályázata biztosította.

1. kép

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő), az ásatás területe észak felől (fotó: Balázs Attila)

Fig. 1

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő), territory of the excavation from the north
(photo by Attila Balázs)

Sírleírások

4003. sír (I. tábla)

A gép által megtalált váz.⁸ Koponyáját a gép félbevágta. Foltja igen bizonytalanul, leginkább sárgával kevert sötétbarna ovális foltként jelentkezett. Sírödre a bontás során inkább kissé négyzetesnek bizonyult, de ez is igen bizonytalan, ezért a rajzon szaggatott vonallal jelöltük. (Ebben az esetben a folt szélének bizonytalansága vélhetőleg összefüggésben van a részben alatta előkerült sírral – lásd lejjebb!) A sírban egy 1–2 éves kisgyermek csontváza került elő.⁹ Koponyája balra billent, csontjainak jelentős része felszívódott. Bal és jobb felkarcsontja, a nyakcsigolyák, valamint a két lábszár(?) maradt meg. Koponyájától északra mintegy 50 cm-re további két csonttöredék került elő. A váz h. a koponyatetőtől a lábvéig 60 cm. Részben alatta került elő a 4030. sír. A váz tájolása: Ny–K 266–86°. (A sírgödör tájolását – tekintettel a feljebb leírt bizonytalanságokra – nem adom meg.) A sír feltételezhető h. 80 cm, sz. vélhetőleg 40–50 cm-nél nem lehetett nagyobb, m. 5 cm.

Leletek: 1. Koponyájának közepétől északra 100 cm-re, a folton kívül, a nyelésből egy fokozatosan hegyesedő, négyzetes keresztmetszetű *bronztű* töredéke került elő, melynek vége hiányzik. H. 3,2 cm, sz. 0,1–0,2 cm. Elképzelhető, hogy nem a sírhoz tartozik(?).¹⁰

4004. sír

A gép által megtalált sír. A gép a váz koponyáját és bal felkarját részben megsemmisítette. A lekerekített sarkú téglalap alaprajzú gödör betöltése sárgával kevert szürkésbarna. A sírban egy 37–46 év közötti férfi váza feküdt. Arckoponyája megsemmisült, agykoponyája hátrabukott. Kulcsontja V alakban állt. Bal karja szögben meghajlítva a hasára téve. Jobb karja szorosan a test mellett, tenyere a jobb combcsonton. A sírban mért vázhossz 167 cm. A sír tájolása: Ny–K 260–80°. ¹¹ A sír h. 221 cm, sz. 54 cm, m. 6 cm.

Leletek: 1. A sírgödör ÉK-i falánál, de már azon kívül, egy meghatározhatatlan funkciójú *ezüsttárgy töredéke* látott napvilágot. Kisméretű, kerekded, préselt lemez, melynek egyik széle kis tüske formájában felcsavarodik. Átm. 0,5×0,7 cm, v. 0,1 cm. 2. A két combcsont között egy *császárkori kerámiadarab* került elő.

4005. sír

A Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat munkatársai által húzott kutatóárokban került elő. A gép a koponyát a megtaláláskor félig elvitte. A lekerekített sarkú sírgödör betöltése sárgával kevert sötétbarna. 8 cm mélységben egy sötétbarna betöltésű, téglalap (113×54 cm) alakú folt – koporsónyom – rajzolódott ki. M. 10 cm a jelentkezés szintjétől. A sírban lévő, jobbra billent koponyát a gép félbenyeste. A 3 éves gyermek csontjai közül néhány bordatöredék és három hosszúcsont maradt meg. Ezek sem voltak eredeti helyzetükben, hanem a felsőtest környékén kerültek elő, elmozdulva. A váz tájolását nem lehetett mérni,

⁸ A vázak többségét háton fekvő, nyújtott testtartásban találtuk meg. A leírásokban a továbbiakban ezt nem említem. Azon vázak pozícióját, melyek ettől eltértek – az adott sírnál – részletesen leírom.

⁹ A sírok antropológiai meghatározását Szathmáry Lászlónak (JAM) köszönöm!

¹⁰ A táblákon szereplő sírrajzok méretaránya 1:20, míg a tárgyaké 1:1. Ahol ettől eltérő méretben mutatjuk be a tárgyakat, azt minden esetben léptékkal jelezzük. A sírrajzokon szereplő szaggatott vonalak bizonytalan, nem egyértelműen megfogható vonalakat jelölnek. A leírásban jelzett kerámiatöredékeket nem tüntettük fel a táblákon. A tárgyrájzok egy részét Svéda Csaba, míg másik részét és a táblákat Belezna Gabriella készítette. Munkájukat köszönöm!

¹¹ A tájolás megadásakor a sírgödör tájolását vettem alapul. Amennyiben a síré és a vázé megegyezett, akkor a váz tájolását nem írtam le külön. Ellenkező esetben a váz tájolását is megadom. Ha a sírgödör tájolása nem volt egyértelműen megfigyelhető, akkor csak a váz tájolását tüntettem fel.

csak a koporsóét. Ez eltért a sír tájolásától. A sír tájolása: Ny–K 258–78°. A koporsó tájolása: Ny–K 250–70°. A sír h. 122 cm, sz. 70 cm, m. 19 cm.

Leletek: 1. Egy fekete, a középső vonalában körbefutó, fehér rátéttel díszített üvegyöngy a sírgödör keleti végében, a koporsón belül, 3 cm mélyen, az északi faltól 9 cm-re. Átm: 1×1,2 cm, a lyuk átm. 0,5 cm. 2. A koponya felszedésekor, a jobb oldala alól egy közel ke-rek, kör átmetszetű, nyitott, bronz karikaékszer került elő. Átm. 1,9×1,9 cm, v. 0,15 cm. 3. Az 1. melléklettől nyugatra mintegy 15 cm-re egy szürke, korongolt, homokkal és kevés kavicsal soványított, közel háromszög alakú, vékony császárkori kerámiadarab. Mindkét oldalán – a széleken – rovátkolás nyomok figyelhetők meg. 4. A betöltéséből még további három, szabad kézzel formált őskori oldaltöredék került elő.

4006. sír (I. tábla)

Sárgával kevert sötétbarna, lekerekített sarkú téglalap alakú foltként jelentkezett. Az 54–59 éves férfi csontjai viszonylag jó állapotban maradtak meg. A koponya előrenézett és kissé jobbra billent. Bordái és csigolyáinak egy része hiányzott. Jobb alkarja derékszögben a hasára téve. Bal alkarja hiányzott. A sír középső részén, 6 cm mélységben egy sötétbarna, téglalap alakú folt rajzolódott. H. kb. 160 cm, sz. 45 cm. 11 cm mélyen a folt pregnánsabban rajzolódott. A már inkább sárgával kevert szürkésbarna folt biztosan követhető, h. 146 cm, sz. 43 cm. A koporsó keleti vége az állatjáratok miatt bizonytalan, 187×45 cm, m. a jelentkezési szinttől 22 cm. A sírban mért vázhossz 139 cm. A sír tájolása: Ny–K 264–84°, h. 229 cm, sz. 76 cm, m. 33 cm.

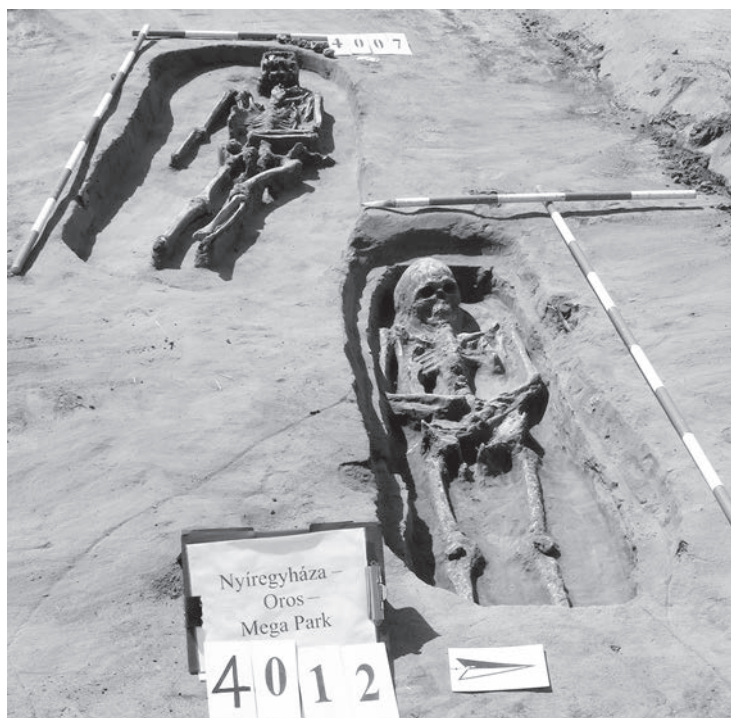
Lelet nem volt.

4007. sír (II. tábla, 2. kép)

A Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat munkatársai által húzott kutatóárokban került elő. Lekerekített sarkú, világosbarna, sárgával és sötétbarnával kevert téglalap alakú foltként jelentkezett a 4012. sírtől DNy-ra. Úgy tűnt, hogy kismértékben vágják egymást, de ezt egyértelműen nem tudtuk eldönteni. A 25–34 év közötti nő koponyájának egy részét a gép

elvitte, és a jobb alsó lábszára is napvilágra került. Állkapcsa a kulcscsont felett feküdt. Bal alkarja derékszögben a hasra hajlítva, jobb karja kinyújtva feküdt, kissé elállt a testtől. Bal lába kissé behajlítva volt. A koponya és a láb 6–7 cm-rel magasabban helyezkedett el, mint a váz többi része. A váz h. 145 cm. A sír tájolása: Ny–K 272–92°. A váz tájolása: Ny–K 276–96°. A sír h. 185 cm, sz. 76 cm, m. 10 cm.

Lelet nem volt.

2. kép

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő), superpozíció a 4007. és a 4012. síroknál

Fig. 2

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő), superposition at graves 4007 and 4012

4009. sír (II. tábla)

Lekerekített sarkú, kevés sárgával kevert sötétbarna, téglalap alakú foltként jelentkezett. A megtaláláskor a koponya kismértékben sérült. A viszonylag jó megtartású, 65–74 év közötti férfi koponyája balra fordult és enyhén hátrabukott. Szája kissé nyitva, válla felhúzva került elő. Jobb karja szorosan a test mellett, bal karja szintén, kézfeje a bal medencén, illetve ujjai a bal combcsonton. A váz h. 154 cm. A váz alatt 10–12 cm vastag betöltésréteg jelentkezett. A sír tájolása: Ny–K 240–60°, h. 205 cm, sz. 59 cm, m. 10 cm.

Lelet nem volt.

4012. sír (II. tábla, 2. kép)

A Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat munkatársai által húzott kutatóárokban került elő. DNY-i sarka érintkezik a 4007. számú sírral, de viszonyukat egyértelműen nem tudtuk eldönteni. Lekerekített sarkú, sárgával kevert sötétbarna foltként jelentkezett, mely a DK-i oldalon kiszélesedett, de gödre itt nem vált el egyértelműen. Mint utólag kiderült, ezen a részen a sírt részben beleásták a 4049. szarmata gödörbe. Csak részben megfigyelhetően rajzolódott ki 7 cm mélyen a sötétbarna koporsófolt. A 38–43 év közötti férfi koponyája előrenézett, bal alkarját a medencére hajlították, jobb ujjpercei a bal alkaron feküdtek. A sírban mért vázhossz 148 cm. A sír tájolása: Ny–K 264–84°, h. 185 cm, sz. 57 cm, m. 22 cm. A koporsó h. 156 cm, sz. 46 cm, m. a jelentkezéstől 9 cm.

Lelet nem volt.

4015. sír (II. tábla)

Foltja igen nehezen rajzolódott ki, és először gödörfoltként dokumentáltuk. A metszetre bontáskor derült ki, hogy a lábszárnál vágtuk át a sírgödört. Mintegy 15 cm vastag földréteg leszedése után rajzolódott ki a kevés sárgával kevert sötétbarna, lekerekített sarkú téglalap alakú sírfolt. A robusztus, 66–75 év közötti férfi koponyája kissé balra biccent, álla leesett. Két alkarja a hasára hajlítva, a bal feküdt a fejhez közelebb. A sírban mért vázhossz 149 cm. A sír tájolása: Ny–K 250–70°, h. 215 cm, sz. 75 cm, m. 44 cm.

Leletek: A betöltésből három korongolt császárkori oldaltöredék került elő. Kettő szürke, a harmadik téglaszínű.

4016. sír (II. tábla)

Szinte alig látható sírfolttal jelentkezett a sárga homokos altalajban. A 19–28 év közötti férfi arcrésze a humuszoláskor megsérült (szilánkosra tört), a nyakcsigolyák és a koponya elmozdult eredeti helyéről. A humuszolás során megsérült a medence is. A kulcsontok felhúzott pózban, a törzs enyhén megtekeredve feküdt: valószínűleg lepelbe csavarva helyezték a sírba. A két alkar csaknem teljesen hiányzott, csak kis töredékek kerültek elő. Jobb keze a jobb combcsont fejénél került elő, a balból nem találtunk meg semmit. A sírban mért vázhossz 158 cm. A sír tájolása: Ny–K 246–66°, h. 197 cm, sz. 59 cm, m. 6 cm.

Leletek: 1. A jobb felkar alsó részének külső oldalán – könyöktájékon – került elő egy líra alakú *csiholó* töredéke. Nagyobbik darabjának átm. 2×4,9 cm, v. 0,4 cm, a hozzá nem illeszkedő, de formája alapján a *csiholó* másik szárának tartandó töredék átm. 1,7×3 cm, v. 0,3 cm. 2. Az előbbitől néhány cm-re keletre került elő egy kisméretű, barnásdrapp *hid-rokvarcit*(?).¹² 1,1×1,4×2,4 cm. 3. A bal mellkas felső részén, a kulcsontok tájékán egy függőlegesen álló, ismeretlen funkciójú *bronztárgy* került elő. B alakú, a felső részen és a középtől kissé lejjebb át van fúrva. 1,5×0,6 cm, v. 0,1 cm. 4. A koponya felszedésekor, közel

¹² A petrográfiai vizsgálatokat Rózsa Péternek (Debreceni Egyetem, Természettudományi és Technológiai Kar, Földtudományi Intézet, Ásvány- és Földtani Tanszék) köszönöm! A kövek nyersanyaglelőhelyeként a piroxéndácit esetében a tokaji Nagy-hegy, míg az egyéb kőzetek esetében a Tokaji-hegység, valamint Kárpátalja valószínűsíthető.

a csigolyákhoz előkerült egy kör átmetszetű, minden bizonnyal nyitott *bronz karikaékszer* töredéke. H. 1 cm, v. 0,1 cm.

4017. sír (III. tábla)

Jól látszódó sárga-barna, kevert, téglalap alakú foltként jelentkezett. A viszonylag mély sírban az 55–69 éves férfi koponyája előrenézett. Leesett állkapcsa erőteljesen jobbra fordult. Jobb alkarja a keresztsontra hajlítva, a bal a mellkas közepére visszahajlítva feküdt. Mindkét lába felhúzva a jobb oldalra. A jobb térd kissé magasabban feküdt, mint a bal. A sírban mért vázhossz 148 cm. A sír tájolása: Ny–K 258–78° h. 190 cm, sz. 82 cm, m. 40 cm. *Leletek:* 1. A koponya bal oldala és a sír északi fala között, közel a sírgödör nyugati széléhez, 33 cm mélyen egy keskeny, barna, háromszög keresztmetszetű *jáspis(?)*. 0,4×0,7×2,6 cm. 2. A félrefordult állkapocs alatt hegyével DK-re forduló rombusz alakú *nyílcsúcsot* találtunk. A helyszínen mért h. 5,1 cm, sz. 2,6 cm; restaurálás utáni h. 5,05 cm, sz. 1,6 cm, v. 0,3–0,6 cm. 3. A betöltésből *őskori oldaltöredék*, valamint egy téglaszínű, *császárkori peremtöredék* került elő.

4018. sír (III. tábla)

Kissé bizonytalan, sárgásbarna, téglalap alakú foltként jelentkezett. A gép a koponya egy részét elvitte. A 65–74 éves nő bal karja kissé elállt a testtől, míg jobb alkarjából csak egy csonk maradt. A sírban mért vázhossz 132 cm. A sír tájolása: Ny–K 264–84°, h. 174 cm, sz. 59 cm, m. 7 cm.

Lelet nem volt.

4020. sír (III. tábla)

Jól látszódó, lekerekített sarkú, sárgásbarna betöltésű, téglalap alakú foltként jelentkezett. A 37–42 éves nő koponyája jobbra előrebiccent, karjai szorosan a test mellett. A váz h. 144 cm. A sír tájolása: Ny–K 264–84°. A váz tájolása: Ny–K 272–92°. A sír h. 218 cm, sz. 74 cm, m. 28 cm.

Leletek: 1. A jobb könyök külső oldalán rossz állapotban lévő, háromszög keresztmetszetű, alsó nyélállású vas *késpengetőredék* a nyélnyújtvány maradványával. Hegye nyugatra mutatott. H. 3,3 cm, sz. 2,2 cm, v. 0,15–0,3 cm. Mellette kevés, talán más tárgyhoz tartozó, megmenthetetlen vasmorzsa. 2. A betöltésből három *őskori oldaltöredék*, valamint egy szürke, korongolt, *császárkori oldaltöredék* került elő.

4021. sír (III. tábla)

Jól látszódó, lekerekített sarkú, sárgásbarna, téglalap alakú foltként jelentkezett, a koponya déli oldalánál oválisan kissé kiszélesedett. (Utólag kiderült, hogy a 4021/01. szarmata gödörre ásták rá.) A 41–46 éves nő karja szorosan a test mellett feküdt. Jobb lába kissé kifordult. Koponyáját kissé feltámasztották. A sírban mért vázhossz 147 cm. A sír tájolása: Ny–K 260–80° h. 220 cm, sz. 77 cm, m. 21 cm.

Leletek: 1. A sírgödör keleti felében, a nyelési szinten egy közepes állapotú *kauricsiga* került elő, felső harmadában a felfüggesztést szolgáló lyukkal. 1,6×2,1 cm, v. 1 cm. 2. A betöltésből került elő egy rossz állapotú, eredetileg kerek, ólom *fülesgomb*. Füle letört, csak az indítása figyelhető meg. M. 1,1 cm, átm. 0,8×0,9 cm. 3. A váz felszedésekor került elő a nyakcsigolya alatt egy szürke, korongolt, *császárkori* kisméretű *oldaltöredék*.

4022. sír (IV. tábla)

Igen bizonytalanul jelentkező, alig látható, sárgásbarna, téglalap alakú foltként jelentkezett. Az 59–68 év közötti nő koponyája felfelé nézett, álla leesett, fogmedre felszívódott. Karja szorosan a test mellett. Bal kézfeje a bal combcsonton, jobb ujjpercei a jobb combcsonton kerültek elő. A sírgödör h. bizonytalan. A váz a sírban kissé ferdén helyezkedett el, lába

DK felé volt. A sírban mért vázhossz 143 cm. A sír tájolása: Ny–K 268–88°. A váz tájolása: Ny–K 274–94°. A sír h. kb. 190 cm, sz. 54 cm, m. 9 cm.

Lelet nem volt.

4023. sír

Nehezen látható, sárgásbarna, lekerekített sarkú téglalap alakú foltként jelentkezett. A megtaláláskor a gép elnyeste a koponya több mint felét és a bal felkart. A maradványok alapján a koponya előrenézett. A 40–70 éves nő jobb karja kissé elállt a testtől, míg a kinyújtott bal alkar az előbbinél közelebb volt a bal medencéhez. A sírban mért vázhossz 143 cm. A sír tájolása: Ny–K 270–90°, h. 185 cm, sz. 75 cm, m. 5 cm.

Lelet nem volt.

4024. sír (IV. tábla)

Alig elváló, kevés sötétbarnával kevert barnássárga, lekerekített sarkú téglalap alakú foltként jelentkezett. A 34–39 éves nő koponyája kissé balra billent. Bal válla felhúzva egészen az arci részig. A könyök a törzs síkjától kb. 10 cm-rel magasabban helyezkedett el. A bal kéz a medence alá, illetve mellé nyúlt, mintha „csípőre tette” volna. Jobb karja a törzs mellett nyújtva, kézfeje a jobb combcsonton. A sírgödör a folthoz képest dél, illetve kelet felé mintegy 15 cm-rel bővült. A sírban mért vázhossz 158 cm. A sír tájolása: Ny–K 261–81°. A váz tájolása: Ny–K 249–69°. A sír h. 206 cm, sz. 82 cm, m. 52 cm.

Lelet nem volt.

4025. sír (IV–V. tábla, 3–4. kép)

Az igen bizonytalanul jelentkező sírgödör téglalap alakú, világosbarna foltként jelentkezett. A lábszárat a gép elvitte. A 19–28 éves nő koponyája jobbra billent, a sírgödör aljától 2–3 cm-rel magasabban helyezkedett el. Válla enyhén felhúzva, karja a testtől kissé eltartva került elő.

4. kép

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő),
a 4025. sír részlete

Fig. 4

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő),
detail of grave 4025

3. kép

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) 4025. sír

Fig. 3

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) grave 4025

Ujjpercei és bordáinak egy része hiányzott. A váz a sírgödörhöz képest ferdén helyezkedett el. A váz hossza 101 cm. A sír tájolása: Ny–K 282–102°. A váz tájolása: Ny–K 260–80°. A sír h. 126+? cm, sz. 73 cm, m. 15 cm.

Leletek: 1. Lencse alakú, öntött, bronz *fülesgomb* az állkapocs bal szárától balra, a nyakcsigolyákon, kör alakban áttört, közel téglalap alakú fülével kelet felé. A gomb alján sugaras díszítés látszik. Átm. 0,8 cm, m. 1,1 cm, a fülön lévő áttörés átm. 0,3 cm. 2. Nyitott, ezüst *karikaékszer* kettétörve a sírgödör északi falában, a nyesési szinttől 2 cm-re. Az enyhén ovális, kerek átmetszetű, egyik végén enyhén hegyesedő végű karika két vége keresztben egymásra hajlik. Átm. 3,2×3,8 cm, v. 0,2 cm. 3. Közel kerek, kikerekedő végű bronz *pántkarperec* a bal alkar középső részén. Nyitott vége felfelé nézett. Átm. 6,25×6,3 cm, sz. 0,9 cm, a kikerekedő végek sz. 0,8–0,9 cm, v. 0,2 cm. 4. Közel kerek, enyhén kikerekedő végű bronz *pántkarperec* a jobb csuklónál. A megtaláláskor már törött volt. Átm. 5,5×6 cm, sz. 1,2 cm, a kikerekedő végek sz. 1,25–1,35 cm, v. 0,1 cm. 5. Bekarcolt vonalkeretben három sorban elhelyezkedő görög feliratos, bronz *pecsétségűrű* a jobb alkartól keletre 12 cm-re, fejével kelet felé, 3 cm-rel a sír alja felett. Átm. 1,9×2,3 cm, a fej átm. 1,4×1,7 cm, v. 0,1 cm. 6. A koponya alatt, a jobb oldalon, a felszedés során egy 3×4 cm-es területen sötétbarna *szervesanyag*-maradványt figyeltünk meg. Ebben került elő egymáshoz nem illeszkedő három részre törve egy kör átmetszetű *nyitott*, bronz *karikaékszer*. Eredeti alakja nem egyértelmű, talán ovális lehetett. A darabok h. 1 cm, 2,5 cm, 3,2 cm, v. 0,1 cm. 7. A sírgödörön kívül, a déli falától 15 cm-re, 7 cm mélyen öntött, lencse alakú bronz *fülesgomb*, alján sugaras díszítéssel; kör alakban áttört, közel téglalap alakú fülével. Átm. 0,9 cm, m. 1,2 cm, a fülön lévő áttörés átm. 0,3 cm.

4026. sír (VI. tábla)

Jól látható, sötétbarna, kevés sárgával kevert, lekerekített sarkú téglalap alakú foltként jelentkezett. A 48–57 éves nő koponyája kissé balra billent, bordái szétnyíltak. Bal felkarja a test mellett, alkarja a bal medencelapáton, kézfeje a keresztcsonton nyugodott. Jobb felkarja a test mellett kinyújtva, míg az alkarja enyhe szögben megtörve a jobb medencelapát mellett nyugodott. A sírban mért vázhossz 147 cm. A sír tájolása: Ny–K 246–66°, h. 208 cm, sz. 82 cm, m. 16 cm.

Leletek: 1. Nagyméretű, enyhén ovális, kikerekedő végű bronz *pántkarperec* a jobb csukló környékén, nyitott végével felfelé. Átm. 6,5×7,1 cm, sz. 0,9 cm, a kikerekedő végek sz. 1–1,1 cm, v. 0,1 cm. 2. A betöltésből két *őskori kerámia* – egy oldaltöredék, és egy büttyök-díszes darab – látott napvilágot.

4027. sír (VI. tábla)

Igen bizonytalanul, nehezen láthatóan, sárgásbarna, lekerekített sarkú téglalap alakú foltként jelentkezett. Koponyájának felét és lábszárainak egy részét a gép elvitte. A 30–60 éves férfi koponyája – amennyire meg lehet állapítani – előrenézett. Állkapcsából csak egy töredék maradt meg a koponya jobb oldalán. Bal alkarja szögben ráhajlítva a hasi rész alá. A megmaradt jobb alkarcsonatok alapján ez is rá lehetett hajlítva a hasra. Bal kulcscsontja hiányzott. A sírban mért vázhossz 163 cm. A sír tájolása: Ny–K 254–74°. A váz tájolása: Ny–K 258–78°. A sír h. 185 cm, sz. 72 cm, m. 6 cm.

Leletek: 1. A jobb felkar belső oldalán, közel a bordákhoz Ny–K-i irányban, hegyével keletre alsó nyélállású *vaskés*, nyélnyújtványa a vége felé hegyesedik. H. 10,5 cm, ebből a penge 6,8 cm, a penge sz. 0,5–0,9 cm, v. 0,2–0,3 cm. 2. A bal felkar belső oldalán, attól 7 cm-re, már a bordák között kör alakban áttört fülével északra egy öntött, gömb alakú bronz *fülesgomb*. Alsó felén halványan látszó, sugaras díszítés figyelhető meg. Átm.

0,8 cm, m. 1,8 cm, a kör alakú áttörés átm. 0,3 cm. 3. A betöltésből egy téglaszínű, korongolt császárkori oldaltöredék került elő.

4029. sír (VI. tábla)

Viszonylag jól látszódó, lekerekített sarkú téglalap alakú foltként jelentkezett. Az 50–65 éves férfi koponyáját a gép találta meg, egy részét elvitte. A koponya kissé hátrabillent és jobbra biccent. Fogmedrei felszívódtak. Bal karja visszahajlítva, keresztbe fektetve a mellkason. Jobb karját teljesen behajtották, így az alkar egészen a kulcscsontig ért. Mindkét lábát jobbra kissé felhúzták. A sírban mért vázhossz 160 cm. A sír tájolása: Ny–K 244–64°, h. 212 cm, sz. 71 cm, m. 7 cm.

Lelet nem volt.

4030. sír (VII. tábla)

A 4003. sír gödrének tisztításakor került elő a 25–34 éves nő koponyája 23 cm mélyen a nyelési szint alatt. A koponya a 4003. sírétől északra, mintegy 40–45 cm-re jelentkezett. A két sír vélhetőleg családi(?) temetkezés és a gyermeket temethették később. A 4030. sír foltja nem volt igazán megfigyelhető, a koponya jelentkezése után kezdtük csak el bontani. A sír rabolatlan volt, de állatjáratokkal erősen bolygatott, a csontok pedig rossz megtartásúak. A koponya erősen sérült, az arci rész szinte teljesen hiányzott. A koponya jobbra billent, a kar szorosan a test mellett, a jobb kar a jobb combon, a bal a bal combon, az ujjpercek is a combon helyezkedtek el. Bordái, csigolyái felszívódtak. A sírban mért vázhossz 142 cm. A váz tájolása: Ny–K 240–60°. A sír h. kb. 185 cm, sz. kb. 45 cm, m. 28 cm.

Leletek: 1. A mellkas jobb oldalának felső részén egy hegyesedő végű, L alakú, ismeretlen funkciójú bronztárgy töredéke. A kis tüske szélesebbik végén – arra merőlegesen – egy szélesebb bronzlapocska töredéke, mely nem utólagos forrasztás eredménye. A tüske h. 1,4 cm, átm. 0,15–0,2 cm, a lapocska átm: 0,6×0,8 cm, v. 0,1 cm.

4032. sír (VII–VIII. tábla, 5. kép)

Bizonytalanul jelentkező, sárgával kevert világosbarna foltként jelentkezett. Bontáskor nyugatra jelentősen bővült, és délre is változott a sír alakja. Így a gödör keleti fala bizonytalan, a többi a bontás során viszonylag jól megfogható volt. A 31–40 éves nő koponyája előrenézett, álla leesett. Jobb karja a jobb medencén, a bal szorosan a test mellett. Lába kissé magasabban feküdt, mint a felsőteste. A sírban mért vázhossz 142 cm. A sír tájolása: Ny–K 260–80°. A váz tájolása: Ny–K 266–88°. A sír h. 200 cm, sz. 57 cm, m. 12 cm.

Leletek: 1. Kerekded, kör átmetszetű, nyitott, bronz karikaékszer a koponya

5. kép

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő), karperecek a 4032. sírban

Fig. 5

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő), bracelets in grave 4032

jobb oldalán, az állkapocs és a koponya találkozásánál. A kettétört, ragasztott karika átm. $1,95 \times 2,1$ cm, v. 0,1 cm. 2. A jobb kézfej környékén (de már nem az alkaron) kerek, kör átmetszetű, enyhén hegyesedő végű (itt ovális keresztmetszetű), nyitott, bronz *karperec*. Átm. 7,2 cm, v. 0,5 cm, a végeknél 0,4–0,45 cm. 3. A bal kézfej környékén (de már nem az alkaron) kerek, mindkét végén hurkos kialakítású, spirálissal kitöltött sodrott bronz *karperec*. Átm. $6,85 \times 7$ cm, a végek átm. $1-1,1 \times 1-1,2$ cm, v. 0,35 cm.

4033. sír (VIII. tábla)

Kissé bizonytalan, nagyjából lekerekített sarkú, sárgásbarna foltként jelentkezett. A 8–9 éves gyermek – mellékletei alapján kislány – koponyájának egy részét a gép elvitte. A koponya jobbra billent. Bal karja „csípőre téve”, alkarja a bal medencén, jobb felkarja a test mellett, alkarja hiányzott. A sír keleti végét mintegy 15 cm-rel túlbontottuk. A sírban mért vázhoz 119 cm. A sír tájolása: Ny–K $266-86^\circ$, h. 145 cm, sz. 57 cm, m. 8 cm.

Leletek: 1. A koponya bal oldalán kb. 2×3 mm-es *ezüst(?)tárgy*, mely bontás közben elporladt. 2. A jobb felkar felső végénél lapított gömb alakú, fekete virágszemes *üveggyöngy*: két, egymást háromszor keresztező, zöld hullámvonallal díszítették, melyeknek közeit három, fehér sugarakkal díszített virágminta tagolja, közéjükön kék pöttyel. 3. A jobb könyök belső oldalán, attól 6 cm-re, a felkarcsont szintjén, közepén kör alakban áttört, közel négyzetes fülével nyugatra néző, enyhén lapított gömbtestű ólom *fülesgomb*. A gomb átm. $0,75 \times 0,8$ cm, m. 1,4 cm, a kör alakú áttörés átm. 0,2 cm. 4. Felületén átlókkal tagolt, hordó alakú barna *üveggyöngy* a 2. gyöngy alatt, a koponyához közelebb. Az átlók által körbezárt területen kis, kerek, kékes bemélyedések díszítik, melyek felületén – néhol – fehér rátétdísz figyelhető meg. Átm. $1,05 \times 1,6$ cm, a felfűzésre szolgáló lyuk átm. 0,6 cm. 5. Ovális, kör átmetszetű, nyitott, bronz *karikaékszer* a jobb lapocka alatt. Átm. $1,9 \times 2,2$ cm, v. 0,15 cm. 6. A bal állkapocsszár és a nyakcsigolyák alatt fekete, lapított gömb alakú, egymást háromszor keresztező, sárga hullámvonalakkal berakott *szemesgyöngy*. A hullámvonalak közeiben három ovális, zöld petty található. Átm. $1,1 \times 1,4$ cm, a felfűzésre szolgáló lyuk átm. $0,5 \times 0,7$ cm. 7. A koponya felszedésekor, a jobb oldalon közel kerek, kör átmetszetű, végeivel egymáshoz érő, nyitott, bronz *karikaékszer*. A kettétört, ragasztott karika átm. $1,9 \times 2$ cm, v. 0,1 cm. 8. Az állkapocs felszedésekor közel kerek, hiányos ólom *fülesgomb*. Füle csaknem teljesen hiányzik. A gomb átm. $1,8 \times 1,9$ cm, m. 1,1 cm. 9. Az állkapocs felszedésekor kiesett belőle 6 db *üveggyöngy*. Három azonos típus: hosszúkásak, felületüket bordák tagolják. A bordákon és a bordák között, páronként ellentétes irányítású, egymás alatt sűrűn elhelyezkedő V alakú bemélyedések – zezzug minta – díszítik. H. 1,4 cm (az egyik, félbetört darabé 1 cm), átm. 0,6 cm, a felfűzésre szolgáló lyuk átm. 0,2 cm. További két gyöngy sötétbarna, lapított gömb alakú. Átm. $0,7 \times 0,8$ cm, $0,5 \times 0,8$ cm. A felfűzésre szolgáló lyuk átm. 0,4 és 0,2 cm. Végül egy sötétbarna, hengeres példány, melynek felülete csigavonallal díszített. H. 1,1 cm, átm. 0,7 cm, a felfűzésre szolgáló lyuk átm. 0,3–0,4 cm. 10. A 2. számú gyöngy alatt *kagyló töredéke*. Átm. $1,6 \times 1,8$ cm, v. 0,15 cm.

4034. sír (IX. tábla, 6. kép)

Bizonytalan, közel téglalap alakú, barnássárga foltként jelentkezett. Hason fekvő, 26–34 éves férfi került elő. Koponyája jobbra fordult, bal karja a törzs mellett, felhúzott pózban – így a könyöke fölfelé állt. A singcsontja leesett és a törzsszel párhuzamosan, azzal egy vonalban feküdt. Jobb alkarja és kézfeje a medencecsont alatt feküdt. Lába nyújtva, bal lábfeje balra nézett, és feltételezhetően a jobb is, bár ebből kevés maradt a helyén. A jobb térd enyhén a bal térdhez hajlott. A csontok rendkívül jó megtartásúak, szinte minden

6. kép

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) 4034. sír

Fig. 6

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) grave 4034

csontot az eredeti helyén találtunk. A sírban mért vázhossz 140 cm. A sír tájolása: Ny–K 266°–86°, h. 182 cm, sz. 64 cm, m. 30 cm.

Leletek: Kör keresztmetszetű, mindkét végén enyhén kiszélesedő, ismeretlen funkciójú *vastárgy töredéke* a sír környékéről. Átm. 0,9×1 cm.

4035. sír (IX. tábla)

A gép a koponyát félig elvitte, és az alkarok egy részét is kimozdította. A sírgödör igen bizonytalanul jelentkezett, nagyjából lekerekített sarkú téglalap alakú folt volt, sárgásbarna betöltéssel. A 25–34 éves nő koponyája balra fordult, nyaka extrém módon kicsavarodott szintén balra. Jobb karja szögben megtört, jobb kézfeje a jobb medencelapáton, bal alkarja a bal medencelapát alatt. Keresztesigolyája erősen kitüremkedett. A sírban mért vázhossz 151 cm. A sír tájolása: Ny–K 270–90°, h. 186 cm, sz. 68 cm, m. 8 cm.

Leletek: 1. Félgömb alakú, belül üreges, tetején csaknem kerek füllel ellátott bronz *fülesgomb* a jobb állkapocsszár és a csigolyák között, fülével a fej felé. Átm. 1,25 cm, m. 1,9 cm. A fülön lévő áttörés átm. 0,3 cm. 2. Tőle közvetlenül keletre ugyanolyan *fülesgomb*, fülével keletre. (A két félgömb teste csaknem összeért.) Átm. 1,25 cm, m. 1,9 cm. A fülön lévő áttörés átm. 0,3 cm.¹³

4036. sír (IX. tábla)

Kissé bizonytalan, sötétbarna, nagyjából téglalap alakú foltként jelentkezett. Bontáskor kiderült, hogy a sírgödör nyugatra egy fél testhosszal bővült. A 18–22 év közötti nő? koponyája előrenézett, állkapcsa a nyakcsigolyákon. Mindkét karja szögben meghajlítva – a jobb erősebben – a medencén nyugodott. A sírban mért vázhossz 136 cm. A sír tájolása: Ny–K 266–86°, h. 170 cm, sz. 72 cm, m. 23 cm.

Leletek: 1. A koponya felszedése során, az állkapocs és a koponya találkozásánál a jobb oldalon került elő egy csaknem kerek, kör átmetszetű, végeivel egymáshoz érő, nyitott, bronz *karikaékszer*. Átm. 2,3×2,4 cm, v. 0,2 cm.

4037. sír

Szinte sírfolt nélkül jelentkezett, alig megfigyelhető világosbarna betöltéssel. A gödör alakja kissé bizonytalan. A 37–46 éves nő koponyájából a gép elvitt egy darabot. A koponya balra előrebillent. Karja szorosan a test mellett, lába kissé felhúzva, a bal erőteljesen. Térde összeér. A sírban mért vázhossz 136 cm. A sír tájolása: Ny–K 268–88°, h. 176 cm, sz. 70 cm, m. 14 cm.

Lelet nem volt.

¹³ A két félgömb valójában eredetileg egy egészet alkotott, de a számozás során külön számot kaptak.

4038. sír (IX. tábla)

Viszonylag jól látszó, sötétbarna, lekerekített sarkú téglalap alakú foltként jelentkezett. Az 52–61 éves férfi koponyáját a gép kissé megsértette. A koponya jobbra előrebiccent. Jobb alkarja majdnem merőlegesen a hasára téve, míg a bal a keresztcsonton nyugodott, ujjpercei a jobb medencelapáton. A sírban mért vázhossz: 154 cm. A sír tájolása: Ny–K 276–96°, h. 184 cm, sz. 72 cm, m. 14 cm.

Leletek: 1. A bal combsont fejének külső oldalán, attól 7 cm-re egy csaknem függőlegesen, hegyével lefelé álló, középső nyélállású vaskés, nyélnyújtványán kevés famaradvánnyal. (A vaskés hegyénél a sír alján 3 db felszedhetetlen apró kis vastöredéket találtunk.) H. 9 cm, ebből a penge 6,9 cm, a penge sz. 0,4–0,5 cm, v. 0,4 cm. 2. A bal combsont külső oldalán, a késtől 8 cm-re DK-re szürke-rozsdabarna, közel téglalap alakú *limnoopalit* (hidrokvarcit?) került elő. 1,8×2,6×0,7 cm. 3. A sírföldből került elő egy kisméretű, amorf bronzöntecs. 2,2×1,1×0,5 cm. 4. A betöltésében két *őskori oldaltöredéket*, valamint két – egy szürke és egy téglaszínű – *császárkori oldaltöredék*.

4039. sír (X. tábla)

Viszonylag jól látszódó, sárgásbarna, téglalap alakú foltként jelentkezett. A bontás során a sír nyugat felé egy fél testhosszal bővült. A 47–63 éves nő koponyája balra előrebiccent, jobb karja szorosan a test mellett, bal alkarja a bal medencelapáton. A váz kissé ferdén feküdt a sírban. A sírban mért vázhossz 139 cm. A sír tájolása: Ny–K 272–92°. A váz tájolása: Ny–K 266–86°. A sír h. 190 cm, sz. 67 cm, m. 19 cm.

Lelet nem volt.

4040. sír (X. tábla)

Viszonylag jól látszódó, lekerekített sarkú téglalap alakú foltként jelentkezett, sárgásbarna betöltéssel. A 49–54 éves nő koponyája balra előrebiccent, jobb alkarja merőlegesen a hasra téve, a bal visszahajlítva a bal lapocka felett. A gödör a láb felé kissé szűkült, de ez nem egyértelmű. A sírban mért vázhossz 151 cm. A sír tájolása: Ny–K 260–80°, h. 191 cm, sz. 72 cm, m. 36 cm.

Leletek: 1. Egymást háromszor keresztező, bemélyedő hullámvonallal díszített, lapított *szemes gyöngy* a jobb kulcsont és a csigolyák találkozásánál. Hiányos, ragasztott. Átm. 0,7×1,35 cm, a felfűzésre szolgáló lyuk átm. 0,5 cm. 2. Kisméretű, egymást háromszor keresztező, bemélyedő hullámvonallal díszített *gyöngy* a sírgödör ÉNy-i sarkában. A hullámvonalak által bezárt területen mandula alakú és – a bemélyedő hullámvonalakhoz hasonlóan – ezüstösen csillogó bemélyedés található. Átm. 0,6×1,8 cm, a felfűzésre szolgáló lyuk átm. 0,4 cm. 3. A jobb mellkas felső részén 6 *üveggyöngy*. Három – két ép és egy fél – barna, hosszúkás, felületüket bordák tagolják. A bordákon és a bordák között páronként ellentétes irányú, egymás alatt sűrűn elhelyezkedő, V alakra emlékeztető bemélyedések díszítik. H. 1–1,2 cm, átm. 0,6 cm, a felfűzésre szolgáló lyuk átm. 0,2–0,3 cm. A negyedik gyöngy azonos típusú a 2. melléklettel. Átm. 1,8×1,9 cm, m. 0,4 cm, a felfűzésre szolgáló lyuk átm. 0,4 cm. Az ötödik egy lefelé szélesedő világosbarna, hengeres darab, mely a felfűzésre szolgáló részen gömbszerűen kiszélesedik. Felületét spirális bekarcolások díszítik. M. 1,9 cm, átm. 0,6–0,8 cm, a felfűzésre szolgáló lyuk átm. 0,2 cm. A hatodik egy kis, kerek, fehér kásagyöngy. Átm. 0,4×0,6 cm, a felfűzésre szolgáló lyuk átm. 0,2 cm. 4. 9 *gyöngy* a bal felkar és a visszahajtott alkar között a lapocka környékén. Az egyik fekete, két, egymást háromszor keresztező, berakott fehér vonalakkal díszített *szemesgyöngy*. A hullámvonalak által bezárt területen egy-egy, illetve három darab berakott sárga petty. Átm. 1,3×1,5 cm, a felfűzésre szolgáló lyuk átm. 0,6 cm. További hat gyöngy típusa megfelel a 3. melléklet első

3 darabjának. H. 1,1 cm, átm. 0,6–0,7 cm, a felfűzésre szolgáló lyuk átm. 0,2–0,3 cm. Az utolsó gyöngy a 2. melléklethez hasonló. Átm. 0,6×0,9 cm, a felfűzésre szolgáló lyuk átm. 0,3 cm. Ugyanitt két *kauricsiga*. A nagyobbik közepes állapotú, a felfűzésre szolgáló lyuk töredékesen maradt meg. 1,6×2 cm, v. 1 cm. A kisebbik jó állapotú, 1,5×1 cm, v. 0,7 cm, a felfűzésre szolgáló lyuk átm. 0,45×0,55 cm. 5. A bal lapocka alatt 7 *üveggyöngy*. Négynek a típusa megegyezik a 3. melléklet első három gyöngyével. H. 1,1–1,3 cm, átm. 0,7–0,8 cm, a felfűzésre szolgáló lyuk átm. 0,3–0,4 cm. Kettő típusa azonos a 2. mellékletben leírttal. Átm. 0,5–0,6×0,9 cm, a felfűzésre szolgáló lyuk átm. 0,3–0,4 cm. Az utolsó egy sötétszürke, hengeres példány, melyen spirális bemélyedés figyelhető meg. Átm. 0,6×1,2 cm, a felfűzésre szolgáló lyuk átm. 0,3 cm. Ugyanitt jó állapotú *kauricsiga*. 1,4×1 cm, v. 0,7 cm, a felfűzésre szolgáló lyuk átm. 0,4 cm. A koponya bal oldalán, az állkapocs szájánál *szervesanyag*-maradványokat figyeltünk meg. A restaurálás során két tárgy került elő erről a részről: 6. Körte alakú, ovális átmetszetű, egyik végén hegyesedő bronz *karikaékszer*. 1,1×1,4 cm, v. 0,1 cm. 7. Vékony, két üreges félből összeállított, enyhén lapított gömb alakú *bronztárgy* (gyöngy?) felső részén kerek lyukkal. Hiányos, több darabból ragasztott. Átm. 1,4×1,7 cm, v. 0,1 cm. 8. A betöltésből szürke, korongolt császárkori *oldaltöredék*.

4041. sír (XI. tábla)

Viszonylag jól látszódó sárgásbarna, lekerekített sarkú téglalap alakú foltként jelentkezett. A 34–43 éves férfi koponyáját a gép kissé megsértette. A koponya enyhén jobbra előrebillent, állá leasett. Jobb kulcsontja csaknem párhuzamos a test hossz tengelyével. Jobb karja szorosan a test mellett, bal alkarja keresztben a keresztcsonton. Jobb lába kissé behajlítva. A váz kissé ferdén feküdt. A sírban mért vázhossz 145 cm. A sír tájolása: Ny–K 260–80°, h. 184 cm, sz. 66 cm, m. 13 cm.

Leletek: 1. A mellkas bal felső részén, a felkar belső oldalán kör keresztmetszetű, tuskyszerű *bronztárgy töredéke*. H. 1,6 cm, v. 0,2–0,1 cm. 2. A bal medencelapát alatt hegyével keletre alsó nyélállású *vaskés*. Hegye hiányzik; a nyélnyújtványon famaradványok figyelhetők meg. H. 10 cm, ebből a penge 7,2 cm. A penge sz. 0,8–1,1 cm, v. 0,3–0,5 cm.

4043. sír (XI. tábla)

Kb. 70–80 cm hosszú, téglalap alakú foltként jelentkezett. A bontás során jóval nagyobbak bizonyult. A 25–34 éves nő koponyáját a gép erősen megrongálta. A koponya balra dőlt, előrebiccent. Mindkét karja kinyújtva, szorosan a test mellett feküdt, jobb kézfeje a medencecsont alatt, a bal alkar a comb mellett. A csontok rossz megtartásúak. A váz hossza 143 cm. A sír tájolása: Ny–K 266–96°, h. 164 cm, sz. 62 cm, m. 16 cm.

Lelet: 1. A betöltésből két *őskori oldaltöredék* került elő.

4044. sír (XI. tábla)

A 4025. sír déli oldala mellett került elő. Viszonylag jól látszódó, lekerekített sarkú, sárgásbarna, téglalap alakú foltként jelentkezett. A 0–1 éves gyermek kevés hosszúcsont töredéke került elő, valószínűleg nem anatómiai rendben. A sír tájolása: Ny–K 268–88°, h. 117 cm, sz. 60 cm, m. 9 cm.

Lelet nem volt.

4045. sír (XI. tábla)

Viszonylag jól látszódó, sárgásbarna, lekerekített sarkú téglalap alakú foltként jelentkezett. A gép a 45–55 éves férfi koponyájának egy részét elvitte. A koponya kissé balra fordult, állá leasett. Bal karja szorosan a test mellett, kézfeje a bal combcsonton, jobb felkarja szorosan a test mellett, alkarja a keresztcsonton. A csontváz hossza 161 cm. A sír tájolása: Ny–K 266–86°, h. 200 cm, sz. 72 cm, m. 10 cm.

Lelet nem volt.

4046. sír (XI. tábla)

Viszonylag jól látszódó, sárgásbarna, téglalap alakú foltként jelentkezett. 22 cm mélységben látszódott a koporsó foltja: h. 172 cm, sz. 46–58 cm. A 47–51 éves férfi koponyája enyhén balra billent, mindkét karja a medencén. A csontok jó megtartásúak. A váz hossza 149 cm. A sír tájolása: Ny–K 260–80°. A koporsó (és a váz) tájolása: Ny–K 250–70°. A sír h. 193 cm, sz. 74 cm, m. 33 cm.

Lelet nem volt.

4047. sír (XI. tábla)

A megfigyelt sírfolthoz képest a csontváz igen kicsi volt, és tájolása is eltért a foltétól, ezért a gödröt csak szaggatott vonallal jelöltük a rajzon. Az 1–2 év közötti gyermekvázból – mellékletei alapján kislány – mindössze egy koponyatöredék, néhány csigolya, valamint a jobb combcsont maradt eredeti helyzetben. Az egyik karcsont elmozdult. A sírgödör tájolása Ny–K 268–88°. M. 4 cm.

Leletek: 1. A legnyugatabbra megfigyelt csontmaradványtól ÉNy-ra 22 cm-re sötétbarna alapon fehér hullámvonallal berakott üvegyöngy. A berakások egy része hiányzik. A hullámvonalak közeiben egy-egy, a harmadikban két vörös, pettyszerű berakás. Átm. 0,9×1,3 cm, a felfűzésre szolgáló lyuk átm. 0,6×0,8 cm. 2. A jobb combcsont fejtől 9 cm-re ÉNy-ra két közepesen jó állapotú, szürke törésű sötétbarna, gömbölyű (az egyik lapítottabb) üvegyöngy egymás mellett. Hullámvonallal díszítettek, a hullámvonalak között berakással, melyek – a nagyobbik darab egyik szemének kivételével – kiperegtek. Átm. 0,7×1,2 cm, a felfűzésre szolgáló lyuk átm. 0,6 cm, illetve átm. 0,9×1,1 cm, a felfűzésre szolgáló lyuk átm. 0,4 cm.

4061. sír (XII. tábla)

Viszonylag jól látszódó, lekerekített sarkú, sárgásbarna, téglalap alakú foltként jelentkezett. A 31–40 éves nő arckoponyájának egy részét a gép elvitte, a lábcsonthai is sérültek. A rossz megtartású váz bordái és csigolyái hiányoztak. Bal alkarja a keresztcsont környékén, jobb alkarja hiányzott. Mindkét lába térdben felhúzva, oldalra fordítva. A váz hossza 140 cm. A sír tájolása: Ny–K 278–98°. A váz tájolása: Ny–K 274–94°. A sír h. 174 cm, sz. 64 cm, m. 6 cm.

Lelet nem volt.

7. kép

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő)
4062. sír

Fig. 7

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő)
grave 4062

4062. sír (XII. tábla, 7. kép)

A sír jól kirajzolódó, kevés sárgával kevert sötétbarna, téglalap alakú foltként jelentkezett, mely DK-i sarkánál kissé kiszélesedett. Kb. 20 cm mélységig a betöltés egynemű volt, majd a sírgödör DK-i sarkán kivilágosodott, és a sötét betöltés a gödör jobb oldalára koncentrálódott. A 32–36 éves, gracilis nő csontváza kb. 22 cm-rel a felszín alatt jelentkezett: először a vállrész, majd a combcsont felső része és a medence. A bal oldalán feküdt, arccal északra. Koponyája kissé hátrabillent, lábát felhúzták, bal karja ferdén kinyújtva, jobb keze – szögben kissé megtörve – a törzsön. A medence, jobb könyöke, a koponya kis része és a boka a felt északi falán túlnyúlt: valószínűleg padmalyos sírről van szó, de a gödör északi falát pontosan nem tudtuk meghatározni. A váz hossza 135 cm. A sír tájolása: Ny–K 250–70°, h. 178 cm, sz. 84 cm, m. 42 cm.

Lelet nem volt.

4066. sír (XII. tábla)

Viszonylag jól látszódó, sárgásbarna, lekerekített sarkú téglalap alakú foltként jelentkezett. Északi és keleti oldalát túlbontottuk (ezt a részt a rajzon szaggatott vonallal jelöltük). A 11 éves gyermek koponyáját a gép megsértette, így arckoponyájának jelentős része hiányzik. Bal felkarja a test mellett, alkarja hiányzik. Nincs meg a jobb felkarja; alkarjai a testtől kissé elállnak. Mindkét lába térdben felhúzva. A váz hossza 110 cm. A sír tájolása: Ny–K 258–78°, h. kb. 135 cm, sz. 65 cm, m. 18 cm.

Leletek: 1. *Őrlőkőtöredék(?)* a két combcsont között. Anyaga piroxéndácit. 3×4×7,5 cm. 2. A fej környékéről *őskori oldaltöredék* került elő.

4067. sír (XIII. tábla)

Jól látszódó, lekerekített sarkú téglalap alakú, szürkésbarna foltként jelentkezett, a láb felé kissé szűkült. Az 55–60 éves férfi koponyája balra billent, álla leesett. Kulcsfontjai V alakban helyezkedtek el. Jobb karja szorosan a test mellett, alkarja a jobb medencelapáton, bal felkarja szorosan a test mellett, alkarja a bal medencelapátra hajlítva. A váz hossza 157 cm. A sír tájolása: Ny–K 260–80°, h. 213 cm, sz. 56 cm, m. 35 cm.

Leletek: 1. A sír déli szélétől 55 cm-re líra alakú *csiholó* mintegy fele került elő fémkeresővel. Meglévő vége bepödrött, középső része háromszögalakban kiugró. Átm. 3,1×4,1 cm, v. 0,4 cm.

4072. sír (XIII. tábla)

Lekerekített sarkú téglalap alakú, sárgával kevert sötétbarna foltként jelentkezett. A 27–32 éves nő koponyája balra biccent, karja szorosan a test mellett. Bal orsócsontja az állatjáratok miatt a jobb combcsonton került elő. A váz hossza 148 cm. A sír tájolása: Ny–K 244–64°, h. 230 cm, sz. 74 cm, m. 21 cm.

Leletek: 1. A jobb felkar hossz tengelyében, attól nyugatra nagytestű lúd – valószínűleg házi lúd – csontja (tibiotarsusa, azaz alsó combja).¹⁴ 2. A betöltésből kisméretű, közel háromszög keresztmetszetű, fekete, fehér kristályokkal pettyezett *piroxéndácit*. 1,5×1,5×2,8 cm. 3. Betöltéséből *őskori oldaltöredék* látott napvilágot.

4073. sír (XIV., XXXII. tábla)

A nyelési szint felett 20 cm-rel magasabban jelentkezett: a humuszolás során a gép a nagy részét megsemmisítette. Nyelés után 1–2 éves gyermek koponyája, valamint egy edény került elő. A sírfolt sötétbarnán jelentkezett, téglalap alakú, lekerekített sarokkal. DNY-i sarkánál kisméretű, összetört koponya került elő. Csigolyái, bordái hiányoztak. Néhány

¹⁴ A madárcsont meghatározását Gál Erikának köszönöm (MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet).

hosszúcsontot és töredékeit tudtunk összegyűjteni, melyek többsége nem anatómiai rendben feküdt. A sír tájolása: Ny–K 270–90°, h. 80 cm, sz. 40 cm, m. 10 cm.

Leletek: 1. A koponya ÉNy-i oldalán kívül-belül sötétbarna, helyenként barna, koromfoltos, utánkorongolt, homokkal soványított, hordótestű, erősen kihajló peremű, enyhén észak felé dőlő edény. Pereme és válla hiányos; egyik oldalának alsó fele részben lepattant. M. 9,9 cm, pátm. 10 cm, vállát: 9,9 cm, alj átm. 7, 4 cm, v. 0,6 cm.

4074. sír (XIII. tábla, 8. kép)

Viszonylag jól látható, szürkésbarna, téglalap alakú foltként jelentkezett. A 3 éves gyermek – mellékletei alapján kislány – viszonylag ép koponyája enyhén jobbra billen. A csontok rossz megtartásúak. Az állatjáratok miatt a felsőtest pozíciója nem volt megfigyelhető. A váz hossza 84 cm. Több helyen – elsősorban a mellkas és a láb környékén – összefüggő sötétszürke foltokat figyeltünk meg: talán halotti lepel maradványai lehettek. A váz hossza 79 cm. A sír tájolása: Ny–K 270–90°. A váz tájolása: Ny–K 280–100°. A sír h. 160 cm, sz. 60 cm, m. 22 cm.

Leletek: 1. Közvetlenül az áll alatt 11 darabból álló gyöngysor. Jobbról a második gyöngy fekete, két, egymást háromszor keresztező zöld hullámvonal-berakással díszített virágszemes gyöngy. A hullámvonalak által bezárt területen három, sárga közepű, felváltva fehér-zöld-piros berakású virágszirmú berakás díszíti. Átm. 1×1,3 cm, a felfűzésre szolgáló lyuk átm. 0,8 cm. A többi gyöngy barna, néhol hullámvonalra emlékeztető motívumokkal, belül – ahol lekoptak – fehérek, mindegyiken három ovális, sötétbarna pettyel. Kettő törött. Átm. 0,9–1,1×1,2–1,3 cm, a felfűzésre szolgáló lyuk átm. 0,5–0,6 cm.

8. kép

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő), a 4074. sír részlete

Fig. 8

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő), detail of grave 4074

4075. sír (XIV. tábla)

Jól látszódó, kevés sárga szemcsével kevert, lekerekített sarkú téglalap alakú foltként jelentkezett. 7 cm mélyen sötétbarna, viszonylag jól látszódó, lekerekített sarkú téglalap alakú foltként jelentkezett a koporsó, melynek h. 185 cm, sz. 48 cm, m. a jelentkezéstől 10 cm. A 65–75 éves egyén koponyája jobbra előrebiccent, karja szorosan a test mellett. Bal alsó lábszára jobbra fordult. A váz hossza 165 cm. A sír tájolása: Ny–K 276–96°. A váz tájolása: Ny–K 284–94°. A sír h. 212 cm, sz. 72 cm, m. 17 cm.

Lelet: 1. Betöltéséből egy őskori oldaltöredék látott napvilágot.

4077. sír (XIV. tábla)

Jól látszódó, enyhén ovális foltként jelentkezett. A 17–19 éves egyén koponyája jobbra nézett. A bordák közül kevés maradt meg. Bal alkarja valószínűleg a medencére volt

helyezve. A medencecsontok hiányoztak, mindössze egy apró töredék került elő. Jobb keze visszahajlítva, de az alkar hiányos. A váz hossza 147 cm. A sír tájolása: Ny–K 278–98°. A váz tájolása: Ny–K 286–106°. A sír h. 177 cm, sz. 72 cm, m. 20 cm.

Lelet nem volt.

4078. sír (XIV. tábla)

Jól látszódó, sárgával kevert sötétbarna, lekerekített sarkú téglalap alakú foltként jelentkezett a 4004. sírtől délre. Keleti felét ráasták a 4089. – császárkori – gödörré, ezen a részen vége bizonytalan. A gép a 40–80 éves nő koponyáját kissé megnyomta. A koponya jobbra előrebillent, a jobb vállcsúcson feküdt. Jobb karja a test mellett kinyújtva, a bal kissé megtörve. A két lábfej egymás felett volt. A váz hossza 123 cm. A sír tájolása: Ny–K 262–82°. A váz tájolása a gerincoszlop helyzete alapján Ny–K 250–70°. A sír h. 160 cm, sz. 65 cm, m. 11 cm.

Leletek: 1. A bal válltól ÉNy-ra 11 cm-re vékony, kisméretű, közel félkör alakú, ismeretlen funkciójú *bronztárgy töredéke*. Átm. 0,9 cm, sz. 0,1 cm, v. 0,05 cm. 2. A betöltésből egy téglaszínű, korongolt császárkori *aljtöredék* látott napvilágot.

4080. sír (XIV. tábla)

Jól látszódó, szürkésbarna, lekerekített sarkú téglalap alakú foltként jelentkezett. 30 cm mélységben jól látszódó, sötétbarna, keskeny, lekerekített sarkú téglalap alakú koporsófoltt jelentkezett, melynek h. 216 cm, sz. 39 cm, m. a jelentkezéstől 8 cm. A 25–31 éves férfi koponyája enyhén balra billent, álla leesett. Két alkarja egymáson keresztben az alhas táján, felül a bal kéz. Lábujjai a koporsó végében szétszóródtak. A váz hossza 171 cm. A sír tájolása: Ny–K 258–78°, h. 228 cm, sz. 74 cm, m. 40 cm.

Leletek: 1. A koponya fölött pár cm-rel nagyméretű (6×13,3 cm), szürke, korongolt császárkori *oldaltöredék*. 2. A jobb combcsont és a medence találkozásánál, a medencelapát alatt egy szabad kézzel készített császárkori(?) *oldaltöredék*.

4081. sír (XIV. tábla, 9. kép)

Jól látszódó, szürkésbarna, lekerekített sarkú téglalap alakú foltként jelentkezett. A 31–36 éves robusztus férfi koponyája balra előrebillent. Jobb felkarja szorosan a test mellett, alkarja és ujjpercei a bal medencelapát felső szélén. Bal alkarja – az ujjpercek nélkül – szorosan a test mellett, alkarja visszahajlítva a mellkasra. A jobb vállcsúcson 4 ujjperc egymás mellett: mintha bal kezéről ezeket levágták volna. A váz hossza 155 cm. A sír tájolása: Ny–K 270–90°, h. 245 cm, sz. 75 cm, m. 37 cm.

Leletek: A betöltéséből két *őskori oldaltöredék* és egy szürke, korongolt császárkori *perem(?)töredék* látott napvilágot.

9. kép

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő), a 4081. sír részlete:
a jobb vállon a kézcsonatok

Fig. 9

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő), detail of grave 4081:
hand bones on the right shoulder

4090. sír (XIV. tábla)

Jól látszódó, sárgával kevert sötétbarna, lekerekített sarkú téglalap alakú foltként jelentkezett. Az 5 éves gyermek koponyája megnyomódott, a varratok mentén szétszúszott. A koponya előrenézett. Bordái a szegycsont környékén szétszórva (valószínűleg állatjáratok bolygatták). Jobb felkarja szorosan a test mellett, a bal a jobb alkaron, a bal alkar a jobb combcsonton. A váz hossza 88 cm. A sír tájolása: Ny–K 288–108°, h. 152 cm, sz. 70 cm, m. 13 cm.

Leletek: 1. A betöltéséből egy *őskori oldaltöredék* és egy szabad kézzel formált *császárkori oldaltöredék*.

4091. sír (XV. tábla)

A sírgödör téglalap alakú, sötétebb foltként jelentkezett. Keleti végén a nyesési szinten a gép által félbevágott, oldalán fekvő, délre néző *kutyakoponya*¹⁵ jelentkezett, amelynek hovatarozása kérdéses.¹⁶ Kb. 15–20 cm mélyen tudtuk megfigyelni a koporsó foltját, melynek h. 160 cm, sz. 36 cm. A 30–60 éves férfi csontvázának megtartása gyenge, a végtagok és a koponya maradt meg. Bordái és jelentős részben a csigolyái felszívódtak. A jobb kézfej a jobb combfejen, a bal alkar a keresztcsont felett feküdt. A váz hossza 145 cm. A sír tájolása: Ny–K 251–71°, h. 173 cm, sz. 79 cm, m. 35 cm.

Leletek: 1. A sírtól északra, a nyesésből középső nyélállású *vaskés töredéke*. H. 5,2 cm, ebből a penge 1,5 cm, a penge sz. 1,5 cm, v. 0,3 cm.

4092. sír (XV. tábla)

Jól látszódó, sárgával kevert sötétbarna, téglalap alakú foltként jelentkezett, keleti végén kissé sötétebb elszíneződéssel. A 31–36 éves nő koponyája balra billent, koponyája részben hiányos. A sírt állatjáratok és gyökerek bolygatták. A váz hossza 154 cm. A sír tájolása: Ny–K 250–70°, h. 235 cm, sz. 90 cm, m. 24 cm.

Leletek: A betöltéséből egy szürke, korongolt és egy szabad kézzel formált *császárkori oldaltöredék*, valamint egy *őskori cserép*.

4094. sír (XV. tábla)

Jól látszódó, kevés sárgával kevert sötétbarna, lekerekített sarkú téglalap alakú foltként jelentkezett. A 41–53 éves nő koponyája balra előrebillent. Jobb karja szorosan a test mellett, bal karjából csak a felkar maradt meg; ujjperceit megtaláltuk a bal combfej külső oldalán. A koponya és a sírgödör nyugati fala, valamint a lábvég és a keleti fal között feltűnően nagy a távolság. A váz hossza 145 cm. A sír tájolása: Ny–K 270–90°, h. 242 cm, sz. 74 cm, m. 29 cm.

Leletek: 1. A betöltéséből kör átmetszetű *bronztű* kis *töredéke* látott napvilágot. H. 1 cm, v. 0,05 cm. 2. A betöltéséből téglaszínű, korongolt *császárkori aljtöredék* és hozzátartozó *oldaltöredék* került elő.

4095. sír (XV. tábla)

Viszonylag jól látszódó, lekerekített sarkú téglalap alakú sötétbarna foltként jelentkezett. Az 53–62 éves nő közepes megtartású vázának koponyája kissé jobbra fordult, arccsontjának egy része és állkapcsa hiányzott. Bordái, csigolyái, alkarja nem maradt meg. Két felkarja a test mellett, egymással párhuzamosan. Jobb medencéjéből csak töredékek maradtak meg, a bal sem teljesen ép. A váz a folthoz képest kissé ferdén helyezkedett el. A váz hossza

¹⁵ Az állatcsontok meghatározását – a 4072. sírban előkerült madárscsont kivételével – Kelemen Imolának (Csíki Székely Múzeum, Csíkszereda) köszönöm!

¹⁶ Korábbi gödröt, arra utaló cserepeket, illetve utólagos beásás nyomát nem sikerült megfigyelnünk, így a kutyakoponya akár a sírhoz is tartozhat.

146 cm. A sír tájolása: Ny–K 270–90°. A váz tájolása: Ny–K 266–86°. A sír h. 197 cm, sz. 69 cm, m. 21 cm.

Lelet nem volt.

4097. sír (XVI. tábla)

Jól látszódó, sötétbarna, lekerekített sarkú téglalap alakú foltként jelentkezett. A kisméretű sírgödörben jobbra dőlő koponyájú, 10 éves gyermek – mellékletei alapján kislány – gyenge megtartású váza került elő. Arckoponyája, állkapcsa hiányzott. Két felkarja a test mellett. Alkarja, bordái és csigolyáinak jelentős része hiányzott. A váz hossza 110 cm. A sír tájolása: Ny–K 268–88°. A váz tájolása: Ny–K 264–84°. A sír h. 150 cm, sz. 56 cm, m. 38 cm.

Leletek: 1. A koponya mögött, a sírgödör nyugati falában két tagból álló *aranyfóliás üveggyöngy* került elő, melynek fóliája kissé lekopott. H. 1,1 cm, v. 0,6 cm. 2. A mellkas jobb oldalán, nagyjából középen lencse alakú, közepén kerek lyukkal áttört kerekded fülű bronz *fülesgomb*. Alsó felén sugaras, erősen kopott díszítés. M. 1,15 cm, átm. 0,8 cm, a felvarrást szolgáló lyuk átm. 0,25 cm. 3. A gödör északi falában, nagyjából a jobb alkarnál kerekded, közepén négyzet alakban áttört, papírvékony, részben kopott *aranyozott bronztárgy* (*ruhadísz?*). Peremén körben felvarrássra szolgáló apró kis lyukak sűrűn egymás mellett. A töredékesen megmaradt tárgy jelenleg három – össze nem illő – darabban van, melyek közül a legnagyobb két részből ragasztott. 0,8×1,5 cm, 0,6×0,8 cm, 0,3×0,7 cm, v. 0,02 cm. 4. A jobb medencelapáton, fülével ÉNy felé kettétört, tojásdad alakú *csörgőgomb*. A gomb tetején lekerekített sarkú négyzet alakú fül, melyen közel kör alakú áttörés van. Az egyik fül hiányos. A csörgőgomb alsó részén ék alakú áttörés látszik. A gomb belsejéből lapos, korong alakú bronzdarabka – a csörgő – került elő. M. 1,9 cm, átm. 1,2 cm, falának v. 0,15 cm, a csörgő átm. 0,5×0,25 cm. 5. A bal combesont külső részén, a csukló tájékán nyitott végével keletre néző, enyhén kikerekedő, kissé ovális végű bronz *pántkarperec*, melynek végei kissé egymásra hajlanak. Átm. 5,1×5,9 cm, sz. 0,8 cm, a végeknél 1 cm, v. 0,1 cm. 6. A térd környékéről állatjártatból került elő egy lencse alakú bronz *fülesgomb*, alsó felén sugaras díszítéssel. Felső részén kerekded fül, melynek közepén kerek lyuk található. M. 1,3 cm, átm. 0,9 cm, a felvarrást szolgáló lyuk átm. 0,2 cm. 7. Az ÉNy-i sírfal alsó részéből közel kerek, kör átmetszetű *nyitott*, bronz *karikaékszer*. Átm. 1,9×2 cm, v. 0,15 cm. 8. Felszedéskor a déli falban fémkeresővel találtunk egy kettős kúp alakú, lépcsősen tagolt bronz *fülesgombot*. A gomb tetején nagyméretű fül helyezkedik el a felvarrássra szolgáló lyukkal. Átm. 1,9×2 cm, a felvarrást szolgáló lyuk átm. 0,4 cm. 9. A koponya környékéről, állatjártatokból, illetve a koponya mosásakor 7, részben lekopott *aranyfóliás gyöngy* került elő. Közülük egy egytagú, öt kéttagú, egy háromtagú. A nyolcadik – egy kéttagú gyöngy – ezüsfóliás volt. H. 0,6–1,1–1,7 cm, v. 0,7 cm, a felfűzésre szolgáló lyukak átm. 0,1 cm. 10. A koponya környékéről két sárga, *kéttagú rúdgyöngy*. H. 1 cm, átm. 0,6 cm, a felfűzésre szolgáló lyuk átm. 0,1 cm. 11. Az ÉNy-i sarkon *borjú jobb humerusának töredéke*. 12. A betöltésből *őskori oldaltöredék* látott napvilágot.

4100. sír (XVII. tábla)

Viszonylag jól látszódó, sárgával kevert sötétbarna, közel téglalap alakú foltként jelentkezett, nyugati felén sárgásbarna kevert résszel. A 26–31 éves férfi koponyája balra billent. A jó állapotú, masszív, erős felkarral bíró egyén mindkét alkarját a mellkasra hajtották. A jobb a szegycsont alatt, a bal a szegycsontnál helyezkedett el. Gerince a medencénél kifordult. Egyik nyakcsigolyája a medencén került elő. A váz h. 169 cm. A sír tájolása: Ny–K 268–88°, h. 210 cm, sz. 62 cm, m. 32 cm.

Lelet nem volt.

4102. sír (XVII. tábla, 10. kép)

Jól látszódó, kisméretű, lekerekített sarkú, sötétbarna, téglalap alakú foltként jelentkezett. A humuszosítás során a gép a 2 éves gyermek koponyájának felső részét félig elvitte. A váz arckoponyarésze hiányzott. A váz csontjai közül csak két hosszúcsont maradt meg a felkarok környékén, valamint egy további töredék a jobb oldalon. A koponya bal oldala alatt, a medence tájékán, valamint a lábvégék környékén kövek kerültek elő. A sír tájolása: Ny–K 280–100°, h. 103 cm, sz. 53 cm, m. 7 cm.

Leletek: 1. A lábvég tájékán sima, egyik oldalán enyhén ívelt, a többi oldalán egyenetlen felületű *piroxéndácit* darab került elő. 3,6×3,9×5,7 cm. 2. A medence környékén, az alkarok között egy barnásszürke, néhol rozsdavörös, egyik oldalán sima, többi oldalán egyenetlen felületű, közel háromszög alakú *piroxéndácit* darab látott napvilágot. 3,6×4,9×11,1 cm. 3. Az előző kőtől kissé keletre sötétszürke, egyik oldalán sima – itt felülete szürke – kerekded *piroxéndácit* darab került elő. 7,6×8,5 cm, V: 4,6 cm. 4. A koponya alatt közel háromszög alakú *piroxéndácit* darab. 4,6×5,7×10,9 cm. 5. A betöltésből három korongolt császárkori kerámiatöredék került elő, kettő téglaszínű, egy szürke.

10. kép

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) 4102. sír

Fig. 10

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) grave 4102

4103. sír (XVII. és XXXII. tábla)

A 2–5 év közötti gyermek koponyacsontjai és edénymelléklete a gépi munkák során jelentkezett, viszonylag magasan, a gép ezeket megsértette. További csont nem került elő. Sírfolt nem látszott. A koponyatöredék a nyesett felszín felett kb. 16–20 cm-rel került elő. A sír tájolása: Ny–K, pontosabban nem mérhető. M. 16–20 cm.

Lelet: 1. A koponyától DNy-ra sötétbarna, helyenként barna-szürke, koromfoltos, kézi korongolt, apró kavicsokkal erősen soványított edény alsó fele került elő. Felső része a humuszosításkor semmisült meg. Sűrűn bekarcolt vonalak díszítik. M: 5,8 cm, átm. 8,8 cm, aljátm. 5 cm, falának v. 0,7 cm.

4105. sír (XVII. tábla)

A vázat, mely a nyesési szint felett 25 cm-re jelentkezett, a gép találta meg. A 23–50 éves férfi koponyája erősen sérült, a többi csont is erősen összetöredezett. Sírfoltot, sírgödört nem sikerült megfigyelnünk. A koponya jobbra fordult, a bal kar szorosan a test mellett, a jobb alkar a jobb medencelapáton. A váz hossza 165 cm. A váz tájolása: Ny–K 260–80°.

Leletek: 1. A jobb lábujjak végénél hegyével keletre néző, köpűs záródású nyílcsúcs. Jelenlegi h. 5,2 cm, ebből a köpű h. 2,3 cm, a penge sz. 1,4 cm, (eredeti sz. 1,7 cm) a penge v. 0,25 cm, a köpű átm. 0,7 cm, a végén lévő lyuk átm. 0,5 cm.

4106. sír (XVIII. tábla)

A 4101. császárkori ház DK-i részében került elő, annak bontásakor, 10 cm mélyen. Sírfoltja nem látszódott. Az 5 éves gyermek koponyája enyhén balra előrebiccent. Jobb felkarja

a mellkas közepére helyezve. Bal karjából csak a felkar maradt meg. Csigolyái és a bal mellkas bordái hiányoztak. Medencéjéből csak a jobb oldali rész maradt meg. Homlokán függőleges homlokvarratot figyeltünk meg. A váz hossza 91 cm. A váz tájolása: 285–78°. M. 30 cm.

Lelet nem volt.

4107. sír (XVIII. tábla)

Viszonylag jól látszódó, sárgásbarna, lekerekített sarkú téglalap alakú foltként jelentkezett. Az 59–68 éves nő koponyája előrenézett, az arckoponya, az állkapocs, a bordák és a csigolyák jelentős része hiányzott. Két felkarja szorosan a test mellett. Jobb alkarja a jobb medencelapáton – itt, a keresztcsonti részen kerültek elő az ujjpercei is. Bal alkarja a bal medencén, ujjpercei az alsó csigolyákon. A váz hossza 142 cm. A sír tájolása: Ny–K 276–96°, h. 194 cm, sz. 58 cm, m. 41 cm.

Lelet nem volt.

4109. sír (XVIII. tábla)

Kissé bizonytalanul jelentkező, sárgásbarna, ovális, gödrszerű folttal jelentkezett. A 23–40 éves nő koponyája előrenézett, arccsontjai hiányoztak, állkapcsa leesett. A kissé féloldalasan fekvő, rossz megtartású váz – jobb oldala lejjebb volt, mint a bal – jobb alkarja a lapocka alá volt visszahajlítva, a bal az alsó bordák környékére. A váz hossza 142 cm. A sír tájolása: Ny–K 268–88°. A váz tájolása: 278–98°. A sír h. 190 cm, sz. 98 cm, m. 18 cm.

Lelet nem volt.

4110. sír (XVIII. tábla)

Kissé bizonytalanul jelentkező, téglalap alakú, sárgásbarna, kevert foltként jelentkezett. 20 cm mélyen kirajzolódott a koporsó sötétebb téglalap alakú foltja, h. 180 cm sz. 50 cm. A jelentkezéstől 9 cm mély. A 44–49 éves férfi koponyája jobbra billent. Alkarja a medencére helyezve, az ujjak egymáson. Lába dél felé kissé elmozdult. A váz hossza 157 cm. A sír tájolása: Ny–K 260–80°, h. 215 cm, sz. 83 cm, m. 32 cm.

Lelet: 1. A betöltésből szürke, korongolt császárkori oldaltöredék.

4111. sír (XVIII. tábla)

Viszonylag jól látszódó, kisméretű, sárga állatjártatokkal tarkított sötétbarna, lekerekített sarkú téglalap alakú foltként jelentkezett. A 2–3 éves gyermek koponyájának egy részét a gép elvitte. A koponya balra dőlt, az arckoponya hiányzott. A fogak közül néhány került elő a bal oldalon. Más csont nem volt. A sír tájolása: Ny–K 290–110°, h. 114 cm, sz. 50 cm, m. 9 cm.

Lelet nem volt.

4112. sír (XVIII. tábla)

A csontvázat a gép a nyelési szinten találta meg, egy részét megsemmisítette. Sírgödre nem látszott. A 31–40 éves férfi koponyájának egy részét a gép elvitte, eredetileg felfelé nézett, állkapcsa leesett. Bordái és csigolyáinak egy része hiányzott. Jobb alkarja a jobb medencelapáton, bal felkarja szorosan a test mellett. Mindkét alkarja hiányzott. A váz hossza 152 cm. A váz tájolása: Ny–K 270–90°.

Leletek: 1. A jobb könyöknél közel gúla alakú, szürke-sötétszürke rétegek váltakozásából felépült *limnoopalit* (hidrokvarcit?) darab. 2,4×2,6×4,9 cm.

4114. sír (XIX. tábla)

Viszonylag jól látszódó sárgával kevert sötétbarna, lekerekített sarkú téglalap alakú foltként jelentkezett. A 21–26 éves férfi koponyáját a gép részben elvitte. A koponya kissé jobbra biccent. Jobb karja a test mellett kinyújtva, bal alkarja a bal medencelapátra hajlítva.

Lábszára igen magasan helyezkedett el: lábfeje a koponya magasságában volt. A váz hossza 157 cm. A sír tájolása: Ny–K 260–80°, h. 202 cm, sz. 70 cm, m. 13 cm.

Leletek: 1. A jobb alkar belső oldalán – a könyöknél –, azzal párhuzamosan, hegyével keletre felső nyélállású töredékes *vaskés*. H. 6,5 cm, ebből a penge 5,2 cm, sz. 1,1–1,6 cm, v. 0,5 cm. 2. A térd között, kissé feljebb a medence irányában fél *csiholó*. Csak az egyik téglalap metszetű szára maradt meg. Átm. 2,5×3,7 cm, v. 0,6 cm. 3. A kés felszedése után ugyanott ismeretlen rendeltetésű *vastárgy töredékei*. Az apró darabok (14 db) mellett három nagyobb töredék van. A legnagyobb egy lemezes, két darabból ragasztott, L alakú, egyik szárán belül egy szegecs nyomával. H. 3,9 cm sz. 1,4–1,8 cm, v. 0,25 cm. A másik egy lemeztöredék. 1,7×2,1 cm, v. 0,3 cm. A harmadik az egyik végén lemezes, másik végén tüskeszerűen végződő töredék. H. 2,5 cm, sz. 0,2–0,7 cm, v. 0,3 cm. 4. A betöltésből *kődarab* került elő.¹⁷

4115. sír (XIX. tábla)

Viszonylag jól látszódó, kevés sárgával kevert szürkésbarna foltként jelentkezett. Keleti végét ráásták a 4116. császárkori gödörre. A 25–34 éves férfi koponyája kissé jobbra biccent, álla leesett. Kulcsontja V alakban állt. Jobb felkarja szorosan a test mellett, alkarja a mellkasra visszahajlítva. Jobb ujjpercei a bal felkaron. Bal felkarja szorosan a test mellett, alkarja a hasra hajlítva. A váz kissé ferdén helyezkedett el. A váz hossza 161 cm. A sír tájolása: Ny–K 274–94°. A váz tájolása: Ny–K 266–86°. A sír h. 188 cm, sz. 67 cm, m. 27 cm.

Leletek: 1. A jobb felkar felső részének külső oldalán, attól 6 cm-re fekete, sárga alapon három zöld pettyel díszített *szemesgyöngy*. Átm: 0,9×1 cm, a felfűzésre szolgáló lyuk átm. 0,6 cm. 2. A szemüreg környékéről fekete, két zöld, szabálytalan hullámvonallal díszített *szemesgyöngy*. A hullámvonalak által bezárt területen három fehér petty található. Átm. 1,1×1,1 cm, a felfűzésre szolgáló lyuk átm. 0,4 cm.

4118. sír (XIX. tábla)

Kissé bizonytalan, sárgásbarna foltként jelentkezett. Északi oldalát valószínűleg túlbonítottuk, ezért ezt a részt szaggatott vonallal jelöltük. A sír DNy-i sarkát ráásták a 4119. császárkori gödörre. A 25–34 éves férfi koponyája jobbra fordult. Bal térde magasabban volt, mint a jobb, mintha kissé oldalt fektették volna. Jobb felkarja DK-re állt. Jobb alkarja, kulcsontja, bordái, csigolyái hiányoztak. Medencéje csak részlegesen maradt meg. Bal felkarja párhuzamos a testtel, alkarja a bal medencénél, kézfeje a medencén. A váz hossza 160 cm. A sír tájolása: Ny–K 284–104°, h. 194 cm, sz. 60 cm, m. 15 cm.

Lelet: 1. A betöltésben a jobb felkar külső oldalán szürke, korongolt *császárkori oldaltöredék*.

4120. sír (XX. tábla, 11. kép)

Viszonylag jól látszódó, sárgásbarna, lekerekített sarkú téglalap alakú foltként jelentkezett. 6 cm mélységben – a koponya jelentkezési szintjén – sárgával kevert sötétbarna, lekerekített sarkú téglalap alakú koporsófolt jelentkezett. H. 174 cm sz. 47 cm, a jelentkezéstől 6 cm mély. A 23–40 éves nő koponyája balra fordult, szája kissé tátva. Bal karja szorosan a test mellett, jobb alkarja a jobb medencelapátra hajlítva, ujjpercei a keresztcsonton. Bal lábfeje kissé magasabban helyezkedett el az anatómiai rendhez képest. Jobb lábfeje, bordái, csigolyáinak egy része hiányzott. A váz hossza 142 cm. A sír tájolása: Ny–K 256–76°, h. 223 cm, sz. 69 cm, m. 10 cm.

Leletek: 1. Kisméretű, enyhén ívelt, egyik végén kismértékben kiszélesedő, téglalap keresztmetszetű, ismeretlen funkciójú *vastárgy töredéke* a gerincoszlop közepe táján. H. 3,1 cm, sz. 0,5–0,9 cm, v. 0,5 cm. 2. Az előzőtől 3 cm-re ÉK-re bronz *ereklyetartó*

¹⁷ A dokumentációban szerepel, a feldolgozás során nem találtam.

11. kép

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) 4120. sír

Fig. 11

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) grave 4120

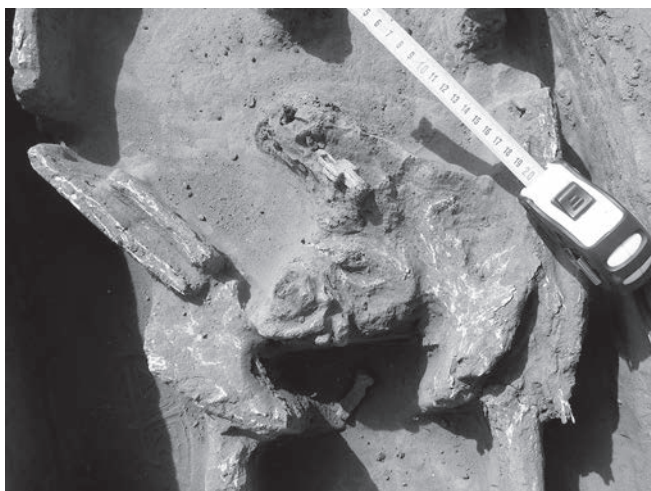

12. kép

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő), a 4120. sír részlete

Fig. 12

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő), detail of grave 4120

mellkereszt, függesztfülével DNy-ra, közel 45°-os szögben, ferdén (12. kép). A csuklósan záródó mellkereszt felfelé néző tagjánál a keresztszár felső része hiányzott. A megmaradt részen egy oráns kéztartású, vésett figura vehető ki, nyaktól lefelé, mellén egyenlő szárú kereszttel. Tógáján a redőket függőleges vonalak jelzik. Lábát – melyet a ruha vonalában meghosszabbított keret szegélyez – oldalirányban ábrázolták. A másik tagnak a felső részén a két zsanér egyike hiányzott. Az itt lévő, bemélyített ábrázolás erősen stilizált, szinte koponyaszerűen megjelenített fej, melyet dícsfény övez, tetején egyenlő szárú kereszttel. Karja kinyújtva; a hasi részen egyenlő szárú kereszt. Tógájának redőzött vonala leér a kereszt aljáig; a láb nem látszik. A csaknem ép kereszt h. 4,6 cm, zsanérok nélkül: 3,6 cm, a keresztszár sz. 2,4 cm, a függőleges szár sz. 1,1 cm, a vízszintes, enyhén szélesedő rész sz. 1,3 cm, v. 0,1 cm. A hiányosabb tag teljes h. 3 cm, zsanér nélkül: 2,5 cm. 3. Félig az erekllyetartó mellkereszt alatt lemezes, közel háromszög alakú, ismeretlen funkciójú *vastárgy*. 2,1×3,5 cm, v. 0,7 cm. 4. A jobb ujjperceknél, a medencecsonton egy kisméretű, ismeretlen funkciójú *vastárgy*. 1,1×2 cm, v. 0,3–0,7 cm. 5. A váz felszedése során a medence alatt ismeretlen funkciójú *vastárgy töredékei* kerültek elő. Két enyhén ívelt, kisméretű töredék. 0,5×1,6 cm, v. 0,3 cm, 0,5×1,1 cm, v. 0,2 cm.

4121. sír (XXI. tábla)

Jól látszódó, kevés sárgával kevert sötétbarna, lekerekített sarkú téglalap alakú foltként jelentkezett. 10 cm mélyen kissé sötétebb barna foltként kirajzolódott a koporsó. H. 190 cm, sz. 64 cm, a jelentkezéstől 5 cm mély. A 44–61 éves nő koponyáját a gép megsértette, arccsontja roncsolt, álla leesett. Mindkét alkarja a hasára téve, a jobb van lejjebb, mintha ölben lenne a keze. A jobb karja mintegy 8 cm-rel magasabban feküdt, mint a bal. Az egész

teste – a fejét kivéve – enyhén balra billent. A váz hossza 137 cm. A sír tájolása: Ny–K 268–88°, h. 274 cm, sz. 74 cm, m. 17 cm.

Lelet: 1. A betöltésből téglaszínű, korongolt, császárkori oldaltöredék.

4122. sír (XXI. tábla)

Viszonylag jól látszódó, sötétbarna, lekerekített sarkú téglalap alakú foltként jelentkezett. A gép a 37–46 éves férfi jobbra billent koponyájának egy részét elvitte. A bal kar szorosan a test mellett, a jobb alkar a jobb medencelapátra hajlítva. A lábfej kétfelé állt. A váz hossza 163 cm. A sír tájolása: Ny–K 266–86°. A váz tájolása: Ny–K 262–82°. A sír h. 205 cm, sz. 69 cm, m. 9 cm.

Leletek: 1. A betöltésből egy szürke, korongolt császárkori oldaltöredék és egy szabad kézzel formált császárkori(?) alj- és oldaltöredék.

4123. sír (XXI. tábla, 13. kép)

Kisméretű, viszonylag jól látszódó, sötétbarna, lekerekített sarkú, közel téglalap alakú foltként jelentkezett. A 23–41 éves nő koponyájának egy részét a gép elvitte. A koponya jobbra fordult, arccsontja hiányzott. Jobb felkarja szorosan a test mellett, alkarja hiányzott. Bal felkarja a test mellett, az alkar visszahajlítva a bal kulcscsonthoz. Bordái, csigolyái, medencéje hiányzott. A combcsontok a mellkasra felhúzva kerültek elő, a sípcsontok a combcsontok között. A sír tájolása: Ny–K 266–86°. A váz tájolása: Ny–K 252–72°. A sír h. 107 cm, sz. 56 cm, m. 10 cm.

Lelet: 1. A betöltéséből egy három darabra tört – de összeillő – szürke, korongolt császárkori oldaltöredék került elő.

13. kép

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) 4123. sír

Fig. 13

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) grave 4123

4127. sír (XXI. tábla)

Jól látszódó sötétbarna, „múmia” alakú, lekerekített végű, a lábfejek felé fokozatosan keskenyedő folttal jelentkezett. Nyugati felét ráásták a 4128. császárkori gödör keleti felére. A 41–48 éves férfi koponyájának egy részét a gép elvitte. A koponya felfelé nézett, álla kissé leesett. Karja szorosan a test mellett. Lába a fejhez képest kissé magasabban helyezkedett el. (Ennek oka a felsőtest besüppedése a korábbi, császárkori objektumba.) A váz hossza 159 cm. A sír tájolása: Ny–K 262–82°, h. 194 cm, sz. 64 cm, m. 9 cm.

Leletek: 1. A keresztcsonton kisméretű, téglalap alakú töredékes *vascsat*. H. 2,4 cm, pecekkel együtt 2,8 cm, sz. 1,9 cm, v. 0,4 cm, a pecek v. 0,5 cm. 2. A jobb kulcsont alatt szürke, korongolt *császárkori oldaltöredék*.

4130. sír (XXI. tábla)

Kissé bizonytalan, sárgásbarna, téglalap alakú foltként jelentkezett. A gödör nyugati fele rövidebbnek bizonyult, mint a folt alapján gondoltuk. Keleti vége vágta a 4129. császárkori gödör északi felét. Az 55–60 éves férfi jó megtartású vázának koponyája felfelé nézett, álla leesett. Bordái szétnyíltak. Alkarja egymáson keresztben a keresztcsonton; a bal volt alul. A váz hossza 157 cm. A sír tájolása: Ny–K 286–106°, h. 213 cm, sz. 68 cm, m. 35 cm.

Lelet nem volt.

4132. sír (XXI. tábla)

Jól látszódó, sárgával kevert szürkésbarna foltként jelentkezett. A 35–52 éves férfi vázának közel fele a déli szelvényfal alá nyúlt. A nyelési szint alatt 10 cm mélyen a sír D-i oldalán sötétebb betöltést észleltünk mintegy 10 cm szélességben. A váz néhány cm-rel „kilógott” a megfigyelt folt vonalától, ami padmalyra utal. A koponya balra előrebiccent. Jobb karja kissé eltartva a testtől, kinyújtva, a bal alkar a hastájékra hajlítva. A váz hossza 145 cm. A sír tájolása: Ny–K 280–100°, h. 196 cm, sz. 39 cm, m. 60 cm.

Lelet nem volt.

4134. sír (XXII. tábla)

Koponyája a nyeléskor kimozdult a helyéről, valószínűleg előrenézett. A 52–61 éves nő álla leesett, bordái, csigolyáinak egy része, jobb felkarjának felső része hiányzott. Jobb alkarja a hastájékra fektetve. Bal karja a test mellett, bal kézfeje a bal medencelapátra fektetve. A váz kissé ferdén helyezkedett el. A váz hossza 135 cm. A sír tájolása: Ny–K 268–88°. A váz tájolása: Ny–K 262–82°. A sír h. 162 cm, sz. 57 cm, m. 20 cm.

Leletek: 1. A betöltésben hat kerámiát találtunk. Közülük négy *őskori oldaltöredék*, egy szürke, korongolt *császárkori oldaltöredék*, egy kézi korongolt *avar kori(?) peremtöredék*.

4135. sír (XXII. tábla)

Jól látszódó, sárgával kevert sötétbarna, téglalap alakú foltként jelentkezett. 20 cm mélyen sárgásbarna koporsófolt jelentkezett. H. 177 cm, sz. 46 cm, a jelentkezéstől 17 cm mély. Az 52–61 éves nő rossz állapotú vázának koponyája előrenézett. Jobb karja a test mellett kinyújtva, bal alkarja kissé szögben meghajlítva a bal medencelapáton. Csigolyái, bordái hiányoztak, medencéje csak részlegesen maradt meg. A váz hossza 144 cm. A sír tájolása: Ny–K 264–84°, h. 199 cm, sz. 66 cm, m. 37 cm.

Lelet: 1. A lábszár között *őskori oldaltöredék* került elő.

4136. sír (XXII. tábla)

Viszonylag jól látszódó, sárgával kevert sötétbarna foltként jelentkezett. 13 cm mélyen sötétbarna, téglalap alakú foltként jelentkezett a koporsó. H. 190 cm, sz. 46–56 cm, a jelentkezéstől 7 cm mély, a láb felé keskenyedett. A 30–60 éves nő igen rossz megtartású vázának koponyájából csak egy apró töredék maradt. Hiányzott az állkapcsa, bordái, csigolyái, jobb lábfeje; medencéje csak részlegesen maradt meg. Bal karját mintha csípőre tette volna. Jobb karja töredékes, az alkart a szegycsont irányába hajlították. A váz hossza 137 cm. A sír tájolása: Ny–K 268–88°, h. 230 cm, sz. 78 cm, m. 17 cm.

Leletek: 1. Jobb alkarja alatt alsó nyélállású *vaskés* két össze nem illő darabja. A nagyobb h. 7,4 cm, ebből a penge 4,7 cm, sz. 0,7–1,5 cm, v. 0,6 cm. A kisebb egy keskeny pengetöredék. H. 5,8 cm, sz. 0,6–1,3 cm, v. 0,7 cm. További négy apró töredék tartozik még a késhez.

4139. sír (XXIII. tábla)

Jól látszódó, kevés sárgával kevert sötétbarna, téglalap alakú foltként jelentkezett, melynek DK-i sarka kissé lecsapott. A koponyát a gép félbevágta. Az 1 éves gyermek koponyája jobbra fordult. Bal felkarja a test mellett kinyújtva, a jobb szorosan a test mellett. Alkarja hiányzott. Combcsontja csak részlegesen maradt meg. Jobb sípcsontja kissé elmozdult, bal sípcsontja hiányzott. A váz hossza 65 cm. A sír tájolása: ÉÉNy-DDK 336–156°. A váz tájolása: ÉÉNy-DDK 342–162°. A sír h. 84 cm, sz. 37 cm, m. 3 cm.

Leletek: 1. A jobb medencelapát környékén ismeretlen funkciójú *ezüstitárgy* darabjai: egy kétrét hajlított, valamint egy kissé csavart töredék. A nagyobbik h. 1 cm, sz. 0,45 cm, v. 0,1 cm. A kisebbik h. 0,8 cm, sz. 0,2 cm, v. 0,05 cm. 2. Ugyanott egy kupacban 5 *asztragalosz* és egy azonosíthatatlan töredék. Az asztragaloszok közül négy az állat bal, egy a jobb lábhoz tartozott. Két bal asztragalosz juhtól, a két másik bal, valamint a jobb kecskétől származik, azaz minimum 4 egyedhez tartoztak. Erős gyökérnyomok vehetőek észre a csontokon.

4146. sír (XXII. tábla)

Viszonylag jól látszódó, sárgával kevert sötétbarna, téglalap alakú foltként jelentkezett. A 23–40 éves nő koponyája a tarkójánál szétnyomódott, balra előrebillent, álla leesett. Homlokán homlokvarratot figyeltünk meg. Jobb felkarja szorosan a test mellett, alkarja a medencére téve, ujjpercei a bal medencelapáton. Bal karja a test mellett, alkarja az ujjpercekkel együtt a szegycsont környékére hajtva. Lába párhuzamosan kissé észak felé hajlott. A váz hossza 137 cm. A sír tájolása: Ny-K 274–94°, h. 181 cm, sz. 61 cm, m. 18 cm.

Leletek: 1–3. A betöltésben egy *őskori(?) oldaltöredék*, egy szabad kézzel formált *császárkori(?) oldaltöredék*, valamint egy szürke, korongolt, *császárkori oldaltöredék*.

4150. sír (XXII. tábla)

A nyelési szinten jelentkező csontvázat a gép találta meg közvetlenül a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat által ásott árok északi oldala mellett. A gödör csak részben volt megfigyelhető. A 30–60 éves nő koponyája, állkapcsa, bordái, csigolyái, medencéje, egyik combcsontja és karja hiányzott, mindössze a bal felkar töredéke, a bal alkar, a jobb(?) combcsont, valamint a lábszár maradt meg. Alkarja be volt hajlítva – a medencén lehetett. Megmaradt lábcsontjai nem párhuzamosak egymással. A váz tájolása: Ny-K: 266–86°, m. 1 cm. *Lelet* nem volt.

4151. sír (XXIV. tábla)

Jól látszódó, sárgával kevert sötétbarna, lekerekített sarkú téglalap alakú foltként jelentkezett. Az 55–64 éves férfi koponyája enyhén jobbra biccent. Állkapcsa hiányzott. Karja szorosan a test mellett. Bal kézfeje hiányzott, jobb kézfeje a jobb combcsonton. A váz hossza 143 cm. A sír tájolása: Ny-K 262–82°. A váz tájolása: 272–92°. A sír h. 194 cm, sz. 73 cm, m. 32 cm.

Lelet nem volt.

4152. sír (XXIII. és XXXII. tábla, 14. kép)

Jól látszódó, sárgával kevert sötétbarna foltként jelentkezett, mely a sír nyugati végében kissé világosabb, homogénebb volt. A 35–45 éves férfi jó megtartású vázának koponyája balra billent, álla leesett. Karja szorosan a test mellett, jobb kézfeje a jobb combcsonton, bal ujjpercei részben a bal combcsonton. Bordái hiányoztak. A váz hossza 156 cm. A sír tájolása: Ny-K 250–70°, h. 220 cm, sz. 79 cm, m. 52 cm. 15 cm mélységben kevés sárgával kevert sötétbarna, kerekded foltot figyeltünk meg, mely mintegy 16–17 cm-rel a déli oldalon is túlnyúlt. A mintegy 20–25 cm-nyi beásás alja nem érte el a váz szintjét. Ehhez a beásáshoz

14. kép

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) 4152. sír

Fig. 14

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) grave 4152

tartozhatott a sír ÉK-i sarkában, a nyelési szinten megfigyelt szarvasmarhaállkapocs-töredék.¹⁸

Leletek: 1. A koponya jobb oldalán, a déli sírfal mellett barna, helyenként szürkésbarna, foltos, csaknem vízszintesen kihajló peremű, felső harmadában öblösödő, szabad kézzel formált(?), közepes mennyiségű apró kavicsal soványított edény. Szinte teljes felületén végigfutó, bekarcolt csigavonallal díszítették. Pereme hiányos. M. 13,5 cm, pátm. 12,8 cm, vállátm. 12,1 cm, aljátm. 8,6 cm, v. 0,6 cm. 2. A jobb mellkason, a gerincoszlop mellett, a szegycsont táján kör átmetszetű, kerek nyitott ezüst *karikaékszer*. Átm. 1,5 cm, v. 0,15 cm. 3. A bal alkar belső oldalán, részben a medence alatt *vas-kés pengetőredéke* a nyélnyújtvány indításával. H. 7,7 cm, ebből a penge 7,1 cm, sz. 0,6–1,6 cm, v. 0,4 cm. 4. A bal combcsonton, annak felső harmadán élén álló, részben egymásra hajló végű, kör átmetszetű, ovális, ezüst nyitott *karikaékszer*. Átm. 1,75×1,9 cm, v. 0,1 cm. 5. Restaurálás közben került elő az in situ felszedett kés alól egy végei felé erősen kiszélesedő *vas szőrcsipesz*, végein textillenymattal. Szárai téglalap keresztmetszetűek. Ragasztott, részben kiegészített. H. 8,4 cm, a szárok sz. 0,6 cm, a végek sz. 2 cm, a szárok v. 0,3 cm.

4153. sír (XXIV. tábla)

Jól látszódó, sárgásbarna, lekerekített sarkú téglalap alakú foltként jelentkezett. A 25–34 éves nő koponyája balra fordult, álla kissé leesett. Bal kulcsontja a bal medence mellett. Felkarja szorosan a test mellett, alkarja az ágyékcsgigolyákon egymásra hajtva, a jobb volt alul. Bordáinak, csigolyáinak egy része hiányzott. A váz hossza 145 cm. A sír tájolása: Ny–K 264–84°, h. 211 cm, sz. 60 cm, m. 19 cm.

Lelet nem volt.

4154. sír (XXIV. tábla)

Jól látszódó, sárgásbarna, lekerekített sarkú téglalap alakú foltként jelentkezett. Az 59–70 éves férfi jó megtartású vázának koponyája jobbra fordult, álla leesett. Karja szorosan a test mellett. Bordái és néhány csigolyája hiányzott. A váz hossza 144 cm. A sír tájolása: Ny–K 264–84°, h. 202 cm, sz. 80 cm, m. 29 cm.

Lelet nem volt.

¹⁸ Az ásatás során a honfoglalás kori síroknál későbbi beásást sehol nem figyeltünk meg. Így annak esélye, hogy a temetőnél jóval későbbi gödröt éppen egy sírra ássanak rá, meglehetősen csekély. Erre tekintettel azt gondolom, hogy az említett jelenség a sírhoz tartozott. Azt nem sikerült megállapítanunk, hogy csak egy állkapcsot vagy egy teljes koponyát helyeztek-e a beásásba/gödörbe.

4157. sír (XXIV. tábla)

A gép által megtalált váz a 4158. császárkori gödör déli oldalán került elő, arra kismértékben ráásva. A koponyát a gép félig elvitte. Sírfoltja csak sejthető volt, így ezt szaggatott vonallal jelöltük a rajzon. Az 1 éves gyermek koponyája jobbra fordult. Csontjaiból csak töredékek maradtak meg: a jobb bordák néhány töredéke és talán a bal alkar egyik csontja. A váz tájolása: Ny–K 270–90°. A sír h. 100 cm, sz. 35 cm, m. 2 cm.

Lelet nem volt.

4159. sír (XXIV. tábla, 15. kép)

Jól látszódó, lekerekített sarkú téglalap alakú foltként jelentkezett. Északi fele – nagyjából téglalap alakban – sárgával és sötétbarnával erősebben kevert volt, míg déli oldala szinte ho-

mogén sötétbarna. Padmalyos temetkezés. Az északi oldalon mintegy 30 cm széles padka volt. A 46–51 éves nő koponyája felfelé nézett, álla leesett. Alkarja egymáson keresztben az ágyéksigolyákon, a jobb volt felül. Bal lábfeje hiányzott. A váz hossza 152 cm. A sír tájolása: Ny–K 280–100°, h. 197 cm, sz. 68+30 cm, m. 45 cm.

Lelet nem volt.

15. kép

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) 4159. sír

Fig. 15

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) grave 4159

4166. sír (XXIV. tábla)

A Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat Ny–K-i árkának déli falában került elő. A 33–60 éves férfinak mindössze egy szárcapocscsontja maradt meg, valamint a hozzátartozó bokacsontok. Többi részét valószínűleg az árok vitte el. A megmaradt csont h. 30 cm. Ennek tájolása: 278–98°

Lelet nem volt.

4167. sír (XXIV. tábla)

A vázat a gép találta meg, a koponyát részben elvitte. A váz a bizonytalanul jelentkező sárgásbarna sírfolthoz képest keletebbre helyezkedett el. A 3–5 éves gyermek koponyája jobbra billent. Többi csontja közül a két lábszára maradt meg. A sírgödör bizonytalan. A váz hossza 64 cm. A sír tájolása: Ny–K 286–106°, h. kb. 95 cm, sz. kb. 35 cm, m. 2 cm.

Lelet nem volt.

4168. sír (XXIV. tábla)

Viszonylag jól látszódó, kisméretű, sárgásbarna, lekerekített sarkú téglalap alakú foltként jelentkezett a 4167. sír északi oldalában. A 2–3 éves gyermek váza igen rossz megtartású, csak töredékek maradtak meg belőle: eredeti helyzetben a két combcsontja, valamint az

észak felé elfordult jobb lábszára. A sír tájolása: Ny–K 264–84°, h. 109 cm, sz. 46 cm, m. 12 cm.

Lelet nem volt.

4169. sír (XXV. tábla)

A csontvázat a gép találta meg, koponyáját részben elvitte. A 37–41 éves nő koponyája enyhén balra biccent, álla leesett. Karjai a test mellett kinyújtva, a jobb könyökben kissé elállt a testtől. A váz ferdén feküdt, hossza 149 cm. A sír tájolása: Ny–K 268–88°. A váz tájolása: Ny–K 272–92°. A sír h. 200 cm, sz. 60 cm, m. 16 cm.

Leletek: 1. A betöltésből öt cserép került elő: egy szürke, korongolt császárkori oldaltöredék, három szabad kézzel formált császárkori oldaltöredék, valamint egy őskori oldaltöredék.

4174. sír (XXV. tábla)

Kissé bizonytalan, sárgával kevert szürkésbarna foltként jelentkezett. A sírgödör nyugat felé tovább bővült. A 46–50 éves nő jó megtartású vázának koponyája jobbra billent, álla leesett. Jobb felkarja szorosan a test mellett, alkarja a jobb kulcscsontozat felé visszahajlítva. Bal alkarja csaknem merőlegesen behajlítva a has tájékra. A lábvégek és a sírgödör keleti fala között viszonylag nagy a távolság. A váz hossza 145 cm. A sír tájolása: Ny–K 268–88°, h. 244 cm, sz. 64 cm, m. 60 cm.

Leletek: 1. A felszedéskor a koponya alatt, a jobb oldalon ovális, kör átmetszetű, karikájával délre néző, lefelé szélesedő, spirálsüngős bronz *fülbevaló*. H. 2,7 cm, ebből a karika 2 cm. A karika átm. 1,5×2 cm, v. 0,05 cm, a spirálsüngő sz. 0,4–0,5 cm, a drót v. 0,1 cm.

4177. sír (XXV. tábla)

Bizonytalan, sötétbarna, téglalap alakú foltként érzékeltük. Az 5 éves gyermek vázából csak a koponya, a jobb felkar és a bal combcsont maradt meg. Az előrenézett koponya bal oldalán kisméretű zöld patina látszott és patinás volt az állkapocs bal oldala is. Leletet fémkeresővel sem találtunk. A váz tájolása: Ny–K 272–92°, sz. 63 cm, m. 10 cm. Valószínűleg rabolatlan volt.

Lelet nem volt.

4193. sír (XXV. tábla)

A 4194. császárkori gödörre ásták rá. Sírfoltja nem látszódott. A 13–14 éves fiatal rossz megtartású vázának koponyáját a gép találta meg. A koponya balra nézett, álla kissé leesett. A láb magasabban feküdt, mint a váz többi része, amely belesüppedt a gödörbe. Alkarja a hastájékra hajlítva, de nem egymáson; a bal feljebb volt. Lába észak felé elfordult. A váz hossza 128 cm. A váz tájolása: Ny–K 288–108°. A sír m. 5–20 cm.

Lelet nem volt.

4256. sír (XXVI–XXIX. tábla, 16–17. kép)

A többi sírtól mintegy 80 m-re, északra előkerült, igen sekélyen fekvő, a szántás által erősen bolygatott sír.¹⁹ Foltja nem volt megfigyelhető. A sárga altalajban markánsan elváló Ny–K irányú szántásnyomokat lehetett regisztrálni. Bontás közben koporsóra utaló jelet nem figyeltünk meg. A megtaláláskor a gép a koponya tetejét lenyeste. A 15–17 éves férfi váza közepes megtartású, koponyája enyhén balra biccent, jobb karja csaknem egyenesen kinyújtva, a bal kissé szögben megtörve. Jobb lába kinyújtva, bal alsó lábszárát a szántás

¹⁹ Hogy a területen számolnunk kell honfoglalás kori sírral, már 2009-ben kiderült. Ekkor ugyanis Bacskai István – a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat megbízásából – fémkeresővel már kutatta a még humusztalan területet, illetve az akkor húzott próbaárkokat. Ennek során került elő három övveret a később feltárt sír környezetében. A sír feltárájáról külön filmet is készített Linzenbold Attila operatőr, akinek munkáját ezúton is köszönöm!

16. kép

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő), a 4256. sír részlete

Fig. 16

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő), detail of grave 4256

elmozdította és a bal combcsont vonalában, de annál beljebb helyezkedett el. A váz hossza 161 cm. A váz tájolása: Ny–K 248–68°, m. 10 cm.

Leletek: 1. A bal válltól 8 és 20 cm-re ÉNy-ra két állatcsont: fiatal sertés jobb oldali femurja, tibiája, fibulája és asztragalosza, melyeket a szántás húzott szét. 2. Kerek, kör átmetszetű, nyitott ezüst *karikaékszer* a gerinccsigolyától kissé jobbra, a jobb kulcscsont gerinc felőli végén, az álltól 7 cm-re, nyitott végével nyugatra. Átm. 1,7 cm, v. 0,2 cm. 3. A jobb felkar és a lapocka között élén álló, csaknem kerek, kör átmetszetű, részben egymásra hajló végű, nyitott, ezüst *karikaékszer*. Egyik vége hegyesedő. Átm. 2,1 cm, v. 0,2 cm. 4. Hátlapjával felfelé álló, peckével északra néző öntött bronzcsat a jobb könyöktől 8 cm-re a test felé. A téglalap alakú, a vége felé kicsúcsosodó csattest egy keskeny nyakkal kapcsolódik az ovális, a csatpeceknél enyhén kicsúcsosodó csatkarikához.

A nyakon egy kis, kerek lyuk szolgál a csatpecek befogására. A pecek a csattestnél rosszabb minőségű bronzból készült, állapota közepes. A csattest végén stilizált palmetta, felette stilizált négyszirmú virág, míg felette egy, az előző minta részeiből kialakított motívum helyezkedik el. A három motívumot egyszerű, élére állított rombuszminta választja el egymástól. A csattest hátoldalának két végén két-két szegecs, míg az ötödik közepén, a középtengelyben helyezkedik el. A szegecssek közül ez a legépebb. Az előoldalon csak nyomokban figyelhető meg az ónozás, a hátoldalon vékony, helyenként hiányos réteggént. A csat teljes h. 6,5 cm, a csattest sz. 1,95 cm, v. 0,3 cm, a csatkarika átm. 1,7×2,3 cm, a karika v. 0,3 cm. A szegecssek h. 0,1–0,2–0,4 cm. 5. *Vastárgy* töredéke a bal felkartól 8 cm-re északra. A restaurálás során összejött a bal könyök belső oldalán megtalált 11. és a gerincoszlop középső részének jobb oldalán megtalált 14. számú vastárggyal. Közel téglalap alakú, ragasztott, hiányos. Funkciója nem világos. Egyik oldalán falenyomat. H. 1,4 cm, v. 0,3–0,7 cm. 6. Díszített felével nyugatra néző, élén álló, külső felületén ónozott felületű bronz övveret a bal könyök külső oldalán. A széles, pajzs alakú veret szélesebbik végét hegyével lefelé néző, közel lekerekített háromszög alakú – jelen esetben nem áttört – keret díszíti. Ennek folytatásában a pajzs alakot, az annak közepéig benyúló, enyhén kiszélesedő, alján félkörívben pontokkal jelölt motívum osztja három részre. A három rész közül az alsó erősen lapított szív alakra emlékeztet, míg a két oldalsó motívum belső, ívelt vonalai a lekerekített főmotívum alakját követi, a széleken ívelt vonallal. Az öntött veret hátoldalán háromszög alakban elhelyezett szegecssek vannak, melyek közül a bal felső utólagos pótlás. Pótláskor a veret külső felületét áttörték, és egy kerek fejű bronzszegecsset ütöttek át rajta. A veret átm. 2×2,1 cm, a szegecssek h. 0,2–0,3 cm, a pótolts szegecs fejének átm. 0,3 cm.²⁰

²⁰ A veretek átlagos vastagsága 0,1–0,2 cm között van. A pontos méret – az öntési sajátosságnak megfelelően – egy tárgyon belül is változó lehet. A szegecssek a végük felé enyhén szűkülnek, legnagyobb vastagságuk azonban állandónak tekinthető: 0,2 cm. A továbbiakban ezeket az adatokat külön nem jelzem.

7. A jobb felkar belső oldalán, a 3. számú hajkarikától 6 cm-re keletre külső – és részben belő – felületén ónozott keskeny bronz övveret. Keskeny, pajzs alakú veret, két oldalának középső része enyhén homorú. Ezeken a helyeken, valamint a szélesebbik végének tetején egy-egy félkörös kis díszítés. Belső felületén mélyített felületű díszítés, mely követi a veret külső formáját, annyi különbséggel, hogy a veret szélesebbik vége felől egy keskeny, a végén enyhén kikerekedő benyúlás figyelhető meg, mely kissé túlnyúlik a veret közepén. Az öntött veret hátoldalának alsó és felső részén, annak középtengelyében két szegecs van. A szélesebbik végen lévő pótlás: a veretet a díszített oldal felé áttörték és egy kerek fejű bronzszegecset ütöttek át rajta. Mindkét szegecs végén egy-egy – a felerősítést szolgáló – bronzlemezke található. A veret h. 2,1 cm, sz. 1,4 cm, a szegecs h. 0,2 cm, sz. 0,2 cm, az áttűtött szegecsfej átm. 0,3 cm. 8. Díszített felével lefelé néző övveret a 7. verettől északra 4 cm-re, a bordák mellett. A külső felületén ónozott bronzveret hasonló a 6. számúhoz, csak némileg keskenyebb, és emiatt az alsó részén található szív alakú motívum arányosabb. Hiányzik továbbá a szélesebbik végén lévő, hegyével lefelé néző, közel lekerekített háromszög alakú keret. Hátoldalán háromszög alakban elhelyezett szegecs, melyek nem egyforma hosszúságúak, a bal felső egykor bizonyosan hosszabb volt. Átm. 1,6×2 cm, a szegecs h. 0,1–0,2–0,3 cm. 9. A mellkas bal oldalának külső részén, a gerinctől 6 cm-re övveret. Tőle keletre egy szegecs bronzlemezke. A 6. veret mása. Ónozása az előoldalon jó állapotban maradt meg. Hátoldalán a szegecs közl csak a bal felső eredeti nagyságú. Átm. 2×2,1 cm, a szegecs h. 0,1–0,2–0,3 cm. A szegecslemezke átm. 0,5×0,6 cm. 10. A bal könyök belső oldalán 6 cm-re délre csúcsával északra néző övveret. A 8. veret mása. Az ónozás a külső felületen részben lekopott, nyomokban a hátoldalon is megfigyelhető. A díszített oldal alsó felén – öntési hibából származó – anyagihiány jelentkezik kis lyuk formájában. Hátoldalán a szegecs hosszabbak, mint az előző veretek esetében. Kettő közülük meghajlítva, a harmadik egy része hiányzik. Átm. 1,7×1,9 cm, a szegecs h. 0,4–0,6 cm. 11. Lásd az 5. szám alatt írtakat! 12. A bal alkar alatt élén álló övveret díszített oldalával északra. Kialakítását tekintve megegyezik a 6. számúval annyi különbséggel, hogy a felső, szélesebbik részén lévő háromszög alakú rész – öntési hiba miatt – részben áttört. A hátoldalán lévő szegecs közl a két felső végén egy-egy – a felerősítést szolgáló – bronzlemezke található. Átm. 2,05×2,15 cm, a szegecs h. 0,4 cm. 13. Élén álló övveret a jobb könyök belső oldalától 10 cm-re, díszített oldalával délre. Kialakítása megegyezik a 8. számúval. Díszített felületén kopott az ónozás, melynek nyomai a hátoldalon is megfigyelhetők. Átm. 1,7×2 cm, a szegecs h. 0,4 cm. 14. Lásd az 5. szám alatt írtakat! 15. A 14. melléklettől keletre 5 cm-re hátlapjával felfelé álló, kopott felületű övveret. Kialakítása megegyezik a 8. számú veretével. A hátoldalán lévő szegecs – a jobb felső kivételével – behajlítottak. Ez utóbbi valószínűleg részben hiányos. Átm. 1,7×2 cm, a szegecs h. 0,3–0,5 cm. 16. Díszített oldalával lefelé néző övveret a jobb lengőbordák környékén. A 6. veret mása annyi eltéréssel, hogy a felső, szélesebbik részén lévő háromszög alakú rész – öntési hiba miatt – kismértékben áttört. Ónozása erősen kopott. Átm. 2×2,1 cm, a szegecs h. 0,4 cm. 17. Az előzőtől keletre mintegy 7 cm-re élén álló övveret, díszített felével keletre. A 6. veret mása annyi különbséggel, hogy a felső, szélesebbik részén lévő háromszög alakú rész nagyrészt áttört. Az áttörés felett a keret kissé hiányos. Előlapján az ónozás részben kopott, hátoldalán egybefüggő – a szegecsen is megfigyelhető. Átm. 2–2,1 cm, a szegecs h. 0,2–0,3 cm. 18. A 16. melléklettől északra mintegy 2 cm-re díszített felével lefelé néző övveret. A 6. veret mása annyi különbséggel, hogy a felső, szélesebbik részén lévő háromszög alakú rész teljesen áttört. Előlapján részben kopott az ónozás, mely bevonja

masszívan a hátoldalt, az alsó részen a törött szegecsset, illetve részben a másik kettőt is. A szegecs alsó felének harmadában kis, kerek lyuk, melyet a törött szegecs pótlását szolgáló új szegecs számára fúrtak. A pótlás nem került elő. Átm. $1,95 \times 2,1$ cm, a szegecs h. 0,3 cm, a lyuk átm. 0,3 cm. 19. A jobb medencelapáttól nyugatra mintegy 3 cm-re egy ferdén álló övveret, díszített felével keletre. A 6. veret mása annyi különbséggel, hogy a hátoldalán csak két eredeti szegecs van meg, a bal felső hiányzik. Ennek helyén kis, kerek lyuk található, melyben egy fej nélküli – azóta kiesett – szegecs került elő. A középső részén szintén kialakítottak egy kis lyukat, melyben a kerek fejű szegecs még megvan, csakúgy, mint az ennek végén lévő – a felerősítést szolgáló bronzlemezke. Ónozása kopott, nyomai – a szegecsen is – megfigyelhetők. Átm. $1,7 \times 2$ cm, a szegecs h. 0,2–0,3 cm, a kiesett szegecs h. 0,6 cm, az áttört lyuk átm. 0,2 cm, a meglévő szegecs feje 0,3 cm. 20. Az előző verettől északra, a gerincoszlop mellett ferdén álló, díszített felével lefelé néző övveret. A 6. veret mása annyi különbséggel, hogy a felső, szélesebbik részén lévő háromszög alakú rész teljesen áttört. Hátoldalán a bal felső szegecs részben hiányos. Átm. $2 \times 2,1$ cm, a szegecs h. 0,1–0,2 cm. 21. Övveret a gerincoszlop bal oldalán, a bal medencelapáttól nyugatra, 10 cm-re. A 6. veret mása annyi különbséggel, hogy a felső, szélesebbik részén lévő háromszög alakú rész teljes mértékben áttört. Az előlap bal felső részén apró, ovális kis lyuk. A díszített felületen az ónozás erősen kopott, a hátoldalon teljes mértékben megvan és bevonja szegecsket is. A szegecs – a jobb felső kivételével – enyhén hajlítottak. Átm. $2 \times 2,1$ cm, a szegecs h. 0,4–0,3 cm. 22. A jobb medencelapáttól nyugatra, a fej irányában mintegy 3 cm-re helyezkedett el 4 övveret egy sorban. Az eddigiektől – illetve a később előkerültektől – eltérően ezek eredeti helyzetben maradtak meg. Számozásuk délről észak felé történt. Az első a 6. veret mása annyi különbséggel, hogy a felső, szélesebbik részén lévő háromszög alakú rész szinte teljes mértékben áttört. Az áttörésnél egy – minden bizonnyal öntési hibából fakadó – repedés indul ki a veret széléig. Az áttört résszel lefelé – keletre – néző veret előlapjának ónozása igen jó állapotú, hátoldalán csak nyomokban figyelhető meg. Hátoldalán a – bal felső kivételével – a szegecs végén egy-egy bronzlemezke található. Átm. $1,9 \times 2,1$ cm, a szegecs H. 0,2–0,3 cm. 23. Közvetlenül az előző mellett északra került elő egy másik övveret, hegyével északra. A 8. veret mása. Ónozása viszonylag jó állapotban maradt meg. Hátoldalán, a szélesebbik oldalán lévő két szegecs végén egy-egy téglalap alakú bronzlemezke. Átm. $1,7 \times 2$ cm, a szegecs H. 0,3 cm. 24. Közvetlenül az előző mellett övveret, a 6. veret mása annyi különbséggel, hogy a felső, szélesebbik részén lévő háromszög alakú rész szinte teljes mértékben áttört. A díszített felület bal felső harmadában két igen apró lyuk. Az ónozás jó állapotban maradt meg. Hátoldalán a bal felső szegecs letört (megvan), míg az alsó erősen meghajlítva. Átm. $2 \times 2,1$ cm, a szegecs h. 0,2–0,6 cm. 25. Közvetlenül mellette, északra övveret, a 8. veret mása. Ónozása jó állapotban maradt meg. A hátoldalán lévő szegecs közül a jobb felső hiányos. Átm. $1,8 \times 2$ cm, a szegecs h. 0,1–0,4 cm. 26. A bal oldali bordák alatt övveret, a 6. veret mása annyi különbséggel, hogy a felső, szélesebbik részén lévő háromszög alakú rész teljes mértékben áttört. A díszített oldal bal felső részén apró, szinte mikroszkopikus méretű lyuk. Ónozása a díszített oldalon viszonylag kopott, hátoldalát – kivéve ott, ahol az anyagvizsgálat miatt polírozva volt – masszívan borítja. Átm. $2 \times 2,1$ cm, a szegecs h. 0,3 cm. 27. A jobb ujjpercek alatt egy díszített oldalával felfelé néző övveret, a 8. veret mása. Díszített oldalán az ónozás csaknem teljesen lekopott. A hátoldali szegecs közül a bal felsőnek mintegy fele hiányzik. Átm. $1,75 \times 1,95$ cm, a szegecs h. 0,3 cm. 28. A hátcsigolyák alatt övveret, a 8. veret mása annyi különbséggel, hogy a díszített oldal jobb felső sarka hiányzik. Ónozása

az előoldalon kismértékben kopott, részben a hátoldalán is megfigyelhető. Hátoldalán, a töredékes résznél a szegecs hiányzik, az alsó szegecs is csak részben van meg. Átm. 1,7×2 cm, a szegecs h. 0,2–0,3 cm. 29. Övveret a 30. melléklettől keletre, közvetlenül a bal medencelapátnál. A 6. veret mása annyi különbséggel, hogy a felső, szélesebbik rész háromszög alakban áttört. A díszített oldal középső harmadában kisméretű, félhold alakú áttörés figyelhető meg. Ónozása az előoldalon viszonylag jó állapotban maradt meg, és masszívan borítja a hátoldalt is – kivéve ott, ahol az anyagvizsgálat miatt a felületet polírozták. Átm. 2×2,1 cm, a szegecs h. 0,2–0,3 cm. 30. A bal medencelapáttól nyugatra mintegy 3 cm-re, közvetlenül a gerincsigolyák bal oldalánál *csiholó* és részben alatta *hidrokvarcit (gejzirit?)* szilánk. A ragasztott csiholó ovális, egy darabból kovácsolt. Átmetszete téglalap. Egyik oldalának felületén jó állapotban megmaradt textillenymat. Átm. 3,2×7,5 cm. v. 0,5–0,9 cm. A szabálytalan alakú, piszkosfehér kova egyik részén a csiholóból származó vaslenymat. 1,7×2,2×2,7 cm. 31. *Szíjvég* a bal medencelapát felső részénél hátszeggel felfelé, hegyével északra. A téglalap alakú szíjvég vége lekerekített, másik végének közepén enyhe homorulat figyelhető meg. Díszített felületén az ónozás közepes állapotban maradt meg, hátoldalát – kivéve, ahol az anyagvizsgálat miatt polírozták – és a szegecsket masszívan borítja. Előoldala díszített, de az ábrázolás meglehetősen bizonytalanul vehető ki: A lekerekített végénél egy ökörfej(?) rajzolódik ki, felette egy jóval kevésbé megfigyelhető másik, melynek leginkább a szarvait lehet érzékelni. A fennmaradó helyen – az ónozás és a bronz állapota miatt némileg bizonytalanabban – hasonló ábrázolás vehető ki. A fejek mérete: 1,5–1,6 cm. A szíjvég hátoldalán négy szegecs. Közülük kettő a középtengelyben, a szíjvég végén, illetve közepén, a másik kettő a szíjvég másik végén helyezkedik el egymás mellett. A jobb felső szegecs egy része hiányzik. A szíjvég h. 4,7 cm, sz. 1,3–1,4 cm, v. 0,1 cm. A szegecs h. 0,1–0,3 cm, v. 0,2 cm. 32. A jobb csukló mellett két veret szorosan egymáshoz tapadva, díszített felükkel keletre. A nyugatabbi övveret a 6. veret mása. A díszített oldal felső részén, valamint a veret jobb felső részén egy-egy apró lyuk. Ónozása viszonylag kopott. Hátoldalán az alsó szegecs végén egy apró bronzlemezke töredéke.

17. kép

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő), a 4256. sír „in situ” megmaradt övveretei

Fig. 17

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő), belt fittings remained *in situ* in grave 4256

A veret h. 2×2,1 cm, a szegecs h. 0,3 cm. 33. Az előbbi verethez tapadva egy másik övveret, a 7. veret mása. Ónozása csaknem teljesen lekopott. H. 1,3×2,1 cm, a szegecs h. 0,2 cm. 34. Övveret a 30. melléklettől nyugatra 10 cm-re, a csigolyák mellett. A 8. veret mása. Ónozása viszonylag jó állapotban maradt meg. Alsó harmadának majdnem a közepén egy kis, kerek lyuk. Hátoldalán csak a jobb felső szegecs tűnik eredeti hosszúságúnak. Átm. 1,7×1,9 cm, a szegecs h. 0,2–0,3 cm. 35. A jobb alkar alatt élén álló övveret, a 8. veret mása. Ónozása jó állapotban maradt meg, nyomokban a hátoldalon is megfigyelhető. A hátoldalán a szegecs h. 0,2–0,3 cm. 36. Díszített kisszíjvég a jobb alkar alatt, élére fordulva, hegyével a test felé, díszített felével nyugatra, a 35. melléklettől keletre. Formája megegyezik a 31. szíjvégével, díszítése azonban más. Díszített felületét két, a szíjvég formáját követő bemélyített vonalból álló keret szegélyezi. Középtengelyében egy vonal mélyed be, melynek végén egy poncolt bemélyedés figyelhető meg. A vonalat két oldalt további három-három poncolt bemélyedés szegélyezi. Hátoldalán a középtengelyben egy-egy szegecs. Díszített felületén az ónozás jó megtartású, csakúgy mint a hátoldalán – kivéve ott, ahol az anyagvizsgálat miatt felpolírozták. H. 2,9 cm, sz. 1–1,1 cm, v. 0,1 cm, a szegecs h. 0,2 cm, v. 0,2 cm. 37. A jobb felkar alatt, a 39. melléklet mellett élére fordulva egy övveret, a 7. veret mása. Mindkét oldalán jó állapotban maradt meg az ónozás. Mindkét háti szegecs vége letört; és mindkét letört végén megfigyelhető egy-egy apró kis bronzlemezke maradványa. Átm. 1,7×2 cm, a szegecs h. 0,3 cm. 38. A jobb felkar alatt két egymás mellett fekvő, hátlapjukkal felfelé néző övveret. A 38. számú a 7. veret mása. Mindkét oldalán jó állapotban maradt meg az ónozás. Átm. 1,7×2,05 cm, a szegecs h. 0,2 cm. 39. Az előző mellett előkerült övveret a 8. veret mása. Ónozása mindkét oldalon jó állapotban megmaradt. Hátoldalán a bal felső szegecs részben hiányos, míg a bal felső erősen kihajlik. Átm. 1,7×1,95 cm, a szegecs h. 0,1–0,2–0,3 cm. 40. Övveret a jobb oldali bordák alatt a könyök magasságában. A 6. veret mása annyi különbséggel, hogy a felső, szélesebbik részén lévő háromszög alakú rész teljes mértékben áttört. Ónozása mindkét oldalon jó állapotban maradt meg, kivéve a hátoldal azon részét, ahol anyagvizsgálat miatt felpolírozták. Hátoldalán a jobb felső szegecsnek csak a nyoma van meg. A bal felső végén egy kis bronzlemezke maradványa. 2×2,15 cm, a szegecs h. 0,2–0,3 cm. 41. Övveret a jobb oldali bordák alatt, a könyök magasságában, a 40. melléklet mellett. A 8. veret mása. Ónozása az előoldalon jó állapotban maradt meg. Hátoldaláról a jobb felső szegecs vége letört. A letört részen egy kis bronzlemezke maradványa. Átm. 1,7×2 cm, a szegecs h. 0,2–0,3 cm. 42. Élén álló övveret a mellkas felső részén, közel a csigolyákhoz. A 6. veret mása annyi különbséggel, hogy a felső, szélesebbik részén lévő háromszög alakú rész teljes mértékben áttört. Alsó harmadában kis kerek lyuk van az itt lévő szegecs pótlására. A szegecs kiesett, de megvan. Ónozása az előoldalon közepes, a hátoldalon jó állapotban maradt meg. Átm. 1,9×2 cm, a szegecs h. 0,3 cm, a kiesett szegecs h. 0,5 cm, v. 0,2 cm, a szegecslyuk átm. 0,3 cm. 43. A sírtól északra 85 cm-re fémkeresővel találtunk egy övveretet. A 8. veret mása. Mindkét oldalán viszonylag jó állapotban maradt meg az ónozás. Hátoldalán a jobb felső szegecs végén kis, négyzetes bronzlemezke. A bal felső szegecs erősen meghajlítva, az alsó részben hiányzik. Átm. 1,7×1,9 cm, a szegecs h. 0,2–0,3–0,5 cm. A humuszolás előtt és közben a sír távolabbi környékén további veretek láttak napvilágot fémkeresővel. 44. A fémkeresővel előkerült övveret a 6. veret mása annyi különbséggel, hogy a felső, szélesebbik részén lévő háromszög alakú rész teljes mértékben áttört. Az ónozás az előlapján jól megmaradt és vékonyan fedi a hátlapját is. Hátoldali szegecsei közül csak a jobb felső

maradt meg teljesen, a másik kettő hiányos. Átm. $2 \times 2,1$ cm, a szegecs h. $0,2-0,3$ cm. 45. A fémkeresővel előkerült övveret a 6. veret mása annyi különbséggel, hogy a felső, szélesebbik részén lévő háromszög alakú rész teljes mértékben áttört. Ónozása az előoldalon jó állapotban maradt meg, és vékony rétegben a hátoldalon is megfigyelhető. A hátoldalán a szegecs h. $0,1-0,2-0,3$ cm. 46. A fémkeresővel előkerült övveret a 8. veret mása. Előoldalon jó állapotban maradt meg az ónozás. Hátoldalán a bal felső és a jobb alsó szegecs végén egy-egy közel négyzet alakú bronzlemezke. A bal felső szegecs vége minden bizonnyal letört. Átm. $1,7 \times 2$ cm, a szegecs h. $0,2-0,4$ cm. 47. A fémkeresővel előkerült övveret a 8. veret mása. Bal felső részén balról jobbra megrepedt. Előoldalon jó állapotban maradt meg az ónozás, mely halványan a hátoldalon is megfigyelhető. A hátoldalán lévő szegecs h. $0,1-0,2$ cm. 48. A fémkeresővel előkerült övveret a 8. veret mása. Ónozása mindkét oldalon viszonylag jó állapotban maradt meg. A hátoldalon csak ott hiányzik, ahol az anyagvizsgálat miatt felpolírozták. A veret előoldalon alsó harmadában egy kis, kerek lyuk látszik, melyet a hátoldalán hiányzó szegecs pótlására alakítottak ki. A szegecs kiesett, de megvan. A hátoldalán a bal felső szegecs kisebb, mint a jobb felső. Átm. $1,75 \times 1,9$ cm, az előoldalon lévő lyuk átm. $0,2$ cm, a szegecs h. $0,1-0,2$ cm, a kiesett szegecs h. $0,6$ cm, fejének átm. $0,25$ cm. 49. A fémkeresővel előkerült övveret a 8. veret mása. Ónozása mindkét oldalon viszonylag jó állapotban maradt meg. A hátoldalon csak ott hiányzik, ahol az anyagvizsgálat miatt felpolírozták. A veret előoldalon alsó harmadában egy kis, kerek lyuk látszik. Hátoldalán – a lyuk ellenére – mind a három szegecs megvan. Átm. $1,7 \times 1,9$ cm, a szegecs h. $0,3$ cm. 50. A fémkeresővel előkerült övveret a 8. veret mása. Ónozása mindkét oldalon viszonylag jó állapotban maradt meg. A hátoldalon csak ott hiányzik, ahol az anyagvizsgálat miatt felpolírozták. Hátoldalán a szegecs h. $0,1-0,2-0,3$ cm. A bronzlemezke $0,4 \times 0,5$ cm. 51. A bontás során különböző helyeken került elő hat szegecsvég, rajtuk a felerősítőre szolgáló bronzlemezékkel. A közel négyzetes alakú bronzlemezék átm. $0,5-0,6$ cm. 52. Bontás közben került elő egy közel téglalap alakú, vékony, lemezes *vastárgy*, az egyik oldalán falenyomattal. Talán az 5. melléklet töredéke. H. $2,9$ cm, sz. $1-1,3$ cm, v. $0,3$ cm. 53. A sírföldből került elő egy – feltehetőleg másodlagosan belekerült – piros szarmata *üveggyöngy* fele. Átm. $0,7 \times 0,8$ cm, v. $0,1$ cm. 54. 2014 márciusában Toldi Zoltán régész és Bacskai István újra átvizsgálta fémkeresővel – a jelenleg is beépítetlen – területet. Egy újabb övveret került elő a sír közeléből. A 8. veret mása. Ónozása jó állapotban maradt meg. Hátoldalán a szegecs h. $0,2-0,3$ cm.

4257. sír (XXX. tábla, 18. kép)

A 4246. császárkori ház bontásakor került elő, abba jól láthatóan beleásva. Sötétbarna betöltésű, lekerekített sarkú téglalap alakú foltként jelentkezett. 17 cm mélyen az északi rész keleti kétharmadában egy padka alakult ki – legszélesebb részén 18 cm. A sírgödör keskenyebb lett, mint a jelentkezési szinten. A $21-26$ éves férfi váza dél felé lejtősen feküdt. Koponyája csaknem álló helyzetben délre nézett. Válla kissé felhúzva. (Kicsit úgy tűnt, mintha „beleerőltették” volna a sírgödörbe.) Jobb karja kinyújtva a test mellett, bal alkarja a bal medencén, ujjpercei a medencében. A váz hossza 152 cm. A sír tájolása: Ny–K $268-88^\circ$. A váz tájolása: Ny–K $260-80^\circ$. A sír h. 183 cm, sz. 57 cm, m. 33 cm.

18. kép

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) 4257. sír

Fig. 18

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő)
grave 4257

Leletek: 1. Az ÉNy-i sarokban, a falnál, a koponyától 12 cm-re, 13 cm mélyen ovális, kör átmetszetű, nyitott, bronz *karikaékszer*. Átm. 1,8×2 cm, v. 0,15 cm. 2. Az állkapocs bal oldalának felső részén, a halántékcsontról függőlegesen álló kerek, kör átmetszetű, nyitott, bronz *karikaékszer*. Átm. 2 cm, v. 0,2 cm. 3. A gerincoszloptól kissé balra, a bal kulcscsontról gerinc felőli végén lencse alakú, alján eredetileg talán sugaras díszítésű, tetején közel téglalap alakú füllel ellátott, önbetonatos bronz *fülesgomb*. M. 1,3 cm, átm. 0,95 cm, a felvarrásra szolgáló lyuk átm: 0,3 cm. 4. A bal felkar külső oldalánál, attól 3 cm-re, az északi sírfalnál, 10 cm mélyen, karikájával keletre néző, félkör átmetszetű, vaspeckes, karikáján rovátkolt, ónozott felületű *lira* alakú bronzcsat vízszintes helyzetben. H. 2,5 cm, sz. 2,3 cm, a csatkarika átm. 1,3×2,3 cm, a szíj felerősítésére szolgáló nyílás sz. 1,4 cm, v. 0,3 cm. 5. A bal kulcscsontról felett került elő egy É–D-i irányban fekvő, eredetileg talán kör átmetszetű, keskeny *vastárgy*, északi végén fanyomokkal. H. 4 cm, v. 0,3 cm. Néhány darab restaurálhatatlan falenyomatos töredék tartozik még a tárgyhoz. 6. A bal felkar felső végénél függőlegesen álló, vékony, lemezes, egyik vége felé enyhén keskenyedő, téglalap alakú *vastárgy*. H. 11,3 cm, sz. 2,2–2,7 cm, v. 0,2–0,3 cm. További nyolc töredék tartozik még a tárgyhoz. 7. Kisméretű, téglalap keresztmetszetű, egyik vége felé fokozatosan vastagodó és szélesedő *vastárgy* az 1. hajkarika környékén. H. 2,8 cm, sz. 0,5–0,8 cm, v. 0,3–0,6 cm. 8. A 2. számú karikaékszer alatt – jelenleg két, össze nem illő darabból álló – *vastárgy töredéke*. A nagyobb darab vékony, ívelt, egyik végén kissé oválisan kiszélesedik. Az ovális

kiszélesedés alján szegecsnyom. H. 3,2 cm, v. 0,3 cm, az ovális rész átm. 1,2×1,5 cm, a szegeccsel együtt a v. 0,6 cm. A másik darab tüskeszerű töredék. H. 2,3 cm, v. 0,5 cm. Eredeti metszetük a korrózió miatt nem állapítható meg. 9. A jobb lábszár belső oldalán szürke, fehér és fekete szemcsékkel tarkított, közel hasáb alakú, egyik oldalán sima *piroxéndácit* darab, minden bizonnyal egy *örlőkő* töredéke. 4×5,4×2,7 cm. 10. Az 5. és 6. melléklet között egy közel téglalap alakú, egyik végén megvastagodó, egyik oldalán homorú felületű – minden bizonnyal *fenőkőként* használt – *homokkődarab*. Átm. 3,9×6,6 cm, v. 0,7–1,3 cm.

4258. sír (XXXI. tábla, 19. kép)

A 4243. császárkori ház északi oldalának bontásakor került elő. A sírt részben beleásták, a sírgödör alakját nem lehetett megfigyelni. A 44–49 éves nő koponyája az öreglyukon feküdt, délre nézett. (Mintha a fejét feltámasztották volna.) A jó megtartású váz bal karja kinyújtva kissé elállt a testtől. A jobb felkar elállt a testtől, az alkar kinyújtva feküdt. A váz hossza 148 cm. A váz tájolása: Ny–K 268–98°. A sír m. 16 cm.

Lelet nem volt.

4259. sír (XXXI. tábla)

A 4243. ház déli oldalának bontásakor került elő, közvetlenül a fal mellett. Foltja szürkésbarna-barna, de a nyesési szinten bizonytalanul látszott. A metszettel alapján a váz fölött két

19. kép

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) 4258. sír

Fig. 19

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) grave 4258

réteg volt megfigyelhető, a felső sárga pettyes szürkésbarna, az alsó inkább sötétbarna. A 62–69 éves nő koponyája felfelé nézett, álla leesett. Jobb karja a test mellett kinyújtva, alkarja a jobb medencelapáton. Bal felkarja szorosan a test mellett, alkarja a has tájékra hajlítva. Jobb lába kinyújtva, a bal felhúzva. A mélység a nyesési szinttől 48 cm. A váz hossza 144 cm. A sír tájolása: Ny–K 260–80°, h. 173 cm, sz. 50 cm, m. a felt jelölésétől 19 cm.

Lelet nem volt.

4265. sír (XXXI. tábla)

A 4267. sírtól délre mintegy 1,5 m-re került elő, közel azonos mélységben. Sárgásbarna, téglalap alakú feltja viszonylag jól látszódott. Nyugati felét ráásták a 4266. császárkori gödörre. A 30–35 éves férfi koponyája enyhén balra billent. Jobb alkarja a mellkason keresztben, ujjpercei a bal felkar középső részén voltak. Bal alkarja keresztben a szegycsont alatt. A váz hossza 174 cm. A sír tájolása: Ny–K 260–80°, h. 222 cm, sz. kb. 60–68 cm, m. 14 cm.

Lelet: 1. Jobb felkarjánál szabad kézzel formált *peremtöredék*, mely valószínűleg másodlagosan került ide.

4267. sír (XXXI. tábla)

A 4256. sír déli oldalán került elő, attól mintegy 2 m-re, azonos mélységben. Ráásták a 4268. császárkori gödörre. Feltja nem volt egyértelmű, gödröt csak részben sikerült dokumentálnunk. A 32–50 éves nő koponyáját a gép részben elvitte. A koponya jobbra fordult. Mindkét alkarja a gerincoszlop közepére, a szegycsontra volt visszahajlítva. Ujjpercei talán egymáson voltak. A rossz megtartású váz jobb lapockája, keresztcsontja, jobb lábszára hiányzott. Bal combcsontja csak részlegesen maradt meg, lábszárának is csak a felső részét találtuk meg. A váz hossza 123 cm. A váz tájolása: Ny–K 274–94°. A sír sz. 45 cm, m. 9 cm.

Lelet nem volt.

4276. sír (XXXI. tábla, 20. kép)

Lekerekített sarkú, sárgásbarna, sárga pettyes feltként jelentkezett, déli felén sötétbarna, kissé félköríves széllel. Bár jól elvált a feltja, 25 cm mélyen, a csontok szintjén azt tapasztaltuk, hogy a váz fele a déli fal alatt van: a sír padmalyos. A rábontás során kialakult a padmaly déli széle, az északi oldalon alacsony kis padkával. A padmaly mintegy 5–8 cm-rel volt mélyebben, mint az északi padka. A váz délre lejtősen feküdt a padmalyban. Jobb oldala lejjebb volt, mint a bal. A 64–73 éves nő koponyája jobbra billent. Jobb karja szorosan a test mellett, a bal kinyújtva kissé elállt a testtől. Az akna sz. 52 cm. A váz hossza 146 cm. A sír tájolása: Ny–K 276–96°. A váz tájolása: Ny–K 286–106°. A sír h. 194 cm, sz. 94 cm, m. 31 cm.

20. kép

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) 4276. sír

Fig. 20

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) grave 4276

Leletek: 1. A bal csecsnyúlványnál a koponyára tapadva kerekded, kör átmetszetű, nyitott, ezüst *karikaékszer*. Átm. 2×2,1 cm, v. 0,15 cm. 2. A bal térdtől északra, 4 cm-re kisméretű, kerek, kör átmetszetű, pecekkel ellátott *vascsat*. Átm. 2,5 cm, v. 0,6 cm. A pecek v. 0,4 cm. 3. A jobb medencelapáttól nyugatra mintegy 5 cm-re egy jelenleg két össze nem illő darabból álló, lemezes *vastárgy*. A nagyobbik darab h. 2,3 cm, sz. 0,9–1,1 cm, v. 0,3 cm. A kisebbik darab h. 1,3 cm, sz. 0,9 cm, v. 0,2 cm.

Szórvány veret (XIX. tábla)

A feltárt terület DNy-i részén, a temetőtől messze délre fémkeresővel találtunk egy honfoglalás kori *överet*. Az öntött bronzveret levél alakú, alját és oldalait öt félkör alakú kidudorodás tagolja. Belsejét erősen stilizált virágminta díszíti, csúcsának közelében egy bemélyített háromszög alakú minta figyelhető meg. Hátlapjának hossz tengelyében két szegecs található. H. 3,1 cm, sz. 1,7 cm, v. 0,2 cm. A szegecs h. 0,3 cm, v. 0,25 cm.

Elemzés

Nem- és kormegoszlás

Nem célom a temető demográfiai elemzése, de érdemes röviden megemlítenem az elhunytak nemi megoszlását. Két esetben (4075. és 4077. sír) nem volt megállapítható, a további 98 egyén közül 40 nő, 38 férfi, 20 gyerek. Utóbbiak közül a mellékletek alapján lány lehetett a 4033., a 4074. és a 4097. sírban. Nem beszélhetünk tehát női vagy férfi dominanciáról.

Az elhunytak kormegoszlása nagy változatosságot mutat:

Sorszám	Sír	Életkor	Nem
1	4003.	1–2 éves	gyermek
2	4004.	37–46 éves	férfi
3	4005.	3 éves	gyermek
4	4006.	54–59 éves	férfi
5	4007.	25–34 éves	nő
6	4009.	65–74 éves	férfi
7	4012.	38–43 éves	férfi
8	4015.	66–75 éves	férfi
9	4016.	19–28 éves	férfi

Sorszám	Sír	Életkor	Nem
10	4017.	55–69 éves	férfi
11	4018.	65–74 éves	nő
12	4020.	37–42 éves	nő
13	4021.	41–46 éves	nő
14	4022.	59–68 éves	nő
15	4023.	40–70 éves	nő
16	4024.	34–39 éves	nő
17	4025.	19–28 éves	nő
18	4026.	48–57 éves	nő

A Nyíregyháza–Oroson feltárt honfoglalás kori temetőről

Sorszám	Sír	Életkor	Nem
19	4027.	30–60 éves	férfi
20	4029.	50–65 éves	férfi
21	4030.	25–34 éves	nő
22	4032.	31–40 éves	nő
23	4033.	8–9 éves	gyermek lány
24	4034.	26–34 éves	férfi
25	4035.	25–34 éves	nő
26	4036.	18–22 éves	nő (?)
27	4037.	37–46 éves	nő
28	4038.	52–61 éves	férfi
29	4039.	47–63 éves	nő
30	4040.	49–54 éves	nő
31	4041.	34–43 éves	férfi
32	4043.	25–34 éves	nő
33	4044.	0–1 éves	gyermek
34	4045.	45–55 éves	férfi
35	4046.	47–51 éves	férfi
36	4047.	1–2 éves	nő
37	4061.	31–40 éves	nő
38	4062.	32–36 éves	nő
39	4066.	11 éves	gyermek
40	4067.	55–60 éves	férfi
41	4072.	27–32 éves	nő
42	4073.	1–2 éves	gyermek
43	4074.	3 éves	gyermek lány
44	4075.	65–75 éves	?
45	4077.	17–19 éves	?
46	4078.	40–80 éves	nő
47	4080.	25–31 éves	férfi
48	4081.	31–36 éves	férfi
49	4090.	5 éves	gyermek
50	4091.	30–60 éves	férfi
51	4092.	31–36 éves	nő
52	4094.	41–53 éves	nő
53	4095.	53–62 éves	nő
54	4097.	10 éves	gyermek lány
55	4100.	26–31 éves	férfi
56	4102.	2 éves	gyermek
57	4103.	2–5 éves	gyermek
58	4105.	23–50 éves	férfi
59	4106.	5 éves	gyermek

Sorszám	Sír	Életkor	Nem
60	4107.	59–68 éves	nő
61	4109.	23–40 éves	nő
62	4110.	44–49 éves	férfi
63	4111.	2–3 éves	gyermek
64	4112.	31–40 éves	férfi
65	4114.	21–26 éves	férfi
66	4115.	25–34 éves	férfi
67	4118.	25–34 éves	férfi
68	4120.	23–40 éves	nő
69	4121.	44–61 éves	nő
70	4122.	37–46 éves	férfi
71	4123.	23–41 éves	nő
72	4127.	41–48 éves	férfi
73	4130.	55–60 éves	férfi
74	4132.	35–52 éves	férfi
75	4134.	52–61 éves	nő
76	4135.	52–61 éves	nő
77	4136.	30–60 éves	nő
78	4139.	1 éves	gyermek
79	4146.	23–40 éves	nő
80	4150.	30–60 éves	nő
81	4151.	55–64 éves	férfi
82	4152.	35–45 éves	férfi
83	4153.	25–34 éves	nő
84	4154.	59–70 éves	férfi
85	4157.	1 éves	gyermek
86	4159.	46–51 éves	nő
87	4166.	33–60 éves	férfi
88	4167.	3–5 éves	gyermek
89	4168.	2–3 éves	gyermek
90	4169.	37–41 éves	nő
91	4174.	46–50 éves	nő
92	4177.	5 éves	gyermek
93	4193.	13–14 éves	?
94	4256.	15–17 éves	férfi
95	4257.	21–26 éves	férfi
96	4258.	44–49 éves	nő
97	4259.	62–69 éves	nő
98	4265.	30–35 éves	férfi
99	4267.	32–50 éves	nő
100	4276.	64–73 éves	nő

A sírgödör alakja és kialakítása

Aknasírok

A homokos dombháton nem volt mindig egyértelműen megfigyelhető a sírfolt. Ez különösen igaz a temető északi részére.²¹ Több esetben még a váz jelentkezési szintjén – nyesés után – is meglehetősen bizonytalanul rajzolódott a gödör, olykor pedig nem lehetett kivenni az alakját. (Más volt a helyzet a temető középső részén, ahol a szubhumusz alsó felében a temetkezések már jóval egyértelműbben rajzolódtak ki.) A gödör alakjának, eredeti méretének megállapítását sokszor nehezítette, hogy részben²² vagy teljesen²³ ráásták a császárkori telepobjektumokra. Arra is volt példa, hogy a sírfolt az objektum alján teljesen egyértelműen kirajzolódott.²⁴ Összességében elmondható, hogy a megfigyelhető sírgödrök általában lekerekített sarkú téglalap alakú foltként jelentkeztek, és egyszerű aknasírok voltak. Ezek közé soroltam két olyan temetkezést is, melyek foltja eltért a fentebb leírtakétól. Ilyen volt a 4127. sír, amelynek foltja a láb felé határozottan keskenyedő „múmia” formát mutatott. Hasonlóan kivételes volt a 4109. sír, amely egyértelműen ovális folttal jelentkezett, és csak bontás közben derült ki, hogy valójában temetkezés.

Padkás és padmalyos sírok

A fentiekben már szóba került, hogy a temető északi részén sokszor csak a vázak szintjén tudtuk megfigyelni a sírgödör alakját. Ezzel ellentétben a temető középső és déli részén kedvezőbbek voltak a talajtani viszonyok, így néhány esetben az egyszerű aknasíroktól eltérő sírgödör-kialakítást is dokumentálhattunk.

A 4257. férfi esetében az északi falánál egy padkát figyeltünk meg, mely keskeny sávban húzódott a gödör keleti kétharmadában. A sírfolt jól láthatóan rajzolódott ki, így kétségtelen, hogy az általánostól eltérő jelenséggel van dolgunk. A padkán tárgyat nem találtunk, de az északi rész nyugati végében (ahol padkát már nem figyeltünk meg) – a padka szintjétől néhány cm-rel lejjebb – egy líra alakú csat került elő. Nem egyértelmű, hogy állatjáratok révén került oda vagy oda helyezték. Talán ez utóbbit erősítheti az a megfigyelés, hogy a vízszintesen fekvő csat hossz tengelye párhuzamos volt a sír hossz tengelyével. Legutóbb Türk Attila foglalta össze ismereteinket a Kárpát-medencében megfigyelt sírformákról és temetkezési szokásokról (Türk 2009.). Munkájában figyelmet szentelt a padkás síroknak is. A felsoroltak közül a Nyíregyháza–Oroszon megfigyelt forma a ritka 4.1. típusba tartozik, amikor a padkát a sírgödör északi fala mentén alakítják ki. A padkák pontos szerepe és funkciója egyelőre bizonytalan, bár több olyan sírt figyeltek meg, ahol lovas-, illetve lószerszámos temetkezés maradványait helyezték a padkára. A Kárpát-medencétől keletre is megtaláljuk a jelenséget, meglétét a XIV. századig sikerült igazolnia a kutatásnak (Türk 2009. 102–110.).

A feltárás során négy biztosan padmalyos sírt tudtunk megfigyelni.²⁵ Mindegyik esetben – bár a 4276. sírnál némileg halványabban – jól látható volt a sírfolt, és csak bontás közben derült ki, hogy a váz részlegesen a sírgödör fala alá nyúlt. A padmalyt három esetben az akna déli, míg a 4062. sír esetében az északi oldalon alakították ki. A 4132. kivételével női temetkezések. Három melléklet nélküli, a 4276. sírből egy ezüst karikaékszer, egy vascsat, valamint egy vastárgy töredékei kerültek elő. A padmalyba a halottakat hanyatt fektették, nyújtott testtartásban, kivéve a 4062. temetkezést,

²¹ Ez az oka annak, hogy ezen a területen a sírok jelentős részét a gép találta meg, és sértette meg sokszor a csontokat.

²² 4012., 4021., 4078., 4115., 4118., 4127., 4258., 4265., 4267. sír.

²³ 4193., 4259. sír.

²⁴ 4257. sír.

²⁵ 4062., 4132., 4159., 4276. sír.

ahol a váz a bal oldalán feküdt, lába enyhén felhúzva, bal karja ferdén kinyújtva, jobb karja könyökben meghajlítva a törzsön.

A X–XI. századi temetőkből megfigyelt padmalyos temetkezéseket Varga Sándor gyűjtötte össze (VARGA 2013.). Tanulmányában 33 lelőhelyről idéz padmalyos sírokat, míg további 4 lelőhely esetében csak valószínűsíteni lehet meglétét. A biztos lelőhelyekről 109 padmalyos temetkezés ismert, és további 38 esetben merült fel padmalyos sír gyanúja (VARGA 2013. 311.). A Nyíregyháza–Oroson feltárt sírok közül három az I. típusba – a padmalyt a déli oldalon alakították ki –, míg a 4062. sír a ritkábban előforduló – északi oldalon kialakított – II. típusba tartozik (VARGA 2013. 311.). Ez utóbbi sír esetében érdemes kiemelni a váz testtartását. A gyűjtés szerint ugyanis mindössze két esetben – Aldebrő–Mocsáros 25. sír és Bánkeszi 21. sír – figyelték meg, hogy az elhunyt oldalára fektették (VARGA 2013. 313., 103. jegyzet.).

Nyíregyháza–Oroson a négy padmalyos sírban a vázak a megfigyelt sírfolthoz képest félig „lógtak” be az aknába, nem beszélhetünk tehát valódi padmalyról. Ezt figyelembe véve a Varga Sándor által felállított 2. számú változathoz – aknás-padmalyos kiképzés – sorolható a 4159. és a 4276. sír. Különösen az előbbinél jelentkezett markánsan a padka kiképzése, míg az utóbbinál csak minimális mértékben lehetett azt megfigyelni. Ez esetben viszont a váz helyzete alapján jól lehetett érzékelni, hogy a padmaly alja délre lejtett. A 3. számú változathoz sorolható a 4132. sír. Itt a váz mintegy 15 cm-re nyúlt be az akna széle alá. Padkát ebben az esetben nem figyeltünk meg, tehát jelképes padmalyról beszélhetünk (VARGA 2013. 312.). Nem lehetett egyértelműen besorolni a 4062. sírt. A DK-i sarokban megfigyeltünk ugyan egy, az eredeti altalaj meghagyásával(?) kialakított, közel háromszög alakú padkát, ám az akna többi részén nem találtuk nyomát.

Ami a nemek arányát illeti, ebben az esetben is igazolható volt, hogy nagyobb arányban nőket temettek padmalyos sírokba (VARGA 2013. 314.). Mellékleteket csak egy esetben – 4276. – találtunk, míg az országos átlag ennél jóval nagyobb arányokat mutat. Abban viszont nem tér el az említett sír a nagy átlagtól, hogy ebben is előkerült a leggyakoribb mellékletnek számító karkékszer (VARGA 2013. 314.).

A padmalyos temetkezéseket a honfoglaló magyarság körében – területileg változó módon – ismertnek tarthatjuk. Vélhetőleg nem – vagy csak kivételképpen – beszélhetünk kontinuitásról a Kárpát-medencében korábban élt népek által is alkalmazott temetkezési forma és a honfoglalás kori lakosság gyakorlata között (VARGA 2013. 315–317., vö. TÜRK 2009. 97–102. további irodalommal).

Sírmélység

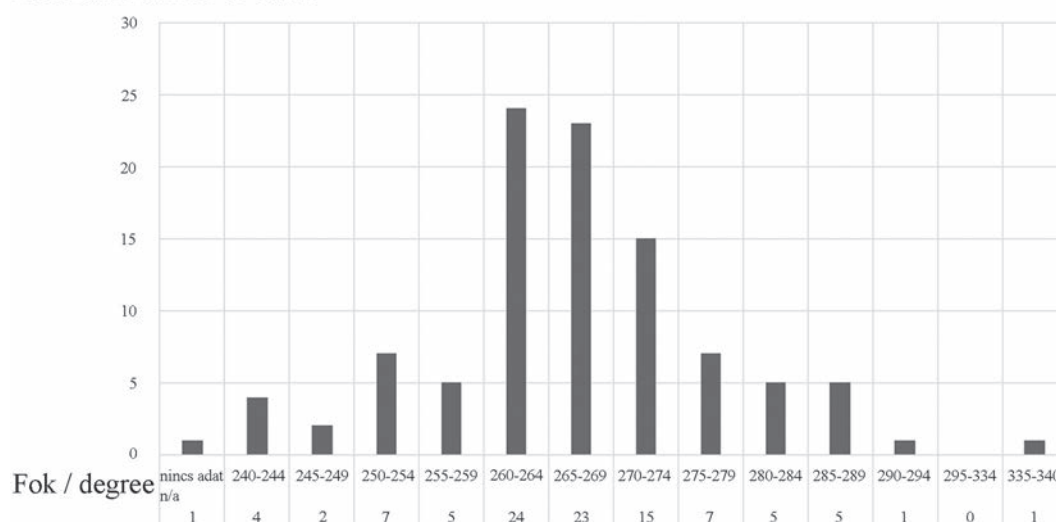
A vázak jelentős része a nyelési szinten volt megfogható, sírmélységről itt nem beszélhetünk. Többségük 30 cm-nél nem volt mélyebb. A legmélyebbek sem voltak mélyebbek 60 cm-nél, de az ehhez közelítő mélységről is csak néhány sír esetében beszélhetünk. Különösebb összefüggést nem lehetett megfigyelni a mellékletek száma és a mélység között. Egyik példa erre, hogy a – temetőtől távolabb fekvő – leggazdagabb temetkezés (4256. sír) gödrét nem is tudtuk megfigyelni, és a vázat is erősen bolygatta a szántás.²⁶ A másik példa a 4152. edénymellékletes temetkezés, mely az egyik legmélyebb volt. Ugyanakkor a másik két, edényt tartalmazó – gyermeksí – jóval a humuszosítási szint felett került elő. Egyedüli kivételként talán a leggazdagabb mellékletű kislány sírja (4097.) említhető, mely az átlaghoz képest mélyebb volt. Igaz, ennek sírfoltját már a humuszosítás során egyértelműen meg lehetett figyelni.

²⁶ Az ma már megválaszolhatatlan, hogy egykor milyen mélyre temették, a földmunkáknak (földhordásnak) köszönhetően mennyivel került közelebb a felszínhez.

Tájolás

Egy grafikonon fölvettem a temető sírgödreinek tájolását 5°-os beosztásonként (21. kép). Mivel a vázak többségének tájolása megegyezett a sírgödör tájolásával, önkényesen idevettem azokat az eseteket is, amikor nem lehetett a sírgödört tájolni, csak a vázat (4103.).²⁷ Egy esetben nem lehetett tájolási adatot felvenni, de a maradványok alapján ez is Ny–K-i tájolású volt.²⁸ A sírok többsége (62 eset) a Ny–K 260–274° – 80–94° közötti, míg a többi esetben az eltérés észak és dél felé – jóval kisebb esetszámmal – nagyjából egyenletesen oszlik meg. Egyetlen markáns kivétel a 4139. sír. Az ÉÉNy–DDK-i irányítású gyereksír helyzete speciális: a környékén több sír nem került elő. Úgy tűnik, mintha valamilyen okból elkülönítették volna a közösség többi temetkezésétől.

Esetszám / number of cases

21. kép

A temető sír- és váztájolásának megoszlása

Fig. 21

Distribution of grave and skeleton orientations of the cemetery

Szuperpozíciók

Eltekintve a korábbi korszakok objektumaira ráásott síroktól, két esetben figyeltünk meg szuperpozíciót. A 4003. és a 4030. temetkezés esetében ez egyértelmű: az 1–2 évesen elhunyt gyermeket részben rátemettek egy 25–34 évesen meghalt nő sírjára. Minden bizonnyal anyagyermek kapcsolatáról lehet szó.

A másik eset kevésbé egyértelmű. A 4007. és a 4012. sír sarka inkább csak érintkezett, mint valóban vágta egymást. Kronológiai viszonyuk eldönthetetlen volt.

²⁷ A sírgödör és a váz tájolása között 5–9° közötti eltérést figyeltünk meg a 4005., 4020., 4032., 4039., 4075., 4077., 4134., 4169., 4257. sír esetében. A 10°-nál nagyobb eltérést mutató sírok: 4024., 4025., 4046., 4074., 4078., 4109., 4115., 4123., 4151., 4276. sír. 12°-nál nagyobb eltérés nem volt.

²⁸ 4103. sír.

Temetkezési szokások

Rendellenes temetkezések

Az elhunytak többségét a megszokott módon, háton fekvő, nyújtott testtartással temették el. Az alábbi sírok esetében figyeltünk meg ettől eltérő szokást.

A 4017. sírban a láb elhelyezkedése tért el a szokásostól: nem kinyújtva, hanem térdben kisé felhúzza, és jobbra dőlve került elő. Hasonló jelenséget figyeltünk meg a 4029. férfi sírjában is. A 4089. női sír halottjának csak a jobb lába volt felhúzza, a bal egyenesen kinyújtva feküdt.

Ugyancsak rendellenes helyzetben – oldalára fektetve – helyezték nyugalomra a fentebb már részletesebben bemutatott 4062. sír férfi halottját.

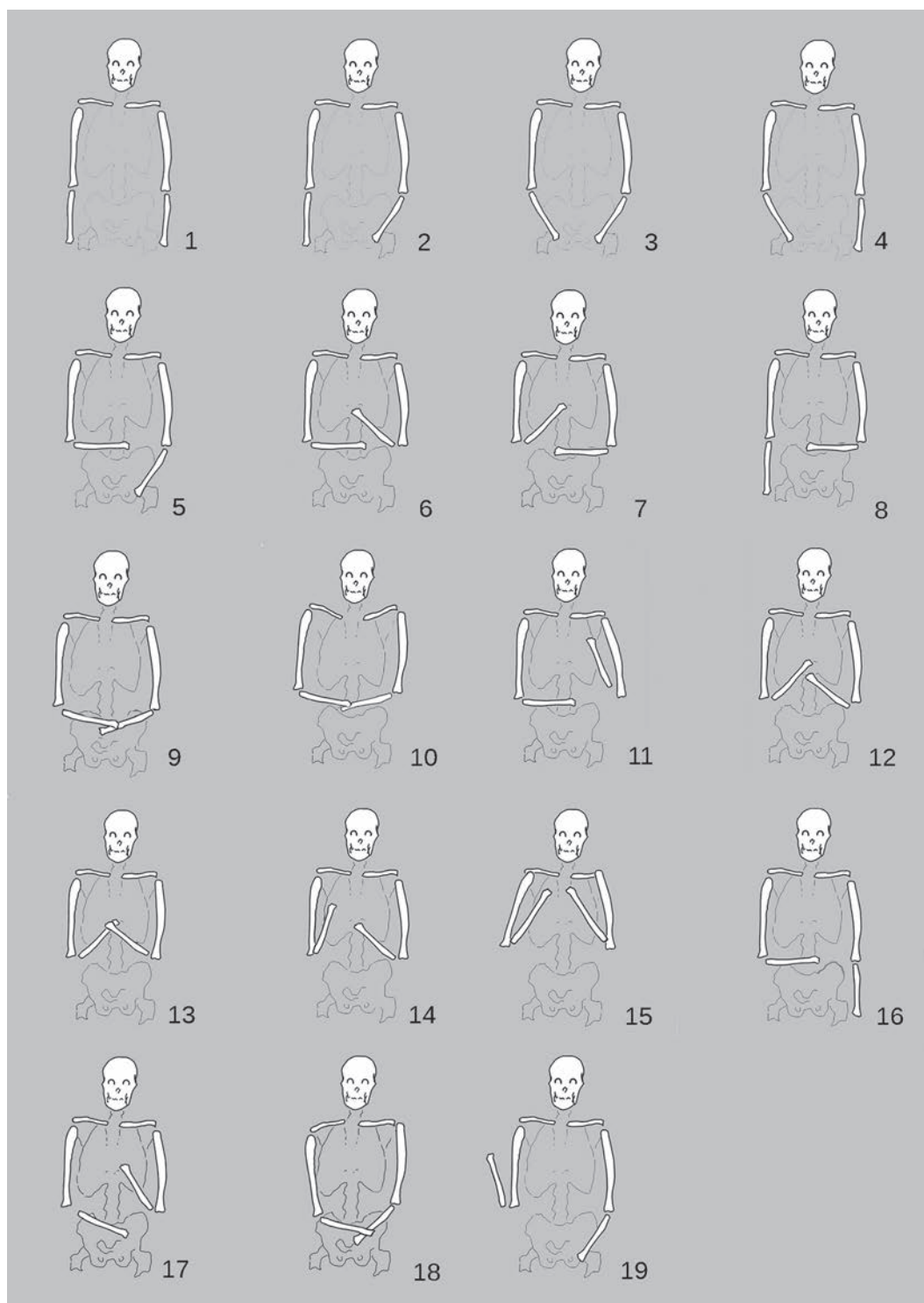
A 4034. sírban egy hason fekvő férfi vázát tártuk fel. Koponyája balra nézett, karja kinyújtva. A melléklet nélküli váz csontjai igen jó állapotban maradtak meg; talán a legjobb állapotú volt a temető területén. A 4123. sírban feltárt – melléklet nélküli – női váz szinte „összehajtogatva” került elő. Ehhez igazodott a sírgödör mérete. Más jellemzőiben – tájolás, mélység – nem tért el a temető többi sírjától. Mindkét temetkezés illeszkedett a többé-kevésbé szabályos sírsorokhoz. Tettamanti Sarolta a hasonló rendellenes sírokat a köznépi temetőkben előforduló temetkezések közé sorolta, a Felső-Tisza-vidékről gyűjtésekor még nem tudott hasonlót bemutatni (TETTAMANTI 1975. 101.).

A rendellenes temetkezések közé soroltam még a 4081. férfi sírját is. Ebben az esetben a jobb vállcsúcson figyeltünk meg négy, egymás mellett párhuzamosan elhelyezkedő kézközépcsontot. Ezek hossz tengelye megegyezett a jobb felkar hossz tengelyével. Figyelembe véve helyzetüket, valamint azt, hogy a bal kézfejet eredeti helyzetében találtuk, míg a jobb hiányzott, azt kell feltételeznünk, hogy a férfi jobb kézfejét halála után levágták, majd a vállára tették, noha a levágás nyomát nem lehetett regisztrálni. A szokás egyébként az ország északi területein gyakoribb, míg a láblevágás a déli területen elterjedtebb (BÁLINT 1971. 75.).

Kéztartások

Figyelmet szenteltem a kéztartásoknak (22. kép), mivel a temetőben két olyan tárgy is előkerült – egy görög feliratos gyűrű és egy ereklyetartó mellkereszt –, melyek kapcsolatba hozhatóak a keleti kereszténységgel. Az utóbbi tárgy kapcsán Béres Mária fogalmazott meg olyan véleményt, mely szerint az említett tárgytípus csak és kizárólag a keleti rítusú kereszténység jelzője lenne (TAKÁCS 2005. 92.).

Takács Miklós kibővítve Szabó János Győző kutatásait, újragondolta számos bulgáriai, macedóniai, délkelet-szerbiai keresztény temetőben a kartartásokat, illetve – kontrollanyagként – néhány dalmáciai temetkezésben is (TAKÁCS 2005. 88–91.). Munkájában a keleti és nyugati temetkezési rítusban a kartartások között markáns különbséget mutatott ki (TAKÁCS 2005. 91.). Figyelemre méltó azonban, hogy a „10. században még a bolgár cári rezidenciák temetőiben sem sikerült egységes karhelyzetet érvényre juttatni. A balkáni párhuzamok arra utalnak, hogy pusztán a kartartásokból nem olvasható ki az, vajon a halottat a keleti vagy a nyugati keresztény rítus szerint temették-e el. Hiszen a nyújtott karhelyzettől való eltérés nem volt ismeretlen a bizonyosan nyugati rítusú térítés révén kereszténnyé lett dalmáciai Horvátországban sem.” (TAKÁCS 2005. 91.) Az ottani temetőkben a halottakat többségét kinyújtott karral temették el. „Így joggal merülhet fel gyanú e kartartásnak egyértelműen pogány rítuselemként való értelmezésével szemben a 11. századi Magyarország köznépi temetőiben.” (TAKÁCS 2005. 91.) A helyzet tehát összetett, így a kartartások vizsgálata során arra kerestem választ, hogy azok mutatnak-e hasonlóságot a bizánci keresztény területek temetőiben megfigyeltekkel. Ennek során a Takács Miklós által használt kartartás variációkat vettem alapul

22. kép

A feltárt sírok kartartásvariációi

Fig. 22

Variants of the situations of arms in the excavated graves

(TAKÁCS 2005. 88., 39. jegyzet, vö. TAKÁCS 2005. 95. I. tábla rajzos ábráival).²⁹ Az ott szereplő 30 variációból 16 található meg az orosi temetőben. A 100 sír közül 23-nak nem lehetett értékelni az adatait,³⁰ míg 9 esetben³¹ csak az egyik alkar helyzetét lehetett megfigyelni.³² Összesen tehát 68 esetben (68%, azaz valamivel több mint a temetkezések kétharmada) tudtam vizsgálni mindkét alkar helyzetét.³³ Ezt a 68 temetkezést 100%-nak véve, az egyes pozíciók a következő százalékos arányban jelentkeztek (23. kép):

1. A két kar a test mellett kinyújtva: 17 eset³⁴ (25,0%).
2. A bal kéz a bal medencelapáton, a jobb kar kinyújtva: 7 eset³⁵ (10,2%).
3. Mindkét alkar a medencelapáton: 9 eset³⁶ (13,2%).
4. A jobb kéz a jobb medencelapáton, a bal kar kinyújtva: 6 eset³⁷ (8,8%).
5. A jobb alkar a hason, a bal a medencelapáton: 5 eset³⁸ (7,3%).
6. A jobb alkar a hason, a bal a mellkason: 5 eset³⁹ (7,3%).
7. A bal alkar a hason, a jobb a mellkason: 4 eset⁴⁰ (5,8%).
8. A jobb kar nyújtva, a bal alkar a hason: 3 eset⁴¹ (4,4%).
9. Mindkét alkar a hason keresztben: 2 eset⁴² (2,9%).
10. A két csukló a medencén keresztben, a kéz összekulcsolva: 1 eset (4130. sír).
11. A jobb alkar a hason, a bal kéz a vállon: 1 eset (4040. sír).
12. Mindkét kéz a mellkason: 1 eset (4109. sír).
13. Mindkét kéz a mellkason, egymást keresztezve: 1 eset (4265. sír).
14. A bal alkar a mellkason, a jobb kéz a vállon: 1 eset (4029. sír).
15. A két kézfej az áll alatt, egymásra hajtva: 1 eset (4267. sír).
16. A jobb alkar a hason, a bal kinyújtva: 1 eset: (4132. sír).

Ezeket kívül három olyan kéztartás fordult elő, melyek nem szerepelnek Takács M.

munkájában:

17. A jobb kéz a bal medencelapáton, a bal a mellkason: 1 eset (4146. sír).
18. Mindkét kéz a bal medencelapáton: 1 eset (4159. sír).
19. A bal alkar a medencén, a jobb visszahajlítva, eltartva a testtől: 1 eset (4077. sír).

²⁹ A 9. esetben a „csukló” helyett az „alkar” kifejezést használtam.

³⁰ 4003., 4005., 4016., 4018., 4034., 4047., 4062., 4066., 4073., 4074., 4095., 4097., 4102., 4103., 4111., 4123., 4139., 4150., 4157., 4166., 4167., 4168., 4177. sír. (Közéjük soroltam a 4034. hason fekvő, a 4062. oldalára fordított, valamint a 4123. zsugorított helyzetben eltemetett is.)

³¹ 4006., 4033., 4061., 4090., 4094., 4105., 4106., 4112., 4118. sír.

³² A statisztika elkészítése során ezekkel sem számoltam. Ugyanakkor a végső eredmény értékeléséhez figyelembe kell vennünk, hogy ebben a 9 sírban – a 4105. kivételével – a megfigyelt alkar helyzetéből az tűnt ki, hogy az nem kinyújtva, hanem eredetileg a medencén, vagy attól feljebb volt elhelyezve.

³³ Ide számoltam azokat az eseteket is, amikor csak az alkarok csontjai kerültek elő, de ezek alapján meg lehetett állapítani eredeti helyzetüket.

³⁴ 4018., 4020., 4021., 4023., 4025., 4037., 4043., 4072., 4075., 4078., 4092., 4127., 4154., 4169., 4256., 4258., 4276. sír.

³⁵ 4009., 4022., 4024., 4026., 4039., 4114., 4257. sír.

³⁶ 4012., 4030., 4046., 4067., 4091., 4107., 4110., 4120., 4151. sír. (Ez utóbbi esetben mindkét alkar csontjai a combcsonton nyugodtak, ennek ellenére indokoltnak tartom idesorolását.)

³⁷ 4032., 4035., 4120., 4122., 4135., 4152. sír. (Ez utóbbinál ugyan a kéz kinyújtva helyezkedett el, ujjpercei azonban a combcsonton nyugodtak, ezért szintén ebbe a csoportba soroltam. Bal oldalán a kinyújtott kéz egyértelműen a test mellett volt.)

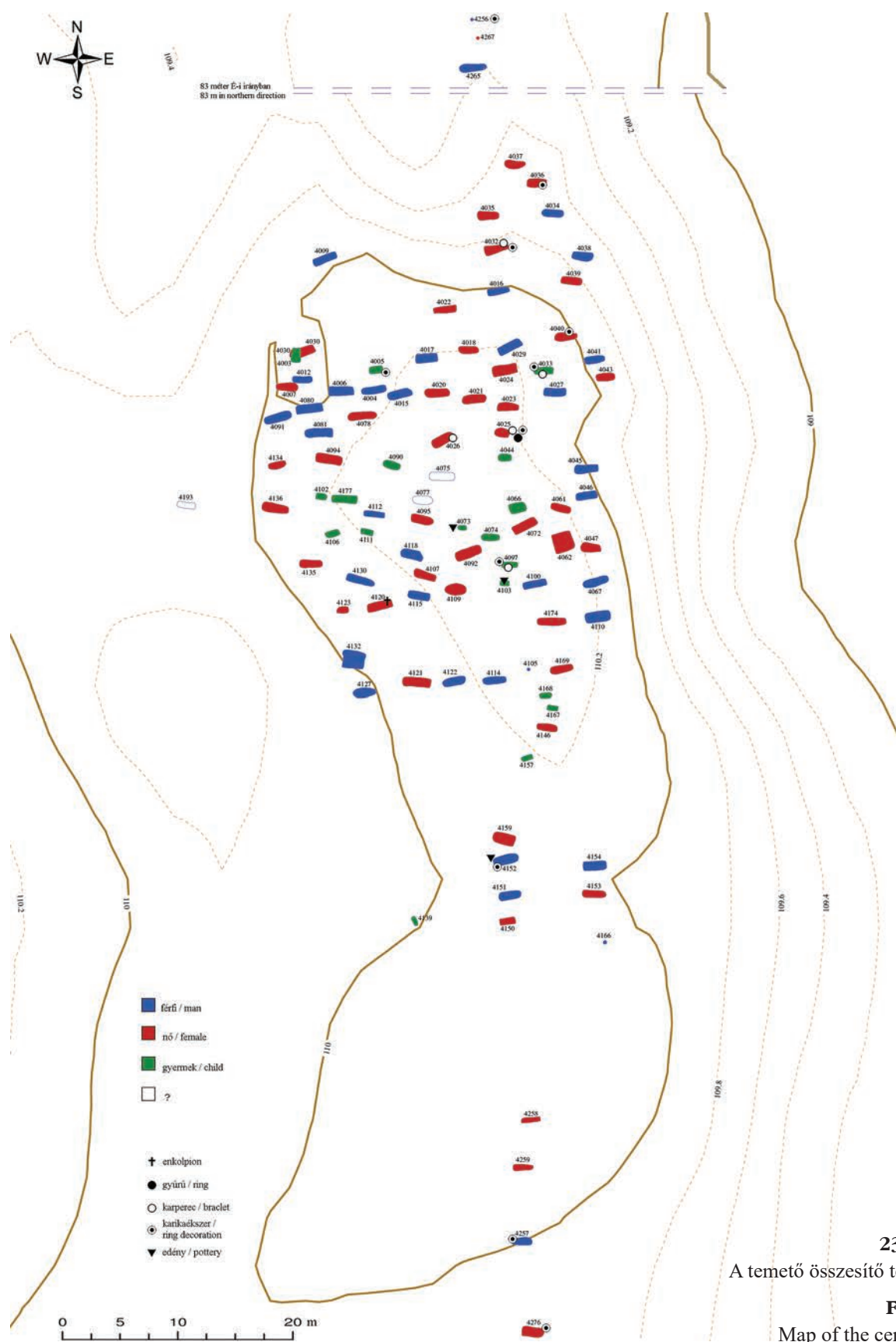
³⁸ 4036., 4038., 4045., 4134., 4259. sír.

³⁹ 4015., 4081., 4100., 4121., 4193. sír.

⁴⁰ 4027., 4115., 4136., 4174. sír.

⁴¹ 4004., 4007., 4041. sír.

⁴² 4080., 4153. sír.

23. kép
A temető összesítő térképe

Fig. 23
Map of the cemetery

Amennyiben a kéztartások statisztikai értékelése során a Takács Miklós által alkalmazott, 5%-nál nagyobb arányú karhelyzeteket összeszámoljuk, 53 sírről (77,9%) beszélhetünk. Ezen belül a leggyakoribb eset – a vizsgált sírok negyede –, ha mindkét kar a test mellett fekszik. Gyakorinak számít (13 eset, 19%), ha az egyik kéz kinyújtva, a másik a medencén található. A többségnek – egyre csökkenő esetszámmal – ettől eltér a pozíciója. Amennyiben ezeket az adatokat összevetjük a Takács Miklós által feldolgozott bulgáriai, macedóniai, és délkelet-szerbiai kereszténynek tartható népességet is magába foglaló temetők kartartás-variációival (TAKÁCS 2005. 97. 3. tábla c., 99. 5. tábla c., 100., 6. tábla c.), akkor az ott megfigyeltektől eltérő kép bontakozik ki. Ott ugyanis a leggyakoribb pozíció a medencén, a hason, illetve a mellkason szimmetrikusan elhelyezett alkar, míg a többi helyzet jóval ritkább. Láthatjuk tehát, hogy amennyiben a kartartást – mint bizánci kereszténységre utaló nyomot – vetjük össze a két területtel, éles különbségeket figyelhetünk meg. Érdemes összehasonlítani ezeket az adatokat a Révész Éva által közöltekkel (RÉVÉSZ 2007A.). Ő 83 temető 622 sírjában (6,94%) figyelt meg keleti rítusú kereszténységre utaló kartartásokat. A temetőket több csoportra osztotta,⁴³ majd ezek elemzését végezte el. Az általa felállított csoportok közül mindössze a X. század első felére keltezhető temetők esetében beszélhetünk jelentősebb – közel 23% – keleti kereszténységre utaló kartartás-variáció megjelenéséről. A többi esetben 10% alatt maradnak az ugyanezen kritériumnak megfelelő temetőcsoportok százalékos adatai (RÉVÉSZ 2007A. 147–148.). Eredményeit a következőképpen összegzi: „A temetkezések jelzik mind a kontinuitást, mind a század első felében folyó eseti térítéseket vagy kisszámú, már keresztény népesség meglétét mutatják, illetve a század második felében meginduló térítésekre is utalnak. Természetesen nem lehet egyértelműen keleti kereszténynek minősíteni az e rítust mutató temetkezéseket, számolnunk kell egyéb esetekkel, mint pl. a rítus, a szokás átvétele a honfoglalást megért népektől vagy a behurcolt hadifoglyoktól.” (RÉVÉSZ 2007A. 149.)

A fentieket összegezve a következőket fogalmazhatjuk meg: a Takács Miklós által feldolgozott – bizánci rítusú – temetőkben megfigyelt kartartások az orosi temetőre nem jellemzőek. Legalább az említett két tárgy tulajdonosai esetében – ha valóban bizánci rítusú keresztények lettek volna – várhatnánk el joggal, hogy a temetkezési rítus során hozzátartozóik erre figyelmet fordítanak. Ám a 4025. gyűrű tulajdonosának mindkét keze a test mellett feküdt, a 4120. sír vázának – ahol az ereklyetartó mellkereszt látott napvilágot – bal karja kinyújtva, a jobb a medencelapáton feküdt. Így esetünkben összefüggést nem tudunk kimutatni az eltemetetteknek a halotti szokásokban tetten érhető hite és a velük eltemetett tárgyak között. Ugyanakkor ez nem is zárja ki keresztény hitüket.⁴⁴

Koporsó

A kereken 100 sír feltárása során összesen 12 sír esetében (12%) észleltük koporsó nyomát.⁴⁵ Közülük egy gyermek, öt nő, hat férfi sírja. Tekintettel a sokszor emlegetett talajviszonyokra – és ezzel párhuzamosan a sírok előkerülési körülményeire –, az említett százalékarányt a minimálisnak kell tartanunk, azaz ennyi sírban biztosan volt koporsó, de valószínűsíthetjük szélesebb körű alkalmazását a közösség körében. A biztosan koporsós temetkezések többsége melléklet nélküli, mindössze két sírban találtunk leletet. Az egyik a 4005. gyereksír, ahol egy nyitott bronz karikaékszer látott napvilágot. A másik a 4120. női sír, amelyikben – a többi között – az ereklyetartó mellkereszt is előkerült. A koporsók szerkezetére vonatkozó megfigyeléseket nem sikerült tennünk.

⁴³ X. század előtt és utána is használt, a X. század első felében, a X. század második felében, a X. században végig használt, illetve pontosabban nem datált, X. században induló, de később is használt temetők.

⁴⁴ Lásd még ezzel kapcsolatban a Pogány temető? – Keresztény temető? című fejezetet is!

⁴⁵ 4005., 4006., 4012., 4046., 4075., 4080., 4091., 4110., 4120., 4121., 4135., 4136. sír.

Tettamanti Sarolta megállapítása szerint a koporsóhasználat a X. század második felétől válik gyakoribbá. A szög nélküli fakonstrukciók a Tiszától keletre gyakoribbak. Használatuk a férfiaknál gyakoribb, kevésbé jellemző a nőkre és még kevésbé a gyermekekre (TETTAMANTI 1975. 93–94.). Ez utóbbi vélekedését az orosi esetek is megerősítik.

Cserepek és kövek a sírföldben

A sírföldből több esetben kerültek elő cserepek és kövek. Tekintve, hogy a temetőt egy császárkori telepre és egy néhány urnasírból álló bronzkori temetőre ásták rá, ez nem is tűnik meglepőnek. Ennek ellenére érdemes megvizsgálnunk azt a kérdést, hogy az említett tárgyak előfordulása minden esetben a véletlen számlájára írható-e? A cserepek között egyaránt találunk császárkori és őskori darabokat. A töredékek általában kisméretűek, számuk átlagosan 1–3 között mozog. 16 olyan sír volt a temetőben, amelyik csak cserepet tartalmazott,⁴⁶ 14 esetben pedig a cserepeken kívül egyéb tárgyakat is találtunk a vázak mellett. További 3 esetben kő és cserép egyaránt előkerült bontás közben. Így összesen 34 esetben – tehát a sírok mintegy harmadában – figyeltünk meg kerámiadarabokat. Nyilván nem minden esetben gyanakodhatunk szándékosságra, sőt arra is van példa, hogy a koponya mellett előkerült kerámiáról nem lehet megmondani, hogy a sírhoz vagy a részben váz alatt lévő császárkori gödörhöz tartozik-e (4265. sír). Feltűnő ugyanakkor – már amelyik esetben meg lehetett állapítani –, hogy viszonylag gyakran került elő őskori cserép, noha őskori telepobjektumokat a feltárás során nem figyeltünk meg. Szintén figyelmet érdemel, hogy a gazdagabb mellékletű sírok jelentős részében nem találtunk cserepeket – kivétel ez alól a 4097. sír. Azt, hogy mennyire tarthatjuk ezt véletlennek, illetve szándékosnak, ma még nem lehet egyértelműen megválaszolni. Egyértelműbb a helyzet olyan feltárások esetében, ahol a temetőt nem egy korábbi telep helyén alakították ki. Környékünkön megemlíthetjük például Nyíregyháza–Felsősima M3/161. lelőhelyet (JAKAB 2009. 112.) vagy Ibrány–Esbó-halmot. A szokásnak talán az lehet a magyarázata, hogy a rítus megvédi a hozzátartozóit a halottól (ISTVÁNOVITS 2003. 353.).

Ami a köveket illeti, ezeket 10 sírban figyeltünk meg.⁴⁷ Egy ízben csak követ (4112. sír), míg a többi esetben egyéb mellékleteket, cserepeket is találtunk. Kivételt képez a 4257. sír, amelyet egy császárkori építménybe ástak bele, így a sírgödörben előkerült kövek – köztük egy fenőköként használt homokkódarab – esetében némileg kérdőjeles, hogy azok valóban a sírhoz tartoztak-e? A köveknek a sírban történő szándékos elhelyezése az esetek többségében egyértelműbbnek tűnik. (Itt természetesen nem a csiholók mellett előkerült tűzkőről, – 4016. és 4256. sír – van szó.) Gondolok például a 4038. és a 4112. sírban talált limnoopalitokra, melyek mellett csiholót ugyan nem találtunk, ám – a bennük lévő vízmennyiségtől függően – szintén alkalmasak arra, hogy szikrát csiholjanak a segítségükkel.⁴⁸ Érdekesebb a 4017. sírban, a fej mellett talált jáspis(?), melyet talán értéke miatt helyezhettek az elhunyt mellé. Szándékosságra kell gyanakodnunk a 4066. sír esetében is, ahol a combsont között került elő egy őrlőkötödredék. Teljesen egyértelmű a helyzet a 4102. sírnál. Bár a két év körüli gyermek váza meglehetősen hiányosan maradt meg, azt jól meg lehetett figyelni, hogy a köveket a koponya alatt, a medence tájékán, és a lábvégeknél helyezték el. Ebben az esetben minden bizonnyal a halott visszatértétől való félelem indokolhatta a gyermek ilyenformán történő eltemetését.

⁴⁶ 4015., 4043., 4075., 4080., 4081., 4090., 4092., 4110., 4118., 4121., 4123., 4134., 4135., 4146. 4169., 4265. sír. (Ez utóbbi esetben némileg kétséges, hogy valóban a sírhoz tartozott-e a kő. Lásd ezzel kapcsolatban a sírleírást!)

⁴⁷ A 4016., 4017., 4038., 4066., 4072., 4102., 4112., 4114., 4256., 4257. sír esetében. (A 4114. sírban előkerült követ a feldolgozás során nem találtam, így az értékelésbe nem vettem bele.)

⁴⁸ Ifj. Szabó László ásványgyűjtő szíves szóbeli közlése.

A temető szerkezete (23–24. kép)

Rápillantva a temetőtérképre (23. kép) ki-tűnik, hogy meglehetősen furcsa szerkezete van. A sírok többsége többé-kevésbé sorokba rendeződve helyezkedik el, ám délre a sorok ritkulnak, illetve megszakadnak, sőt a sírok között jelentős hiátus van. Ez már az ásatás során is feltűnő volt, ám magyarázatát azóta sem tudom. A leggondosabb kereséssel sem találtuk nyomát további temetkezésnek. A dél felé kinyúló sor lehet egy korábban megkezdett és fél-behagyott temetkezési rend maradványa, de az is lehet, hogy az ellenkezője igaz: ezek a legkésőbbi sírok, csak valamilyen okból maradtak üres részek. A választ valószínűleg soha nem tudjuk meg. A temető széleinek lehatárolásával kapcsolatban két dolgot kell megemlítenünk. Az egyik a temető északi végénél lévő, nagyjából Ny–K-i árok. Ez azonban messze túlnyúlt nyugatra, és a benne előkerült anyag alapján inkább császárkorinak kell tartanunk, így nem hozható összefüggésbe a temetővel. A másik a 4139., ÉÉNy–DDK-i tájolású gyermeksí, mely mintha a temető DNY-i részét zárná le. Talán ehhez hasonló szerepet tulajdoníthatunk a 4193. sírnak is, amelyik a temető nyugati részén, magányosan került elő. Ezt jegyezhetjük meg a temető ÉNy-i részén megfigyelt 4009. sír esetében is. Elképzelhető azonban, hogy ezek a sírok csak a be nem fejezett sírsorok első tagjai, és a fentebb felvázolt elképzelés nem tükrözi az egykori valóságot. A legdélebbi rész esetében némi hasonlóságot fedezhetünk fel az alább említendő Szeged–Öthalom V. homokbánya szerkezetével, bár kisebb léptékben.

A temető szerkezete kapcsán még a temetőtől távolabb előkerült három sírt kell számba vennünk, melyekről az alábbi fejezetben ejtek szót.

„Magányos sír”

A nagy felületű ásatásnak köszönhetően, nem csak a temető teljes feltárására nyílt lehetőség, hanem annak tágabb környékét is átvizsgálhattuk. Ennek során került elő a temetőtől északra, 83 m-re a – mellékletei alapján – leggazdagabb férfitemetkezés, mely véleményem szerint kapcsolatban áll a feltárt temetővel.

A sír környékének humuszolása során először a várt⁴⁹ övveretes sír (4256.) került elő, majd ettől közvetlenül D-re egymás mellett két további, melléklet nélküli sír (4265. és 4267.).

Hasonló jelenségre számos példát ismerünk, amire már Türk Attila (Türk 2009.) és jelen sorok írója felhívta a figyelmet (JAKAB 2009.). Türk Attila munkájában öt lelőhelyet említett, ahol a X. vagy X–XI. századi temetőtől kisebb-nagyobb távolságra egy-egy magányos sír került elő. Ezek

24. kép

Részlet a temetőből

Fig. 24

Detail of the cemetery

⁴⁹ Lásd a 19. jegyzetet!

közös jellemzője, hogy lóval és/vagy lószerszámmal ellátott – egy kivételével – fegyveres férfisírok. Ezek alapján felveti annak lehetőségét, hogy a Csongrád megye területén előkerült magányos sírok esetleg nem is mind „magányosak” (TÜRK 2009. 95–97.). Jómagam a Nyíregyháza–Felsősima határában (M3 161. lh.) feltárt hasonló jellegű temetkezés kapcsán tekintetem át nagy vonalakban a kutatástörténetet. Az ilyen jellegű – magányos – temetkezéseket én is a temetőhöz tartozónak véltem, éppen ezért az ilyen jellegű sírok elnevezésére az „ál-magányos” kifejezés használatát javasoltam, ezzel is érzékeltetve a temető és a sír kapcsolatát (JAKAB 2009. 117–119.).

A két írás megjelenése óta néhány újabb tanulmányról (LŐRINCZY–TÜRK 2011., BENDE–LŐRINCZY–TÜRK 2013., KOVÁCS 2013., RÉVÉSZ 2014., TÜRK–LŐRINCZY–MARCSIK 2015.), valamint egy jelenleg még közöletlen feltárásról van tudomásom, amelyek részben megerősítik, részben módosítják a korábban leírtakat. A Szeged–Kiskundorozsma, Hosszúhát területén folytatott újabb feltárások során kiderült, hogy a 2002-ben közölt, magányosnak látszó temetkezés (BENDE–LŐRINCZY–TÜRK 2002.) mégsem magányos. Tőle 200 m-re nyugatra ugyanis egy 13 sírból álló X. századi temető sírjai kerültek elő. Az újabb eredmények fényében a korábban feltárt sírt immár egy, a közösségtől elkülönülő temetkezésnek kell tartanunk. Hasonló helyzetre lehet gyanakodni a Maros torkollattal szemben előkerült számos, korábban magányosnak tartott sír esetében, különösen akkor, ha az adott sír környékét sikerült kisebb-nagyobb mértékben átkutatni, ám további sírokra nem akadtak (LŐRINCZY–TÜRK 2011. 431.). Ilyen jelenséget figyeltek meg a Hosszúhát lelőhelyhez közeli Kiskundorozsma–Subasa lelőhelyen. Itt 2000-ben 7 honfoglalás kori sír került elő. A lelőhely feltárása 2004-ben folytatódott. Ekkor a temetőtől délre mintegy 150 m-re magányos honfoglalás kori lovassír került elő (BENDE–LŐRINCZY–TÜRK 2013. 30.). A szerzők öt olyan lelőhelyről tesznek említést, ahol hasonló jelenséget figyeltek meg X. századi környezetben. Közös jellemzőjük, hogy a közösségtől távolabb lévő sírokban valamennyi esetben gazdagabb mellékletű, lóval és/vagy lószerszámmal eltemetett fegyveres férfi váza feküdt. Ez alól kivétel az Ártánd–Nagyfarkasdombon feltárt temetkezés, amelyben nő nyugodott (BENDE–LŐRINCZY–TÜRK 2013. 35.). Kovács László is kitért a kérdésre. A „Temetőmag távoli sírokkal” című fejezetben nem utasítja el, de kétségét fejezi ki az elmélettel kapcsolatban: *„lehet, hogy ezek a temetők e sajátosságuk következtében önálló típus képviselői, de amennyiben a csontmaradványaik szükségességük miatt remélhető DNS-vizsgálatai nem mutatnak ki rokonságot a közösség és a távoli egyén között, akkor az egyéneket elkülönítve, a közösségi temetők minden nehézség nélkül besorolhatóak az általam ajánlott szállási vagy falusi temetők közé.”* (KOVÁCS 2013. 514.) A kérdéssel Révész László 2014-ben megjelent tanulmányában foglalkozott. Hangsúlyozza, hogy véleménye szerint a kérdés árnyaltabb megközelítést igényel, és szükséges az egyes lelőhelyek külön-külön értékelése. Ennek bemutatására hozza fel a Nyíregyháza–felsősimai lelőhelyet,⁵⁰ valamint hangsúlyozottabban az Ártánd–nagyfarkasdombi temető példáját, amelynek kapcsán meggyőző érveket hoz arra, hogy azt miért nem lehet a magányos sírok kapcsán figyelembe venni. Ellenben összetartozónak és egykorúnak gondolja a temetőt és az attól távolabb eső sírokat a Szegvár–szőlők-aljai, Szegvár–oromdülői, a már említett hosszúhát és subasai lelőhelyek esetében. Mint írja: *„A kérdés számomra az, hogy ezek a temetkezési egységek önálló képződményeknek tekinthetők-e, avagy több hajdani kisebb, illetve népesebb szállás azonos időhatárok között létesített, s valamilyen okból széttagolt (nem hagyományos temetőt alkotó) nyughelyeként kezelendők.”* (RÉVÉSZ 2014. 109.) Véleménye szerint ez a temetkezési forma a Szeged–Kiskundorozsma–Szatymaz–Bordány–Domaszék lelőhelyekkel jellemezhető jelenség a Homokháton

⁵⁰ Mint írja, a temetőről megjelent dolgozat lektorálásakor még maga is hajlott a felvetett elmélet – ti., hogy a temető legkorábbi sírcsoportja és a temetőtől távolabb előkerült sír egykorú – elfogadására. *„Ezt ugyan ma sem lehet kizárni, de egzakt módon bizonyítani is nehéz.”* (RÉVÉSZ 2014. 108., 387. lábjegyzet)

tart tovább Kiskunhalas–Kalocsa irányában, megjelenik a Maros–Aranka között is. Értékelésükhöz további mikroregionális vizsgálatok szükségesek (RÉVÉSZ 2014.108–109.).

Legutóbb Türk Attila és Lőrinczy Gábor foglalkozott a témával a Maros-torkolat nyugati oldalának X. századi történetét vizsgálva. A jelzett területről 13 esetben vannak adatok magányos sírok előkerüléséről, de csak hat helyszín adatait lehetett elemezni abból a szempontból, hogy mekkora részét kutatták meg a lelőhelynek. Ezek alapján annyit lehetett megállapítani biztosan, hogy nagy sírszámmal e lelőhelyek esetében nem kell számolnunk, de biztosabb választ csak nagyobb felületű feltárás esetén lehetne adni. Témánk szempontjából igen érdekes, és egyben új lehetőségeket felvillantó lelőhely a Szeged–Öthalom V. homokbánya. A 63000 négyzetméteres felületre kiterjedő ásatás során nyolc X. századra keltezhető sír látott napvilágot. Két férfi és egy gyermek egymástól 3–5 m-re, a többi – 1–2–2 megoszlásban – 20–40, illetve 25–90 m-re került elő. A két szélső sír egymástól való távolsága 230–240 m. Ebben az esetben nem hagyományos értelemben vett temetőről van szó. Kisebb felület esetén pedig jó eséllyel magányos sírról vagy sírcsoportról beszélhetnénk (TÜRK–LŐRINCZY–MARCSIK 2015. 43–44.).

Az újabb ásatási eredmények közül az – orosin kívül – a Kolozsi Barbara által a Komádi–Közös-liget II. nevű lelőhelyen, Hajdú-Bihar megyében feltárt temetőt kell megemlítenem. A 120 síros X–XI. századi temetőtől mintegy 80 m-re találtak egy lovas-lószerszámos férfisírt, melyben – a többi között – nyílhegyek kerültek elő. A szomszédságában feküdt egy gyermek edénymelléklettel. Több sír a környéken nem bukkant elő.⁵¹

A fentieket figyelembe véve a következőket gondolom. Az egyre szaporodó adatok mindenképpen igazolják a jelenség létét, ugyanakkor a kép árnyaltabbá vált. Azt lehet mondani, hogy a jelenleg ismert adatok alapján elfogadható, hogy a 2013-ban megfogalmazott gondolatok nagy vonalakban helytállóak, azaz a temetőtől távolabb eső sírok esetében férfiakkal kell számolnunk, akiket fegyveresen és lóval/lószerszámmal temettek el, és mellékleteik alapján magasabb státusúnak tűnnek a közösség többi tagjánál. Ugyanakkor az orosi sír cáfolja azt az elképzelést, hogy minden esetben az említett mellékletek kell, hogy felbukkanjanak a sírban.⁵² Másrészt – a temetőtől elkülönülő sírok esetében – számolnunk kell azzal, hogy az adott „ál-magányos” sír a szó szoros értelmében nem magányos. Azaz közvetlen közelében is lehetnek még további temetkezések. A jelenlegi két példa alapján ezek vagy melléklet nélküliek (Oros), vagy csak minimális leletanyaggal rendelkeznek (Komádi). A közelükben lévő fősírhoz képest tehát – leletanyaguk alapján – alárendeltebb szerepben vannak.

Már Révész László felvetette a kérdést a Nyíregyháza–Felsősimán feltárt sír kapcsán, hogy az ilyen jellegű sír/sírok kronológiailag „fedik-e egymást” a környékükön lévő temetővel és valóban van-e köztük kapcsolat. Nem biztos, hogy esetünkben lehet a kérdésre egyértelműen válaszolni. A 4256. sírban ugyanis nem került elő pontosabb keltezésre alkalmas tárgy. Övkészletét nem lehet párhuzamba hozni a temetőben talált tárgyakkal, más mellékletek – karikaékszer, csiholó – pedig nem alkalmasak ilyesféle összehasonlításra. Kovács László felvetette a DNS-vizsgálat lehetőségét a távoli sírok és a temetőben elhantoltak esetében. A lehetőség bennem is felmerült, és a lehetőségeinkhez mérten sort is kerítettünk erre. Egyrészt a temető északi részén előkerült három temetkezés – 4256, 4265. és 4267. sír – embertani anyagából, másrészt az M3/161. lh. területén feltárt, a temetőtől távolabb fekvő 136. sírt vizsgáltattuk meg.⁵³ Célkitűzésünk egyfelől a három eltemetett személy közötti esetleges rokoni kapcsolat vizsgálatára, másfelől a két temetőben megfigyelt, a többi

⁵¹ Ezúton is köszönöm Kolozsi Barbarának, hogy hivatkozhattam feltárásának eredményeire!

⁵² Az említett mellékletek hiányának oka nem ismert. Tekintve az orosi sírban nyugvó életkorát – az antropológiai vizsgálatok szerint 15–17 éves –, hipotetikus felvethető, hogy esetleg ezzel függ össze.

⁵³ Lásd erre a sírra: JAKAB 2009. 114–117.

temetkezéstől messzebb lévő sír esetleges kapcsolatainak kimutatására/hasonlóságára irányult.⁵⁴ A vizsgálatok alapján egyik esetben sem volt kimutatható kapcsolat. Természetesen szükség lett volna a temetőben elhantoltakkal való összevetésre is, anyagi lehetőségeink korlátozott volta azonban ezt nem tette lehetővé, így lényeges következtetések levonására nem nyílt lehetőségünk.

Mindettől függetlenül az ilyen jellegű vizsgálatok nagyon hasznosak lennének, de – túl azok anyagi vonzatán, valamint azon, hogy maradtak-e vizsgálatra alkalmas DNS maradványok – ennek módszertanilag csak teljesen feltárt temetők esetében lenne értelme. Ekkor ugyanis az összes egyén DNS vizsgálatát el kellene végezni, és csak azután lehetne következtetéseket levonni. Ugyanakkor ha nincs rokonság a magányosan eltemetett egyén és a közösség tagjai között, az nem jelenti azt, hogy nem is tartoztak a közösséghez. Könnyen elképzelhető ugyanis, hogy – esetünkben a leletanyagát tekintve mindenképpen kiemelkedő egyén mégis lehetett – legalábbis egy adott időszakban a közösség vezetője. Mégpedig úgy, hogy mintegy kívülről „ráültették” a közösség élére. Ebben az esetben rangja – esetleg származása miatt – az eltemetése is elkülönült a többiekétől. Azt, hogy ez mennyire lehetett általános az időszakban nem tudjuk megmondani. A fentebb leírtak csak feltevések, melyek az utóbbi időszakban megfigyelt jelenség magyarázatát próbálják adni. Arra a kérdésre, hogy valóban egy – minden bizonnyal ritkábban előforduló – temetőtípusról van-e szó, esetleg csak néhány kivételes esetről, majd csak a további nagy felületű ásatások adhatnak választ. Annyi bizonyos, hogy az ismert esetek megengedik az előbbi feltételezést.

A fentieket összefoglalva elmondható, hogy az utóbbi években figyelmet kapott „ál-magányos” sírok problémája az újabb feltárások alapján összetettebb, mint azt korábban gondolni lehetett. Ezek alapján tovább kell differenciálnunk a korábban viszonylag egységesnek gondolt képet. Abban mindenesetre egyet kell értenünk Lőrinczy Gáborral és Türk Attilával, hogy ezek a sírok a közösségtől elkülönülő, de valójában nem a hagyományos értelemben vett magányos temetkezések (LŐRINCZY–TÜRK 2011. 431.).

A leletanyag

Leletanyagot tartalmazó sírok

Mielőtt részletesebben bemutatnám a leletanyagot, érdemes megvizsgálnunk a temetőt abból a szempontból, hogy milyen a mellékleteket tartalmazó sírok aránya. Erre a triviálisnak tűnő kérdésre a válasz nem is olyan egyértelmű. Kezdjük a melléklet nélküli sírok számával. 39 olyan sírt találtunk, melyekben a váz mellett *semmilyen* leletanyagot nem találtunk. Ezt az adatot tovább boncolgatva, árnyalódik a kép. Egyrészt a 4177. váz koponyáján zöld patinafoltokat figyeltünk meg, ám a leggondosabb – fémkeresős – kutatás sem hozott eredményt, semmilyen tárgyat nem találtunk sem a sírban, sem a környékén. Ez arra figyelmeztet, hogy talán más sírok esetében is lehetett olyan tárgy, amelyet a rácsálók elmozdítottak, magasabbra kerültek, és – a réteges humuszolás ellenére – nem sikerült megtalálnunk. Ezek aránya semmiképp sem lehet magas. Meg kell még említenünk a 4003., 4034., 4067., valamint a 4091. sírt. Itt ugyanis nem a sírgödörben, hanem kívül, a környéken kerültek elő tárgyak, míg leletet – a 4091. sír kivételével (kutyakoponya – lásd alább) – nem találtunk bennünk. Ezeket a sírokat a mellékletesek közé soroltuk, noha elképzelhető, hogy a tárgyak – vagy azok egy része – valójában nem a sírhoz tartozik. Végezetül a 4166. sírt kell kiemelnem, amelyből csak egy szárapocscsont töredéke maradt meg, így nem tudhatjuk, hogy a sírba került-e valamilyen

⁵⁴ A vizsgálatokat Mende Baláznak köszönhetem. Jelentésének legfontosabb részeit lásd a Függelékben! Kiskundorozsma–Hosszúhát lelőhely esetében korábban már történt hasonló – az ott előkerült temető több sírját is magába foglaló – vizsgálat. Ott a többi temetkezéstől elkülönülő sírban lévő egyén anyai ágon élesen elkülönült a közelében feltárt többi egyéntől (Csősz–Mende 2011. 506–507.).

tárgy. A fenti bizonytalanságokat figyelembe véve a melléklet nélküli sírok aránya 40% körüli lehetett. A kép azonban csalóka, mert ebből az összesítésből hiányoznak azok a sírok, melyeknek betöltésében cserepet és/vagy követ, állatcsontot találtunk, amelyekről gyakran nem dönthető el, hogy szándékosan kerültek-e oda.⁵⁵ Ez további 21 sírt jelent. Ezeket figyelembe véve mintegy 60% bizonyult melléklet nélkülinek. Ezekből eltekintve 18 olyan sír került elő, amelyben valamilyen tárgy igen, de egyéb dolog nem került elő, további 17 esetben a tárgyak társaságában cserepeket és/vagy köveket, állatcsontot találtunk.⁵⁶ Ehhez még hozzászámíthatunk a fentebb említett 4 sír közül hármat, melyek környékén tárgyak kerültek elő. Ez összesen 39 esetet jelent. A már korábban említett bizonytalanságokat figyelembe véve a sírok közel 40%-a tartalmazott valamilyen tárgyat.

Ékszerek

Nyitott karikaékszerek

A leggyakoribb ékszerek – nem meglepő módon – az egyszerű nyitott karikaékszerek. Ezeket Szőke Béla a honfoglalás kor legelterjedtebb ékszerének tartja. Anyaguk legtöbbször bronz. Ritkábban ugyan, de előfordulnak ezüsből és aranyból is. Véleménye szerint az S végű karikaékszerek szorítják ki fokozatosan a használatból (SZŐKE 1962. 35.). Szőke Béla Miklós és Vándor László a pusztaszentlászlói temető feldolgozása során rámutatott, hogy a karikák használatának időrendje ennél árnyaltabb. Míg a nagyméretű karikák használata valóban nem mutatható ki a XI. század elejénél később, addig a kisebb méretűek a XI. század folyamán használatban maradnak (SZŐKE–VÁNDOR 1987. 53–54.).

Az orosi temető 12 temetkezéséből 17 ilyen ékszer látott napvilágot.⁵⁷ Két-két darabot találtunk a 4025., 4033., 4152., 4256., valamint a 4257. sírban. Többségük bronz; mindössze 4 temetkezésben volt 6 darab ezüst.⁵⁸ A hajkarikákat tartalmazó sírok megoszlása nemenként: 4 férfi (4016., 4152., 4256., 4257. sír), 4 nő (4025., 4032., 4040., 4276. sír), 1 kérdőjelesen nőként meghatározott (4036. sír), valamint mellékleteik alapján 2 kislány (4033. és 4097. sír). Gyöngymelléklete alapján vélhetőleg szintén kislány volt az a hároméves korában elhunyt gyermek, akinek sírjából szintén előkerült egy karikaékszer (4005. sír).

A karikákat sokszor nem viseleti helyzetben találtuk. A koponya jobb oldala alatt került elő a 4005., 4032., 4033., 4036. sír esetében, míg a koponya bal oldalánál a 4040., 4257., 4276. sírban. Arra is volt példa, hogy az ékszer a sírfal mellett, az északi, ÉNy-i oldalon került napvilágra; így a 4025., 4097. és 4257. sírban. Ezekben az esetekben arra kell gyanakodnunk, hogy eredetileg a bal oldalon viselték. Érdekes ebből a szempontból a 4033. kislány sírja, ahol a koponya jobb oldala alatt került elő az egyik darab, míg felszedés közben a jobb lapocka alatt akadtunk rá a másodikra. A 4256. sírt erősen bolygatta a szántás, így fordulhatott elő, hogy az egyik példányt a szegycsont környékén figyeltük meg, a másikat pedig a jobb hónalj környékén. Ez talán arra utal, hogy eredetileg a fej mindkét oldalán lehetett egy-egy darab. Nem tudtuk meghatározni a karika eredeti helyzetét a 4016. sír esetében, ahol az állkapocs környékén találtunk egy töredéket. Bár szántás nem bolygatta, mégsem eredeti helyzetben volt a 4152. sír két karikája. Az egyik darab a szegycsont környékén, a másik a bal combcsontnál feküdt.

⁵⁵ Lásd erről a „Cserepek és kövek a sírföldben” című fejezetet.

⁵⁶ Bizonytalan ebből a szempontból a 4257. sír, amelyiket egy császárkori építménybe ástak bele, így a kövek abból is származhatnak.

⁵⁷ Ebbe beleszámoltuk a 4016. sírban talált karikatöredéket, mely vélhetőleg szintén nyitott hajkarikához tartozik.

⁵⁸ Ezek a 4025., 4152., 4256., 4276. sír. A 4276. sírban csak egy darab került elő, míg a 4025. sírban talált második karikaékszer anyaga érdekes módon bronz.

A karikák közül ki kell emelnünk a 4040. női sírban talált körte alakú karikaékszert. A bronztárgy a koponya bal oldalán látott napvilágot, párja nem volt. A típus megjelenését a kutatás korábban a XI. század elejére keltezte (TETTAMANTI 1975. 219.), ám a későbbi megfigyelések szerint már a X. század második felétől – utolsó harmadától megjelennek (SZŐKE–VÁNDOR 1987. 53.).

A fentieket a következőképpen összegezhetjük. Karikaékszereket a sírok 12%-ban találtunk. Többségük bronz, de ezüstpéldányok is előfordultak. A 4256. – a temető leggazdagabb – (férfi) sírjában is ezüst karikaékszer volt. A 4152. férfisírról azt jegyezhetjük meg, hogy a temetőnek – a humuszosági szintjéhez képest – egyik legmélyebb sírja volt, az egyetlen felnőtt, akinek sírjába edényt helyeztek. A 4025. sír – a 4097. sírral együtt – a temető leggazdagabb női sírja. (Érdekes azonban, hogy ez utóbbiban – talán azért mert még kislány volt(?) – csak egy bronz karikaékszert találtunk.) A 4276. női temetkezés további leletanyaga alapján nem számított különlegesnek a többihez viszonyítva. Mindössze annyit jegyezhetünk meg róla, hogy a temető déli oldalának utolsó sírja volt, ahol padmaly alá temettek. Ami viseletüket illeti, kijelenthető, hogy nők gyakrabban viselték. A bizonytalan eseteket is beleszámítva, többször figyeltük meg a jobb, mint a bal oldalon. Két karikát két női – 4033. és 4025. – és három férfisírral találtunk. Több esetben került elő egy darab karikaékszer, mint kettő; azaz ez a közösség az első variációt preferálta.

A kör átmetszetű ékszerek alakja kerek vagy közel kerek. Átmérőjük 1,7–2,1 cm között mozog, kivéve a 4025. sír ezüst hajkarikáját, amely 3,2×3,8 cm. Ez feltűnően eltér a többi darabtól. Abban is különbözik a többitől, hogy egyik vége enyhén hegyesedő.

Lefelé szélesedő spirálcüngős fülbevaló

Egyetlen – női sírból származó – példány látott napvilágot. A típussal Szőke Béla 1962-ben részletesen foglalkozott. Kettéválasztotta a korábban egy típusként kezelt lefelé hegyesedő és lefelé szélesedő spirálcüngős fülbevalókat. Megállapította, hogy a lefelé hegyesedő kizárólag avar kori kontextusban fordul elő, míg a lefelé szélesedőket honfoglalás és kora Árpád-kori temetők anyagából ismerjük. Utóbbiak csak női és gyermeksírokban találhatók. Ezt az Oroson feltárt 4174. sír is megerősíti. Szőke B. véleménye szerint viseletük a Kárpát-medence területéről terjedt el a szomszédos nyugati népek körében. Gyakori kísérőleletük a pödrött vagy S végű karikaékszer; ez alapján feltűnésük a X. század közepére – harmadik negyedére tehető. Használata átnyúlik a XI. századra (SZŐKE 1962. 39–42.). A legutóbbi gyűjtésből kiderült, hogy az ékszertípus sűrűsödése két helyen figyelhető meg: egyrészt Vukovár kissé tágabb környékén, valamint a Tisza bal partján, a Körösök vidékén (DEMO 2009. 450. Fig. 26.). Környékünkön egyetlen példánya ismert Tiszabercel–Ráctemető 14. sírjából (ISTVÁNOVITS 2003. 194., 686., 184. tábla 14: 3.). Általánosságban el lehet mondani, hogy néhány délvidéki lelőhelytől eltekintve temetőnként általában csak egy – gyerek- vagy női – sírban kerül elő, egyesével, esetleg párban (DEMO 2009. 449.). Feltűnését Željko Demo a X. század végére – XI. század elejére határozta meg, használatát a XI. század második felének elejéig keltezte (DEMO 2009. 451.).

Karperecek

A temető négy sírjából 6 bronzkarperec látott napvilágot. Közülük 4 enyhén kikerekedő végű pántkarperec, 1 mindkét végén spirálissal kitöltött, hurkos kialakítású, sodrott karperec, végül 1 hegyesedő végű huzalkarperec. Két ízben találtunk két-két darabot; mindkét csuklónál egyet-egyet. Az egyik esetben két pántkarperecről, a másikban egy sodrott és egy huzalkarperecről van szó. Karperecet három nő és egy 10 év körüli kislány viselt.

Kikerekedő végű pántkarperecek

4 díszítetlen példány került elő három sírból. A 4025. sírból kettő látott napvilágot. Ez, valamint a 4097. kislány sír – mellékleteit tekintve – a temető leggazdagabb női temetkezései voltak. Ezzel ellentétben a 4026. sírban két őskori cserépdarabon kívül mást nem találtunk. A karperecek viseleti helyzetben, a csukló környékén kerültek elő. A 4026. sírban a nő jobb, a 4097. sírban a kislány bal csuklóját díszítette.

A pántkarperecek ezüsből készült változata a gazdag középréteg temetőinek viszonylag gyakori kísérőanyaga. Díszített bronz változataik a köznépi temetőkben is előfordulnak, igaz, ritkán (RÉVÉSZ 1996A. 90.). Esetünkben négy díszítetlen példány látott napvilágot, így ezek a darabok a kevés kivétel közé sorolható. Révész László szerint a pántkarperecek viselete a tulajdonos átlagból való kiemelkedő társadalmi helyzetére utal (RÉVÉSZ 1996A. 90.). Két sír anyaga alátámasztja ezt a megfigyelést, azonban a 4026. sír esetében a leletanyag hiánya nem támogatja.⁵⁹

Megyénk területéről a Rétközből 5 darab ebbe a típusba tartozó pántkarperec látott napvilágot. Közülük három díszítetlen bronz (Gégény, Gáva, Ibrány) (ISTVÁNOVITS 2003. 312.).

A rangos temetőkben felbukkanó, ezüst pántkarperecek a X. század első kétharmadára jellemzőek, míg a díszítettek a XI. század első évtizedeiben is előfordulnak (RÉVÉSZ 1996A. 90.). Az utóbbiakról hasonlóképpen vélekedett Szabó János Győző is, aki ezek használatát a X. század utolsó harmada – a XI. század első negyede közé datálta (SZABÓ 1980. 66.). Ennél is tágabbra keltezi a bronz-, ritkábban rosszezüst, díszített példányokat Szőke Béla, aki szerint használatuk a X. század utolsó harmadától a XI. század első feléig mutatható ki (SZŐKE 1962. 95.).

Mindkét végén spirálissal kitöltött, hurkos kialakítású, sodrott karperec

A 4032. sírban a váz jobb csuklóján kibontott karperec analógiáiról legutóbb Langó Péter gyűjtötte össze ismereteinket. A korábbi vélemények összefoglalása után megállapította, hogy az ékszertípus a Kárpát-medencétől északra, keletre és délre egyaránt elterjedt, így vélhetőleg nem tartható magyar eredetű ékszernek. Ezüst példányai a X. század közepe előttre adathatóak, a bronz változat a század második felében tűnik fel. Divatjának végét a Szent László érmével keltezett kiszombori darab jelzi (LANGÓ 2000. 43–44.). Révész László szerint a 920-as évektől tűnnek fel, és használatukkal a XI. század végéig számolnunk kell (RÉVÉSZ 2008. 417.). A Rétközből Tisza-bezdédéről ismerünk egy példányt, mely a X. század elejére keltezhető (ISTVÁNOVITS 2003. 310–311.), míg a megye nyugati területéről Tiszavasvári–Nagy-Gyepárosról említhetünk egy darabot (NÉMETH 1996. 11., 17. 3. kép).

Hegyesedő végű huzalkarperec

Ugyancsak a 4032. sír halottjának bal csuklóján hegyesedő végű huzalkarperecet találtunk. A típus használata a X. században általánosnak tekinthető, XI. századi környezetben is előfordul (LANGÓ 2000. 38–40.). A Rétközből 8 lelőhely 30 temetkezéséből került elő: többségük a X. századra keltezhető (ISTVÁNOVITS 2003. 308–309.).

⁵⁹ Hangsúlyoznom kell, hogy a lelethiány nem zárja ki viselőjének magasabb társadalmi státusát, hiszen mi csak a fennmaradt tárgyi hagyaték alapján alkotunk képet az elhunyt közösségben elfoglalt helyzetéről, és ez talán nem minden esetben tükrözi az egykori valóságot.

Fülesgombok

7 sírból⁶⁰ került elő 11 darab:⁶¹ három női, kettő gyermeksírból – utóbbiak további mellékleteik alapján kislányok voltak –, további kettő férfisírból látott napvilágot. Három női, illetve gyermeksírban figyeltünk meg egy darabnál többet, így a 4025. női, valamint a 4033. kislány sírban kettőt, míg a 4097. sírban hármat.⁶² Típusukat tekintve a tömör, gömb vagy lencse alakú, alján sugaras díszű volt a leggyakoribb. Egy esetben találtunk üreget, két félgömbből álló példányt (4035. sír). Szintén egy darab képviselte a ritkábbnak számító bikónikus, lépcsős kialakítású típust is (4097. sír). Három példányt öntöttek ólomból. A 4021. női sírban egy, míg a 4033. kislány sírjában két darabot leltünk. A 4257. férfi sírjából egy ónozott példány került elő (ebben a temetkezésben egy lóra alakú csat is volt, mely szintén ónozott volt). Ami a viseleti helyzetüket illeti, arról nem sokat lehet mondani, tekintettel arra, hogy jelentős részük másodlagos helyzetben feküdt. Amikor gyaníthatóan eredeti helyzetben feküdtek, akkor az állkapocs, a kulcsfontok és a mellkas környékén találtuk meg a gombokat vagy azok egy töredékét (4025., 4033., 4035., 4097. és 4257. sír).

Összességében elmondhatjuk, hogy a gombok elsősorban a női viselethez tartoztak; férfisírokban csak egy-egy darabot találtunk. Nem lehet véletlen, hogy a több gombot tartalmazó sírok közül kettő egyúttal a temető mellékletekben leggazdagabb női, illetve kislánysírja volt.⁶³

Csörgőgomb

Egy sírban találtunk bronz csörgőgombot, melynek csörgője egy apró bronzrögöske volt. A 4097. sír egyben a leggazdagabb mellékletű kislány volt.

A tárgytypussal elsőként Szőke Béla foglalkozott (SZŐKE 1962. 59–61.), akinek megállapításait később Kovács László részben módosította. Mint Kovács L. rámutatott, a csörgők túlnyomórészt gyermeksírokban kerülnek elő, de előfordulnak női sírok mellékleteként is. Férfiaknál csak ritkán találjuk meg. Általában a nyaktájékon találhatóak, más testtájékon ritkábban fordulnak elő. Gazdagabb sírok mellékleteként ritkán kerülnek elő, ugyanakkor általános a köznépi temetőkben. Használatuk mind a X., mind a XI. században megfigyelhető (KOVÁCS 1988. 149–151., 153.). Az orosi sírban előkerült lelet megerősíti azt, hogy viseletük főként a gyermekekre jellemző, itt azonban nem a nyaktájékon, hanem a jobb medencelapáton bukkantunk rá. Így viselete az általánostól eltért, ugyanakkor kérdéses, hogy nem másodlagos helyen bukkantunk-e rá.

Görög feliratos gyűrű⁶⁴

A temetőben egyetlen gyűrű került elő, ám ez – jelentőségét tekintve – joggal tartható a feltárás talán legérdekesebb leletének. A 4025. – mellékletei alapján a leggazdagabb – női sírban, a váz jobb kézfejénél került elő a fejével keletre néző bronzgyűrű. Hogy melyik ujján hordta viselője – ujjpercek hiányában – nem volt megállapítható. Az már feltárás közben is sejthető volt, hogy a gyűrűfejen ábrázolással kell számolnunk, ennek milyensége azonban csak a restaurálás után derült ki. A gyűrűfejen sekélyen véssett, három sorból álló görög betűs felirat bontakozott ki. A felirat

⁶⁰ 4021., 4025., 4027., 4033., 4035., 4097. és 4257. sír.

⁶¹ A 4035. sírban előkerült két – egymás mellett lévő – üreget félgombot egynek számoltam.

⁶² Ez utóbbiban egy csörgőgomb is napvilágot látott. Ld. alább!

⁶³ Vö. fentebb a pántkarperecekről írtakkal!

⁶⁴ A dolgozatnak ez a fejezete már korábban megjelent rövidítve, lábjegyzetek nélkül, népszerűsítő formában: JAKAB 2017., illetve látványos fotója és rövid leírása: JAKAB 2018A. 272.

készítője láthatóan gyakorlatlan volt és vélhetőleg a betűket sem ismerte. Minden bizonnyal csak másolta a feliratot. A szöveget negatívban vésték a pecsétgyűrű fejébe. Legvalószínűbb olvasata: „KEB/OHΘH/ΘNA, azaz Uram/segítsd (meg)/ Th(eo)nát.⁶⁵

Az orosi temetőben talált tárgy – tudomásom szerint – unikális a Kárpát-medencében. Párhuzamait a bizánci kultúrkörben találjuk meg. A hasonló darabokat invokációs gyűrűknek nevezi a szakirodalom. Jellemzőjük, hogy fejükön rövid fohász vagy könyörgés olvasható. A fohász Istenhez, Krisztushoz, Szűz Máriához vagy valamelyik szenthez szól. Gyakran szerepel a tulajdonos neve. Arra is van példa, hogy név helyett általánosabb megfogalmazást használnak. A típus divatja leginkább a középkor és késői bizánci időkben terjedt el (VIKAN 1987. 40.). Bulgáriai példányainak összegyűjtésére legutóbb Valeri Grigorov bolgár kutató vállalkozott (GRIGOROV 2007.). Összefoglalásában a következőket írja: az általa a IV.2. típusba sorolt gyűrű jellemzője a kiszélesedő fejen található könyörgésformula. Általában díszítetlenek, némelyiken növényi ornamentika figyelhető meg. A típus általában a Kelet-Balkánon található meg nagyobb számban; egy nagyobb csoportosulása Dél-Bulgáriában figyelhető meg (Kapitan Andreevo, Szandinszki, Misevszko, Pernik), megtaláljuk azonban Észak-Bulgáriában is (Jakimovo, Balgarevo, Várna-2, Kavarna-1 stb.). Ez utóbbiak IX–XI. századi keresztény temetők. A feliratok között ilyeneket találunk: „Uram, segíts meg!” (Car-Aszen), „Szűzanya, védd meg azt, aki ezt viseli!” (Misevszko) stb. Eredetük a bizánci kultúrkörben keresendő. Bulgáriai megjelenésükre a terminus post quem a koprivleni temető 217. sírja, ahol I. Baszileosz (867–886) érmével együtt találtak hasonló gyűrűt. Eltűnésük a X. század vége – XI. század eleje, ekkor mentek ki a divatból (GRIGOROV 2007. 58., Obr. 195: 2–7.).

Természetesen nem csak Bulgária területéről ismertek a hasonló feliratos gyűrűk, találtak ilyeneket – a X. század tájára keltezve – például a korinthuszi ásatásokon (DAVIDSON 1952. 243. No. 1935–1936., Plate 105. No. 1935–1936.). Számos más helyről ismerünk hasonló darabokat, köztük aranyból készültet is, melyet még niellóval is díszítettek (GLORY OF BYZANTIUM 1997. 248. 172–173. kép).

Az ilyesfajta gyűrűk teljes körű feldolgozása még várat magára. Éppen ezért levélben megkerestem Jeffrey Spiert, a korszak és téma egyik jeles kutatóját. Ő a típus elterjedésére, korára és készítési helyére vonatkozó kérdéseimre a következőket válaszolta „*It is my belief that these rings are from the same workshop (or workshops) that produced the very common bronze rings engraved with stars, eagles, birds, and florals. They are made the same way and often have the same engraved decoration on the shoulders. Hundreds of these rings survive and have been found throughout Byzantium and the Balkans. They are difficult to date exactly, but they seem to be late 10th–11th century (perhaps into 12th century). Examples come from Asia Minor (but poorly published), northern Greece and the Peloponnesos (notably Corinth), and many from Bulgaria (of course under Byzantine rule at this time). Strangely, I can find no published examples from Serbia, but perhaps they are found there too. I think the workshop must have been a proper Byzantine one, but do not know where it was located. Perhaps Constantinople, but it could also have been in northern Greece. I cannot explain why they are so many surviving examples.*”⁶⁶

⁶⁵ „*Perhaps the last line refers to the name Θεωνάς in the accusative case. (...) However, we think that the first letter of the third line is a Greek Theta (Θ), the second in the Greek N (Ni) and the last is the Greek A (Alpha). Regarding the last letter of the first line, which seems like an A (Lambda) instead of a B (Beta), we think that it probably constitutes an early version during the course of transformation of the written form of B in minuscule from the early to the middle byzantine period. (...) Thus it could date also earlier than the 9th century. But, the date depends also from the context you found it in.*” (Részlet Tania Yangaki 2013. május 15-én kelt leveléből.) A fordítást és az értelmezést ezúton is köszönöm Tania Yangakinak és Zisis Melissakisnak a National Hellenic Research Foundation, Institute of Historical Research, Department of Byzantine Research, Athens munkatársainak! Az első két sor olvasata biztos, a harmadikét a vésnők képzetlensége nehezíti.

⁶⁶ Jeffrey Spier (University of Arizona, Tucson) 2013. május 25-én kelt levele. Köszönöm Jeffrey Spiernek az általa közölt információkat!

Az általam átnézett irodalomban a Dunától északra nem találtam ilyen típusú gyűrűt, a Balkán nyugati területeiről is csak néhány példányuk ismert. Éppen ezért váratlan és meglepő a törzsterületől ilyen távoli felbukkanása. Ennek ellenére nem kell kételkednünk benne, hogy a további kutatások során – ha nem is tömegesen – további hasonló darabok kerülnek majd elő, kitöltve a most még üres foltokat.

Gyűrűnk importárúként kerülhetett viselőjéhez, aki olyan becsben tartotta, hogy hozzátartozói utolsó útjára is mellé adták.⁶⁷ Korát a paleográfiai adatok alapján a IX. század elé kellene tennünk, de – ahogy a görög kutatók is felhívták rá a figyelmet – korának meghatározásánál figyelembe kell vennünk a gyűrűvel előkerült további tárgyakat. Ezek alapján mindenképpen a X. századra, esetleg a XI. század elejére kell kelteznünk.⁶⁸

Biztosan sírból származó – nem érmén lévő – görög feliratos tárgy a X. századi Kárpát-medencéből további egy helyről ismeretes. Ez Piliny–Leshegyről származik, és még 1871-ben báró Nyáry Jenő feltárásként került elő (NYÁRY 1873.). A tárgyat, illetve az általa látni vélt feliratot először Rómer közölte 1872-ben az *Archaeologiai Értesítő* hasábjain. Mint írja „*A rajta levő görög betűk elolvasása még nem sikerült, de ha valaki értelmét eltalálná, nagy köszönettel közlenők.*” (RÓMER 1872. 114.) Az ásatás, illetve a 2. – női – sír leleteinek leírása (rozettás-lószerszámos temetkezés lóval és kutyával, négygömbös fejű ezüstgyűrűvel, Provance-i Hugo denárjaival⁶⁹) csak 1873-ban jelent meg nyomtatásban (NYÁRY 1873. 20–22.). A nő nyakában gyöngyöket találtak, ezek közt került elő az alábbi tárgy: „*De mindezeket fölülmúlja, valamennyi fölé helyezem az ó-görög fölírású ezüstgombot. Amulette gyanánt nyakékül szolgált. Fél gömböt képez, belül kőkeménységű fehér gyurmával kitöltve. Felső karikája letört. Cifrázatja: fölülről lefelé szélesedő egymást fölváltva lefutó nyolcz tojás- és nyolcz bottagból áll. Lapján négy sorban a görögbetűs fölírás van, melynek tartalmát azonban fájdalom jelesebb régészeink sem tudták eddigelé megfejtetni.*” (NYÁRY 1873. 22., 27. ábra)⁷⁰ A tárgytípussal⁷¹ és párhuzamaival Révész Éva foglalkozott (RÉVÉSZ 2007b., RÉVÉSZ 2011.). Megállapítása szerint a tárgy egy bizánci-balkáni eredetű pecsétlő. Hasonlóak már a kereszténység előtt is jelen voltak a bolgár anyagban, ezeken azonban griff-, madár-, farkas- vagy sámánábrázolásokat figyelhetünk meg. Az amulettként használt tárgyak a kereszténység elterjedése után is használatban maradtak, egészen a XI–XII. századig. A pecsétgyűrűkhöz hasonlóan ezeken is negatívban vészték be a feliratot, melyek tartalma azokéhoz hasonló. A pilinyi darab legközelebbi párhuzamai több helyről ismertek; leginkább Bulgáriából, illetve tágabban a Földközi-tenger keleti partvidékéről, valamint Kis-Ázsiából (RÉVÉSZ 2007b. 66–68., RÉVÉSZ 2011. 112–113., 116., I. tábla).

⁶⁷ Idekerülésének egyik útja lehet a Mesterházy Károly által megrajzolt tiszai útvonal (MESTERHÁZY 1993. 453–454., 460–461.).

⁶⁸ Hacsak nem tételezzük fel, hogy a gyűrű készítése és a sírba kerülése között több mint száz, de inkább még több idő telt el. Másik lehetőség, hogy a gyűrű feliratát egy korábbi gyűrű alapján készítették el, amit nem lehet teljes mértékben kizárni.

⁶⁹ Vö. Kovács 1989. 53., valamint ugyanitt a 278. lábjegyzetet!

⁷⁰ Rómer három évvel később tette közzé gróf Owaroff Alexisnek, a Moszkvai Régészeti Társulat elnökének megfejtési kísérletét. Szerinte a szöveg magyar nyelven a következőképpen szól: „*Uram siess felsegélésemre! Amen!*” (RÓMER 1876. 35.) Egy másik értelmezési kísérletet tett közzé Hampel József 1896-ban. Szerinte a korábbi megfejtés részben téves, és azt korrigálva a következő olvasatot vélte helyesnek: „*Uram segíts, uram irgalmaz nekem.*” (HAMPEL 1896. 523.) A felirat szövegével utoljára Czebe Gyula klasszika-filológus foglalkozott (CZEBE 1918.). Véleménye szerint a felirat helyes olvasata: „*Uram segítsd meg Jánost, ámen.*” (CZEBE 1918. 455.) Egy további görög feliratos tárgyról adott hírt Mesterházy Károly egyik munkájában. Ez a Szeged–Csongrádi úti temető 1. sírjában került volna elő (MESTERHÁZY 1991. 168.). Ez az állítás azonban csak bizonyos megszorításokkal igaz. Az idézett helyen (KÜRTI 1983. 15. fénykép 1.) ugyanis valóban egy görög feliratos tárgy látható, ez azonban egy bizánci érme, melyet a halott szájában találtak (KÜRTI 1983. 272.). Itt tehát nem ékszerként vagy amulettként szolgáló tárgyról van szó, hanem a bizánci érmét mint obulust adták mellékelteként. A leírtakat figyelembe véve az adatot törölnünk kell a görög feliratos – nem érme – tárgyak sorából.

⁷¹ A szakirodalomban használt korábbi változatos elnevezéseit Révész Éva gyűjtötte össze (RÉVÉSZ 2011. 111. 3. lábjegyzet).

A Pilinyben előkerült darab többféleképpen kerülhetett Magyarországra (RÉVÉSZ 2011. 114–115.). Pecsétlőként nyilván nem, inkább csak amulettként játszhatott szerepet (RÉVÉSZ 2011. 115.), noha kétséges, hogy viselője tisztában volt-e a szöveg jelentésével.

Gyöngyök

Gyöngyöt 8 sírban találtunk, közülük kettőben férfit temettek el. A 4115. sírban a két gyöngymellékleten kívül egyéb lelet nem került elő. A 4256. sír piros császárkori üveggyöngye vélhetőleg véletlenül keveredhetett a sírba.

A többi esetben kisgyermeksírokról – valószínűleg kislány – van szó. Az eltemetettek kora 1–2 évestől 10 éves korig terjed.⁷² Egy kivétel itt is akad: a 4040. sírba egy 49–54 éves nőt temettek.

A gyöngyök – nem meglepő módon – legtöbbször a nyaktájékon kerültek elő. Volt arra is példa, hogy az egy szem gyöngy a láb felőli végén bukkant elő (4005. sír) vagy két szem a jobb combcsontnál (4047. sír). Utóbbi esetben meglehetősen hiányos temetkezésről van szó. A gyöngyök elhelyezkedése feltehetőleg mindkét esetben másodlagos.

In situ egyetlen esetben sikerült megfigyelnünk gyöngyöt: a 4074. sírban, ahol egyéb melléklet nem volt. Itt 11 gyöngy volt a nyakrészénél, közülük 10 egyforma, a 11. egy virágszemes gyöngy.

A gyöngyök száma változatos: volt, ahol egyetlen szem (4005. sír)⁷³, másutt kettő (4115. sír), három (4047. sír) vagy jóval több került elő. A 4033. sírban 9, a 4074. és 4097. sírban 11, a 4040. sírban 23 szem volt. Utóbbi esetben talán feltételezhetünk némi összefüggést a nagyobb darabszám és a között a tény között, hogy ott nem kislány, hanem egy felnőtt nő nyugodott.

A gyöngyök viszonylag változatos típusokat képviselnek.

Legnagyobb számban hengerded, gerezdelt, zezzug és spirál díszes gyöngyök kerültek elő. Ezek két temetkezésben koncentráálódtak: többségük a 4040., míg néhány darab a 4033. sírban.

Viszonylag sok darab került elő a kisebb méretű, lapított gömb alakú gyöngyök kisebb változataiból a 4040., valamint a 4047. sírban (SZILÁGYI 1994. 58. típus). Nagyobb változatukat a 4074. sírban figyelhettük meg.

Nagyméretű, hullámvonaldíszes, lapított gömb alakú, szemesgyöngy három sírban – 4033., 4040. és 4115. – bukkant elő. Utóbbiban egy hasonló, de hullámvonalak nélküli szemesgyöngyöt is megfigyeltünk. A 4005. sírban egy nagyméretű, fekete, lapított gömb alakú gyöngy került elő, melynek középvonalában fehér, spirálvonalas rácsurgatott vonal fut körbe.

Két temetkezés – 4033., 4074. – tartalmazott nagyméretű, hullámvonallal díszített, virágszemes gyöngyöt (SZILÁGYI 1994. 60. típus).

Több tagú rúdgyöngyök mindössze egy sírban fordultak elő, itt viszonylag nagy számban, 11 darab. Vannak köztük két-, illetve háromragúak, míg egy szem mindössze egy tagból áll (SZILÁGYI 1994. 1–4. típus). Ez utóbbi talán egy többtagú töredéke. Kettő sárga, a többi – egy kivételével – aranyfóliás. Ez a sír – 4097. – egyben a temető mellékletekben leggazdagabb női – kislány – sírja volt, amit a gyöngyök is igazolnak.

Bevagdalt, hordó alakú gyöngy, közeiben kerek, színes mintákkal mindössze egy temetkezésben, a 4033. sírban fordult elő.

⁷² 4005., 4033., 4047., 4074. és 4097. sír.

⁷³ Tulajdonképpen idetartozik a 4256. sír szarmata gyöngye is, de – mint arra már kitértem – ez valószínűleg nem tartozott a sírmellékletek közé.

Megemlítem még a 4040. sírban talált, kónikus, tetején háromnegyed gömböt formázó gyöngyöt, melyből mindössze egy darab ismert a temető területéről. Ugyanebből a sírból előkerült még egy lapított gömb alakú, alsó, felső részén lyukkal áttört, bronzból készült, talán gyöngyként(?) használt tárgy is az állkapocs alól.⁷⁴

Kauricsigák

Két sírban – mindkettőben felnőtt nő nyugodott – találtuk meg ezt a tárgytypust. A 4021. sír nyesése közben került elő egy darab a sírgödör keleti felében. További melléklete egy ólom fülesgomb, valamint egy cserépdarab volt. A 4040. női sírban három darabot leletünk: kettőt a bal felkar felső részén, a lapocka mellett, egyet a váz felszedésekor a bal lapocka alatt; környékükön gyöngyökkel.

A kauricsigákkal⁷⁵ kapcsolatos eddigi ismereteket, adatokat Kovács László gyűjtötte egybe monográfiájában (Kovács 2008.). Korszakunkra vonatkozó összefoglalásából az alábbiak emelhetők ki. Gyűjtése során 118 lelőhelyről 248 leletegyüttest vizsgált, melyek szinte kivétel nélkül sírokból származnak. A kaurik csaknem kizárólag női és kislánysírokban fordulnak elő; férfitemetkezésben csak kivételképpen adathozható. Legtöbbször átlukasztva, gyöngyök társaságában kerülnek elő a nyak környékén. Olykor ruha, illetve hajfonat díszítésére is használhatták, illetve ékszerekre felhúzza is feltűnnek néhány esetben. Nem kizárólag díszítő funkciót kell tulajdonítanunk ezeknek a tárgyknak: hanem – egyéb kísérőleleteket is figyelembe véve – óvó-védőt is. Néhány gazdagabb sírban is megtalálhatóak, de inkább köznépi temetőkben bukkannak fel; néhány darab még a templom körüli temetőkben is előfordul. Viselőjük társadalmi státusát a kereszténynek tekinthető temetők feltűnése, majd elterjedése miatt nehéz meghatározni. Az érmékkel kelezett leletek alapján használatuk a X. századtól a XII. század első harmadáig–közepéig megfigyelhető (Kovács 2008. 122–125.).

Az orosi sírokból előkerült csigák a fenti megfigyeléseket alátámasztják. Itt is női vagy kislánysírban kerültek elő. A 4021. sír nyesése során talált darab viseleti szempontból nem értékelhető, a másik sír esetében ugyanakkor igaz az a megfigyelés, hogy gyöngyök társaságában, a nyak környékén kerültek elő a kaurik. Nehezebb ebből a szempontból a lapocka alatt talált gyöngyök és kauricsiga értelmezése. Minden bizonnyal a nyaklánc gyöngyeinek egy része a test sírba helyezése során elcsúszott/elszakadt, és így kerültek megtalálási helyükre.

Az Oroson előkerült kauricsigák azért is fontosak, mert ez a tárgytypus korábban csak a megye ÉNy-i–Ny-i feléből volt ismert,⁷⁶ és az ismertetett darabok egyben a megye eddigi legkelebbebbre fekvő példányai.

Megemlítendő még, hogy a 4033. kislány sírjában a jobb felkarnál – gyöngyök társaságában – egy kagylótöredék került elő.

⁷⁴ Felfüggesztésre szolgáló alkatrész nem került elő a restaurálás során, így emiatt sem soroltam a gombok közé.

⁷⁵ Mind a négy kauricsiga a korszak anyagában legelterjedtebbnek számító ún. pénz kauri (Cyprea Moneta) (Kovács 2008. 123.). A kauricsigák meghatározását köszönöm Kovács Lászlónak!

⁷⁶ Szabolcs, Tímár, Tiszaeszlár, Tiszalök (Kovács 2008. 367. No. 1751., 396. No. 1799–1800., 1802–1803., 1804.). Ld. még a korszakunkra vonatkozó elterjedési térképet: Kovács 2008. 364.!

Egyéb tárgyak

Ereklyetartó mellkereszt (XXXIII–XXXIV. tábla)

Az utóbbi években fokozott figyelem irányult a Kárpát-medencei X–XI. századi temetőkben előkerült mellkeresztekre. Így megtörtént mind az egyszerű (LANGÓ–TÜRK 2004. további irodalommal), mind a bizánci típusú ereklyetartó mellkeresztek összegyűjtése. Ez utóbbira két szerző is tett kísérletet (LANGÓ 2010., RÉVÉSZ 2010.). Az elterjedési térképekre pillantva kitűnik, hogy megyénk területén meglehetősen kevés egyszerű mellkereszt került elő (LANGÓ–TÜRK 2004. 445. 13. kép⁷⁷). Mindössze hármat tart számon a szakirodalom. Ezek: Nyírkársz–Vecse-kút laposa, Tiszalök–Rázompusztá – I. temető, Ibrány–Esbó-halom (LANGÓ–TÜRK 2004. 429., 430., 431. – további irodalommal). Révész Éva munkájában egy további – egyszerű – mellkereszttről tesz említést Nyírkársz–Gara-halom lelőhely névvel (RÉVÉSZ 2010. 199.). Ez azonban tévedés, a nevezett területen soha nem került elő mellkereszt. (Ld. JÓSA 1897. 318., JÓSA 1898. 402–403., JÓSA 1914A. 182., JÓSA 1915., JÓSA 1958A.).⁷⁸ Ugyanitt említést tesz a szerző a Nyírkársz–Márky és Fülöp földek⁷⁹ néven szereplő lelőhelyre, ahonnan bronz ereklyetartó mellkereszt került volna elő. Mint az előző lábjegyzetből kiderült itt valójában egy lelőhely két elnevezéséről van szó, és ott egy egyszerű – nem ereklyetartó – mellkeresztet említ a publikáció. Ennek ellenére a szakirodalomban Karász névvel valóban említene egy – mostanáig részleteiben publikálatlan – fél ereklyetartó mellkeresztet (GENTHON–LUX–SZENTIVÁNYI 1939. 246.),⁸⁰ melynek pontos lelőhelyéről meglehetősen ellentmondásosak az információk. A bizonytalanságok ellenére – esetleg az eredeti kéziratok katon felbukkanásáig⁸¹

⁷⁷ Az idézett helyen lévő térképen – elírás folytán – a Katalógusban 15. számmal szereplő Ibrány–Esbó-halom helyett, a 13. számú Ikervár van feltüntetve.

⁷⁸ A JÓSA 1914A. 182. oldalon a Gara-halomról szóló leírásban szereplő: „*Ugyanitt találtak később egy XI. századi keresztet...*” mondat nem a Gara-halomra vonatkozik, hanem Vecse-kút laposára (vö: JÓSA 1892. 171., 274., JÓSA 1958B. 9–10., JÓSA 1968. 19.).

⁷⁹ Itt valójában a Nyírkársz–Vecse-kút laposa névre hallgató lelőhelyről van szó, mely így terjedt el a szakirodalomban (vö. LANGÓ–TÜRK 2004. 429.), ám a lelőhely elnevezése nem egyértelmű. Jósa a következőket írja a lelőhelyről: „*A sírmező Márky Elek úr birtokán, Karász községtől északkeletre, 2 kilométernyire, a tanyától délnyugatra, mintegy 300 lépésnyire, a Zanóczky domb és Vecse kut laposa közt északról délre nyúló, több száz lépés hosszú, 2–3 méter magas, keletre és nyugatra lejtő, a környezetéhez hasonló talajminőségű dombon fekszik. Ezen mintegy 20 hold területű emelkedésnek közepe táján 3–4 hold területű a tegnapi kutatás előtt került néhány érem, melyeket többnyire a tanyabeli gyerekek hánytak el. Egy Szent László-féle denár (Rupp VI. species), egy kicsüngő mellkeresztel Fülöp Jenő bérlő úr által a nemzeti múzeumnak küldetett fel.*” (JÓSA 1958B. 9–10.) Látható tehát, hogy a föld tulajdonosa Márky Elek, bérlője pedig Fülöp Jenő volt. Helyesebb lenne tehát a Nyírkársz–Márky Elek földje elnevezés, hiszen a Vecse-kút-laposa sem a legjobb meghatározás. Tekintettel annak meggyökeresedett változatára, a továbbiakban mégis ennek használatát javaslom. (Elírás folytán a Révész Éva dolgozatában szereplő táblázatban (RÉVÉSZ 2010. 199.) a jelzett helyre vonatkozó lábjegyzet felcserélődött a listán felette lévő Nagylak lábjegyzetével.)

⁸⁰ Újabb közlése: JAKAB. 2018B.

⁸¹ Jósa András a Múzeumba került tárgyakról – korszak szerint felosztva azokat – kéziratok katonokat készített. Ezeken szerepelt a tárgy rajza, rövid leírása, méretei, a megtalálás helye, körülményei, a megtaláló/ajándékozó neve. A katonok jelentős része a mai napig megtalálható a Múzeum Adattárában, egy részük azonban eltűnt/lappang. Sajnos az említett ereklyetartó mellkereszt katonja nincs meg, így annak esetleges felbukkanásáig többet nem lehet tudni az előkerülési körülményekről.

– Kaszapereget⁸² kell a mellkereszt eredeti lelőhelyének tartanunk.⁸³ Témánkkal kapcsolatban még egy észrevételt kell tennünk. A Révész Éva által összeállított listáról ugyanis törölni kell Pecsentszentmárton (Sínmartin; ma: Románia) nevét is, ahonnan a szerző – a FÉK-re hivatkozva (FÉK 1962. 66. No. 894.) – egy ereklyetartó mellkeresztéről, illetve egy másiknak a töredékéről tesz említést (RÉVÉSZ 2010. 199.). Mint már korábban felhívtam rá a figyelmet a FÉK adata téves (JAKAB

⁸² A középkori Kaszapereg városának területén ma négy település osztozik: Kaszaper, Mezókovácsháza, Nagybánhegyes, Végegyháza. Ezen belül a középkori templom alapjait rejtő Zsibrik-domb vagy más néven Templom-halom területe jelenleg közigazgatásilag Végegyházához tartozik. A templomot és temetőjét korábban Bálint Alajos kutatta (BÁLINT 1938.), újabban a területen és környékén Rózsa Zoltán végzett kisebb kutatásokat. Ezúton is köszönöm Rózsa Zoltánnak a területre vonatkozó újabb információkat!

⁸³ Hogyan lett Kaszaperegből Karász – tehetjük fel jogosan a kérdést. A névváltozást a következőképpen lehet rekonstruálni. Az első adat Hampel Józseftől származik. Ő 1871-ben utazott le az akkori szabolcsi megyeszékhelyre, Nagykállóba, hogy az 1868-ban megalakult „Szabolcsmegyei Régészeti Egylet” gyűjteményét rendezze. Ennek során a tárgyak jelentős részéről rövid szócikkben számolt be az *Archaeologiai Értesítő* hasábjain. A minket érdeklő tárgyról a következőket írta: „A byzanti izlést képviseli egy byzanti, keresztok alakú ereklyetartó felső része, mely az ismert típus szerint előállítani szokott keresztre feszített Krisztust tünteti föl; ez nem szabolcsmegyei eredetű, hanem Csanádmegyéből, a kaszaperegi pusztáról került ide Támár Imre által. Ezen ereklyerész hasonmása a n. múzeumban lévő ilyenmű keresztokfedélnek.” (HAMPEL 1871b. 84.). Támár Imre (1822–1873) plébános 1861-ben került Nagykállóba, és – Jósával együtt – maga is részt vett a Régészeti Egylet megalakításában. (Életére és munkásságára lásd SZINYEI 1909. 1260–1261.!) A fentebb idézetet adatot hitelesnek kell elfogadnunk, hiszen Támár – Jósával együtt – maga is segédkezett Hampelnek a gyűjtemény rendezésében és részt vállalt annak leírásában is (HAMPEL 1871a. 54., 58.). A mellkeresztre vonatkozó adat tehát magától Támártól származhatott. (Így a mellkereszt egyben a Múzeum legkorábban bekerült tárgyai közé tartozik.) Az egylet megalakulását követően néhány év múlva a lelkesedés kissé lelohadt, és maga Jósa is – az egylet legaktívabb tagja – azt írja: „... gyűjteményünknek 1876–1889-ik terjedő időig történt visszatartása miatt a gyűjtőkedv lelohadt...” (JÓSA 1899. 2.) Ezt a – régészeti szempontból – inaktív korszakot követően fordult Jósa újra a régészet felé. Ennek következtében az eltelt időszakban néhány tárgy lelőhelye vélhetőleg elfelejtődhetett. Az újraindult lendület eredményeképpen született meg 1899-ben egy fontos munka. Ekkor jelentette meg ugyanis Jósa a „Szabolcsvármegyei Múzeum Ős- és középkori tárgyainak ismertetése” című kis füzetet. Ebben találjuk a következő adatot mellkeresztünkről. A Tiszaeszlár–sinkahegyi mellkereszt leírása után ugyanis a következőket olvashatjuk: „Azonos alaku bronz ereklye tartónak a fele, ugyanazon korból származik. Lelhely Szabolcsmegye.” (JÓSA 1899. 68.) Ekkorra már tehát a mellkereszt lelőhelye feledésbe merült. A következő ismert adat 1901-ből származik. Ekkor Jósa a karászi temetőről szóló, a *Nyírvidekben* megjelent cikkében a következőket írja: „A hatvanas évek végén pedig ugyan ezen tájról került elő egy felső végén sarokra nyíló belül üres ereklye tartó bronz keresztnek egyik fele gyűjteményünkbe. Krisztus bokáig érő, hosszú ujjú talárban van ábrázolva, lábai kifelé irányítvák. Trébelt munka. A kereszt hossza 50, illetve 33 milliméter. A szárák 12–15 milliméter szélesek.” (JÓSA 1968. 20.) Látható tehát, hogy a katalógus megjelenése után két évvel Jósa már Karászhoz köti a mellkeresztet, ugyanakkor még emlékszik rá, hogy az az 1860-as évek végén került be a gyűjteménybe. (Érdemes ennek kapcsán megjegyezni, hogy a JAM Könyvtárban lévő, 1892-ben megjelent *Archaeologiai Értesítő*ben lévő, karászi temetőről szóló cikk (JÓSA 1892.) mellé, Jósa a következőket írta ceruzával: „12 év múlva folytatni akartam az ásatást, de nem akadtam a temetőre, mert a dűlőneveket és egyéb tájékoztató körülményeket elfelejtettem.”) A mellkeresztéről említést tesznek még a már korábban idézett könyvben is. Itt már a következőket írják: „A nyíregyházi múzeum, amely méltán híres honfoglalás kori leleteiről, mindössze hat román kori keresztet, illetve keresztből származó Krisztus-testet őriz, a legjobban mintázott 1902-ben Petneházán került ki a föld alól. Legérdekesebb közöttük a nyírkarászi keresztcske, amelyet a vele talált éremlelet pontosan meghatároz. A kisméretű ereklyetartó kereszt Krisztust még régieskedően, ruhában ábrázolja. Mintázása a bizánci művészet hatására vall, a XI. században készült.” (GENTHON–LUX–SZENTIVÁNYI 1939. 246.) A mellkereszt képét is közlik a következő felirattal: „Byzanthi izlésű ereklyetartó fele. Karász. (Árpád kori temetőből, ahol a csontvázak fogai között Szent István, Péter és Szent László-féle ezüst érméket, háromnál pedig bronzkarperecet találtak.” (GENTHON–LUX–SZENTIVÁNYI 1939. 245.) Látható tehát, hogy itt már egyértelműen a karászi temető anyagához sorolják a mellkeresztünket. (Megjegyzendő, hogy a Múzeum régi leltárkönyvébe – jól láthatóan – utólag írták be a Karász nevet; az eredetileg nem szerepelt benne. Ez egyébként nem az első leltárkönyv, amelyet Hampel következetesen „N.–K. muz. Napló” névvel illet (HAMPEL 1871c.), és amely vagy elveszett vagy lappang. A tévedéshez Jósa megjegyzésein túl nyilván hozzájárult az is, hogy a karászi temetőből valóban előkerült a már fentebb említett – a Nemzeti Múzeumba beletárolt – egyszerű mellkereszt. A Hampelnél leírtakat támasztja alá az is, hogy az általa közölt Szabolcs megyei lelőhelyjegyzékben – mely tartalmazta a Nemzeti Múzeumban lévő szabolcsi eredetű tárgyakat is – mellkeresztől sehol sem történik említés, és Karász is csak téglatemploma miatt került fel a listára (HAMPEL 1871c.). Összefoglalva tehát a fentiek: a Múzeum gyűjteményébe 1871-ben vagy nem sokkal azelőtt került be egy bizánci típusú fél ereklyetartó mellkereszt Kaszaperegpusztáról, Támár Imre ajándékaént. Az idők folyamán a lelőhely neve elfelejtődött, és a későbbiekben – nem függetlenül a Karászban talált egyszerű mellkereszt felbukkanásától – már karásziként tüntették fel. A fentiek fényében azonban ez az állítás revideálásra szorult.

2006. 262.). A szócikkben valójában több dolognak az összemosásáról van szó. Az idézett helyen ugyanis Pecszenzmárton kapcsán olvashatunk egy bronz Krisztus szobrocskáról, egy ereklyetartó mellkeresztről Krisztus képével, a szárazon mellékalakokkal, valamint egy másik ereklyetartó mellkereszt töredékéről.⁸⁴ Valójában a bronz Krisztus szobrocska egy középkori bronzkorpusz, amely ténylegesen Pecszenzmárton lelőhely néven szerepel.⁸⁵ A FÉK-ben hivatkozott leltári szám a Tiszaeszlár–sinkahegyi ereklyetartó mellkeresztre vonatkozik, amelyen valóban Krisztus alakja vehető ki, a szárazon a mellékalakokkal. Ami a harmadik hasonló tárgyat illeti – ereklyetartó mellkereszt töredéke – az minden bizonnyal a fentebb említett fél ereklyetartó mellkeresztre vonatkozik.⁸⁶

A fenti, szakirodalmi hivatkozások bemutatása kapcsán érdemes áttekintenünk, hogy a dolgozat megírásakor végül hány ereklyetartó mellkereszt ismert a Jósza András Múzeum gyűjteményéből.

Eddig mindössze egyetlen példány volt publikálva, mely egyúttal az egyik legkvalitásosabb darab a Kárpát-medence területéről. Ennek előkerülési története a következő. Az 1888-as nagy árvíz miatt elhatározták, hogy Tiszaeszlár községet néhány km-rel arrébb telepítik eredeti helyéről. Ehhez kapcsolódóan a következő évben Tiszaeszlár és Tiszanagyfalu között, a Sinkahegyi-dűlő területén védőgátat emeltek a további árvizek kivédésére. Ekkor mintegy 50–60 sírt dúltak szét.⁸⁷ Szelóczky Géza rakamazi gyógyszerésznek köszönhetően több avar és honfoglalás kori tárgy került a múzeumba. Néhány év múlva – 1898-ban (Kiss 1965. 96.) – gróf Pongrácz Jenőné, született Dessewffy Izabella úrnőtől kapta Jósza az ugyanitt talált igényes kivitelű mellkeresztet (Jósza 1899. 68., Jósza 1914a. 172., 174., 175. III. kép, Fodor 1996a. 192.).

Előkerülési idejét tekintve azonban mégsem ez, hanem a fentebb említett, Kaszapereg területéről származó darab az első, mely – mint láttuk – 1871-ben már a gyűjteményben található.

Míg a XIX. században két ereklyetartó mellkereszt is a múzeumba került, a következőre a XXI. századig kellett várni. Ezt egy leletbejelentés nyomán vásárolta meg a múzeum 2005-ben, és Kálmánháza–Henzsel-tanya mellől került elő.⁸⁸ A megtalálók elmondása szerint a tárgyat 2002-ben találták a tanya mellett, egy rókakotorékban, embercsontok társaságában. A felszínen további temetőre utaló jelet nem találtak.⁸⁹

Egy évvel később jelentették be egy újabb ereklyetartó mellkereszt előkerülését, ezúttal Balkány–Abapusztáról. Egy mellkereszt feléről van szó, melyet kutyasétáltatás közben találtak egy szántón. A helyszínen temetőre utaló nyomot nem találtunk, és a mellkereszt másik fele sem került elő.⁹⁰

Az utolsó darab az itt közölt temető 4120. női sírjából származik. Az előzőekkel ellentétben ez az első olyan, amelyiket hiteles körülmények között, ásatás során tártunk fel, és nem szórványként került elő.

A leírtakat összegezve elmondható, hogy az újonnan előkerülttel öt darabra emelkedett a Jósza András Múzeum gyűjteményében megtalálható ereklyetartó mellkeresztek száma.

⁸⁴ A hivatkozott régi leltári szám V.447.

⁸⁵ Régi leltári száma: V.444.

⁸⁶ Ennek régi leltári száma: V.448.

⁸⁷ A mellékelt, eredeti Jósza-féle kartonon 30–40 sírről esik szó (XXXIV. tábla 2.).

⁸⁸ Az elnevezés kicsit önkényes. A tárgy ugyanis Kálmánháza és a Nyíregyházához tartozó Felsősima határán került elő. Maga a Henzsel-tanya közigazgatásilag Felsősimához tartozik, míg a dűlőút túloldala – illetve az ott lévő névtelen domb, ahol a mellkereszt ténylegesen előkerült – már a kálmánházi határba esik. Erre való tekintettel – az egyértelműbb azonosítás miatt – javasolom a fentiekben leírt elnevezést (a Jósza András Múzeum adattárában Nyíregyháza–Felsősima–Henzsel-tanya néven szerepel).

⁸⁹ JAM Adattár 2005.74.

⁹⁰ JAM Adattár 2007.6.

A mellkeresztek leírása

Balkány–Abapuszta

A latin kereszt alakú, öntött, bronz ereklyetartó mellkeresztnek csak az előlapja került elő. A domború, nagyon kopott tárgyon Krisztust ábrázolták kitárt karral. Az erősen stilizált alak feje jobbra billen. Nyakának jobb oldalán erőteljes félköríves bemélyedés látszik. Törzse, lába szinte egybeolvad; a ruházatot nem lehet egyértelműen megfigyelni. Az is elképzelhető, hogy így próbálták ábrázolni hosszú tunikáját. Feje körül talán dicsfényt próbál érzékeltetni néhány bekarcolt vonás. A kereszt két hosszanti végén egy-egy, egy tagból álló zsanér, melyek alján egymástól bemélyedésekkel elválasztott, tölcsérszerűen kiszélesedő díszítőelem figyelhető meg. A kereszt h. 5,2 cm, zsanérok nélkül: 3,55 cm, a szár h. 2,6 cm, sz. 1–1,3 cm, a kereszt szár sz. 1–1,1 cm. A kereszt teljes v. 0,3–0,4 cm, melynek hátoldalán 0,2 cm vastag perem fut végig. A kereten belül a hátlap mintegy 0,2 cm-re bemélyed. Ltsz. 2005.566.1. (XXXIII. tábla 1.)

A kereszt legjobb magyarországi párhuzamait Szatmári Imre tette közzé. Az egyik Békéscsaba–Jamina (Horánszky u. 14.) lelőhelyről származik. A méreteiben is szinte azonos, ám részleteiben jóval kidolgozottabb mellkeresztben szintén megfigyelhető a fejével jobbra forduló Krisztus nyakán a balkányi darabnál meglévő erőteljes félköríves bemélyedés, valamint a zsanérok alján látható díszítőmotívum (SZATMÁRI 1995. 225–226., 258. 2. kép 1a.). A másik hasonló – melyet Szatmári Imre a békéscsabai lelet legjobb párhuzamaként említ – a Makóról származó darab, mely a fentebb említett jellegzetességeket jelentős részben szintén magán hordozza (SZATMÁRI 1995. 258. 2a.). Bár a Szabolcs megyei keresztnek nem került elő a hátlapja, a két említett darab esetében ez megvan, s ezek alapján hasonló lehetett a mi példányunké is (SZATMÁRI 1995. 258. 1b., 2b.). A balkányival ellentétben csak a hátlapja maradt meg annak a Kecskemét környékén talált mellkeresztnek, melyet Szabó Kálmán közölt (SZABÓ 1938. 34. 123. kép, 137., SZATMÁRI 1995. 226.). Ez azért érdekes, mert a békéscsabai és a makói példány hátlapja a kecskeméti darab legjobb párhuzama. Ezek alapján körvonalazódni látszik egy olyan kör, melynek darabjai kivitelezésüket tekintve igen közel állnak egymáshoz. A balkányival immár az Alföld ÉK-i részein is számolnunk kell ezzel a típussal, melynek párhuzamai Magyarországtól délre is előfordulnak (SZATMÁRI 1995. 226. további irodalommal). Az itt ismertetett darab – csakúgy mint az említett párhuzamok (SZATMÁRI 1995. 226–227.) – kora a X–XI. századon belül nem határozható meg pontosabban.

Kálmánháza–Henzsel-tanya

A vékony, bronzból öntött latin kereszt alakú példány hosszanti szárának végei lekerekítettek, míg az enyhén kiszélesedő kereszt szárak végei homorúak. Tetején egytagú zsanér, közepén vaspeccek maradványával. Az ereklyetartó mellkereszt egyik oldalán a keresztre feszített, előretékintő Jézus látható, erősen stilizált formában. Feje elnagyolt, felső részén a bekarcolt vonalak minden bizonnyal a töviskoronát próbálják megjeleníteni. Teste szinte csak jelzésszerű, lábát oldalnézetben ábrázolták. Vélhetőleg nem tunikában, hanem ágyékkötőben próbálták megjeleníteni, de a megfogalmazás egyszerűsége miatt ezt nem egyszerű eldöntönnünk. A lábat jól láthatóan domborúra alakították ki, míg a többi részét – talán az öntőforma kopottsága miatt – utánvésték. Ennél is elnagyoltabb a másik oldal, ahol bekarcolva, a végletekig leegyszerűsítve ábrázolták a fejet, illetve a kitárt kart. A test többi részéből mindössze két gyengén bekarcolt vonal vehető ki. A kereszt tetejének vége kissé hiányos, alsó felén az illeszkedést szolgáló bemélyedés figyelhető meg. Az eredetileg homorú végződésű szár két végén egy-egy ellentétes irányú, íves vonal figyelhető meg, melyekről nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy készítés közben vagy esetleg utólagosan keletkeztek. A nagyobbik darab kereszt h. 4,4 cm, zsanér nélkül: 3,7 cm, a szár h. 3,9 cm, sz. 1,1–1,3 cm, a szár sz. 0,95–1,05 cm, v. 0,25 cm,

a hátlaapon végigfutó keret v. 0,1 cm. A kisebbik darab h. 3,8 cm, sz. 1–1,3 cm, a szár sz. 3,7 cm, a szár sz. 0,9–1 cm, v. 0,2 cm. Ltsz. 2006.550.1. (XXXIII. tábla 2.)

A kereszt párhuzamát az általam átnézett anyagban nem találtam. Végletekig leegyszerűsített kivitelezése alapján esetleg helyben készült darab lehet. A láb ábrázolása alapján elképzelhető, hogy számolnunk kell valamilyen előképpel. Kora – az említett okok miatt – nem határozható meg pontosabban a X–XI. századon belül.

Kaszaperegpusztá

Öntött, bronz ereklyetartó mellkereszt egyik tagja. A latin kereszt alakú háttéren a megfeszített, előretekintő Krisztus látható, kinyújtott karral. Az elnagyolt kivitelű fej körül dicsfény figyelhető meg. Bokáig érő ruhája redőzött, lába jobbra, illetve balra néz. A kereszt hosszanti részének oldalán, valamint a keresztszár felső részének szárán rovátkolásnyomok figyelhetők meg, mely részben az alsó részen is jelentkezik. A hosszanti szár alsó és felső részén egy-egy, egy tagból álló zsanér látható. A kereszt h. 6,7 cm, zsanérok nélkül 5,3 cm, a szár sz. 1,3–1,4 cm, a keresztszár h. 3,5 cm, v. 0,35 cm, a hátlaapon lévő keret v. 0,15 cm. Ltsz. 64.1247.1. (Régi: V.448.) (XXXIII. tábla 3.)

Párhuzamai között megemlíthetjük a Vésztő–Mágori-halmon (SZATMÁRI 1995. 220–221., 257. 1. kép 1a–b.) és a Tiszafüreden (LOVAG 1999. 23., 129. Abb. 3a–b.) talált darabokat.

Nyíregyháza–Oros-Mega Üzleti park

A tárgy leírását lásd a 4120. sír leírásánál! Ami a mellkereszt párhuzamait illeti, magam az átnézett anyagban nem találtam analógiáját.

Tiszaeszlár–Sinkahegy

Az öntött, domború mintázatú, a végei felé enyhén szélesedő latin kereszt alakú, két összeillő részből álló ereklyetartó egyik oldalán az előretekintő, megfeszített Krisztus látható hosszú öltözékben, feje körül dicsfényvel. A kereszt szárainak végén vélhetőleg a négy evangélista mellképe látható. A hátoldalon Szűz Mária jelenik meg orans kéztartással, lábát takaró, redőzött ruhában. A száruk végén itt is feltűnnek az előlaapon is látható mellékalakok. Kora a X–XI. század, pontosabban nem határozható meg (FODOR 1996A. 193.). A kereszt h. 8,1 cm, zsanérok nélkül 6,7 cm, a keresztszár sz. 1,5–1,9 cm, a keresztszár h. 4,1 cm, a keresztszár sz. 1,6–1,8 cm, v. 0,5 cm, a hátlaapon látható perem v. 0,05–0,2 cm. Ltsz. 67.1242.1., 67.1243.1. (Régi: V.447.) (XXXIV. tábla 1–2.)

Használati eszközök, viseleti tárgyak

Kések

Hat sírban került elő vaskés maradványa;⁹¹ míg egy esetben (4091. sír) a sír mellett találtuk nyelés közben. Egykori tulajdonosaik kivétel nélkül férfiak voltak. Ami a viseletüket illeti, három esetben a váz bal oldalán, három esetben a jobb oldalon kerültek elő. Egyéb tárgyak nem voltak jellemzőek a környékükön, kivéve a 4152. sírt, ahol egy csipesz is napvilágot látott mellőle. (Ld. alább!)

⁹¹ 4027., 4038., 4041., 4114., 4136. és 4152. sír.

Csiholók

Összesen négy került elő, minden esetben férfisírokhoz köthetően.⁹² Egy esetben nem a sírból, hanem mellőle került elő fémkeresővel, félbetörve (4067. sír). Két sírnál figyeltük meg viseleti helyzetben, ekkor megtaláltuk mellettük a kovát is. A 4016. sírnál a jobb felkarnál, míg a 4256. esetében a bal medence környékén feküdt. A 4114. sírban a térd környékén látott napvilágot, minden bizonnyal másodlagos helyzetben.

Csipesz (XXXV. tábla)

A temető 4152. férfisírában, a bal alkarjánál, egy vaskéssel együtt találtunk egy vascsipeszt. A medencelapátnál került elő egy vaskés társaságában. A viszonylag ritka lelet kapcsán megpróbáltam összegyűjteni a korszakunkhoz tartozó csipeszeket. Az orosin kívül az alábbi lelőhelyekről ismerem ezt a tárgytípust:⁹³

1. Csekej (Čakajovce, Szlovákia) 621. sír (REJHOLCOVÁ 1995. 69., 189. Tab. XCIX. hrob 621. 52.) (XXXV. tábla 1.)
2. Gyulafehérvár–Császár forrása (Alba Iulia–Izvorul Împărățului, Románia) (XXXV. tábla 2.) (DRAGOTĂ 2016.)
3. Ibrány–Esbó-halom 137. sír (ISTVÁNOVITS 2003. 88., 576. 74. tábla 137/2.) (XXXV. tábla 3.)
4. Mözs–Századomb 41. sír (MÉSZÁROS 1975. 15., 40., 70. 38. kép 7.) (XXXV. tábla 4.)
5. Örménykút–Maczonkai domb (Örménykút 13. lh.) 60. sír (LISKA 1996. 180., 202. 6. kép 1.) (XXXV. tábla 5.)
6. Rád–Kishegy 15. sír (PATAY 1957., 62., XIV. tábla 22.) (XXXV. tábla 6.)
7. Szakcs–Deák Ferenc utca 5. sír (MÉSZÁROS 1962. 204., 204. 5. kép, 205. 11. kép) (XXXV. tábla 7.)
8. Szeged–Algyő 90.,⁹⁴ 96. sír. (KÜRTI 1980. 339.) (XXXV. tábla 8–9.)
9. Szob–Kiserdő 60. sír (BAKAY 1978. 29., 33., 30. 12. kép, 31. XVI. tábla, 37. XXI. tábla 42–43.) (XXXV. tábla 10.)
10. Vukovár–Lijeva Bara (Vukovar, Horvátország) 86. sír (DEMO 2009. 105., 421. Fig. 16. 4.2., 423. Fig 17.) (XXXV. tábla 11.)

Csekej

ÉNyNy–DKK tájolású felnőtt férfi váza. Mellékletek: ezüst hajkarika a fejnél, egy bronz- és egy üveggyöngy a nyakcsigolyáknál, a lábvégnél két „vastú”⁹⁵ közé helyezve egy csipesz. A csipeszt két bronzlemezről szegecselték össze egy bronzszegeccsel. H. 3,8 cm, a lemezek szélessége 0,4–0,7 cm. Ugyanitt két ovális, egy-egy lyukkal átütött bronzlemez, melyek egy tárgyat alkottak. A sír tágabban a X. századra keltezhető (REJHOLCOVÁ 1995. 52.).

⁹² 4016., 4067., 4114., 4256. sír.

⁹³ A táblákon bemutatott csipeszek méretaránya 1:1.

⁹⁴ Az idézett publikációban a 18. sírban talált egyik tárgyról vélte a publikáló, hogy az csipesz lenne. A restaurálás során kiderült, hogy a tárgy egy ritkább típusú csiholó. Szintén a restaurálás során derült ki, hogy a 90. sírban szintén van csipesz. Kürti Béla 2013. május 11-én írt levelét az adatokkal, valamint a vonatkozó sírok publikálatlan dokumentációjának rendelkezésemre bocsátását köszönöm!

⁹⁵ Tulajdonképpen egy kampós végű kis tárgyról, és nem a szó szoros értelmében vett tűről van szó.

Gyulafehérvár – Császár forrása (Alba Iulia – Izvorul împăratului)

A temetőről csak előzetes beszámolók jelentek meg, teljes feldolgozásáról nincs tudomásom. A leletek között fülbevalót, nyakperect, csüngőket, gyöngyöket, agyagedényeket, orsógombokat, valamint egy ereklyetartó mellkeresztet említenek. Innen származik egy félköríves átmetszetű, felső részén hurokformájúan kiszélesedő, alsó részén trapézformájú bronzcsipesz, amelyről nem tudjuk, melyik sírban, pontosan hol, milyen tárgytípusokkal együtt került elő. A – közelebből ismeretlen – mellékletek alapján a X. századra datálták (DRAGOTĂ 2016. 255.).

Ibrány–Esbó-halom 137. sír

A koporsóban eltemetett, 30–60 éves férfi bal combcsontján feküdt egy csipesz, rajta textillenymotívummal. Mellékletek: a bal térdnél vaskés, valamint vasmaradványok a jobb combcsontnál, obszidiánszilánk a sírbetöltésből. A vascipesz h. 9 cm, sz. 2,2 cm. A X–XI. századi soros temetőben a csipesz a X–XI. századi temetőhatár környékén, vélhetőleg még a X. században került eltemetésre (ISTVÁNOVITS 2003. 88. 36. kép).

Mőzs–Századomb 41. sír

Férfi háton fekvő vázának mellkasi részén, az arc jobb oldalán vascipesz. Csak az egyik szára maradt meg. Ennek h. 7 cm, sz. 1,5 cm.⁹⁶ Mellékletek: nyitott, ezüst karikaékszer (körte alakú?), pödrött végű karika, három nyílcsúcs, vaskés a bal térd külső oldalán. A X. század második harmadától a XI. század elejéig keltezhető. A 44. sírt – melynek földjében egy Salamon érmét és S végű karikaékszert találtak (MÉSZÁROS 1975. 15–16.) – az ásató későbbi ráásás maradványként értelmezi, és így kronológiailag nem tartja értékelhetőnek a temető egészének szempontjából (MÉSZÁROS 1975. 13.), bár máshol alapul veszi a temető keltezéséhez (MÉSZÁROS 1975. 15.). A sír a temető fiatalabb, nyugati részén került elő (MÉSZÁROS 1975. 43.).

Örménykút–Maczonkai domb 60. sír

Háton fekvő, nyújtott helyzetben eltemetett, 130 cm hosszú női váz, melynek a bal medencelapátja felső széle mellett, a bal alkar alatt vaskés és vaslemezből hajlított csipesz került elő. Utóbbi a bal medencelapát szélénél. H. 4,2 cm, sz. 1,2 cm.⁹⁷ Mellékletek: öt szem gyöngy (LISKA 1996. 180.). A temető használati ideje a X. század végétől a XI. század elejéig, valamint a XI. század második felétől a XI. század utolsó harmadáig terjedt, közte mintegy 40–50 évnyi hiátussal (LISKA 1996. 192–193.). A sírt, amelyben a csipesz volt, a temető késői fázisába sorolta, a XI. század második felére, utolsó harmadára keltezte a publikáló (LISKA 1996. 190., 192.).

Rád–Kishegy 15. sír

A kisgyermek ÉNy–DK tájolású, kb. 65–70 cm hosszú vázának gerincével párhuzamosan, részben a gerinc és a bal kulcsont alatt vascipesz. H. 8,3 cm, sz. 2,2 cm. Mellékletek: nyitott, ezüst karikaékszer a koponya jobb oldalán, a nyakcsigolyáknál, a legfelső bal oldali borda fölött 12 pasztagyöngy, valamint Kopasz Károly (840–875) érme, a jobb és a bal alkaron egy-egy vaskarpercec, tojáshej a jobb csuklónál. A temető egyik feléből „klasszikus” honfoglalás kori tárgyak kerültek elő, másik fele „legalábbis a X. század második felére keltezhető” (PATAY 1957. 63.).

Szakcs–Deák Ferenc utca 5. sír

NyDNy–KÉK tájolású sírban egy 105 cm hosszú gyermekváz (MÉSZÁROS 1962. 204., 5. kép) lelete egy sima bronztorques, ráhúzva csüngőként egy bronzcsipesz. Teljes h. 9,3 cm, ebből a szárrész 6,5 cm. Sz. 2,1 cm.⁹⁸ A szárrészek félhenger átmetszetűek, melyek együtt egy szabálytalan

⁹⁶ A tárgy méretadatait Ódor János (Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd) juttatta el hozzám, akinek segítségét köszönöm!

⁹⁷ A tárgy méretadatait Liska András (Erkel Ferenc Múzeum, Gyula) juttatta el hozzám, akinek segítségét köszönöm!

⁹⁸ A tárgy méretadatait Ódor János (Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd) juttatta el hozzám, akinek segítségét köszönöm!

hengertagot formáznak. Felső része karikaszerűen, míg alsó része háromszög alakban erőteljesen kiszélesedik (MÉSZÁROS 1962. 205. 11. kép). Melléklet: egy nyitott, bronz karikaékszer. A sírt tágabban X. századinak tartja a feltárója a Rád–kishegyi hasonló lelet alapján (MÉSZÁROS 1962. 207.), míg a temetőrészletet a X. század második felére datálta (MÉSZÁROS 1962. 209.). A többi sírt az S végű kariakékszer, a sodrott torques, a karperec, a nyílcsúcs és a lunula alapján a X. század 2. felére – végére keltezhetjük.

Szeged–Algyő 90. sír

A DNy–ÉK-i tájolású, szántás által bolygatott adultus korú férfiváz bal medencelapátján, vízszintesen, a bal alkarral párhuzamosan karikás végű vascipesz került elő. H. 7 cm, sz. 1,85 cm. Mellékletek: ovális vas övcsat, íjmerevítő csontlemez, hevedercsat, részben megsemmisült zabla, vaskengyel és egy másik töredékei, vastöredékek.

Szeged–Algyő 96. sír

ÉNy–DK-i tájolású, adultus–maturus férfi két combcsontja között, azokkal párhuzamosan vascipesz, szélesedő, lapos végével a boka felé. Lejtősen állt, széles vége lejjebb volt. H. 10,4 cm, sz. 2,17 cm. Mellékletek: a jobb szemüregben ezüstlemez töredékei, valamint ugyanilyen tárgy töredéke a gerinc közepe táján, két darab bronz fülesgomb, két vaskengyel, hevedercsat, zabla töredékei, vaskés, vascsiholó, kova, két vaskarika, szárnyas csontjai. Mint Kürti Béla a korábban említett levelében írta, a temetőt mindenképpen a X. század első felére keltezi, csak 1–2 sírt áshattak meg a század 3. negyedében, de biztos kronológiai támpont nincs.⁹⁹

Szob–Kiserdő 60. sír

87 cm hosszú, 6 év körüli kislány Ny–K-i tájolású sírja, melyben a nyakban talált mellkereszt hátlapján vaslemezből hajlított csipesz került elő. H. 5,5 cm, sz. 0,7 cm. Mellékletek: edény a koponyától nyugatra, a nyakban gyöngysor, köztük vadkanagyar, egyszerű, pontkörökkel díszített füles mellkereszt, VII. Konstantinosz és II. Romanosz solidusutánzata, S végű bronz hajkarikák, vaskés. A temető használatát feltárója 910/30–1050/60 közé keltezte (BAKAY 1978. 141.), míg a tárgyalt sírt a 960–970-es évekre (BAKAY 1978. 138.).

Vukovar–Lijeva Bara 86. sír

85 cm hosszú gyermek sírja Ny–K-i tájolással. Az alkarokon egy-egy hegyesedő végű, illetve levágott végű, kerek átmetszetű karperec, míg a mellkas felső részének bal oldalán egy vasból készült, hiányos, felül hurokszerűen kiszélesedő csipesz. H. 9 cm, sz. 1,5 cm. A sírt a publikáló 1000 körülre datálta (DEMO 2009. 423.).

A tárgytypussal – tudomásom szerint – részletesebben még nem foglalkoztak. Ez alól kivétel Aurel Dragotă 2016-ban megjelent dolgozata. Ebben a Gyulafehérvár–Császár forrása nevű lelőhelyen előkerült csipesz kapcsán fogalmaz meg gondolatokat, illetve bemutat néhány korábban előkerült példányt (DRAGOTĂ 2016.). Véleménye szerint ez a tárgytypus női, illetve kislány gyermek-sírokban fordul elő. Formai alapon két típusra osztja fel a csipeszeket:

- a) egyenes szárú fogórész, mely aló részén hirtelen, háromszög alakban kiszélesedik (Szakcs–Deák Ferenc utca, Gyulafehérvár–Püspöki Palota),
- b) fokozatosan vagy erőteljesen kiszélesedő felépítésű (Vukovar–Lijeva Bara, Rád–Kis-hegy, Gyulafehérvár–Császár forrása).

Megemlíti még, hogy általában gyöngysorra vagy nyakperecre felfűzve kerülnek elő. A tárgyakat nem amulettnek vagy csüngőnek tartja, hanem a mindennapi életben funkcionálisan használt tárgynak. Érdekes a kérdésfelvetése, hogy vajon miért találhatók meg kislányok sírjában,

⁹⁹ A sírleírásokat és a csipeszek méretdatáit Kürti Béla juttatta el hozzám, akinek segítségét köszönöm!

amikor a csipeszeket még funkciójuknak megfelelően ők nemigen használhatták. Erre azt a választ adja, hogy valódi használatukra a túlvilágon kerül majd sor (DRAGOTÁ 2016. 255–257.).

A dolgozat állításainak egy része véleményem szerint átgondolásra szorul az alábbiak alapján. Gyűjtésemben – az orosin kívül – további 10 lelőhelyről szerepel 11 példány. Látható, hogy egy viszonylag ritka tárgytypussal van dolgunk. Ennek vélhetőleg két oka lehet. Egyrészt egy valóban ritkán használt (vagy sírba ritkán kerülő) tárgyról van szó, másrészt maga a tárgy korrodálódik olyannyira az idők folyamán, hogy az már a feltárás folyamán nem ismerhető fel. Temetőnként általában csak egy kerül elő, az eddig ismert egyetlen kivétel Szeged–Algyő, ahonnan két darab ismert.¹⁰⁰ Bár egy egyszerű eszközről van szó, formai kialakítása viszonylag változatos. Általában egy darabból összehajtott, lefelé szélesedő példányok kerülnek elő, olykor karikás (Ibrány, Csekej, Szeged–Algyő 90. sír) vagy kikerekedő véggel (Gyulafehérvár, Szakcs, Vukovár). A csipeszt néha vékonyabb vaslemezről alakítják ki (Szob, Örménykút), vagy két lemezt szegecselnek össze (Csekej).¹⁰¹ Anyaguk vas, ez alól csak három kivétel van: Csekej, Gyulafehérvár, illetve Szakcs.¹⁰² Az ismert méretű darabokat tekintve kétféle mérettartományról beszélhetünk: A nagyobbak hossza 7–10,3 cm, szélességük a kiszélesedő résznél 1,5–2,2 cm. A kisebbek hossza 4,8–5,5 cm, szélessége 0,5–0,7 cm. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy ez utóbbiak csak egyszerű, szegecselt, hajlított darabok, és nem olyan masszívak mint nagyobb társaik.

A csipeszeket tartalmazó sírok nemek szerinti megoszlása a következő: 6 esetben származnak férfi-, 4 esetben gyermek-, míg mindössze egyetlen esetben (Örménykút) női sírból került elő.¹⁰³ Amennyiben a nem meghatározások pontosak, várakozásainkkal ellentétben e tárgyak jellemzően férfi-, illetve gyermeksírokból kerülnek elő.

Ami a sírbeli elhelyezkedésüket illeti, arról a következőket lehet elmondani. Felnőttek esetében legtöbbször a bal oldalon, a medence és a combcsont környékén találták meg, de arra is van példa, hogy a combcsont között (Szeged–Algyő 96. sír.). Többször kerültek elő vaskés társaságában (Nyíregyháza–Oros, Ibrány, Örménykút). Találunk példát arra is, hogy az arc jobb oldalán (Mözs) – ebben az esetben talán nyakba fűzve lehetett –, esetleg a lábvégnél, tűk társaságában (Csekej) bukkant fel. Utóbbi esetben a tarsolyt helyezhették a lábhoz. Más a helyzet a gyermekek esetében. Ekkor ugyanis rendszerint a nyak körül kerülnek elő, olykor egymagukban (Mözs, Vukovár) vagy gyöngyök (Rád–Kishegy), esetleg még más felfűzhető tárgyak társaságában (Szob–Kiserdő). Egy ízben torquesre felfűzve találták meg egy példányát (Szakcs). Jelenlétük nagyobb, köznapi jellegű temetőkben figyelhető meg. Ez alól kivétel a Szeged–Algyőn feltárt temető.

A csipeszt tartalmazó sírok, illetve lelőhelyek kronológiájáról az alábbiakat tudjuk. A temetkezések közül kettőben találtak érmét. Rádon egy IX. századi francia veret kísért. Az ilyen

¹⁰⁰ A vukovári temető első publikációjában további két – egy bronzból és egy vasból – készült darabot említenek (DEMO 2009. 423. 94. lábjegyzet.).

¹⁰¹ A közölt rajz alapján talán hasonló módon készült az örménykúti darab is.

¹⁰² A csekeji két lemez összeszegecseléséből kialakított egyszerű darab. A szakcsi esetben felmerül a gyanú, hogy esetleg népvándorlás kori. Aurel Dragotá cikkében megemlíti, illetve bemutat egy, a Gyulafehérvár–Püspöki palota lelőhelyen előkerült csipeszt. Ezt forma és díszítés alapján keltezi a X. századra (DRAGOTÁ 2016. 256. lábjegyzet, míg az általa idézett katalógusban római darabként írják le: ISTRATE 2009. 25., 101., 177.). Valójában szinte bizonyos, hogy nem tartozik a tárgyalta korszakunkhoz. Ennek tökéletes párhuzama az a – szintén bronzból készült – darab, mely e sorok írójának a Kótaj–Verbantanya lelőhelyen végzett ásatásán került elő 2007-ben a 38. gödörből (JAM 2010.523.1.). A gödör, illetve a vele egykorú többi telepobjektum a kora népvándorlás korra, leginkább az V. század végére – VI. század elejére keltezhető. Hivatkozás történik továbbá egy korinthuszi darabra, mely formailag ugyan illeszkedik a többi Kárpát-medencei darabhoz, a földrajzi távolság miatt azonban nem vettem figyelembe (DRAGOTÁ 2016. 257. lábjegyzet).

¹⁰³ Megjegyzendő, hogy az örménykúti temető antropológiai vizsgálata nem történt meg, a 130 cm hosszú váz nemét az ásató, Juhász Irén határozta meg (LISKA 1996. 176. 6. lábjegyzet), így az a vizsgálatok megtörténtéig kérdéses. A Gyulafehérvár–Császár forrása nevű lelőhelyen előkerült váz neméről nincsenek közelebbi információim.

korú, főként francia érmék feltűnése nehezen magyarázható, de az biztos, hogy nem tekinthetők (önmagukban) korjelzőnek az adott sír szempontjából (KOVÁCS 1988. 162., 166.). A másik lelőhely Szob–Kishegy, ahol VII. Konstantinosz (908/945–959) és II. Romanosz (959–963) solidusutánzatai kerültek elő. Ezeket is figyelembe véve Bakay Kornél az említett sírt a 960-as – 970-es évekre keltezte (BAKAY 1978. 138.). A sírok további leleteit – illetve a környékükön lévő további sírok leleteit (S végű karikaékszer, egy szál huzalból kialakított hurkos-kampós záródású nyakperec, pödrött végű karika, vaskarperec) – a X. század utolsó harmadától a XI. század első negyedéig keltezhetjük, azzal a kiegészítéssel, hogy biztosan XI. századi keltezésre nincs példa. Ez alól az egyik kivétel a közlője által a XI. század második felére – utolsó harmadára keltezett örménykúti darab. Annyi bizonyos, hogy az I. István és II. Béla uralkodása közötti időszak érméivel keltezett sírokból csipesz nem került elő,¹⁰⁴ és a templom körüli temetők anyagában sem bukkantak fel.¹⁰⁵ A fenti kronológiai besorolás alól még egy lelőhely tűnik ki, a Szeged–algyői, melyet feltárója a X. század első felére keltez, esetleg 1-2 ennél későbbi sírral.¹⁰⁶ Az algyői temető egyébként több szempontból is kivétel. Ez az egyetlen, melyet a középréteghez lehet sorolni (KÜRTI 1979/78. 325.), a csipeszeket tartalmazó sírok közül kizárólag itt figyeltek meg jelképes lovastemetkezést, sőt az egyik sírban íjcsontot is.¹⁰⁷

A fenti – minden bizonnyal nem teljes – gyűjtés arra hívja fel a figyelmet, hogy bár a csipeszek igen ritka leletnek számítanak a X. századi temetőkben, mégis számolnunk kell ezzel a ma még igen kevés darabszámmal képviselt tárgytípussal. Eredetük, elterjedésük további vizsgálatokat igényel. Újabb példányainak felbukkanása esetén talán árnyalni és pontosítani lehet a fentebb felvázolt képet.

Csatok

A feltárt sírok közül négy tartalmazott csatot, melyek mindegyike különböző típusba tartozik. A 4127. férfisírban egy hiányosan megmaradt, téglalap alakú vascsat került elő viseleti helyzetben, a keresztsonton. A 4276. női sírban – minden bizonnyal másodlagos helyzetben – a bal térdnél került elő egy kerek vascsat. Ezek a típusok általánosan elterjedtek, közelebbi kormeghatározásra alkalmatlanok. A 4257. számú férfisír vaspeckes, líra alakú ónozott bronzcsatja a koponya mellett, a sírgödör északi falának nyugati felében került napvilágra. A széles körben elterjedt líra alakú csatokról legutóbb Révész László összegezte ismereteinket (RÉVÉSZ 1989.). A líra alakú csatokat – melyek a honfoglaló magyarokkal együtt tűnnek fel a Kárpát-medencében – általában övcsatként használták, de megtaláljuk a fegyverzet felfüggesztésére, illetve a lószerszám felerősítésére szolgáló szíjakon is (RÉVÉSZ 1989. 514–519., 535.). A Felső-Tisza-vidéken, a Maros–Körös-közén, valamint a Vág és a Nyitra folyó mentén csoportosulnak nagyobb számban (RÉVÉSZ 1989. 523.). A csattípus több csoportra osztható: az orosi a viszonylag kevés példányt számláló B csoportba tartozik. Jellemzője a félkör alakú csatkarika, mely – esetünkben rovatkolással – díszített. A rokon darabok a Kárpát-medence ÉK-i részéből származnak, és a rangosabb honfoglalás kori sírok kísérőleletei. Ez alól kivétel a dunántúli Halimba temetője, ahol köznapi temetőben került elő hasonló (RÉVÉSZ 1989. 527.). A líra alakú csatok a Kárpát-medencében a X. század elejétől a XI. század végéig használatban voltak (RÉVÉSZ 1989. 524.), ezen belül a B típussal kapcsolatban Révész László hipotetikusán felveti, hogy a X. század első felére datálható (RÉVÉSZ 1989. 527.).

¹⁰⁴ Az információt Kovács Lászlónak köszönöm!

¹⁰⁵ Az információt Ritoók Ágnesnek köszönöm!

¹⁰⁶ Az információt Kürti Bélának köszönöm!

¹⁰⁷ A fentiekén kívül még a Mözs–szárazdombi sír tartalmazott fegyvert, itt három nyílcsúcsot találtak a mellkasi részen (MÉSZÁROS 1975. 15.).

Ugyanakkor az említett példányok (RÉVÉSZ 1989. 527. 92. lábjegyzet) tüzetesebb vizsgálata árnyalja a képet. A Hajdúdorog–Temetőhegyen előkerült darab szórvány (SÓREGI 1940. 47., 24. kép 3.). A temetőt Fodor István teljesen feltárta, ahol – a korábban elpusztított sírokat nem számítva – 602 temetkezést dokumentált. Az 1938-ban talált líra alakú csat egy cserkészcsapat által „megkutatott” X. századi rész szórványa. Fodor I. szerint a temetőt a X. század közepe után, valószínűleg 970 körül kezdték el, és a XII. század 30-as éveiben hagyták fel (FODOR 1996c.).

Szórványként kezelendő a Tiszalök–Kisfástanyánál előkerült csat is, melyet utépítés során találtak 1923-ban, amikor a munkások hat sírra akadtak. A lelőhelyről, illetve leletekről Szomjas Gusztáv földbirtokos értesítette Kiss Lajos múzeumigazgatót. Hitelesítő ásatása eredménytelennek bizonyult, több sír nem került elő, így meg kellett elégednie az átadott tárgyakkal. Közöttük szerepelt egy kengyel, egy csikózabla, nyílcsúcsok, tegezvasalás-töredékek, tegezfűggesztő csat, íjcsontok, nyitott hajkarikák, egy edény, valamint egy bronzból készült, vaspeckekkel ellátott, rovátkolt karikájú, líra alakú csat (KISS 1934. 215–216., LIX. tábla 8.). A fentebb leírt tárgyak többsége ma már nem található meg a múzeumban, így a többi között hiányzik a csat is. A leletek önmagukban nem alkalmasak a közelebbi kormeghatározásra.

Szórvány a Bodrogvécs határában 1898-ban talált csat is (DÓKUS 1900. 45., 5. ábra 18., RÉVÉSZ 1996b. 141., 4. kép). A temető területén előkerült arab dirhem, valamint az egyik övkészlet párhuzamai alapján a temetőt Révész László a X. század első felére keltezte (RÉVÉSZ 1996b. 140.).

Nem hiteles körülmények között látott napvilágot Nyíracsa–Szentirmay földön egy líra alakú csat. 1936–38-ban szőlőtalaj forgatásakor, „kisebb szobányi területen” találták. A leletek Mesterházy Károly szerint egy férfi- és egy női sírhoz tartoztak. A többi között egy áttört hajfonatkorongpár, gyöngyök, kengyel, zabla, nyílcsúcsok, szablahüvelydíszek, veretek, valamint a bronzból készült, rovátkolt karikájú csat származik innen (MESTERHÁZY 1968. 340–342., 355., 3 kép 4.). Mesterházy Károly szerint egy nagycsaládi temető két sírját dúlták fel (MESTERHÁZY 1968. 349.), ám mivel csak egy keskeny parcellát rigolíroztak (MESTERHÁZY 1968. 349.), a temető kiterjedése valójában kétséges. Az előkerült leletek koráról Mesterházy Károly nem foglalt egyértelműen állást.

A zempléni sírban lelt csatot (BUDINSKY-KRIČKA-FETTICH 1973. Abb. 17: 5.) Dienes István tágabban a X. századra datálta (BARTHA-BÓNA-DIENES-GYÖRFFY-LÁSZLÓ-PAIS 1969. 120.), és hasonlóképpen vélekedett Fodor István is (FODOR 1976. 285.).

Díszes bronzcsat látott napvilágot Oros leggazdagabb temetkezésében, a 4256. férfisírban, melynek további, az övhöz tartozó szerelékeit az alábbiakban mutatom be.

Övcsat, szíjvégek, övveretek

A csatkarikával egybeöntött csattest felületén látható mintának legközelebbi párhuzama Tuzsér–Boszorkány-hegy 6. sírjának nagyszíjvégén figyelhető meg (ISTVÁNOVITS 2003. 237., 161. kép. 23.).

A temetőtől északra, 83 m-re fekvő sírban két szíjvég, valamint övveretek láttak napvilágot. Anyaguk bronz, felületük ónozott.¹⁰⁸ A fémkeresős kutatásoknak hála már 2009-ben számítani lehetett az előkerült néhány veret alapján arra, hogy a környéken egy sírral kell számolnunk. A humuszolás során ez a sír csekély mélységben elő is került, csakúgy mint a mellette lévő további két

¹⁰⁸ Viszonylag kevés lelőhely vereteiről ismertek ónozás nyomai. Ennek lehetséges okait, a technikát és a lelőhelyek listáját lásd BOLLÓK 2015. 165–166., 191–192.

– melléklet nélküli – temetkezés. A csekély mélység miatt a sírokat a szántás erősen bolygatta,¹⁰⁹ így a veretek elhelyezkedését tekintve megfigyeléseink csak korlátozottak lehettek. A sírok és környékük feltárásakor folyamatosan használtunk fémkeresőt, és ügyeltünk arra, hogy a humuszos réteges legyen. Ennek eredményeképpen a sír tágabb környezetében is kerültek elő veretek. Így összesen három csoportba sorolható 40 darab veret látott napvilágot. Az első két csoport veretei nagyon hasonlóak, különbség csak az arányaikban, illetve abban van, hogy az egyiknek a felületén áttörés figyelhető meg. 19 tartozik a leggyakoribb típusba, 17 áttört és mindössze 4 tartozik a kisméretű, keskeny típushoz.

A Bollók Ádám által a lótszimbó ornamensüként leírt veretek pontos analógiáit nem ismerem. Legközelebb talán a karosi III. temető 6. sírjának leletei állnak. Távlabbi párhuzamként idézhetjük a karosi I. temető 1/1936. sírját, valamint az Ipolykiskesziben feltárt 261. temetkezésben és a kenézlői 16. sírban talált vereteket említhetjük (JÓSA 1914B. 325., XXXV. kép, BOLLÓK 2015. 268–273., különösen 270., 59. kép).

Az orosi két leggyakoribb típus darabszáma közel azonos. Ez alapján – talán egy-két elkallódott darabtól eltekintve – közel teljesnek tarthatjuk az övkészletet, és a két leggyakoribb típus darabszáma sem térhetett el egymástól jelentősen. A veretek egy része öntési hibás (repedések, lyukak), néhányat nem dolgoztak el megfelelően (az áttört darabok egy részénél az áttörés helye zárt). Hosszú használatra utal a sok helyütt megfigyelhető szegecspótlás.

Említettem, hogy a szántás erősen bolygatta a sírt. Ennek következtében a vereteket a test – és a test alatt – különböző helyeken találtuk meg, hátlappal felfelé, lefelé, esetenként oldalra fordulva. A medence környékén négy, egymás mellett lévő veretet sikerült eredeti helyzetben megfigyelnünk. Ezek alapján a következőképpen rekonstruálhatjuk a veretek elhelyezkedését: felváltva követték egymást, az áttört veretek áttört része nézett lefelé, a láb irányába, míg a következő – áttörés nélküli – veretet oldalára fektetve, csúcsával a következő irányába fordítva erősítették fel. A veretek közötti távolság az „in situ” darabok alapján meglehetősen kicsi, 2–3 mm volt.

Kérdéseket vet fel a harmadik típusú veretek jelenléte. Mielőtt a lehetséges válaszokat felvázolnám, érdemes röviden kitérni a honfoglalás kori övek szerkezetének kérdésére. Ennek rekonstruálásában a legnagyobb érdem kétség kívül Dienes Istváné. 1959-ben megjelent munkájában – szerencsés leletek és megfigyelések alapján – sikerült megállapítania, hogy a X. századi övek bekapcsolását nem a hagyományos módon kell elképzelnünk, hanem szükség volt hozzá egy további, ún. bekötő- vagy kapcsolószíjra, mellyel ténylegesen bekapcsolták az övet. Ezzel a megoldással fény derült arra, hogyan képzelhető el az öv bekapcsolása úgy, hogy a veretek átmérője nagyobb, mint a csatkarikáé (DIENES 1959. 145., 149–156.). Visszatérve a kisméretű veretekre, a feltett kérdés lehetséges megválaszolásához érdemes még kitérnünk azok helyzetére. Bár a szántás erősen bolygatta a sírt, mind a négy veret a jobb felkarnál, illetve az alkarnál került elő. Talán az sem véletlen, hogy a kisebbik szíjvég szintén itt – a jobb alkarnál – került elő. Ezek után nézzük meg a lehetséges válaszokat, melyeket már Dienes István is felvázolt korábbi leletek alapján. Elképzelhetőek a kisméretű veretek és a kisszíjvég az öv kapcsolószíján (DIENES 1964. 25.), mely lehetőség már a nagykorösi öv rekonstrukciója kapcsán felmerült (DIENES 1960. 184.). Erre keleti példát is hozott fel (DIENES 1964. 26., 4. kép.). Felmerülhet egy mellékszíjas öv lehetősége, amelyet Tiszaeszlár–Bashalom-Fenyvestábla II. temető 13. sírjának leletei alapján tartott elképzelhetőnek (DIENES 1964. 25.). Ezt támogatná a fentebb idézett öv képe. A harmadik lehetőség – amelyet végül a nagykorösi övrekonstrukció során is alkalmazott (DIENES 1960. 184., 185., 9. kép) –, hogy a veretek és a szíjvég

¹⁰⁹ A feltárás során az említett sír esetében sírgödört sem tudtunk megfigyelni. Bizonyíthatatlan ugyan, de véleményem szerint nehezen hihető, hogy az említett sírt – és a mellette lévő további kettőt – eredetileg is ilyen sekélyre ásták volna. Az erózió és a szántás mellett vélhetőleg más ok is (földelhordás?) közrejátszhatott abban, hogy ilyen közel kerültek a mai felszínhez.

egy tarsoly függesztő szíjához tartoznak. Esetünkben ezt tartom a legkevésbé valószínűnek, nemcsak azért mert hiányzik a bújtatóveret – hiszen ez akár szerves anyagból is lehetett –, hanem azért, mert a tarsoly tartalmához tartozó kova és csiholó az ellenkező oldalon, a bal medencénél került elő. A kapcsolószíj esetében felmerül az a kérdés, hogy mennyire látszódhattak azon a veretek. A kapcsolószíj vélhetőleg nem lehetett túl hosszú, hiszen alapvetően nem díszítő, hanem funkcionális jelentősége volt. A mellékszíj lehetőségének az eredeti helyzetben megmaradt veretek és a kisebb veretek megtalálási helye mond ellent. Ez az ellenmondás azonban akkor is fennáll, ha a vereteket a kapcsolószíjhoz kötjük. A kapcsolószíjas feltevést támogathatná egyrészt, hogy a kisméretű veretek és a kisszíjvég minden gond nélkül átférnek a csatkarikán, azaz a kapcsolószíjat áthúzhatták rajta. Ez utóbbi esetben magyarázható lenne az is, hogy miért csak négy ilyen típusú veretet találtunk, hiszen a bizonyára nem túl hosszú kapcsolószíjra 4–5 veretnél többet nemigen applikálhattak fel. Kérdés, hogy mennyire életszerű az az elképzelés, hogy a veretekkel díszített kapcsolószíj részben vagy teljesen takarja a díszített övcsatot, esetleg lecsüngve takarja a medencénél húzódó veretekkel díszített övrészt? Megfogalmazott kétségem ellenére ez tűnik a legvalószínűbb megoldásnak, már csak azért is, mert nagyon hasonló jelenséget figyeltek meg Karoson. Itt a II. temető 29. sírjában – melyben a temető egyik legrangosabb harcosa nyugodott – egy 54 darabból álló övgarnitúra került elő, melyhez egy csat, egy nagy- és egy kisszíjvég is tartozott. Az aranyozott ezüstveretek közül a medencelapát bal oldalán találtak négy kisebbet a kisszíjvéggel együtt. Ezeket Révész László a kapcsolószíjon lévő vereteknek határozta meg (RÉVÉSZ 1996A. 21., 110., 108., 55–56. kép, 262–264., 40–42. tábla). A medence jobb oldalán egy tarsolylemez, valamint a függesztőszíjához tartozó veretek, csat és kisszíjvég bukkant elő. Az orosinál kevésbé bolygatott sírban tett megfigyelések tehát megengedik a feltételezésünket.

Ami a másik lehetőséget illeti, a Dienes által bemutatott Krjukovó–kuzsnovói 206. sírból származó övön a mellékszíjak az áttört részekén keresztül vannak átfűzve (DIENES 1964. 26., 4. kép). Mint említettem, az orosi sírban az áttört veretek nem lefelé nézve, hanem oldalirányban helyezkedtek el. Ugyanakkor elképzelhető, hogy adott esetben más módon történt a felerősítésük. További szerencsés feltárások talán segítenek majd a kérdés megválaszolásában.

A veretek kapcsán érdemes még szót ejtenünk a darabszámukról. A hasonló korú sírokban előkerült veretek száma átlagosan 15–20 körül mozog, a 40–50 darabot számlálók ritkaságnak számítanak (M. NEPPER–RÉVÉSZ 1996. 48.). Az orosi 40 darabos övkészlet tehát már a tekintélyesebbek közé tartozik. A 30 vagy annál több veretet számláló sírok száma a Kárpát-medencében a legutóbbi gyűjtés alapján mindössze 20,¹¹⁰ azaz meglehetősen kevés sírban találni ilyen mennyiséget.

Két szíjvég előfordulása egy sírban más helyen is előfordult. A legutóbbi gyűjtés szerint közel húsz sírból ismerünk hasonló jelenséget a Kárpát-medencében.¹¹¹

Az egyszerű díszítésű kisszíjvég mellett szót érdemel a másik szíjvég, melyen a honfoglalás kori művészetben ritkának számító állatábrázolást figyelhetünk meg. Bár a tárgy egy része korrodált, a szíjvég csúcsa környékén egy szarvakkal ábrázolt állat vehető ki.¹¹² A két szemet ábrázolták. (Azt, hogy ez valóban az állathoz tartozik és nem korrózió, igazolja, hogy az ónozás mindkét esetben fedi a szemet.) A szíjvég további kétharmadában – kevésbé kivehetően ugyan – két hasonló fejet lehet

¹¹⁰ Az adatokat Bollók Ádámnak köszönöm! A sírok listáját lásd BOLLÓK 2007.!

¹¹¹ Az adatokat Bollók Ádámnak köszönöm! A sírok listáját lásd BOLLÓK 2007.!

¹¹² Azt, hogy valóban állatábrázolásról és nem más motívumról van szó – mások mellett – Bartosiewicz László (ELTE – BTK Régészeti Intézet) archaeozoológus is megerősítette. Az állatfej meglehetősen stilizált, így azt nem lehet megmondani biztosan, hogy milyen állatról van szó, csak annyit, hogy valamilyen „szarvas” jószág. Bartosiewicz László segítségét köszönöm! A továbbiakban – legvalószínűbb lehetőségként – szarvasmarhának nevezem az állatot.

kivenni. Darabunk nem egyedi ugyan, de mindössze egy nagyon hasonló ismert, amelyik 1888-ban látott napvilágot Csornán (HAMPEL 1896. 559., XXI. tábla 15.). A rajta lévő ábrázolások – Hampel megfogalmazása szerint – „tülkös állatra vallanak” (HAMPEL 1896. 559.). Kevésbé egyértelműek a távolabbi analógiák. A Rétközberencs–paromdombi 2. sírban talált állatfej bika- vagy szarvasfejet (ISTVÁNOVITS 2003. 178., 314., 161. kép 26.),¹¹³ míg a karosi III/2. sír nagyszíjvégén a szarvasmarha mellett a róka is felmerült (RÉVÉSZ 1996A. 34., 118., 336. 113. tábla 6.). Szarvasmarha-ábrázolás egyébként más honfoglalás kori tárgyakon is feltűnik, így említhetem a Debrecen környékén előkerült arany övveretet ökörfejjel (M. NEPPER 1996. 218., 217., 2. kép) vagy a Tiszaeszlár–Bashalom-Fenyvestábla II. temetőjének 12. sírjában talált 9 darab tehénfej alakú veretet (FODOR 1996E. 189., 188., 7. kép).

Révész László 1996-ban megjelent könyvében 25 lelőhelyről 55 övveretes sírt gyűjtött össze, ami az akkor ismert 184 lelet közel egyharmada. Bár a veretes övet viselők sírjában szinte mindenütt megtalálható volt valamilyen fegyver (RÉVÉSZ 1996A. 121.), esetünkben ez nem így volt, nem volt nyoma annak, hogy ilyen jellegű melléklet lett volna a sírban. Így ez a sír a kevés kivétel közé tartozik. Ennek ellenére nem kell kételkednünk abban, hogy az itt eltemetett (noha az antropológiai adatok szerint viszonylag fiatal férfiról van szó) lehetett a közösség – legalábbis egy adott időszakon belül – vezetője.

Itt kell szót ejtenem a beruházás területén, de a temetőtől távol délre, fémkeresővel megtalált szórvány veretről. A keskeny bronzveret legjobb Kárpát-medencei párhuzama Homokmégy–Halom 3. sírjából származik. Közelebről ismeretlen lelőhelyről, a várnai körzetből származik az előzőhöz hasonló, de némileg keskenyebb veret, mely típus Bulgáriában igen elterjedt (BOLLÓK 2015. 398. 132. kép 27–28.).¹¹⁴

Edények (XXXII. tábla)

A temető 100 sírja közül mindössze háromban – 4073., 4103., és 4152. sír – találtunk edénymellékletet. Előbbi kettő gyermek-, a harmadik férfisír. A feldolgozott és értékelhető temetők alapján az orosi edényes sírok 3%-os aránya az átlagosnál kisebb mértékűnek tekinthető (MERVA 2008. 17.). A két gyermeksír – melyek a nyelési szintnél magasabban jelentkeztek – esetében egyéb melléklet nem került elő. A harmadik sírban egy vaskés, egy vascsipesz, valamint két, ezüstből készült, nyitott karikaékszer látott napvilágot. A sírban továbbá egy – minden bizonnyal a temetkezéshez tartozó – marhaállkapocs-töredéket találtunk. Az edények mindhárom esetben a fej mellett kerültek elő. A gyermekek esetében a bal, illetve a jobb oldalon, a férfisírban a jobb oldalon. Az orosi edények szabad kézzel formáltak, egy díszítetlen, egy csigavonallal bekarcolt, a harmadik – melynek csak kb. a fele maradt meg – a felső felén sűrűn bekarcolt vonalakkal díszített.

A X–XI. századi temetők edényes sírjainak összegyűjtésére – a Kárpát-medence északi részén, a Duna vonaláig terjedően – újabban Merva Szabina vállalkozott (MERVA 2008.).¹¹⁵ Munkája során 74 lelőhelyről 127 sírt gyűjtött össze. Az antropológiailag értékelhető sírok mintegy

¹¹³ Révész László szerint szarvasmarhafej (RÉVÉSZ 1996A. 118. 509. lábjegyzet). Ugyanitt néhány további más állatábrázolás felsorolása: RÉVÉSZ 1997. 178–179., valamint 178. 20. lábjegyzet.

¹¹⁴ Díszítése a „közös indaszárról induló hasított palmetták” csoportjába tartozik. Azért is érdekes ez a darab, mert itt jól lehet látni az eredeti motívumot, összehatásában viszont a „Janus-arcú csoportnak” elnevezett darabokhoz hasonlít, ugyanis a vékony lemélyedő vonalakból kirajzolódó részbe is bele lehet látni egy másik palmettát. Egy ugyancsak homokmégyi, a fentieknél szélesebb veretnél (BOLLÓK 2015. 259. 52. kép 5.) már csak ez az utóbbi látszik jól, míg a keskeny veretekenél, különösen az orosinál tökéletesen látható az előkép is. Az itt leírt összefüggéseket Bollók Adám fogalmazta meg, akinek segítségét köszönöm!

¹¹⁵ Köszönöm Merva Szabinának, hogy szakdolgozatát olvashattam és munkám során felhasználhattam!

harmadában gyermek-, 15%-ában férfi-, 17%-ában női sírban kerültek elő az edények (MERVA 2008. 19.). Leggyakrabban a fej és a láb mellett találjuk meg; ezek teszik ki az esetek több mint 60%-át (MERVA 2008. 20.). A szokás inkább a X. századra jellemző, de ritkábban a XI. században is előfordul (MERVA 2008. 23–24.). Az értékelhető temetők számbavétele azt mutatja, hogy az esetek több mint felében a köznépi temetőkre jellemző szokással van dolgunk (MERVA 2008. 18–19.).

A kérdésre – korábbi, a Kárpát-medencére kiterjedő adatgyűjtéssel – Kvassay Judit is visszatért (KVASSAY 2013.). Megállapításai szerint az edények sírhatételének szokása a leginkább a X. század második fele – XI. század első fele közötti időszakra jellemző, de akad néhány kivétel. Az ismert nemű eltemetettek között legnagyobb számban a nők mellett kerültek elő edények. Vizsgálata igazolta Tettamanti Sarolta korábbi megállapítását, hogy a Dunától északra és nyugatra elsősorban a láb, a Kárpát-medence többi területein a fej mellé helyezték el az edényt. Általában egy edényt, leginkább kisméretű fazekakat találunk a sírokban, melyek legtöbbször díszítettek (KVASSAY 2013. 499–507.).

Az orosi temetőben megfigyelt edénymellékletes sírok jellemzői nagy vonalakban meg- egyeznek a korábbi megfigyelések eredményeivel, az általános tendenciákhoz igazodnak. Ez alól talán csak – vélhetőleg – a szabad kézzel formált 4073. sír edénye tér el kissé, amennyiben valóban szabad kézzel formált.¹¹⁶

Fegyverek

Itt mindössze két nyílcsúcsról eshet szó annak ellenére, hogy helyzetük alapján nagy valószínűséggel nem fegyverként kerültek sírba. Az egyik egy rombuszalakú nyílcsúcs, mely a 4017. férfisírban került elő az áll alatt, hegyével DK-i irányban. Az 55–69 év közötti férfi sírjában egy-egy kő- és cserépdarabon kívül melléklet nem került elő. A másik, egy hosszú vágóélű, deltoidalakú, köpűs nyílcsúcs a 4105. sírban, a jobb lábujjak végénél látott napvilágot, hegyével keletre. A 23–50 éves férfinak más melléklete nem volt.

Az első esetben egy általánosan elterjedt típussal van dolgunk: a Cs. Sebestyén-féle szabályos rombuszalakú, B típusú nyílhegyről van szó (CS. SEBESTYÉN 1932. 194. 12. kép B.). Érdekesebb ennél a második sír köpűs darabja. Az ilyen típusú nyílcsúcsok ugyanis ritkák a honfoglalás kori temetőkben. Hampel József 1896-ban megjelent munkájában mindössze egy darabról adott hírt, amely Selypen (ma Lőrinci része) került elő (HAMPEL 1896. 174., KÖNYÖKI 1892. 231., II. tábla 1.). A típus gyakoriságáról sokat elárul, hogy a Karoson feltárt 127 nyílcsúcs közül (RÉVÉSZ 1996a. 168.) mindössze két sírban került elő 5 hasonló darab. Így a II/51. sírban két darabot (RÉVÉSZ 1996a. 26., 299., 76. tábla 6–7.), a III/11. sírban három darabot leltek (RÉVÉSZ 1996a. 36., 349., 126. tábla 7., 9., 11.).

Ételmellékletek – állatsontok

Hat sírban találtunk állatsontot, melyek szinte mind különféle állatfajtákhoz tartoztak.

A szárnyasokat a 4072. női sírban talált, nagy valószínűséggel házilúd csontja képviselte.

Problémásnak tűnhet első pillantásra a 4153. férfisír ÉK-i végéből napvilágot látott marha-állkapocs-töredék. Ez néhány cm-rel a nyelési szint alatt jelentkezett. A bontás során derült ki, hogy ezen részén utólagos beásás található, mely nem érte el a váz szintjét. A beásásnak a sírral közel egykorúságát bizonyítja, hogy csaknem teljes terjedelmével a sírgödörön belül maradt, és csak a DK-i

¹¹⁶ A kérdést egyértelműen makroszkópikus vizsgálattal nem lehet eldönteni.

falnál „ugrott” ki egy kisé. (A temető területén a honfoglalás koránál későbbi beásásnyomot sehol sem találtunk.) Ebben – az említett állkapocstörödéken kívül – egyéb leletanyagot nem találtunk. Ez alapján az állkapocstörödéket – melyből mindössze egy fog maradt meg mára – a sírhoz tartozónak vélem. Hogy a nyelési szinten vagy felette lehetett-e a marhakoponyának további része, esetleg vázrész, nem deríthető ki.

A 4097. kislánysírban egy borjú humerusának törödéket – lényegében a „sonkacsontot” – találtuk meg.

A temető legrangosabb férfisírjában (4256. sír) a koponyától jobbra sertés szántás által bolygatott csontjai (tulajdonképpen a sonkája) kerültek napvilágra.

A hasonló korú temetőkben a leggyakoribbak a lócsontok. A más, ételadományokhoz sorolható csontot tartalmazó sírok száma mintegy harmada a lovassírokénak (VÖRÖS 2000. 367.). A második leggyakoribb állatfaj, a juh – legalábbis a húsos része – nem fordult elő a temetőben. Igazi ritkaságnak számít a sertés, csakúgy mint a szarvasmarha előfordulása a feltárt temetőkben. Ezeknél is ritkább a házilúd csontja. Ami az orosi temetőben talált, egyértelműen ételmellékletként elhelyezett, húsos vázrészeket illeti (4072., 4256.), azok – a korábbi megfigyeléseknek megfelelően – a fej és a váll környékén kerültek elő (VÖRÖS 2000. 367–368.).

Nem ételmellékletként került földbe a 4091. férfisír keleti végében – talán már a sírgödörön kívül, a nyelési szinten – talált állkapocs nélküli kutyakoponya. Viszonya a sírral bizonytalan, ám nagy valószínűséggel a temetkezéshez tartozott. Ezt erősíti az a tény, hogy sem kutyához tartozó más csontot, sem császárkori objektumot (amelyhez tartozhatott volna a koponya) nem találtunk a sír környékén.

A honfoglalás és Árpád-kori temetőkben és településeken előkerült kutyatemetkezéseket Vörös István gyűjtötte össze (VÖRÖS 1990. további irodalommal). A mai Magyarország területéről 18 temetőből származtak adatok, melyeket több típusba sorolt (VÖRÖS 1990. 139.). Az orosi 4153. sír kapcsán legközelebbi párhuzamként Letkés–Téglavető 84. sírja kínálkozik, ahol a lábtól ÉK-re, mintegy 50 cm-re találtak egy kutyakoponyát (BAKAY 1978. 89., 90., 104. ábra, VÖRÖS 1990. 131., 139.).

Nem ételmellékletként került sírba a 4139. temetkezésben egy kupacban talált öt asztragalosz és egy azonosíthatatlan törödé. Ezek minimum 4 különböző egyedtől származnak, és ezen belül is el lehetett különíteni kecskét és juhot.¹¹⁷ Ez a temetkezés nem csak a csontok miatt különleges. Tájolása – ÉÉNy–DDK 336–156° – kivételes a temetőben; még csak hasonlót sem figyeltünk meg. Helyzete a többi sírhoz képest periferiális. Benne egy – meghatározhatatlan funkciójú – ezüsttárgy törödéke került elő.¹¹⁸

A korabeli temetőkben megfigyelhető asztragaloszokat Kiss Attila gyűjtötte össze könyvében (Kiss 1983.). Az Altajtól a Kárpát-medencéig megtalálható asztragaloszok – a korábbi időszakok emlékeit nem számítva – elsősorban a füves sztyeppe és az erdős sztyeppe nomádjainak körében terjedt el, és használata szinte napjainkig fennmaradt (Kiss 1983. 170.). Kiss A. külön katalógusban ismertette a Kárpát-medence X–XI. századi temetőiből és Árpád-kori településeiről származó asztragaloszcsontokat (Kiss 1983. 201–202.). Megemlíthetjük a lelőhelyek közül Szeged–Algyő, ahol három sírban is (52., 64., 102. sír) találtak ilyen csontokat (KÜRTI 1980. 337.) vagy Hajdúszoboszló–Árkoshalom 204. temetkezését (M. NEPPER 2002. 89., 88., 82. tábla 2–19.). Az orosi sírral kapcsolatban is igaz Kürti Bélának Algyőn tett megfigyelése, hogy az asztragaloszok

¹¹⁷ Részletesebben lásd a 4139. sír leírásánál!

¹¹⁸ Az ezüst karikaékszeres sírokon kívül mindössze a 4004. és a 4033. sírban bukkant elő ezüsttárgy. Előbbi funkciója meghatározhatatlan, az utóbbiban előkerült apró kis darab bontás közben elporladt.

mindig a medence tájékról kerülnek elő, gyermek vagy fiatal egyén mellett (KÜRTI 1980. 337.). Megyénk területén ritkaságnak számítanak, mindössze egy lelőhelyről, Rétközberencs–Paromdomb 1. sírjából ismerünk egy darabot (ISTVÁNOVITS 2003. 177., 357.).

Pogány temető? – Keresztény temető?

A honfoglalás kori kereszténység kérdéskörének könyvtárnyi irodalma van, ennek ellenére egyértelmű válasz még nem született azzal kapcsolatban, hogy a X. századi sírokban eltemetettek – egy része legalábbis – valóban keresztény volt-e? Kérdéses az is, hogy a régészet módszereivel lehet-e egyáltalán válaszolnunk? A temető elemzéséhez kapcsolódóan azonban szót kell ejtenünk erről a problémáról is. A kereszténységgel kapcsolatban két tárgy jöhet számításba. Joggal merül fel a kérdés, hogy ezek a tárgyak vajon az egyén, esetleg a közösség – vagy annak egy része – keresztény voltát igazolják-e (ezen belül is esetleg csak egy adott időintervallumban), vagy inkább amuletteknek tekinthetők, melyeknek nincs valós keresztény háttere?

Az egyik tárgy a görög feliratos gyűrű. A korábbi, Pilinyben talált görög feliratos csüngő kapcsán kétféle álláspont merült fel a szakirodalomban. Az egyik Dienes Istváné, aki úgy vélekedett, hogy: „*Pilinben pedig két egymás mellett fekvő női sír közül az egyikben pogány amulett, a másikban görög feliratos csüngő jelzi, hogy a keresztény könyörgést éppoly varázserejűnek fogadták el, mint saját pogány ráéneklő igéiket.*” (DIENES 1972. 48.) Óvatosan fogalmazva, de lényegében ellenkező véleményt fogalmazott meg Moravcsik Gyula, aki ezt írja: „*a honfoglalás kori sírokban nem egy olyan tárgy került elő, amely már a bizánci keresztény művészettel való érintkezésre vall. Így például egy pilini ezüst gombon a következő felirat maradt ránk. (...) A pilini ezüst gomb, amelynek bizánci eredete kétségtelen, egyik tárgyi emléke azoknak a kapcsolatoknak, amelyek az új hazában letelepedett magyarságot Bizánchoz fűzték.*” (MORAVCSIK 1938. 390–391.) Láthatjuk, hogy Dienes véleménye szerint itt mindössze egy amulettként viselt tárgyról van szó, míg Moravcsik – kimondatlanul is – inkább már azt feltételezi, hogy viselője keresztény volt. Ehhez egyrészt annyit érdemes hozzátennünk, hogy a tárgyat másodlagosan használták csüngőként, másrészt – mint fentebb láttuk – a görög szövegben férfinév szerepel mint tulajdonos, ellenben a lelet egy női sírból látott napvilágot. Ezeket, valamint a sír állatmellékleteit(!) is figyelembe véve, véleményem szerint nem lehet a tulajdonosáról kijelenteni, hogy biztosan keresztény lett volna (vö. BOLLÓK 2010. 53.). Amennyiben a görög feliratos tárgytól eltekintünk, akkor fel sem merülne tulajdonosának keresztény volta.

Az orosi temető területéről származó másik tárgy, amely a kereszténységgel összefüggésbe hozható, az ereklyetartó mellkereszt. Itt is kétféle véleménnyel találkozhatunk. Az egyik álláspont szerint a sírokban talált mellkeresztek tulajdonosai – bizánci rítusú – keresztények voltak, míg a másik álláspont szerint ez az állítás kérdéses (LANGÓ 2010. 453. további irodalommal és kérdés felvetéssel). Vidékünkön a probléma azért is érdekes, mert az ibrányi temetőben talált egyszerű mellkereszt kapcsán Istvánovits Eszter a következőképpen vélekedett: [A 197a. sírban talált egyszerű mellkereszt] „*a Felső-Tisza-vidéken is a kereszténység (az ibrányi temetkezés a X. század közepe tájára keltezhető) korai terjedését bizonyítja.*” (ISTVÁNOVITS 2003. 452.)

A kereszténységre utaló régészeti nyomok közé szokás sorolni a sírokban megfigyelhető kartartásokat is. Az ötlet felvetője Magyarországon még Szabó János Győző volt (SZABÓ 1980.), míg újabban Takács Miklós (TAKÁCS 2005.) és Révész Éva (RÉVÉSZ 2007a.) foglalkozott a kérdésfelvetéssel. Mint a kartatáselemzéseknél arra kitértem, a balkáni hasonló jelenségek vizsgálatánál a kutatók nagy hangsúlyt helyeznek egyrészt a kartartás szimmetriájára, másrészt a karok elhelyezkedésére a felsőtesten. Érdemes ebből a szempontból megvizsgálnunk a temető két

„legkeresztényebbnek” tartható temetkezését. Ezekben az esetekben „papírforma” szerint joggal várhatnánk valamiféle szimmetrikus, felsőtestre hajlított kartartást. Valójában a görög feliratos gyűrűt tartalmazó sír esetében az elhunyt karja kinyújtva, sőt kissé széttárva helyezkedett el. A mellkeresztet tartalmazó sírnál pedig a jobb alkar a medencén, a bal kinyújtva feküdt. Az elvárásnak egyik sír sem felelt meg. Kérdés, hogy ettől kizárható-e az illetők keresztény volta, vagy olyan okok is szerepet játszottak abban, hogy így temették el őket, melyekre ma már lehetetlen válaszolnunk. Ugyanakkor ha a két tárgyat kivennénk az adott sírokból, fel sem merülne a kérdés, hogy az adott sírban nyugvók keresztények voltak-e.

A fentieket összegezve azon az állásponton vagyok, hogy az orosi temető kapcsán nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy az ott eltemetettek vagy azok egy része egykor keresztény volt-e, vagy annak vallotta-e magát. Vannak jelek, amelyek erre utalnak, de a hitélettel kapcsolatos kérdések megválaszolásának lehetősége az anyagi kultúra megmaradt tárgyai és a vázak adatai alapján nem egyértelmű. Egyetértek Bollók Ádámmal, aki szerint: „...a templom körüli temetők megjelenése előtt csupán régészeti érveléssel csak különösen szerencsés esetekben lehet az egyén keresztény identitásának kérdését eldönteni.” (BOLLÓK 2010. 54.)

A téma lezárásaként – anélkül, hogy biztosan szorosabb összefüggést tételeznénk fel – még egy dologra érdemes felhívunk a figyelmet. Megyénk területén már korábban is került elő görög feliratos tárgy. Ez az 1901-ben, Beszterecen talált aspersorium, amely később a Nemzeti Múzeumba került. A tárggyal, annak korával, valamint a rajta lévő felirattal többen foglalkoztak (FETTICH 1961., NÉMETH 1986., KISS 1996.). Mindebből számunkra most csak annyi fontos, hogy – amiben lényegében az utolsó két feldolgozás egyetért – a bizánci eredetű tárgyat a X. század végére – XI. század elejére (NÉMETH 1986. 124.), illetve kissé tágabban a X. század második felére – XI. század elejére keltezik (KISS 1996. 218.). A feltételezések szerint Beszterecen a X. század közepén – XI. század elején egy bizánci szerzetesek által létesített – a Megváltó tiszteletére szentelt – monostor volt, mely a későbbiek folyamán eltűnt (NÉMETH 1986. 127., KISS 1996., 221.). Ez utóbbi állítást Fodor István – részben – vitatja. Szerinte a X. században nem, csak a XI. században emelhettek itt görög rítusú egyházat. A szenteltvíztartóval egykorúnak tartható, szintén Beszterecről származó gyertyatartó kapcsán megjegyzi: „Beszterecre való kerülésének legkorábbi időpontja a XI. század első fele lehet. Aligha valószínű ugyanis, hogy a X. század közepi – Hieroteosz-féle – bizánci térítő misszió ezen a területen is tevékenykedett volna, hiszen annak tevékenysége minden bizonnyal Erdélyre korlátozódott.” (FODOR 1996D. 135.)

A temető kronológiája, jellege

A sírok egyikében sem került elő a keltezést segítő érme. Ugyanúgy nem találtuk nyomát a kronológiai indikátornak tekintett S végű karikaékeszernek sem, mely az általánosan elfogadott vélemény szerint a 960–970-es években jelenik meg a leletanyagban. Úgy vélem, hogy az érmék hiánya inkább időrendi jelentőséggel bírhat, és nem arról van szó, hogy az adott közösségre nem volt jellemző az éremadás szokása. Példaként említhetem azt a két teljesen feltárt temetőt – Nyíregyháza–Felsősima (M3 autópálya 161. lh.), valamint Ibrány–Esbó-halom – melyek légvonalban mintegy 15–15 km-re helyezkednek el a bemutatott lelőhelytől. Ezeknek a temetőknek a záróveretei Salamon érméi, ám XI. század eleji részeiken már megtaláljuk I. (Szent) István érméit. Azaz, ha a bemutatott temetőben még István korában is temetkeztek volna, valószínű, hogy találtunk volna ebben az időszakban vert érmeket. Természetesen ez a negatív érvelés nem perdöntő jelentőségű, hiszen nem lehet kizárni, hogy az adott közösség nem élt az érmeadás szokásával. Az S végű karikaékeszerek – megjelenésüket követően – a korszak egyik leggyakoribb ékszertípusának számítanak. Jelenlétük

egy-egy temetőn belül általános. Valószínű tehát, hogy hiányuk nem a mellékletadási szokásokkal áll összefüggésbe, hanem használatuk nem volt jellemző a közösségre.

Amennyiben az előkerült leletanyag kronológiáját nézzük, akkor a következőket mondhatjuk. Olyan, biztosan keltező tárgy nincs a temetőben, mely alapján a temető használatának kezdetét és végét jól meghatározhatnánk. A fentiekben részletesebben bemutatott leletanyag alapján mindössze azt állapíthatjuk meg, hogy a temetőt a X. század második felében nyithatták, de pontosabb fogódzónk nincs. Ugyanilyen problémás a temető zárásának időpontja, olyan tárgytípus ugyanis, amelynek használata csak a X. századra jellemző, nincs. (Ez alól talán csak a 4256. övveretes sírt tekinthetjük kivételnek.) Az S végű karikaékszerek hiánya miatt csábító a gondolat, hogy a temető lezárását a X. század utolsó harmadára tegyük, ám kérdéses, hogy valóban tekinthetőek-e kronológiai indikátornak esetünkben. Hiszen könnyen elképzelhető, hogy divatjuk, elterjedésük elkerülte a közösséget, vagy használatuk nem számított általánosnak. Megkockáztatható – de egyértelműen nem bizonyítható –, hogy a temetőt nem sokkal az ezredforduló után hagyták fel.

Ami a temető jellegét illeti, a Kovács László által V. típusba – X. századi magyar falusi temetők – illeszkedik a sírok száma, leleteinek jellege, kronológiai besorolásának nehézsége, illetve az érmék hiánya alapján (Kovács 2013. 530–532.).¹¹⁹

Összefoglalás

Dolgozatomban egy teljesen feltárt, 100 síros temető feldolgozását végeztem el. Leletanyagát tekintve zömmel a korban megszokott, általánosan elterjedt temetkezési szokásokat, tárgytípusokat mutathattam be. Van néhány olyan jelenség, tárgytípus, mely eltér más, hasonló korú temetőkben megfigyelhetőtől. Ilyen a mai napig vita tárgyát képező „ál-magányos” sírok problémája, melyhez újabb adalékot szolgáltathattunk. Az ismertetett temetkezés véleményem szerint megerősítette a jelenség létét, és további hasonló adatok bemutatásával talán megerősítést nyer, illetve finomodni fog az értelmezése.

Az ereklyetartó mellkereszt előkerülése elsősorban megyei szempontból jelentős, hiszen ez az első, hiteles körülmények között előkerült példány. Érdekes és részletesebben még nem vizsgált tárgytípus a csipesz, mely igen ritkán kerül elő, de megyénk területéről már a második példány.

Végül, de nem utolsósorban azt a Kárpát-medencei viszonylatban unikálisnak számító görög feliratos gyűrűt kell megemlítenem, mely fő elterjedési területétől igen távol bukkant elő, és számos izgalmas kérdést vet fel.

További X. századra keltezhető temetők Oroson (XXXVI–XXXVII. tábla)

A közigazgatásilag Oroshoz¹²⁰ tartozó terület régészeti anyagában több, X. századi temetőre vonatkozó adatot találunk. Az első adat még Jósza Andrástól származik, 1896-ból. A következőket írja: „*Lelhely: Oros, Nagy-Szöllő 1896. Április. Oláh Géza nyíregyházi ötvös úr ajándéka. A föld-forgatást végző munkások több, állítólag lovas sírra is akadtak, a leletkörülményeket kitudnom nem sikerült, összesen 4 kengyelt tudtam megkeríteni.*” (DIENES 1996. 326.)¹²¹ A következő adatot az Alispáni jelentésekben olvashatjuk: „*Répánszky Lajos tanár honfoglaláskori kengyelt és zablát*

¹¹⁹ Kovács László részletesen elemzi az érmék hiányának lehetséges okait és az azok hiányából származó lehetőségeket az idézett helyen.

¹²⁰ Orost 1978. december 31-én csatolták Nyíregyházához.

¹²¹ Magam a hivatkozott szöveget nem láttam. Ez minden bizonnyal a már korábban említett, eredeti rajzos leírókartonról származik. Amennyiben így van, ez azt jelenti, hogy akkoriban még megvolt.

hozott be, melyet Hornyák János talált orosi szőlőjében 4 m magas dombon.” (ALISPÁNI JELENTÉSEK 1930. 140.)¹²²

Dienes Istvánnak és Németh Péternek 1971-ben sikerült azonosítania a lelőhelyet. Az említett terület az ún. Nagykerti szőlőben helyezkedik el, mely a helyiek elbeszélése szerint azonos a Nagyszőlővel (DIENES 1996. 326.). Ez egyben azt is jelenti, hogy az 1896-ban, valamint az 1930-ban talált tárgyak egy helyről, nagy valószínűséggel egy rangos honfoglaló közösség temetőjéből származnak (FODOR 1996B 161).¹²³

Az Oros–Nagyszőlőn előkerült tárgyak

Az említett tárgyakat még nem közölték, kivéve a tausirozott kengyelt, melynek rajza – Dienes Ö. István munkája – megjelent 1996-ban, a honfoglaló katalógusban (FODOR 1996B. 160. 1. kép).¹²⁴ Erre tekintettel e helyen keríték sort a tárgyak ismertetésére.

1. Kovácsolt, körte alakú vaskengyel, téglalap alakú fülének alsó felén téglalap alakú áttöréssel. Téglalap átmetszetű szárai aszimmetrikusak; egyik ívelt, a másik csaknem egyenes. Hirtelen kiszélesedő, ívelt, enyhén homorú aljú talpalójának alját borda osztja két részre. A kengyel ma. 14,4 cm, sz. 11,3 cm, belső átm. 11×11,4 cm, a fül 2,1×3,9 cm, a rajta lévő áttörés 1×1,8 cm, a szár átm. 0,4×0,8 cm, a talpaló sz. 3,1 cm, v. 0,25 cm. Ltsz. 63.1186.1. (XXXVI. tábla 1.)
2. Kovácsolt, körte alakú vaskengyel, a fülön közel lekerekített sarkú téglalap alakú áttöréssel. Téglalap átmetszetű szárai íveltek, alján ívelt, enyhén homorú aljú talpalóval, melyet borda oszt két részre. A kengyel ma. 14,3 cm, sz. 13,7 cm, belső átm. 10,7×10,8 cm, fül sz. 2,7 cm, az áttörés 1×1,7 cm, szár átm. 0,4×0,9–1,1 cm. Ltsz. 63.1187.1. (XXXVI. tábla 2.)
3. Kovácsolt, körte alakú vaskengyel, a fülön közel lekerekített sarkú téglalap alakú áttöréssel. Téglalap átmetszetű szárai íveltek, alján ívelt, enyhén homorú aljú talpalóval, melyet borda oszt két részre. A kengyel ma. 16,4 cm, sz. 14,1 cm, belső átm. 13,3×11,9

¹²² Az 1996-ban kiadott katalógusban tévesen 1927 szerepel (FODOR 1996B. 160.)

¹²³ A fentiek kapcsán érdemes áttekintenünk a FÉK adatait is az Orosra vonatkozó, korszakunkhoz tartozó lelőhelyekkel kapcsolatban (FÉK 1962. 59–60. No: 778., 779., 781.). A FÉK három lelőhelyet sorol fel, melyek közül kettőt fentebb részletesebben leírtam. A harmadik lelőhely szövege a következő: „*Szőlőtalaj forgatása közben 1896-ban talált csikózábla; 2 db körte alakú kengyel.* – Nyíregyházi múz. V. 28; V. 12–14.” (FÉK 1962. 60. No. 781.) A hivatkozott adatok alapján a leletek azonosak a Jósa által leírt 1896-os tárgyakkal. Az idézett leltári számok alapján 4 darabról van szó, míg a szövegben csak három szerepel. Mint fentebb láttuk, Jósa 4 kengyelről ír, viszont zabláról nem tesz említést. Négy kengyelt említ Orosról 1914-ben írt cikkében is (JÓSA 1914A. 174.). A kérdést – a leírókartonok hiányában is – egyértelműen eldönti Jósának egy kétoldalas, litografált kézírata, melyet 1901-ben vetett papírra. A „Szabolcsi honfoglalás kori vas tárgyak 1/3 nagyságban” címet viselő munkájában (JAM Adattár Jósa hagyaték 282.) tulajdonképpen a Szabolcsban előkerült kengyeleket – továbbá három zablát és egy fokost – gyűjtötte össze. (Megjegyzí még, hogy további 17 kengyel került a megyéből a Nemzeti Múzeumba.) Az első négy kengyel Oros név alatt szerepel, és ma is megvannak. Hozzájuk tartozó zablát viszont nem említ, ám a korábban előkerült zablák mindegyike nem is szerepel a kéziratban, így ez nem lehet perdöntő. Ami az idézett leltári számokat illeti (V.12–14.), azok a régi leltárkönyv szerint valóban Orosról származó vaskengyelekre vonatkoznak. A leltárkönyvben a következő tétel a V.15. számú vaskengyel – amelynek leírásánál megemlíti, hogy ezüsttel berakott – szintén Orosról való, Oláh Gézától. A másik idézett leltári szám – V.28. – alatt egy zabláról esik említés, Orosról, szintén Oláh Gézától. Ez tehát minden bizonnyal később, de ugyanonnan került a Múzeumba, ezért nem esik szó róla a leírásban, és ezért későbbi a leltári száma. A fentieket a következőképpen összegezzük: 1896-ban 4 vaskengyel – köztük egy tausirozott – került a Múzeumba, majd ugyanonnan egy zabla. Ezek alapján a FÉK idézett – részben téves – adatát tehát nem egy ismeretlen, hanem egy már ismert lelőhelyre kell vonatkoztatnunk.

¹²⁴ A tárgy akkoriban lappangott, ezért nem szerepelhetett a kiállításon, és nem jelenhetett meg a fényképe sem a katalógusban. Az idézett helyen szereplő tárgyleírásnál a leltári szám (63.1185.1.) egyébként téves; az egy ismeretlen lelőhelyű kengyelre és töredékére vonatkozik. Téves a hivatkozás a régi leltári számra is, mert – mint az előző lábjegyzetből kiderül – annak a helyes száma V.15.

cm, fül sz. 4,2 cm, az áttörés 0,9×1,9 cm, szár átm. 0,45×1,3 cm. Ltsz. 63.1188.1.¹²⁵ (XXXVII. tábla 3.)

4. A negyedik kengyel leírása: „Körte alakú, ívelt szárú kengyel, a fülét a vállába kovácsolták. A szárat és a fül két oldalát ezüstlemez-berakás ékesíti. Az alul ívesen záródó lemezt kettős vonal határolja, felületét pedig párosával elhelyezett keresztirányú kettős vonalak tagolják. A mintázat kivésett mélyedéseibe a lemezt belekalapálták. A fül két oldalát díszítő lemezeket belső oldalukon ívelt vonallal, külső oldalukon pedig kis köríves vonalakkal határolták. Talpalója ívelt, alul borda fut végig.” (FODOR 1996B. 161.) A fentiekhez annyit érdemes hozzátenni, hogy ma már csak nyomokban figyelhető meg a bekalapált ezüstök, többségük az idő folyamán kipergett. A kengyel ma. 16,8 cm, sz. 15,4 cm, belső átm. 12,×12,4 cm, fül sz. 3,4 cm, az áttörés 1×2 cm, 0,4×1,7–1, 8 cm, a talpaló sz. 3,3 cm. Ltsz. 2013.312.1.¹²⁶ (XXXVII. tábla 4.)

Az 1930-ban előkerült leletek

5. Kovácsolt, körte alakú vaskengyel, kissé lecsapott tetejű füllel, a fülön téglalap alakú áttöréssel. Téglalap átmetszetű szárai íveltek, alján ívelt, enyhén homorú aljú talpalóval, melyet borda oszt két részre. Talpalója kismértékben hiányos. A kengyel ma. 17,2 cm, sz. 14,4 cm, belső átm. 12,6×11,3 cm, fül sz. 2,8 cm, az áttörés 0,9×1,9 cm, szár átm. 0,4×1,5 cm. Ltsz. 63.1196.1. (XXXVII. tábla 5.)

A fentiekén kívül még az alábbi tárgyak szerepelnek az új leltárkönyvben:

6. Kovácsolt, oldalpálcás vaszabla egyik fele. A négyzetes átmetszetű szájas egyik végén kettős gyűrű, melynél a külső merőleges a belsőre. Az előbbibe fűzve megmaradt a fogószárhoz kapcsolódó karika. A szájas másik végén a csuklótag hiányosan megmaradt része figyelhető meg. A zabla teljes h. 10,8 cm, az oldalpálcát tartó lyuk átm. 1,4 cm, a befűzött karika külső átm. 3,3 cm, a szájas átm. 0,8 cm. Ltsz. 63.595.1. (XXXVII. tábla 6.)
7. Kovácsolt vaszabla szájasrésze. A közel négyzetes átmetszetű szájas egyik vége enyhén visszahajlított, másik végén a szájas anyagából kialakított lyuk egyik fele. A zabla teljes h. 14,3 cm, a szájas átm. 0,5–0,7 cm. Ltsz. 63.596.1.¹²⁷ (XXXVII. tábla 7.)

A leltárkönyvben Oros lelőhely név alatt szerepel még egy hevedercsat. Ennél is megjegyezte a leltározó, hogy Oláh Géza ajándékaként került a múzeumba 1896-ban. A tárgy a régi leltárkönyvben nem szerepel, így az állítás nem bizonyítható. Ennek ellenére nem lehet kizárni, hogy a leltárkönyvi beírás valóban helyes. A kétségek ellenére a tárgy leírását megadom, Orosként való feltüntetése azonban – további adatok előkerüléséig – csak kérdőjeles lehet.

¹²⁵ A három kengyelnek a leírókartonok hiánya miatt nem adható meg a régi leltári száma – a régi leltárkönyv bejegyzései alapján nem azonosíthatók egyedileg – így csak annyit lehet tudni, hogy az V.12., V.13., V.14. leltári számok alá tartoztak.

¹²⁶ A tárgy nem szerepelt hiánylistán, és semmi nyoma nem volt annak, hogy valaha be lett volna leltározva az új leltárrend szerint. Ennek okát talán abban kereshetjük, hogy míg a többi kengyel a múzeumban volt, ahol beleltározták, addig ez Dienes Ö. Istvánnál lehetett rajzoláson. Visszakerülése után már nem vették leltárba. Ezért szerepel a tárgy a megjelölt új leltári számon.

¹²⁷ A leltárkönyvben a '60-as évekbeli újraelitározás során mindkét zabla lelőhelyéhez Oros írtak azzal a megjegyzéssel, hogy mindkettő Oláh Géza ajándéka, 1896. Véleményem szerint ez tévedés lehet. Az egyik zabla az V.28. régi leltári szám alatt szereplő zabla lehet még valóban Oláh Gézától, a másik ellenben az 1930-ban előkerült zabla, melyről Kiss Lajos is megemlékezett a már idézett jelentésében. A feltevést bizonyítani jelenleg nem lehet, de csak így lehet megmagyarázni a két zabla jelenlétét a gyűjteményben. Azt, hogy melyik került be 1896-ban, illetve 1930-ban, szintén nem lehet megmondani.

8. Kovácsolt, lekerekített sarkú téglalap átmetszetű vas hevedercsat, egyik rövidebb végén a csatpecsek nyomával. A csattest h. 5,4 cm, sz. 3,8 cm, a csatkarika átm. 0,4×0,6 cm. Ltsz. 63.598.1. (XXXVII. tábla 8.)

Egy másik temetőről adott hírt Korek József, akit Budapestről rendeltek ki 1950-ben, hogy felügyelje az akkoriban épülő Nyíregyháza–Vásárosnamény közötti út (41. számú főút) építéséhez kapcsolódó földmunkákat. Tevékenysége – objektív okok miatt – inkább csak a megfigyelésre szorítkozhatott, csak néhány esetben nyílt lehetősége kisebb léptékű mentőfeltárás elvégzésére. Ennek során Oros határában, az Oros II. (7600–7727. kmsz.) nevű lelőhely kapcsán írja, hogy a területen – a megmentett leletek alapján – a többi között egy nagy sírszámú X–XI. századi temetőt és egy telepet hordtak el (KOREK 1950. 2.).¹²⁸

Irodalom

ALISPÁNI JELENTÉSEK 1930.

A közigazgatásilag ideiglenesen egyesített Szabolcs és Ung vármegyék közönségéhez. 11000–1931. K. számú Jelentése az ideiglenesen egyesített vármegyék alispánjának a vármegye közigazgatásának 1930. évi állapotáról. Jóba Elek Könyvnyomdája, Nyíregyháza 1931.

BAKAY 1978.

Bakay Kornél: Honfoglalás- és államalapításkori temetők az Ipoly mentén. [Gräberfelder an der Eipel aus der Zeit der ungarischen Landnahme und Staatsgründung.] *StudCom* 6. 1978.

BÁLINT 1938.

Bálint Alajos: A kaszaperi középkori templom és temető. [Das Gräberfeld und die Kirche von Kaszaper aus dem Mittelalter.] *Dolgozatok* XIV. 1938. 139–190.

BÁLINT 1971.

Bálint Csanád: X. századi temető a szabadkígyósi-pálligeti táblában. [Tenth century cemetery in the Pál liget plot of Szabadkígyós.] *BMMK* I. 1971. 49–88.

BARTHA–BÓNA–DIENES–GYÖRFFY–LÁSZLÓ–PAIS 1969.

Bartha Antal – Bóna István – Dienes István – Györffy György – László Gyula – Pais Dezső: Megjegyzések Fettich Nándor válaszához. *ArchÉrt* 96: 1. 1969. 114–125.

BENDE–LŐRINCZY–TÜRK 2002.

Bende Livia – Lőrinczy Gábor – Türk Attila: Honfoglalás kori temetkezés Kiskundorozsma-Hosszúhát-halomról. [Eine landnahmezeitliche Bestattung von Kiskundorozsma-Hosszúhát-Hügel.] *MFME–StudArch* VIII. 2002. 351–402.

BENDE–LŐRINCZY–TÜRK 2013.

Bende Livia – Lőrinczy Gábor – Türk Attila: Újabb 10. századi sírok a Maros-torkolat Duna–Tisza közti oldaláról. Régészeti adatok egy szaltovói párhuzamú tárgytípus értelmezéséhez és a honfoglalás kori temetkezési szokásokhoz. [A unique find with Saltovo analogies in the 10th century material of the Carpathian Basin.] In: A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára. Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről 3. Szerk. Révész László – Wolf Mária.

¹²⁸ Megjegyzendő ugyanakkor, hogy az akkoriban begyűjtött és általa röviden leírt anyagban csak biztosan temetőt jelző anyagot nem sorolt fel.

- Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszék – MTA BTK MÖT – Martin Opitz Kiadó, Szeged 2013. 25–68.
- BOLLÓK 2007.
Bollók Ádám: Honfoglalás kori régészetünk kronológiai problémáihoz. Az övveretek kérdése. Szakdolgozat kézirata. ELTE – BTK Régészeti Intézet, Budapest 2007.
- BOLLÓK 2010.
Bollók Ádám: Pogányság és kereszténység között. A Kárpát-medence a magyar honfoglalás korában. In: Keresztény gyökerek és boldog magyar élet. Szerk. Rochlitz Bernadett. Keresztény Magyar Értelmiségiek Szövetsége, Budapest 2010. 39–57.
- BOLLÓK 2015.
Bollók Ádám: Ornamentika a 10. századi Kárpát-medencében. Formatörténeti tanulmányok a magyar honfoglalás kori díszítőművészethez. [The ornamental vocabulary of the tenth century in the Carpathian Basin. Form-historical studies in the decorative arts of the Hungarian Conquest Period.] Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet, Budapest 2015.
- BUDINSKÝ-KRIČKA–FETTICH 1973.
Vojtech Budinský-Krička – Nándor Fettich: Das altungarische Fürstengrab von Zemplín. Archaeologica Slovaca – Monographiae 2. Verlag der Slowakische Akademie der Wissenschaften, Bratislava 1973.
- BURÓ–JAKAB–LÓKI 2011.
Botond Buró – Attila Jakab – József Lóki: Geomorphological and stratigraphic analyses at the archaeological excavation in the Mega Park, Nyíregyháza-Oros. *Journal of Environmental Geography* IV: 1–4. 2011. 23–28.
- CSŐSZ–MENDE 2011.
Csősz Aranka – Mende Balázs Gusztáv: Archeogenetikai vizsgálatok Szeged-Kiskundorozsma, Hosszúhát lelőhely 10. századi népességén. [Archäogenetische Untersuchungen der Bevölkerung des 10. Jh. am Fundort Szeged-Kiskundorozsma, Hosszúhát.] *MFME–StudArch* XII. 2011. 505–509.
- CZEBE 1918.
Czebe Gyula: A pilini ezüstgomb (honfoglalás kori lelet) görög betűs fölirata. *Egyetemes Philológiai Közlöny* 42. 1918. 454–456.
- DAVIDSON 1952.
Gladys R. Davidson: Corinth. Results of excavations conducted by The American School of Classical Studies at Athens XII. The minor objects. The School, Princeton 1952.
- DEMO 2009.
Željko Demo: Ranosrednjovjekovno groblje bjelobrdске kulture: Vukovar-Lijeva Bara (X–XI. Stoljeće). [An early medieval cemetery of the Bijelo Brdo culture: Vukovar-Lijeva Bara (10th-11th centuries).] *Musei Archaeologici Zagrabienensis Catalogi et Monographiae / Katalogi i monografije Arheološkoga muzeja u Zagrebu* VI: 1–2. Arheološki muzej u Zagrebu, Zagreb 2009.
- DIENES 1959.
Dienes István: A perbetei lelet. Milyen volt a honfoglaló magyarok öve? [Пербетейская находка. Каким был пояс венгров-завоевателей родины?] [Der Fund von Perbete. Wie sahen die Gürtel der landnehmenden Ungarn aus?] *ArchÉrt* 86. 1959. 145–156.

- DIENES 1960.
Dienes István: Honfoglaló magyarok sírjai Nagykőrösön. [Gräber landnehmender Ungarn in Nagykőrös.] *ArchÉrt* 87. 1960. 177–187.
- DIENES 1964.
Dienes István: A karancslapujtői honfoglalás kori öv és mordvinföldi hasonmása. [La ceinture de Karancslaujtő de l'époque de la conquête hongroise et son pendant du pays des Mordves.] *ArchÉrt* 91. 1964. 18–40.
- DIENES 1972.
Dienes István: A honfoglaló magyarok. Hereditas. Corvina Kiadó, Budapest 1972.
- DIENES 1996.
Dienes István: A Szabolcs megyei honfoglalás és kora Árpád-kori temetők terepbejárás naplója. Jegyzetekkel ellátta: Németh Péter. In: Tanulmányok, közlemények a honfoglalás emlékére 896–1996. Szerk. Németh Péter. Kiadó nélkül, Nyíregyháza–Szabolcs 1996. 287–370.
- DÓKUS 1900.
Dókus Gyula: Árpádkori sírleletek Zemplén megyében. *ArchÉrt Új folyam* XX. 1900. 39–61.
- DRAGOTĂ 2016.
Aurel Dragotă: Un accesoriu cosmetic din jurul anului 1000 în necropola de la Alba Iulia – Izvorul împărătilui. [A cosmetic accessory from around 1000 in the necropolis at Alba Iulia – Izvorul împărătilui.] *Apulum* LIII. series Archaeologica et Anthropologica 2016. 255–261.
- FETTICH 1961.
Fettich Nándor: A besztekeri románkori aspersorium. [Über das Aspersorium von Beszterec, Komitat Szabolcs.] *NyJAMÉ* II. 1959. (1961) 33–50.
- FÉK 1962.
Fehér Géza – Éry Kinga – Kralovánszky Alán: A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás és kora Árpád-kori sírleleti. Leletkataszter. Régészeti tanulmányok II. Akadémiai Kiadó, Budapest 1962.
- FODOR 1976.
Fodor István: Megjegyzések a zempléni sírról. [Заметки о погребени в Земплене.] *ArchÉrt* 102. 1976. 282–286.
- FODOR 1996A.
Fodor István: Tiszaeszlár-Sinkahegy. In: „Őseinket felhozád...” A honfoglaló magyarság. Szerk. Fodor István. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest 1996. 192–193.
- FODOR 1996B.
Fodor István: Oros-Nagyszőlő. In: „Őseinket felhozád...” A honfoglaló magyarság. Szerk. Fodor István. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest 1996. 160–161.
- FODOR 1996C.
Fodor István: Hajdúdorog-Temetőhegy. In: „Őseinket felhozád...” A honfoglaló magyarság. Szerk. Fodor István. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest 1996. 226–227.
- FODOR 1996D.
Fodor István: Beszterec. In: „Őseinket felhozád...” A honfoglaló magyarság. Szerk. Fodor István. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest 1996. 135.

FODOR 1996E.

Fodor István: Tiszaeszlár-Bashalom. In: „Őseinket felhozád...” A honfoglaló magyarság. Szerk. Fodor István. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest 1996. 185–190.

GENTHON–LUX–SZENTIVÁNYI 1939.

Genthon István – Lux Kálmán – Szentiványi Gyula: Szabolcs vármegye művészeti emlékei. In: Szabolcs vármegye. Szabolcs és Ung K.E.E. vármegyék. Vármegyei szociográfiák 4. Szerk. Dienes István. Budapest 1939. 240–249.

GLORY OF BYZANTIUM 1997.

The Glory of Byzantium. Art and culture of the Middle Byzantine Era A.D. 843–1261. Eds Helen C. Evans – William D. Dixon. Metropolitan Museum of Art – Harry N. Abrams, New York 1997.

GRIGOROV 2007.

Валери Григоров: Метални накити от средновековна България (VII–XI. в.). [Metal jewellery from medieval Bulgaria (7th–11th C.).] Дисертации 1. Българска Академия на Науките национален Археологически Институт и Музей, София 2007.

HAMPEL 1871A.

Hampel József: A szabolcsmegyei muzeum I. *ArchÉrt* V: 3. 1871. 53–59.

HAMPEL 1871B.

Hampel József: A szabolcsmegyei muzeum II. *ArchÉrt* V: 4. 1871. 77–86.

HAMPEL 1871C.

Hampel József: A szabolcsmegyei muzeum V. *ArchÉrt* V: 6. 1871. 147–150.

HAMPEL 1896.

Hampel József: A honfoglalási kor hazai emlékei. Különlenyomat a „Honfoglalási kor történetének kútfői” című millenniumi munkából. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1896.

ISTRATE 2009.

Catedrala romano-catolică și Palatul Episcopal din Alba Iulia. Arheologie și istorie. Catalog de expoziție. – The Roman Catholic Cathedral and the Episcopal Palace in Alba Iulia. Archaeology and history. Exhibition catalog. – A Gyulafehérvári Római Katolikus Székesegyház és Püspöki Palota. Régészet és történelem. Kiállítási katalógus. Exhibition honoring The Millennium Jubilee of the Catholic Episcopacy of Transylvania: Alba Iulia, The National Union Museum, June–July, 1009. Ed. Daniela Marcu Istrate. Editura ALTIP, Alba Iulia 2009.

ISTVÁNOVITS 2003.

Istvánovits Eszter: A Rétköz honfoglalás és Árpád-kori emlékanyaga. [Das landnahme- und arpadenzeitliche Nachlassmaterials Rétköz.] Régészeti gyűjtemények Nyíregyházán 2. – Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 4. Jósa András Múzeum – Magyar Nemzeti Múzeum – Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézet, Nyíregyháza–Budapest 2003.

ISTVÁNOVITS 2012.

Istvánovits Eszter: Nyíregyháza–Oros, Kánya-hegy-dűlő. *RKM* 2010. (2012) 308–309.

JAKAB 2006.

Jakab Attila: Bronzcorpuszok a nyíregyházi Jósa András Múzeum gyűjteményében. [Bronze crucifixes in the collection of the Jósa András Museum (Nyíregyháza).] *NyJAMÉ* XLVIII. 2006. 261–280.

JAKAB 2009.

Jakab Attila: X–XI. századi temető Nyíregyháza-Felsősima határából (M3-as autópálya 161. lelőhely). [10th-11th century cemetery at Nyíregyháza-Felsősima (Motorway M3, site 161).] *NyJAMÉ* LI. 2009. 79–147.

JAKAB 2017.

Jakab Attila: Görög feliratos honfoglalás kori gyűrű a Nyírségből. *Határtalan Régészet* II: 4. 2017. 46–49.

JAKAB 2018A.

Jakab Attila: Görög feliratos bronzgyűrű. In: Bőségszaru. Ízelítő a 150 éves Jósa András Múzeum gyűjteményeiből. / Cornucopia. A taste of the collections of the 150-year-old Jósa András Múzeum. JAMK 75. Szerk. Istvánovits Eszter – L. Nagy Márta – Ratkó Lujza. Nyíregyháza 2018. 272–273.

JAKAB 2018B.

Jakab Attila: Bronz ereklyetartó mellkereszt. In: Bőségszaru. Ízelítő a 150 éves Jósa András Múzeum gyűjteményeiből. / Cornucopia. A taste of the collections of the 150-year-old Jósa András Múzeum. JAMK 75. Szerk. Istvánovits Eszter – L. Nagy Márta – Ratkó Lujza. Nyíregyháza 2018. 24–25.

JÓSA 1892.

Jósa András: A karászi sírmezőről. *ArchÉrt Új folyam* XII. 1892. 171–173.

JÓSA 1897.

Jósa András: Szabolcsmegyei őshalmok. *ArchÉrt Új folyam* XVII. 1897. 318–325.

JÓSA 1898.

Jósa András: Szabolcsmegyei régiségekről. *ArchÉrt Új folyam* XVIII. 1898. 402–404.

JÓSA 1899.

Jósa András: Szabolcs Vármegyei Múzeum ős- és középkori tárgyaitak ismertetése. Piringer J. Könyvnyomdája, Nyíregyháza 1899.

JÓSA 1914A.

Jósa András: Honfoglaláskori emlékek Szabolcsban I. *ArchÉrt Új folyam* XXXIV: 3. 1914. 169–184.

JÓSA 1914B.

Jósa András: Honfoglaláskori emlékek Szabolcsban II. *ArchÉrt Új folyam* XXXIV: 4–5. 1914. 303–340.

JÓSA 1915.

Jósa András: A karászi Gara-halom. *ArchÉrt Új folyam* XXXV. 1915. 136–137.

JÓSA 1958A.

Jósa András: Honfoglaló vezér sírja Karászbán. In: Jósa András régészeti és múzeumi vonatkozású hírlapi cikkei (1889–1900). JAMK 2. Szerk. Csallány Dezső. Múzeumok Központi Propaganda Irodája, Budapest 1958. 87–91.

JÓSA 1958B.

Jósa András: A karászi sírmező. In: Jósa András régészeti és múzeumi vonatkozású hírlapi cikkei (1889–1900). JAMK 2. Szerk. Csallány Dezső. Múzeumok Központi Propaganda Irodája, Budapest 1958. 7–14.

JÓSA 1968.

Jósa András: Karászi árpádházi királyok idejéből származó temetőről. In: Jósa András régészeti és múzeumi vonatkozású hírlapi cikkei (1901–1907). JAMK 5. Nyíregyháza 1968. 19–24.

KISS 1934.

Kiss Lajos: Honfoglaláskori leletek a Jósa Múzeumban. [Funde aus der Landnahmezeit im Jósa Museum.] *Dolgozatok* IX–X. 1933–1934. (1934) 215–220.

KISS 1965.

Kiss Lajos: A Szabolcs vármegyei Múzeum története I. 1868–1918. Múzeumtörténeti sorozat 2. Múzeumok Rotaüzeme, [Budapest] 1965.

KISS 1983.

Kiss Attila: Baranya megye X–XI. századi sírleletei. Magyarország honfoglalás és kora Árpád-kori temetőinek leletanyaga 1. [Grabfunde aus dem 10. und 11. Jahrhundert im Komitat Baranya (Ungarn).] Akadémiai Kiadó, Budapest 1983.

KISS 1996.

Kiss Etele: A besztereci szenteltvíztartó és a bizánci fémművesség egyes datálási problémái. [Sur le bénitier de Beszterec et sur certains problèmes de datation de l'orfèvrerie byzantine.] *FolArch* XLV. 1996. 201–225.

KOREK 1950.

Korek József: Jelentés az Oroson végzett megfigyelésekről [1950.] június 24. és július 7. között. Fénymásolat a JAM Adattárában 2003. 120. (Az eredeti jelentés: MNM Adattár 75.0.II.)

KOVÁCS 1988.

Kovács László: A magyar honfoglalás kori pénzleletek keltező értékéről. [Über den datierenden Wert der ungarischen landnahmezeitlichen Münzfunde.] *HOMÉ* XXV–XXVI. 1986–1987. (1988) 161–175.

KOVÁCS 1988.

Kovács László: A tímári (Szabolcs-Szatmár m.) honfoglalás kori temetőmaradványok. [Landnahmezeitliche Gräberfeldreste von Tímár (Kom. Szabolcs-Szatmár).] *CommArhHung* 1988. 125–158.

KOVÁCS 1989.

László Kovács: Münzen aus der ungarischen Landnahmezeit. *Fontes Archaeologici Hungariae*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1989.

KOVÁCS 2008.

László Kovács: Vulvae, eyes, snake heads. Archaeological finds of cowrie amulets. With malacological identifications by Gyula Radócz. *BAR International Series* 1846. Archaeopress, Oxford 2008.

KOVÁCS 2013.

Kovács László: A Kárpát-medence honfoglalás és kora Árpád-kori szállási és falusi temetői. Kitekintéssel az előzményekre. Vázlat. [Die landnahmezeitlichen und früharpadenzeitlichen Gräberfelder von Quartiere und Dörfer mit Hinblick auf der Vorgeschichte. (Ein Abriss.)] In: A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára. Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről 3. Szerk. Révész László – Wolf Mária. Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszék – MTA BTK MÖT – Martin Opitz Kiadó, Szeged 2013. 511–604.

KÖNYÖKI 1892.

Könyöki Alajos: Selypi leletek. *ArchÉrt* Új folyam XII. 1892. 227–235.

KURUCZ 2010.

Kurucz Katalin: Nyíregyháza-Oros, Kánya-hegy-dűlő. *RKM* 2009. (2010) 296–297.

- KÜRTI 1980.
Kürti Béla: Honfoglalás kori magyar temető Szeged-Algyőn. (Előzetes beszámoló.) [Ein ungarisches Gräberfeld aus der Landnahmezeit in Szeged-Algyő.] *MFME* 1978/79-I. (1980) 323–347.
- KÜRTI 1983.
Kürti Béla: Bizánci kapcsolatok. In: Szeged története I. Szerk. Kristó Gyula. Szeged Megyei Városi Tanács megbízásából a Somogyi Könyvtár, Szeged 1983. 269–271.
- KVASSAY 2013.
Kvassay Judit: Kerámia a 10–11. századi sírokban. Régi leletek, új lehetőségek. [Keramik in den Gräbern des 10.-11. Jahrhunderts (alte Funde, neue Möglichkeiten).] In: A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára. Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről 3. Szerk. Révész László – Wolf Mária. Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszék – MTA BTK MÖT – Martin Opitz Kiadó, Szeged 2013. 499–510.
- LANGÓ 2000.
Langó Péter: Megjegyzések a Kárpát-medence X–XI. századi huzalkarpreceinek és sodrott karpereceinek viseletéhez és használati idejéhez. [Beiträge zur Tracht und Benutzungszeit der Draht- und gedrehten Armringe im Karpatenbecken des 10.-11. Jahrhunderts.] *NyJAMÉ* XLII. 2000. 33–57.
- LANGÓ 2010.
Langó Péter: A kora Árpád-kori temetők kutatása. [Research into cemeteries from the early Árpádian Age.] In: A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon I–II. [Archaeology of the Middle Ages and the Early Modern Period in Hungary I–II.] Szerk. Benkő Elek – Kovács Gyöngyi. MTA Régészeti Intézete, Budapest 2010. 445–469.
- LANGÓ–TÜRK 2004.
Langó Péter – Türk Attila: Honfoglalás kori sírok Mindszent-Koszorús-dűlőn (Adatok a szíjbefűzős bizánci csatok és a délkelet-európai kapcsolatú egyszerű mellkeresztek tipológiájához). [Landnahmezeitliche Gräber in Mindszent-Koszorús-dűlő (Angaben zur Typologie der trapezförmigen byzantinischen Schnallen und einfachen Brustkreuze mit südost-europäischen Beziehungen).] *MFME–StudArch* X. 2004. 365–451.
- LISKA 1996.
Liska András: X–XI. századi temető Örménykúton. [Ein Friedhof aus dem X–XI. Jahrhundert in Örménykút.] *BMMK* 16. 1996. 175–208.
- LOVAG 1999.
Zsuzsa Lovag: Mittelalterliche Bronzegegenstände des Ungarischen Nationalmuseums. Catalogi Musei Nationalis Hungarici. Seria Archaeologica III. Fekete Sas Kiadó, Budapest 1999.
- LŐRINCZY–TÜRK 2011.
Lőrinczy Gábor – Türk Attila: 10. századi temető Szeged-Kiskundorozsma, Hosszúhátrol. Újabb adatok a Maros-torkolat Duna-Tisza közí oldalának 10. századi településtörténetéhez. [Gräberfeld des 10. Jh. In Szeged-Kiskundorozsma, Hosszúhát. Neue Ergebnisse zur Siedlungsgeschichte des 10. Jh. Region zwischen Donau und Theiß gegenüber der Maros-Mündung.] *MFME–StudArch* XII. 2011. 419–479.
- MERVA 2008.
Merva Szabina: Kerámia a 10-11. századi sírokban. Szakdolgozat kézírata. ELTE – BTK Régészeti Intézet, Budapest 2008.

MESTERHÁZY 1968.

Mesterházy Károly: A nyíracádi honfoglaláskori leletek. [Les trouvailles de l'époque de la conquête hongroise, découvertes à Nyíracád.] In: Acta Iuvenum. Emlékkönyv az Eötvös József kollégium 70. évfordulójára II. 1965. Szerk. Pusztai Ferenc – Hirányi István. ELTE BTK KISZ VB., Budapest 1968.

MESTERHÁZY 1991.

Mesterházy Károly: Bizánci és balkáni eredetű tárgyak a 10–11. századi magyar sírleletekben II. [Gegenstände byzantinischen und balkanischen Ursprunges in den ungarischen Gräberfeldern des 10–11. Jh. II.] *FolArch* XLII. 1991. 145–177.

MESTERHÁZY 1993.

Mesterházy Károly: Régészeti adatok Magyarország 10–11. századi kereskedelméhez. *Századok* 127: 3–4. 1993. 450–468.

MÉSZÁROS 1962.

Mészáros Gyula: A szakcsi X. századi temetőmaradvány. [Остатки кладбища X века в селе Сакч. Der Gräberfeldrest aus dem 10. Jh. in Szakcs.] *ArchÉrt* 89: 2. 1962. 201–210.

MÉSZÁROS 1975.

Mészáros Gyula: A Mözs-szárazdombi X–XI. századi magyar köznépi temető. [Auszug.] *BBAMÉ* IV–V. 1973–1974. (1975) 3–76.

MORAVCSIK 1938.

Moravcsik Gyula: Görögnyelvű monostorok Szent István korában. In: Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. I. Szerk. Serédi Jusztinián. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1938. 389–422.

L. NAGY 2015.

L. Nagy Márta: Egy késő bronzkori település szerkezetének bemutatása Nyíregyháza–Oros, Mega Park lelőhelyről. Előzetes jelentés. [The structure of a Late Bronze Age settlement from the site of Nyíregyháza–Oros, Mega Park. Preliminary report.] *NyJAMÉ* LVII. 2015. 71–97.

NÉMETH 1986.

Németh Péter: A besztereci románkori monostor és görög feliratos aspersoriuma. In: Régészeti tanulmányok Kelet-Magyarországról. Folklor és etnográfia 24. Szerk. Németh Péter – Farkas József. Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen 1986. 115–128.

NÉMETH 1996.

Németh Péter: Tiszavasvári-Nagy Gyepáros honfoglalás kori temetője. (Kutatástörténeti áttekintéssel). [Der Tiszavasvári-Nagy Gyepároser begräbnisplatz aus der Zeit der Landnahme (mit forschungsgesichtlicher Übersicht).] In: A magyar honfoglalás korának régészeti emlékei. Szerk. Wolf Mária – Révész László. „A Magyar Honfoglalás 895–1995 Tokaj” Alapítvány – Herman Ottó Múzeum, Miskolc 1996. 7–21.

M. NEPPER 1996.

M. Nepper Ibolya: Debrecen környéke. In: „Őseinket felhozád...” A honfoglaló magyarság. Szerk. Fodor István. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1996. 218.

M. NEPPER 2002.

M. Nepper Ibolya: Hajdú-Bihar megye 10–11. századi sírleletei. 1–2. [Beschreibung und Auswertung der Grabfunde von 17 Fundorten des 10.-11. Jahrhunderts im Komitat Hajdú-Bihar.] Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 3. Magyar Nemzeti

Múzeum – Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézet – Déri Múzeum, Budapest – Debrecen 2002.

M. NEPPER–RÉVÉSZ 1996.

M. Nepper Ibolya – Révész László: A honfoglaló magyarság régészeti hagyatéka. In: „Őseinket felhozád...” A honfoglaló magyarság. Szerk. Fodor István. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest 1996. 37–56.

NYÁRY 1873.

Br. Nyáry Jenő: A pilini Leshegyen talált csontvázakról. *ArchKözl* IX: 1. (Új folyam VII.) 1873. 16–24.

PATAY 1957.

Patay Pál: Adatok a nógrádi dombvidék X–XI. századi településtörténetéhez. [Contributions à l’histoire du peuplement, aux Xe et XIe siècles, de la région de collines de Nógrád.] *ArchÉrt* 84: 1. 1957. 58–65.

REJHOLCOVÁ 1995.

Mária Rejholcová: Pohrebisko v Čakajovciach (9.-12. storočie) Katalóg. O vydanie tejto publikácie sa sponzorsky pričínili Pozemné staviteľstvo, a. s., Nitra Poľnohospodárske družstvo, Čakajovce. Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied. Nitra, 1995. – Das Gräberfeld von Čakajovce (9.-12. Jahrhundert) Analyse. Herausgegeben mit Unterstützung des Archäologischen Instituts der Ungarischen Akademie der Wissenschaftlichen in Budapest. Archäologisches Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften in Nitra, Nitra–Budapest 1995.

RÉVÉSZ 1989.

Révész László: Lira alakú csatok a Kárpát-medencében. [Lyraförmige Schnallen im Karpatenbecken.] *HOMÉ* XXVII. 1988. (1989) 513–541.

RÉVÉSZ 1996A.

Révész László: A karosi honfoglalás kori temetők. Régészeti adatok a Felső-Tisza-vidék X. századi történetéhez. [Die Gräberfelder von Karos aus der Landnahmezeit. (Archäologische Angaben zur Geschichte des oberen Teißgebietes im X. Jahrhundert.)] Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 1. Herman Ottó Múzeum – Magyar Nemzeti Múzeum, Miskolc–Budapest 1996.

RÉVÉSZ 1996B.

Révész László: Bodrogvécs. In: „Őseinket felhozád...” A honfoglaló magyarság. Szerk. Fodor István. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest 1996. 140–142.

RÉVÉSZ 1997.

Honfoglalás kori női sír Békéscsaba-Erzsébethelyen. [Ein landnahmezeitliches Frauengrab in Békéscsaba-Erzsébethely.] *MFME–StudArch* III. 1997. 169–195.

RÉVÉSZ 2007A.

Révész Éva: A keleti keresztény temetkezési rítus X. századi sírleleteinkben. In: Középkortörténeti tanulmányok 5. Az V. Medievisztikai PhD – konferencia (Szeged, 2007. június 7–8.) előadásai. Szerk. Révész Éva – Halmágyi Miklós. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged 2007. 141–150.

RÉVÉSZ 2007B.

Éva Révész: Beitrag zum Anhängsel von Piliny-Leshegy. In: *Sudia Hungaro-Bulgarica* I. SZTE BtK – Šumenski universitet ”Episkop Konstantin Preslavski”, Szeged–Sumen 2007. 63–75.

RÉVÉSZ 2008.

Révész László: Heves megye 10–11. századi temetői. [Die Gräberfelder des Komitates Heves 10.-11. Jahrhundert.] Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 5. Magyar Nemzeti Múzeum – Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézet, Budapest 2008.

RÉVÉSZ 2010.

Révész Éva: Zarándokkeresztek a X–XI. századi sírokban. In: Középkortörténeti tanulmányok 6. A VI. Medievisztikai PhD-konferencia (Szeged, 2009. június 4–5.) előadásai. Szerk. G. Tóth Péter – Szabó Pál. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged 2010.

RÉVÉSZ 2011.

Révész Éva: A Piliny-leshegyi csüngő párhuzamai. *AntTan* LV: 1. 2011. 111–117.

RÉVÉSZ 2014.

Révész László: A Kárpát-medence 10–11. századi temetőinek kutatása napjainkban. Módszertani áttekintés. In: Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés. Szerk. Sudár Balázs – Szentpéteri József – Petkes Zsolt – Lezsák Gabriella – Zsidai Zsuzsanna. MTA BTK MÓT Kiadványok 1. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest 2014. 63–135.

RÓMER 1872.

Rómer Flóris: Egyveleg. *ArchÉrt* VI: 4. 1872. 113–116.

RÓMER 1876.

R(ómer Flóris): Megfejtése a pilisi leshegyen talált írásnak. *ArchÉrt* X: 1. 1876. 35.

CS. SEBESTYÉN 1932.

Cs. Sebestyén Károly: „A sagittis Hungarorum...” A magyarok íjja és nyíla. [Bogen und Pfeil der alten Ungarn.] *Dolgozatok* VIII. 1932. 167–226.

SŐREGI 1940.

Sőregi János: Dr. Sőregi János múzeumigazgató beszámoló jelentései. Debrecen sz. kir. város Déli Múzeumának kiadványai XXXV. *DMÉ* 1938. (1940) 33–51.

SZABÓ 1938.

Szabó Kálmán: Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei. [Kulturgeschichtliche Denkmäler der ungarischen Tiefebene.] Bibliotheca Humanitatis Historica III. Országos Magyar Történeti Múzeum, Budapest 1938.

SZABÓ 1980.

Szabó János Győző: Árpád-kori telep és temetője Sarud határában IV. [Árpádenzeitliche Siedlung und ihr Friedhof in der Gemarkung von Sarud IV.] *EgriMÉ* XV–XVII. 1978–1979. (1980) 45–136.

SZATMÁRI 1995.

Szatmári Imre: Bizánci típusú ereklyetartó mellkeresztek Békés és Csongrád megyében. [Die Pectorales byzantinischen Typs als Reliquienscreine im Komitat Békés und Csongrád.] *MFME–StudArch* I. 1995. 219–264.

SZINNYEI 1909.

Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái XIII. Steiner-Télfy. Kiadja Hornyánszky Viktor, Budapest 1909. (A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése utánnyomatosorozata. Budapest 1980–1981. Reprint.)

SZILÁGYI 1994.

Katalin Szilágyi: Perlentypen aus dem X.-XI. Jahrhundert in Ungarn und ihre archäologische Bedeutung. *Památky archeologické* LXXXV. 1994. 75–110.

- SZŐKE 1962.
Szőke Béla: A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei. Régészeti tanulmányok I. Akadémiai Kiadó, Budapest 1962.
- SZŐKE–VÁNDOR 1987.
Szőke Béla Miklós – Vándor László: Pusztaszentlászló Árpád-kori temetője. *Fontes Archaeologici Hungariae*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1987.
- TAKÁCS 2005.
Takács Miklós: Egy vitatott kéztartásról. [On a debated gesture.] In: „...a halál árnyékának völgyében járok”. A középkori templom körüli temetők kutatása. *Opuscula Hungarica VI*. Szerk. Ritoók Ágnes – Simonyi Erika. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest 2005.
- TETTAMANTI 1975.
Tettamanti Sarolta: Temetkezési szokások a 10–11. században a Kárpát-medencében. [Be-gräbbissitten im 10-11. Jh. im Karpatenbecken.] *StudCom* 3. 1975. 79–122.
- TÜRK 2009.
Türk Attila Antal: Adatok és szempontok a Kárpát-medence X–XI. századi hagyatékában megfigyelt sírformák és temetkezési szokások klasszifikációjához. In: *Avarok, bolgárok, magyarok. Konferenciakötet. Ómultunk tára 5. Cédus Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó, Budapest 2009. 87–128.*
- TÜRK – LŐRINCZY – MARCSIK 2015.
Türk Attila – Lőrinczy Gábor – Marcsik Antónia: Régészeti és természettudományi adatok a Maros-torkolat nyugati oldalának 10. századi történetéhez. [Archäologische Daten und naturwissenschaftliche Ergebnisse zur Geschichte des 10. Jahrhunderts des westlichen Ufers der Muresch-Mündung.] *Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia* 4. MTA BTK MÖT Kiadványok 4. Szerk. Türk Attila – Lőrinczy Gábor. Archaeolingua, Budapest 2015.
- VARGA 2013.
Varga Sándor: 10–11. századi padmalyos temetkezések a Kárpát-medencében. [Nischengräber des 10–11. Jahrhundert im Karpatenbecken.] In: *A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára. Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről* 3. Szerk. Révész László – Wolf Mária. Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszék – MTA BTK MÖT – Martin Opitz Kiadó, Szeged 2013. 297–320.
- VIKAN 1987.
Gary Vikan: Early Christian and Byzantine Rings in the Zucker Family Collection. *The Journal of the Walters Art Gallery* 45. 1987. 32–43.
- VÖRÖS 1990.
Vörös István: Kutyaáldozatok és kutyatemetkezések a középkori Magyarországon I. [Dog sacrifices and burials in Medieval Hungary I.] *FolArch* XLI. 1990. 117–145.
- VÖRÖS 2000.
Vörös István: Az algyői honfoglalás kori temető archaeozoológiai vizsgálata. [Die archäozoologische Untersuchung des landnahmezeitlichen Gräberfeldes von Algyő.] *MFME–StudArch* VI. 2000. 357–401.

JAKAB Attila

Jósa András Múzeum
H-4401 Nyíregyháza
Pf. 57

e-mail: regeszet.koordinator@josamuseum.hu

About the cemetery from the Period of Hungarian Conquest excavated in Nyíregyháza–Oros

In my study, I evaluated a completely excavated cemetery consisting of 100 graves. From most aspects, it represents the usual burial customs and object types of the period in question. However, there are some phenomena and objects that differ from the observations made in other contemporary cemeteries. Among these, the still disputed problem of the “pseudo-single” graves can be supplemented with new data. The burial published here, in my opinion, supports the existence of this phenomenon, the interpretation of which is going to get a further evidence and will become more sophisticated after the publication of new similar data.

The finding of enkolpion is important mainly from regional aspect, because this is the first such piece found in authentic conditions. An interesting type not having been examined before is the pair of pincers met only rarely (already the second piece from our county).

Last, but not least, I should mention the ring with Greek inscription considered to be unique in the Carpathian Basin, that came to light very far from its main territory of spread. Its finding arises several interesting questions.

The study is supplemented with the examinations on metal composition and genetic analyses.

Attila JAKAB

Jósa András Museum
H-4401 Nyíregyháza
Pf. 57

e-mail: regeszeti.koordinator@josamuzeum.hu

Függelék¹²⁹

1.

Régészeti fémleletek összetételének vizsgálata röntgenfluoreszcencia módszerrel

Elemzési eredményeket összefoglaló jelentés
Készült az MTA Atommagkutató Intézetében

Dr. Kis-Varga Miklós
tudományos főmunkatárs

A Jósa András Múzeum által több ütemben átadott tárgyak vizsgálata az MTA Atommagkutató Intézet röntgen laboratóriumában történt. A tárgyak összetételét röntgenfluoreszcencia analízissel határoztuk meg, többnyire eredeti állapotukban, azaz nem történtek olyan tisztítási és

¹²⁹ Mint említettem (vö. 7. jegyzet!) a vizsgálatokat pályázati pénzekből sikerült elvégeztetnünk. A minták mennyiségének és időpontjának megválasztása a pályázat ütemezésének függvényében történt. A fémvizsgálat során ezért szerepel több táblázatban ugyanannak a leőhelynek az anyaga.

előkészítési műveletek, amelyek megjelenésüket és állapotukat befolyásolták volna. Néhány tárgy esetében a tömbi anyag összetételének megállapításához a hátoldalról a bevonatot, illetve a korrodeált/szennyezett réteget mechanikai tisztítással el kellett távolítanunk.

A mintákat az analízis során antimon és grafit céltárgyak röntgensugárzásával sugároztuk be, és az alkotóelemek által kibocsátott karakterisztikus sugárzást egy szilícium félvezető detektort tartalmazó röntgenspektrométerrel rögzítettük. A mérés maga teljesen roncsolásmentes. A koncentrációk kiszámítását az ún. alapvető paraméter módszerrel végeztük, amelynek a pontossága a vizsgált tárgyak esetében jobb, mint 5 rel. %.

Az elemzési eredményeket súly %-ban kifejezve táblázatokban foglaltuk össze. A csoportosítás és az értékelés sorrendje a mellékletekben található listákat követi. A táblázatokhoz fűzött értelmezésekkel az volt a célunk, hogy bizonyos mérés technikai problémákat, illetve korlátokat jelezzünk, másrészt a tárgyak készítői technikájára, hasonlóságára próbáljunk következtetni, figyelembe véve a régészek által az átadás során megjelölt kérdéseket.

A Nyíregyháza–Oros, Mega Üzleti Park területén feltárt honfoglalás kori temető fémtárgyai

Sír-/ mellékletszám / Number of grave/object	Cr	Fe	Ni	Cu	Zn	As	Ag	Sn	Sb	Pb	Megjegyzés / Remark
	%										
4025./1.			0,47	90,5		4,9	1,55	2		0,54	
4025./2.	1,48	1,44	0,03	1,46	0,03		93,8		<i>Au=1,18</i>	0,54	
4025./3.		2,19	0,15	92,6	1,22	0,09	0,85	1,22		1,64	lényeges eltérés / serious deviancy
4025./4.		0,24		85,1	0,36	0,19	0,58	13,1		0,34	
4025./5.		0,89	0,14	81,8	10,3	0,17	0,22	4,85		1,54	
4025./7		0,22		95,8			0,69	1,8		1,47	
4032./1.	0,53	1,1	0,19	75,6	22,1		0,4				
4032./2.		0,32		77,8	17,4	0,11	0,18	3,39		0,74	
4032./3		0,42		80	16,9	0,18		2,54			
4120./ 2. A		0,67	0,25	86,1	0,59	0,59	0,56	7,56	1,15	2,44	
4120./2. B		0,75	0,2	85,7	0,57	0,52	0,65	7,36	1	3,22	
4256./31.		0,82		73,4			0,58	18,5	1,38	5,31	Sn bevonat / Sn coating
4256./4.		0,26		79		0,19	1,18	17,7	0,19	1,45	hátlján Sn–Pb bevonat / Sn-Pb coating on the backside
4257./1.		1,57		83	15,4						
4257./2.	0,56	1,87		82,3	13,7		0,41	1,2			
4257./3.		1,47		76,3				15,3		6,89	Sn–Pb bevonat / Sn-Pb coating
4257.4.		0,72		82	0,51	0,39	0,39	12,4		3,55	Sn–Pb bevonat / Sn-Pb coating

I. táblázat

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) területén feltárt honfoglalás kori temető fémtárgyainak összetétele

Table I

Composition of metal objects from the Conquest-Period cemetery excavated in Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő)

A Nyíregyháza–Oroson feltárt honfoglalás kori temetőről

A I. táblázat értékelése

A kérdéses 4025. sír 3. és 4. mellékleteként előkerült karperecek összetétele lényegesen eltér, ezért valószínűleg nem egyszerre, legalábbis nem ugyanabból az anyagból készültek.

A 4032. sír 2. és 3. mellékleteként előkerült karperecek összetétele nagyon hasonló. Feltételezhető, hogy anyaguk azonos recept alapján készült, talán egy időben.

A 4020. sír 2. mellékleteként előkerült bronz mellkereszt két darabja (A és B jelű) hibán belül azonos összetételű.

A 4256. sír 31. mellékleteként előkerült szíjvég ón bevonatos.

A 4256. sír 4. mellékleteként előkerült szíjvég hátlapján ón–ólom bevonat van.

A 4257. sír 1. és 2. mellékleteként előkerült hajkarikák fő alkotóinak mennyisége hibán belül azonosnak tekinthető. A magas Zn tartalom miatt inkább a sárgaréz kategóriába sorolhatók.

A 4257. sír 3. és 4. mellékleteként előkerült fülesgomb, illetve csat ón–ólom bevonatú.

Tárgy / Object	Fe	Cu	Zn	Ag	Sn	Pb	Megjegyzés / Remark
	%						
Balkány–Abapuszta (Ltsz. 2005.566.1.)	2,9	83,6		0,58	3,66	9,17	Pb bevonat / Pb coating
Nyíregyháza–Felsősima, Henzsel-tanya (Ltsz. 2006.550.1.) 1.	0,19	80,2		0,58	8,31	10,6	Sn–Pb bevonat / Sn-Pb coating
Nyíregyháza–Felsősima, Henzsel-tanya (Ltsz. 2006.550.1.) 2.	0,28	77,3	1,4	0,4	7,83	12,7	Sn–Pb bevonat / Sn-Pb coating

II. táblázat

Balkány–Abapuszta és Nyíregyháza–Felsősim, Henzsel-tanya leleteinek összetétele

Table II

Composition of finds from Balkány–Abapuszta and Nyíregyháza–Felsősim, Henzsel-tanya

A II. táblázat értékelése

A mérésekből nem volt egyértelműen eldönthető, hogy a magas Sn–Pb koncentrációt a bevonat okozza, vagy a tömbi összetételre jellemző. Csak tisztítás után dönthető el a kérdés. Az biztosnak látszik, hogy a Henzsel-tanya 2. jelű tárgy viszonylag magas Zn tartalmánál fogva eltér a másik kettőtől.

Sír-/ mellékletszám / Number of grave/object	Cr	Fe	Ni	Cu	Zn	As	Ag	Sn	Sb	Pb	Megjegyzés / Remark
	%										
4005./2.	0,54	0,72	0,24	93,7	0,53		0,22	3,32		0,71	
4016./3.	0,17	0,27	0,13	98,7	0,08	0,06	0,02	0,56			
4026./1.		0,29	0,18	83,9	12,4	0,06	0,11	2,87		0,17	
4027./2.		0,36	0,11	86,3		0,35	0,11	12,7			
4033/5.		0,96	0,33	77,4	16,4	0,33	0,05	4,42			
4033./8.	0,31	2,87	0,12	1,08	0,28		0,12	37,8		57,3	
4033./3.		2,52		0,96			0,17	38,7		58	
4033./7.		0,8		78,7	17,8	0,2	0,09	2,42			

Sír-/ mellékletszám / Number of grave/object	Cr	Fe	Ni	Cu	Zn	As	Ag	Sn	Sb	Pb	Megjegyzés / Remark
	%										
4035/1.	0,2	0,36	0,17	84,5	0,44		0,06	12,9	0,37	1,28	
4035./2.	0,11	0,33	0,17	84,3	0,5		0,07	12,8	0,42	1,64	
4036./1.	0,23	0,62	0,17	78,6	17	0,21	0,03	3,1			
4038.3.		1,21	0,12	88,8	0,21	0,37	1,39	4,27		3,57	
4040./6.		1,16	0,15	61,9	0,35	1,04	0,71	27,3		7,51	
4097./2.		0,45	0,15	92	0,23		0,23	4,96		2,03	
4097./3./1		0,13		98			0,14	0,94		0,76	tűzaranyozás / fire-gilding
4097./3./2		0,26		97,6			0,17	1,04		0,86	tűzaranyozás / fire-gilding
4097./3./3		0,31		97,7			0,13	0,91		0,8	tűzaranyozás / fire-gilding
4097./4./1		0,48	0,13	78,5	0,64		0,16	16,5		3,58	
4097./4./2		0,34	0,08	81,3	0,42		0,15	16,7		0,95	
4097./4./3		0,86		77,8		0,67	0,06	20,3		0,81	
4097./5.		0,43	0,13	93,5	0,52	0,16	0,16	4,67		0,41	
4097./6.		0,27	0,17	92,5	0,16	0,11	0,31	5,92		0,81	
4097./7.		0,6	0,16	84	0,18	0,18	0,35	14,2		0,66	
4097./8.		0,89	0,17	86,8	11,4		0,12	0,84			
4152./2.		3,93		2,73	0,64		91,3		Au=0,74	0,57	
4152./4.	21	2,77		11,5			80,9		Au=2,67		
4276./1.		3,03		19,7			71,6		Au=4,36	1,29	
4174	0,91	2,18		91,4			0,93	4		0,35	

III. táblázat

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) területén feltárt honfoglaláskori temető fémtárgyainak összetétele

Table III

Composition of metal objects from the Conquest-Period cemetery excavated in Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő)

A III. táblázat értékelése

A 4033. sír 6. és 3. mellékleteként előkerült fülesgombok összetétele hibán belül azonos, lényegében 60:40 arányú Pb:Sn ötvözet. Lehetséges, hogy az alap bronz, és csak a bevonat a fenti magas Pb/Sn arányú anyag, ugyanis viszonylag könnyűek.

A 4035. sír 1. és 2. mellékleteként előkerült fülesgombok azonos összetételű bronzok, hasonlóak a 4027. sír 2. mellékleteként előkerült fülesgombéhoz.

A 4040. sír 6. mellékleteként előkerült tárgy anyaga nem ezüst.

A 4097. sír 3. mellékleteként előkerült három bronzlemez azonos összetételű, valamennyi tűzaranyozással felvitt bevonattal rendelkezik. A 4097. sír 5. mellékleteként előkerült pántkarperec és a 4097. sír 7. mellékleteként előkerült fülesgomb összetétele közel esik egymáshoz. A 4097. sír 20. mellékleteként előkerült gyöngy nem aranyozott, hanem ezüstözött, sok Mn és Fe is található benne.

A 4152. sír 2. és 4. mellékleteként és a 4276. sír 1. mellékleteként előkerült hajkarika szignifikánsan eltérő összetételű ezüst. Feltűnő a 4152. sír leletének magas Cr tartalma.

A Nyíregyháza–Oroson feltárt honfoglalás kori temetőről

Tárgy / Object	Cr	Fe	Ni	Cu	Zn	Ag	Sn	Sb	Pb	Megjegyzés / Remark
	%									
4256./38		1,19		64,1	0,12	0,35	22,8	1,25	9,46	
4256/37		1,38		44,6	0,2	0,49	34,3	1,94	15,8	
4256/7		1,03		68	0,13	0,48	23,7	1,53	4	Sn-dús bevonat / Sn-rich coating
4256/40		1,13		70,8	0,11	0,36	20	1,34	5,23	Sn/Pb-dús bevonat / Sn/Pb-rich coating
4256/29		0,82		60,1		0,52	21	1,27	15,2	Sn/Pb-dús bevonat / Sn/Pb-rich coating
4256/6		0,85		72,7		0,36	21,2	1,69	2,49	Sn/Pb-dús bevonat / Sn/Pb-rich coating
4256/22		1		76,5	0,44	0,41	18,5		2,22	Sn/Pb-dús bevonat / Sn/Pb-rich coating
4256/20		1,12		67,1		0,29	24,1	1,49	4,85	Sn/Pb-dús bevonat / Sn/Pb-rich coating
4256/26		0,89	0,26	71,3	0,31	0,35	17,9	1,5	6,3	Sn/Pb-dús bevonat / Sn/Pb-rich coating
4256/32		0,89	0,17	76,9	0,17	0,38	14,3	1,08	4,86	Sn-dús bevonat / Sn-rich coating
4256/17		1,09	0,17	70,7		0,3	20,9	1,47	4,64	Sn-dús bevonat / Sn-rich coating
4256/15		3,22	0,1	70,8		0,45	20	1,83	2,32	
4256/34		0,53		76,9	0,14	0,49	16,1	1,37	3,87	Sn-dús bevonat / Sn-rich coating
4256/35	0 73	2,02	0,15	71,7	0,12	0,25	19,2	1,62	4,22	Sn-dús bevonat / Sn-rich coating
4256/19	0,11	1,14	0,12	66,6		0,43	24,7	2,14	4,14	Sn/Pb-dús bevonat / Sn/Pb-rich coating
4256/27	1,6	0,41		79,4	0,17	0,36	15,6	0,91	3,34	
4256/41.		0,53	0,12	93,5	0,14	0,1	1,53		3,61	
4256/42	0,29	0,87		67,4	0,13	0,34	17,1	0,91	11,9	Sn/Pb-dús bevonat / Sn/Pb-rich coating
4256/43		1,03	0,15	74,3	0,28	0,29	14,9	0,61	7,5	Sn/Pb-dús bevonat / Sn/Pb-rich coating
4256/44		0,55	0,13	78,7	0,14	0,3	16,5	0,88	2,03	Sn/Pb-dús bevonat / Sn/Pb-rich coating
4256/2		2,47		2	0,11	92,5	Au=0.85	Bi=0,57	0,51	
4256/3		2,44	0,17	19,7	0,83	76	Au=0.35		0,4	
4256/36		1	0,16	74,6	0,18	0,32	16,1	0,83	4,87	Sn/Pb-dús bevonat / Sn/Pb-rich coating
4256/33		1,09	0,15	67,7	0,2	0,34	23,3	1,75	3,85	

IV. táblázat

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) területén feltárt honfoglalás kori temető fémtárgyainak összetétele

Table IV

Composition of metal objects from the Conquest-Period cemetery excavated in Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő)

Az IV. táblázat értékelése

Majdnem minden övveret Sn, illetve Sn–Pb bevonattal rendelkezik, ezért az alap összetételének meghatározásához a hátoldalak egy részét mechanikailag megtisztítottuk. Ennek ellenére előfordulhat, hogy néhány tárgynál maradt a tisztított felületen is a bevonó anyagból.

A 4256. sír 37. és 38. mellékleteként előkerült tárgyakat kis méretük és a kiálló, viszonylag hosszú szegecs miatt a hátoldalukon nem tudtuk mérni, ezért azokat nem tisztítottuk meg. A táblázat a bevonattal együtt mért, látszólagos összetételt tartalmazza.

A III. táblázat bronzaihoz képest feltűnő eltérés, hogy szinte minden bronz övveretben van 1–2% Sb is.

A 4256. sír 2. és 3. mellékleteként előkerült ezüst hajkarikák összetétele szignifikánsan eltér. A magasabb Ag tartalmú 2. számú tárgyban az arany mellett Bi jelenlétét is észleltük.

A vizsgálatok fontosabb eredményeit magam¹³⁰ az alábbiakban látom:

A 4256. sír esetében az övkészlet darabjain egyértelműen sikerült az ónozás nyomait dokumentálni, és ugyanez igaz a 4257. sírban talált líra alakú csatra, valamint az ott talált gombra is.

A 4097. sírban megfigyelt kis bronzlemezen aranyozásnyomok vannak.

Az ezüst karikaékszerek anyagában feltűnik az arany (4025., 4152., 4276. és 4256. sír).

A 4120. sírből megvizsgált ún. aranyfóliás gyöngy nem tartalmaz aranyat; ezüstözött, valamint mangánt és vasat tartalmaz.

Beszámoló a genetikai vizsgálatok eredményeiről (2011)

Csősz Aranka – Mende Balázs Gusztáv
MTA Régészeti Intézet Archeogenetikai Laboratórium

Négy X. századi emberi maradvány elsősorban mtDNS-vonalú archeogenetikai analízise képezte a feladatot. A vizsgálatokra kijelölt csontvázak temetkezési hely szerint a következők:

Lelőhely	Sírszám
M3 autószerda 161. lh.	136.
Nyíregyháza–Oros	4256.
Nyíregyháza–Oros	4265.
Nyíregyháza–Oros	4267.

Céltűzés

A X. századi leletanyagon eddig végzett archeogenetikai vizsgálatok a temetőktől elkülönülten eltemetett sírok esetében a temető népességétől élesen eltérő, ritka genetikai vonalat igazoltak. A fentebbi jellegzetesség megjelenését eddig a Dél-Alföldön vizsgálták (LŐRINCZY–TÜRK 2011., CSŐSZ–MENDE 2011.). A vállalás célja választ kapni arra, hogy az említett „magányos temetkezések” térbeli és genetikai különállása a temető teljes népességétől pusztán lokálisan előforduló érdekesség, vagy általánosan megfigyelhető, és valamilyen módon magyarázandó jelenség.

Anyag és módszer

A vizsgálatainkhoz szükséges csontdarabot hosszúcsontokból – elsősorban femurból és/vagy humerusból – nyertük, illetve ahol lehetőségünk adódott, ott a fogazatból történő mintavételt

¹³⁰ A temető ásatójának és publikálójának véleménye.

részesítettük előnyben. Mind a 4 csontváz esetén alveolusukban maradtak meg fogak, azokat megfeleltethettük az adott váz hosszúcsontjaival, így mind a 4 személynél lehetőségünk nyílt a fogból történő mintavételre is.

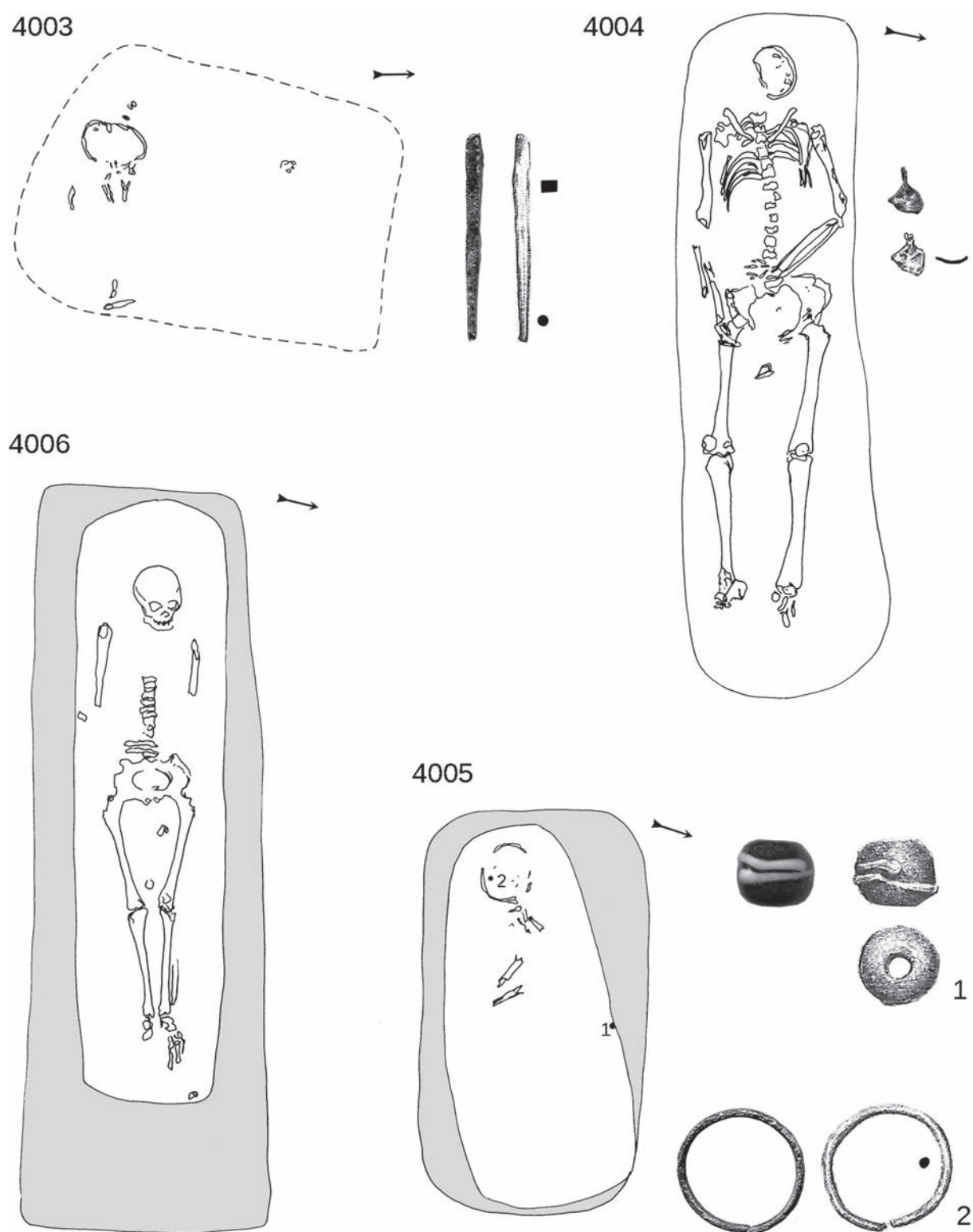
A 4 lelet besorolási eredményét összevetettük a laborunk által létrehozott, X. századi minták adatbázisával. Adataink alapján a H klaszter nem csak a mai népesség körében, de már a X századi magyar lakosságnál is a legmarkánsabb elemnek számított. A Thaplocsoport – bár nem túl nagy arányban (hozzávetőleg 10%) – szintén jelen volt a honfoglaló magyaroknál. A V kládot – a 4256. objektum leletével együtt – azonban mindössze 3 esetben írtuk le eddigi vizsgálataink során a X. századi leletek kapcsán.

Az összehasonlítással kapott eredmények a programban feltett kérdések tekintetében nem adnak egységes választ, és kiértékelésüket az is nehezíti, hogy ismeretlen a környezetükben elhelyezkedő temető népességének genetikai háttere, amelynek vizsgálata elengedhetetlen fontosságú a felvetett kérdés vonatkozásában. Amennyiben a „magányos temetkezések” valamiféle „különállását” vizsgáljuk, mindenképp tudnunk kell, hogy az adott közösség genetikai képe – amellyel a magányos vázakat bármilyen szempontból összefüggésbe hozzuk – hogyan is fest.

Összegzés

A 4 minta analízise arra a prekonceptióra épült, hogy a valamilyen régészeti-topográfiai módon elkülöníthető temetkezések egy adott temetőben, illetve temető környezetében a mtDNS-vonal tekintetében is elkülönülnek-e, illetve önmagukban mutatnak-e valamiféle, az eddig vizsgált X. századi minták tekintetében megmutatkozó egyedi jellegzetességet. A kapott eredmények a X. századi mintákban általánosan jelen lévő nyalábokat igazoltak, amelyek esetleges kirívó eltérése egy nagyobb mintaszámú sorozattól (temetőtől) az eddigi eredményeinkből statisztikai értelemben nem következik. Az adott minták tekintetében feltett kérdésekre a magányos temetkezések környezetének genetikai hátterű vizsgálata nélkül nem tudunk érdemleges választ adni.

A későbbi vizsgálatok folyamán szükséges lehet a férfi leszármazási vonal vizsgálata is, amelyet ebben a fázisban technológiai okok miatt még nem tudtunk elvégezni.

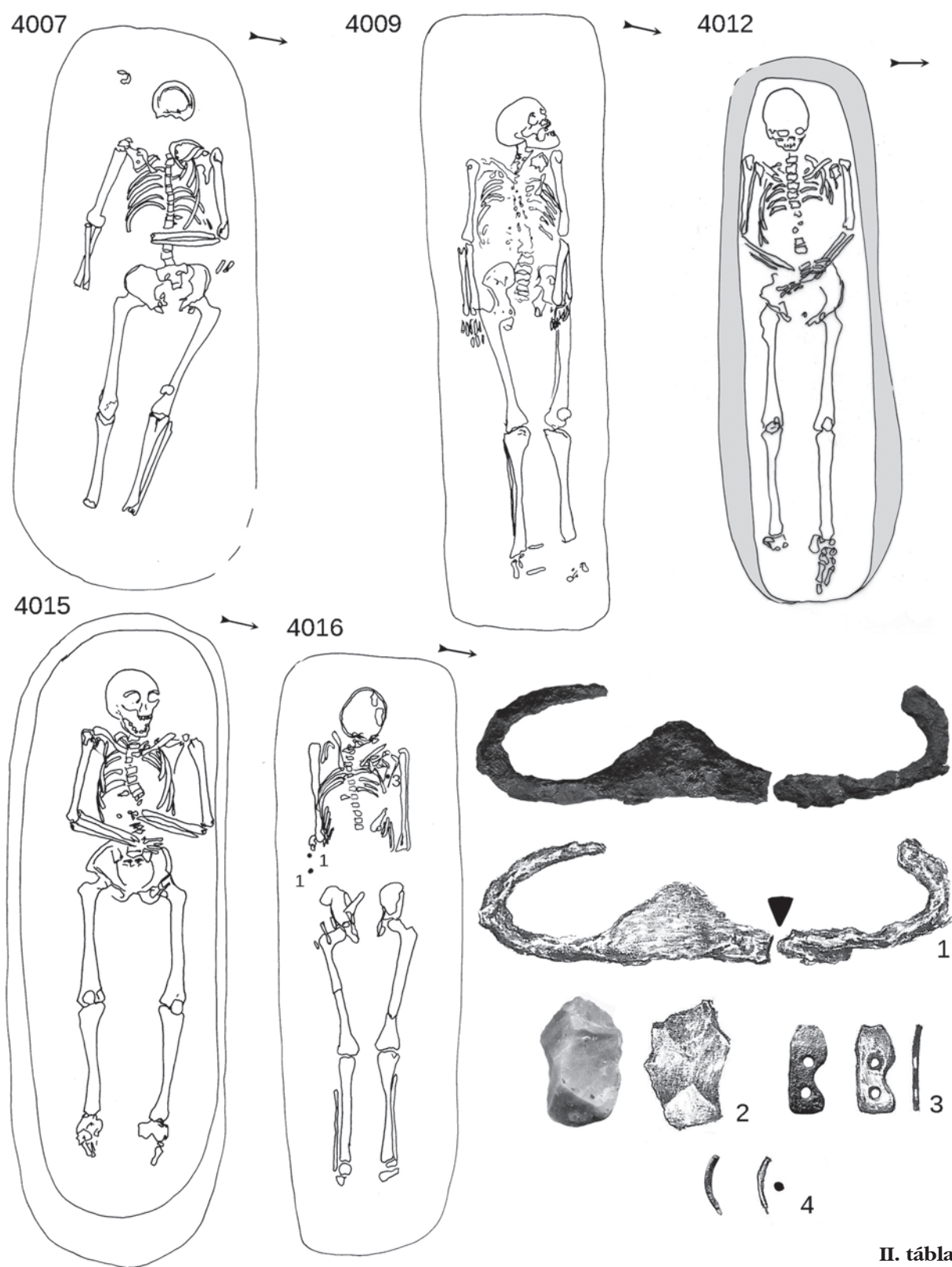

I. tábla

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) 4003–4006. sír

Pl. I

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) graves 4003–4006

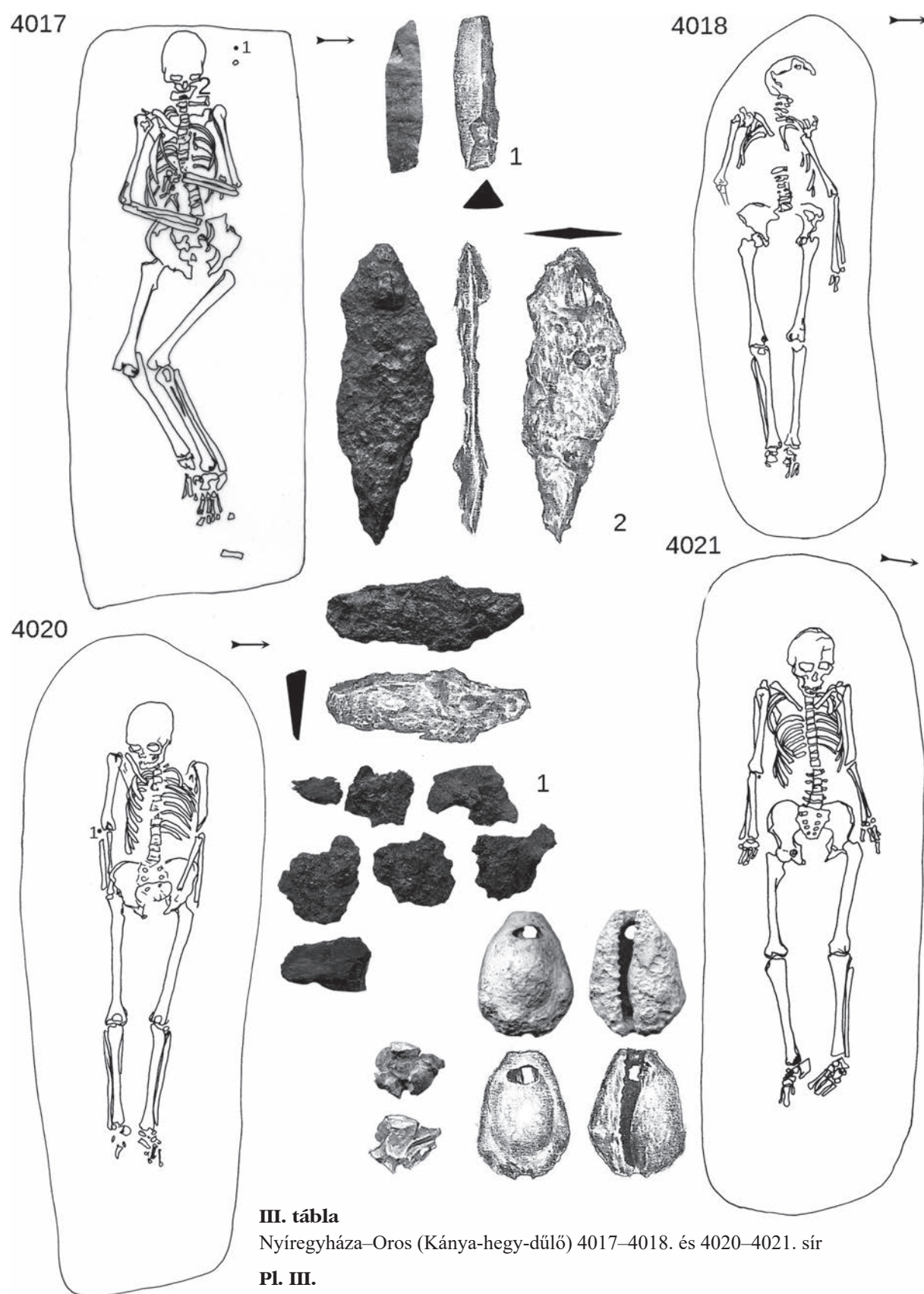

II. tábla

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) 4007., 4009., 4012. és 4015–4016. sír

Pl. II

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) graves 4007, 4009, 4012 and 4015–4016

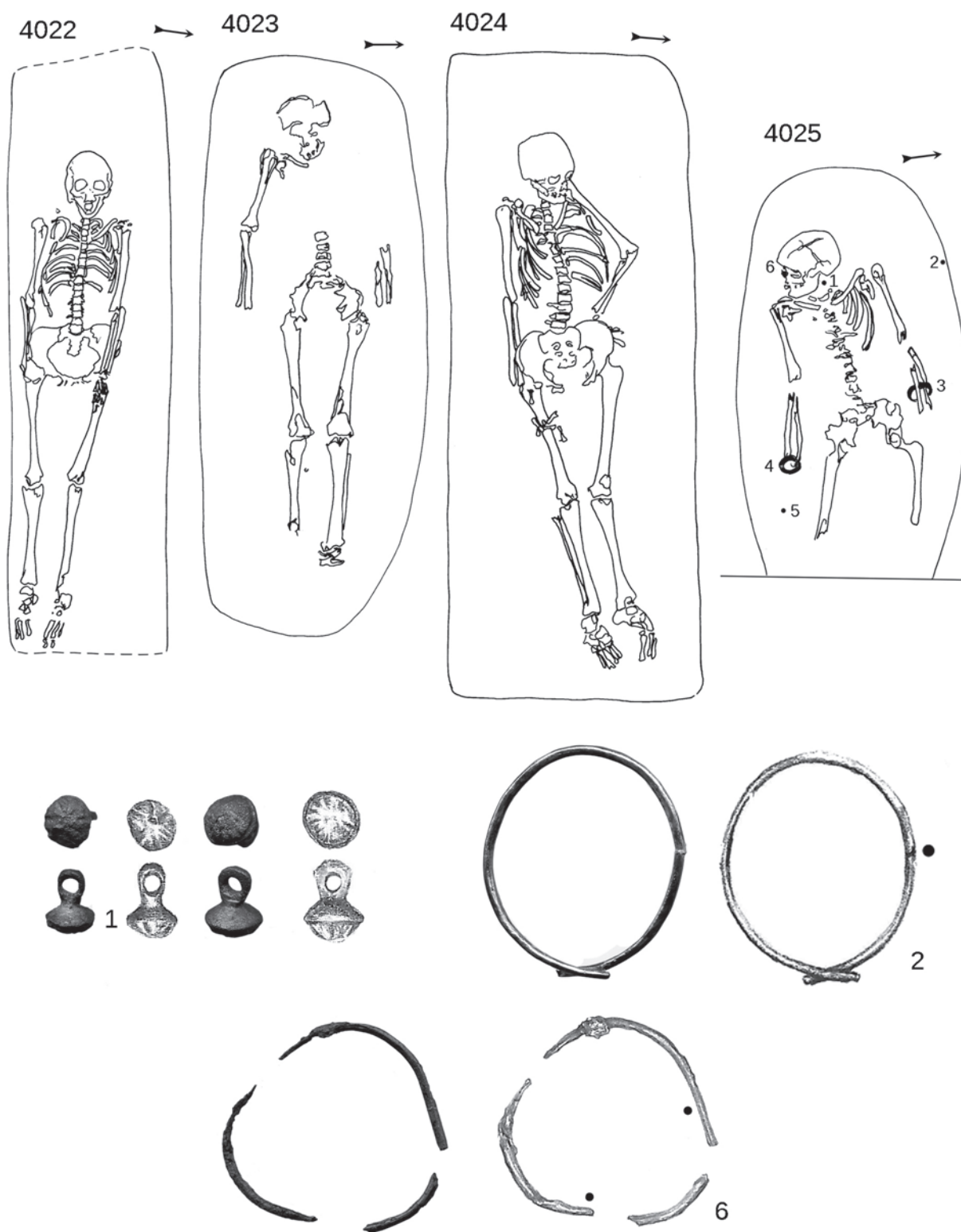

III. tábla

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) 4017–4018. és 4020–4021. sír

Pl. III.

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) graves 4017–4018 and 4020–4021

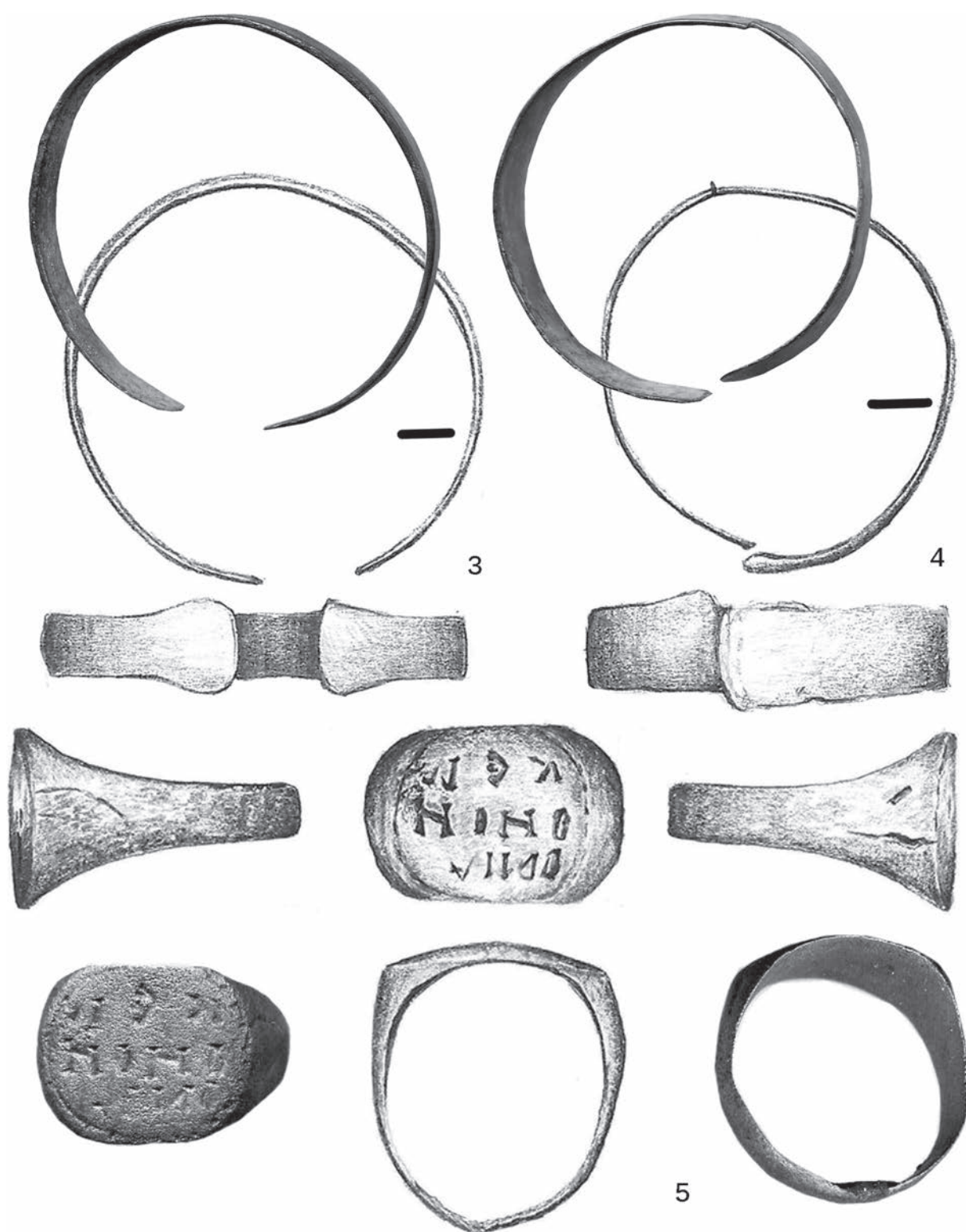

IV. tábla

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) 4022–4025. sír

Pl. IV

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) graves 4022–4025

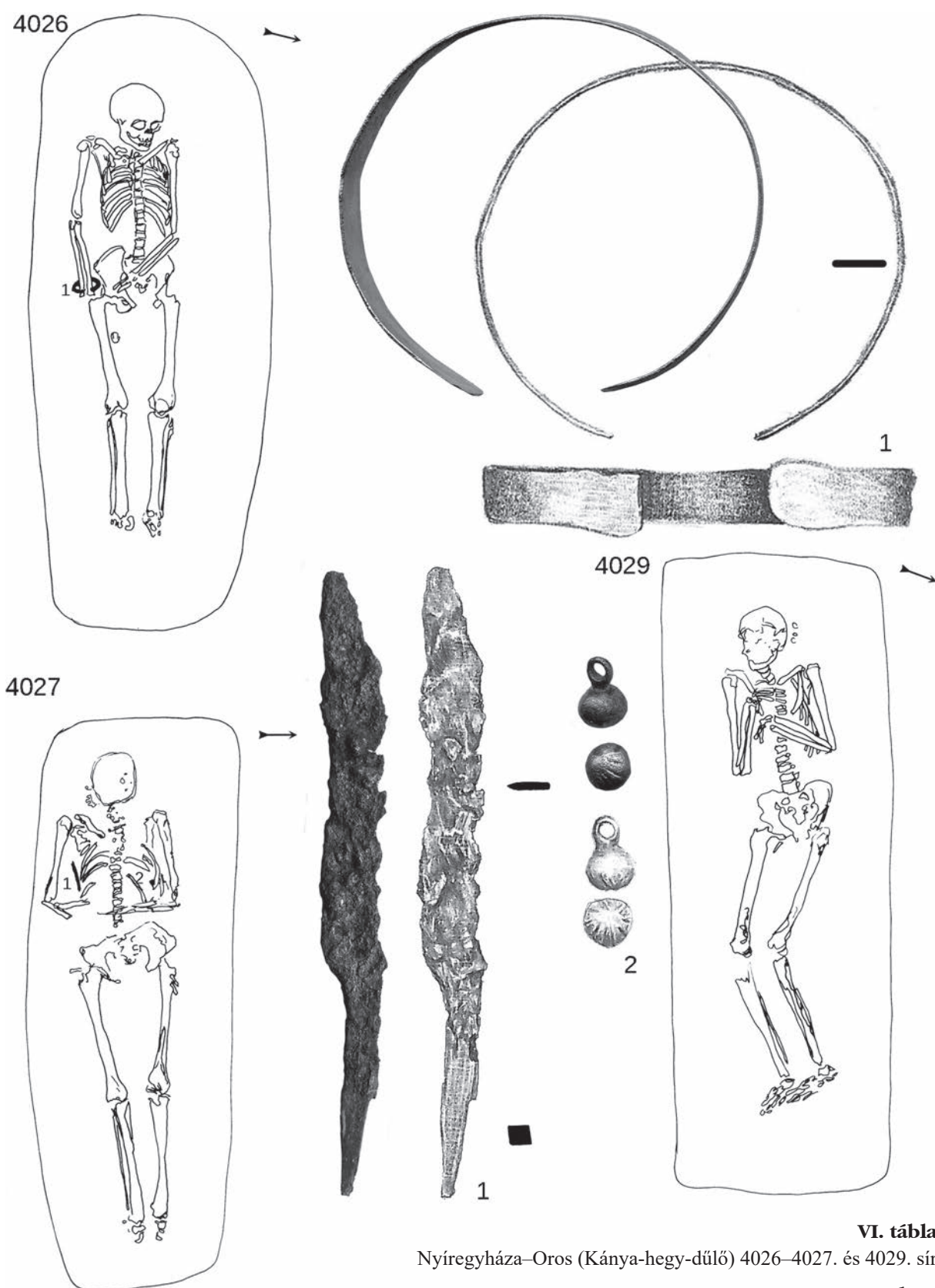

V. tábla

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) 4025. sír

Pl. V

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) grave 4025

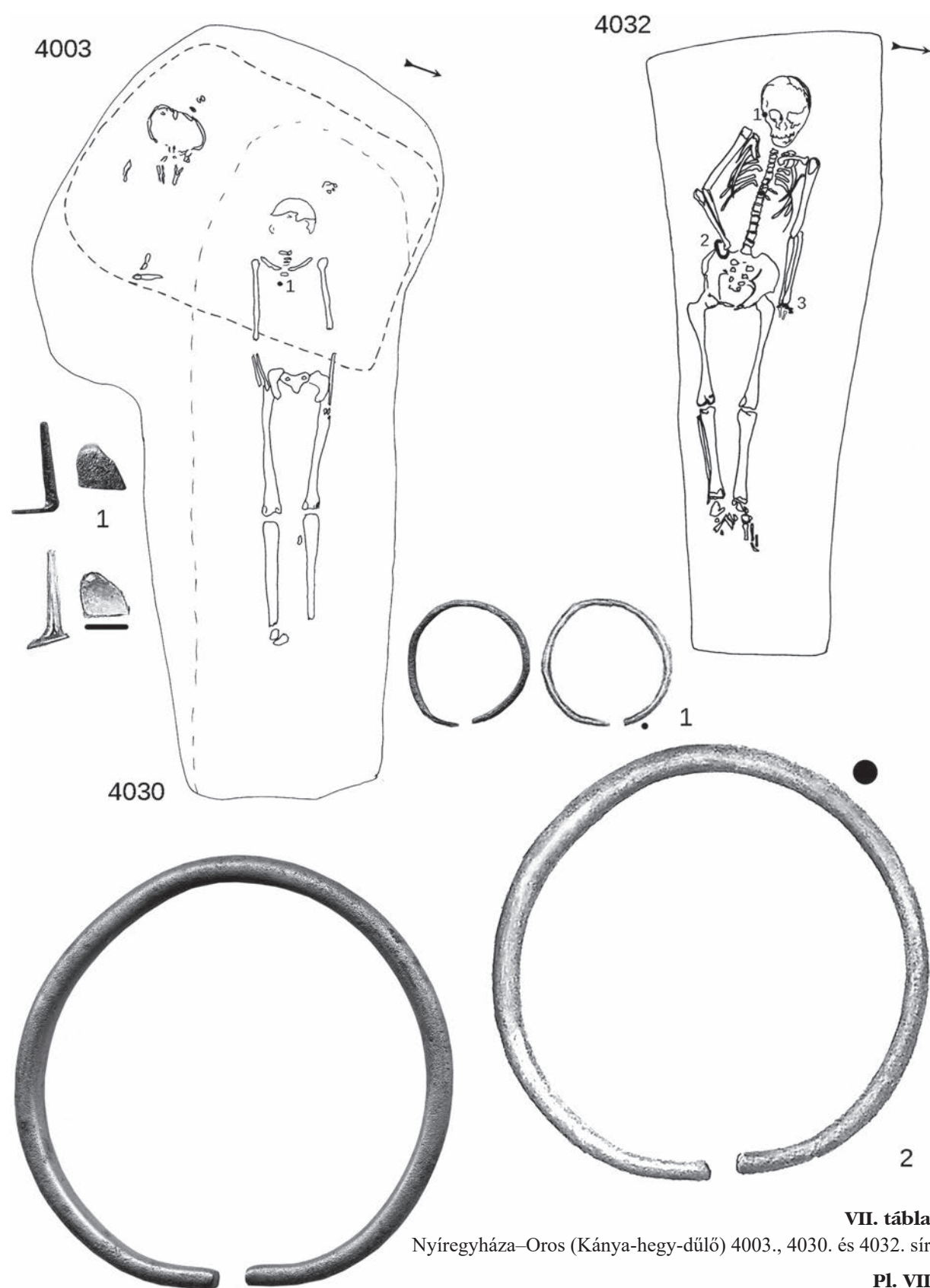

VI. tábla

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) 4026–4027. és 4029. sír

Pl. VI

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) graves 4026–4027 and 4029

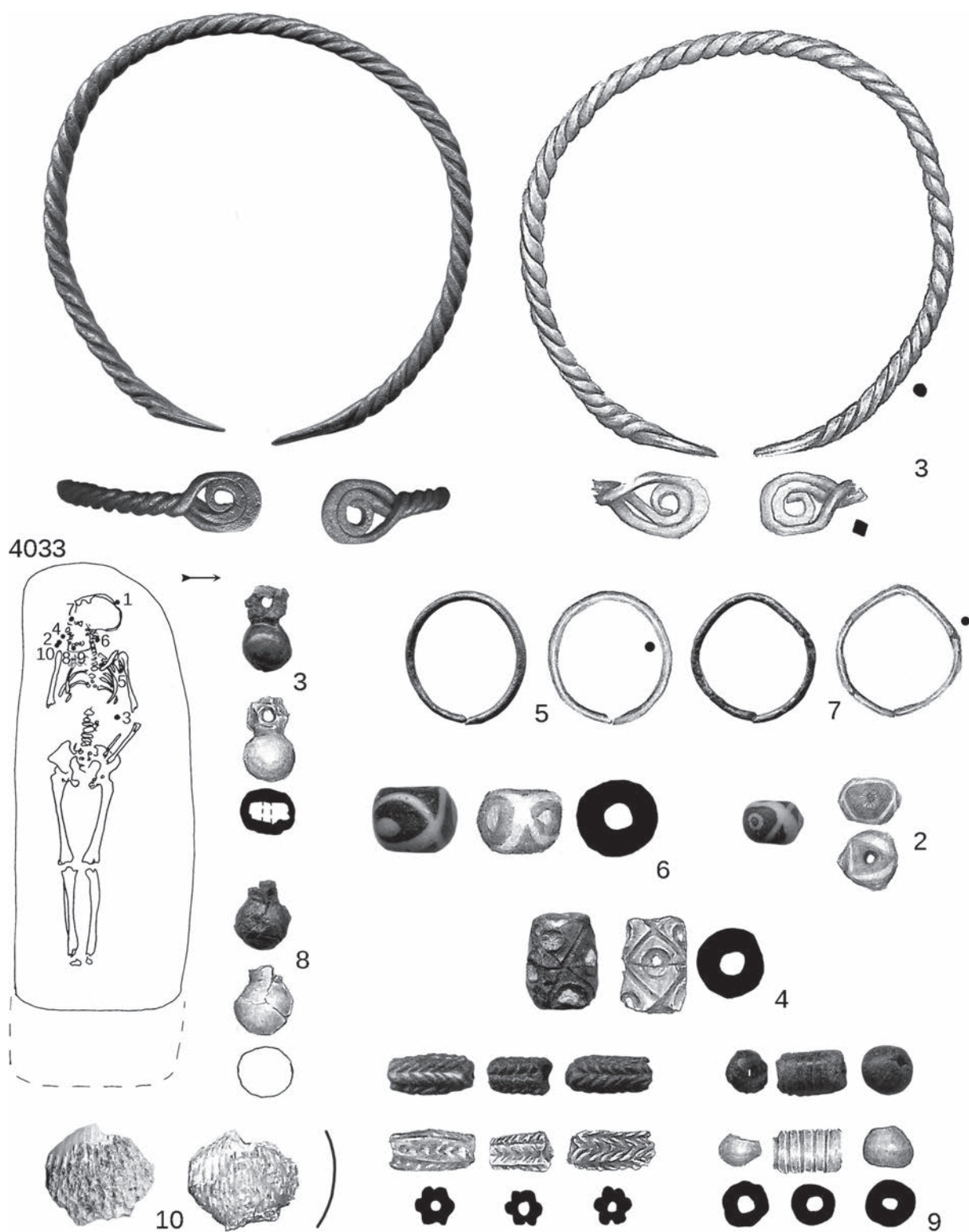

VII. tábla

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) 4003., 4030. és 4032. sír

Pl. VII

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) graves 4003, 4030 and 4032

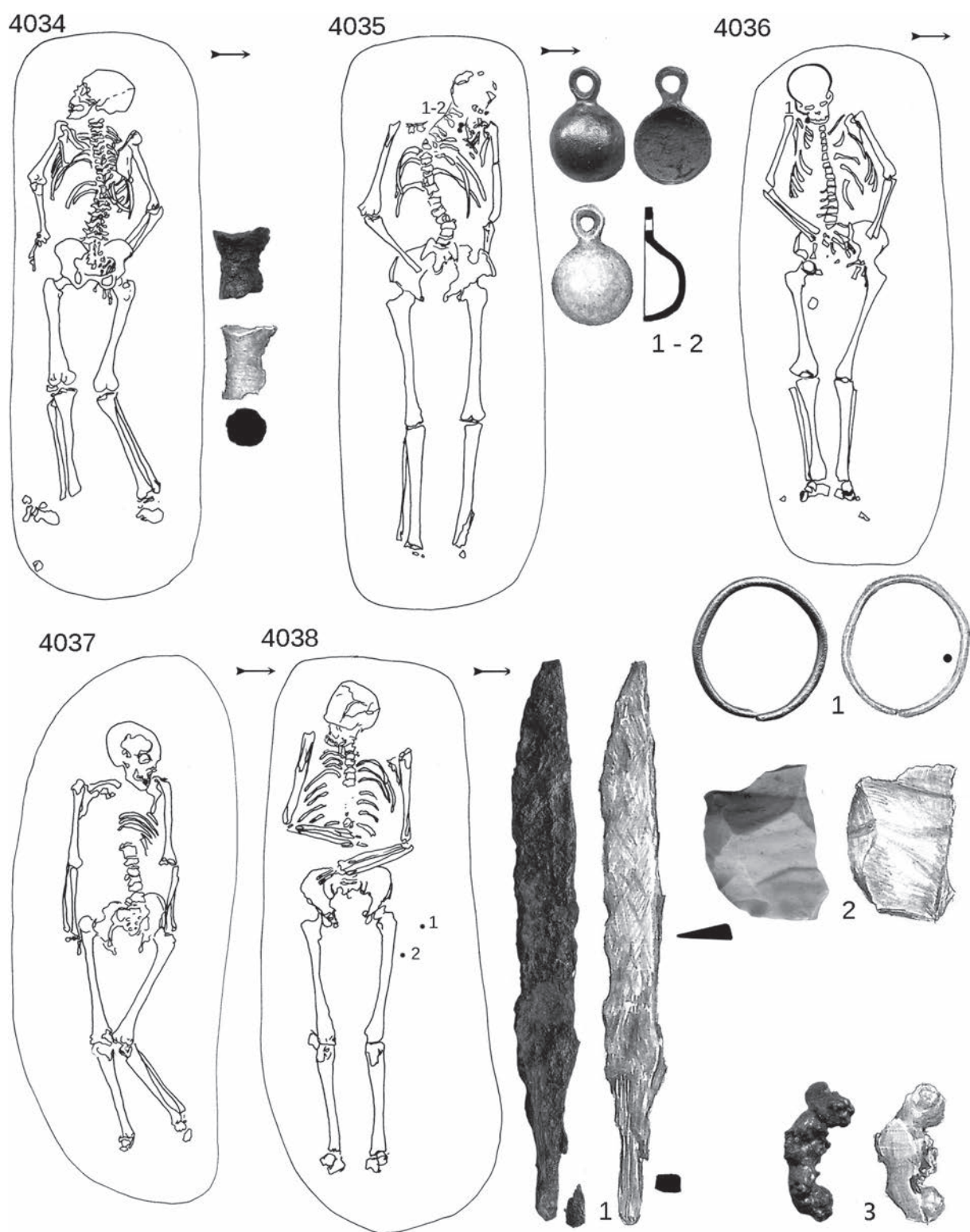

VIII. tábla

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) 4033. sír

Pl. VIII

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) grave 4033

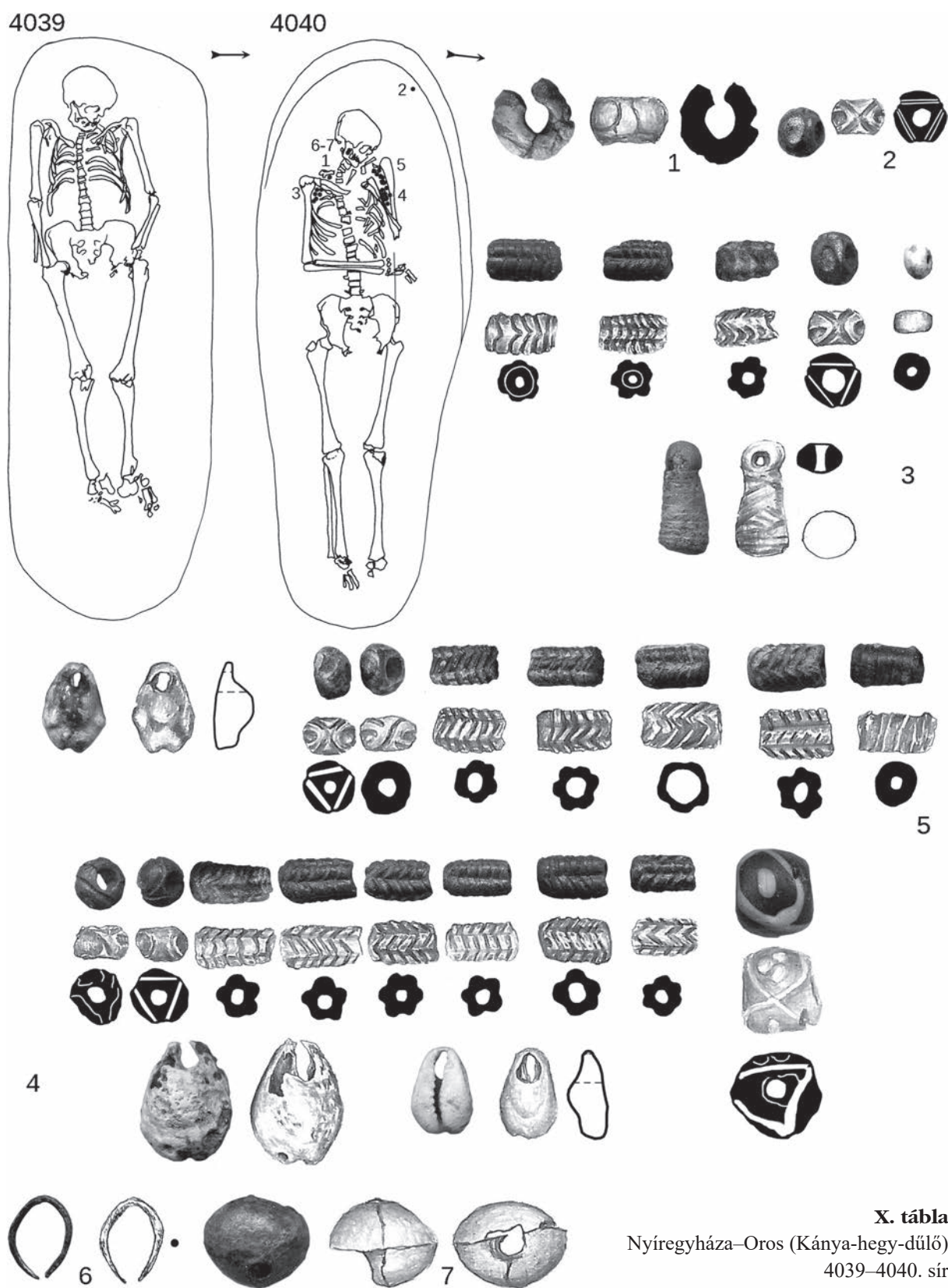

IX. tábla

Nyíregyháza-Oros (Kánya-hegy-dűlő) 4034-4038. sír

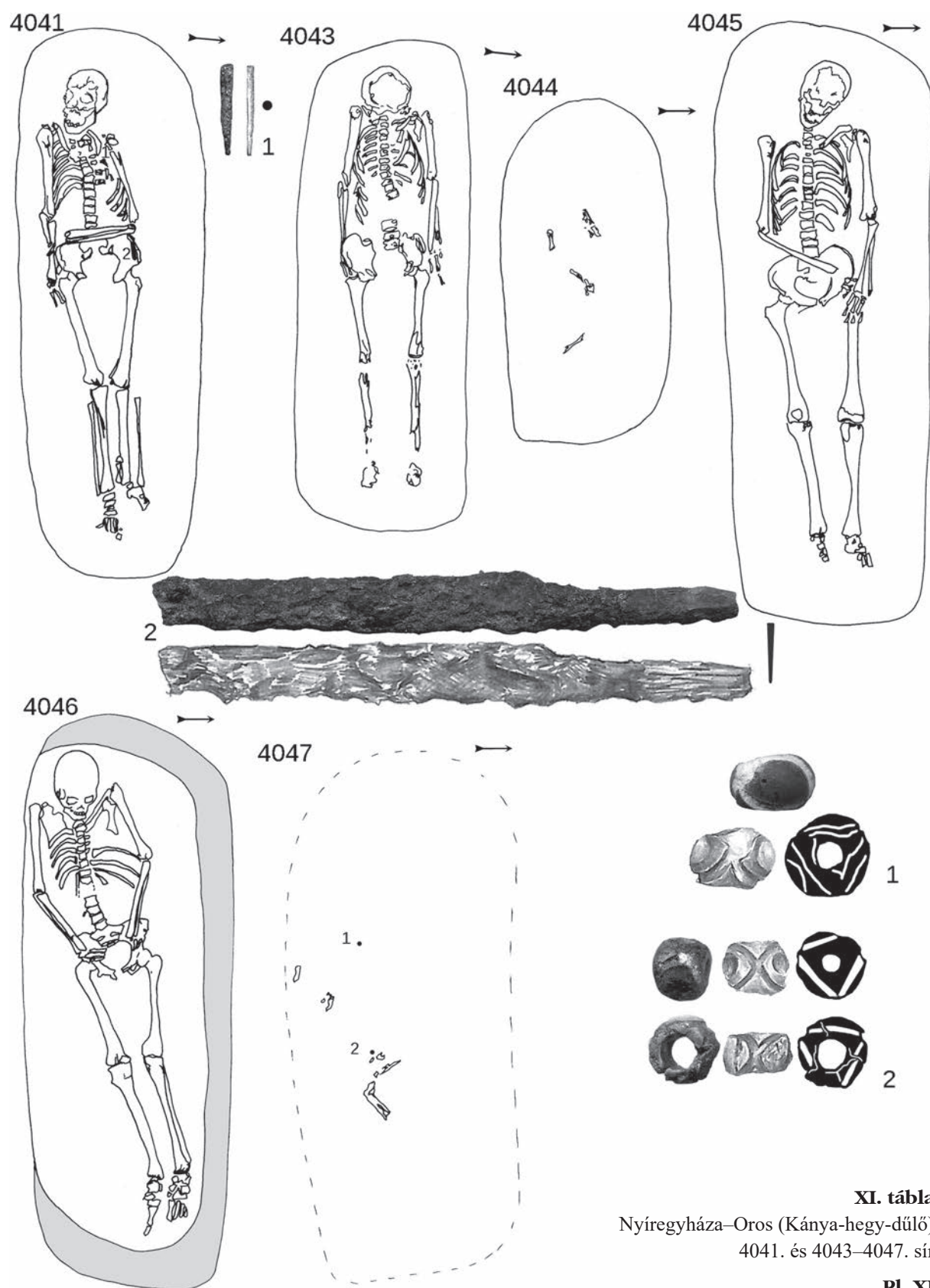
Pl. IX

Nyíregyháza-Oros (Kánya-hegy-dűlő) graves 4034-4038

X. tábla
Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő)
4039–4040. sír

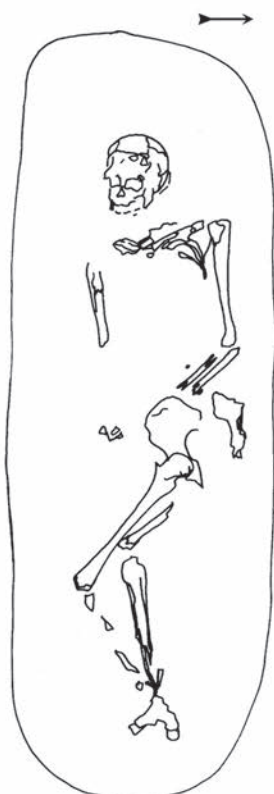
Pl. X
Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) graves 4039–4040

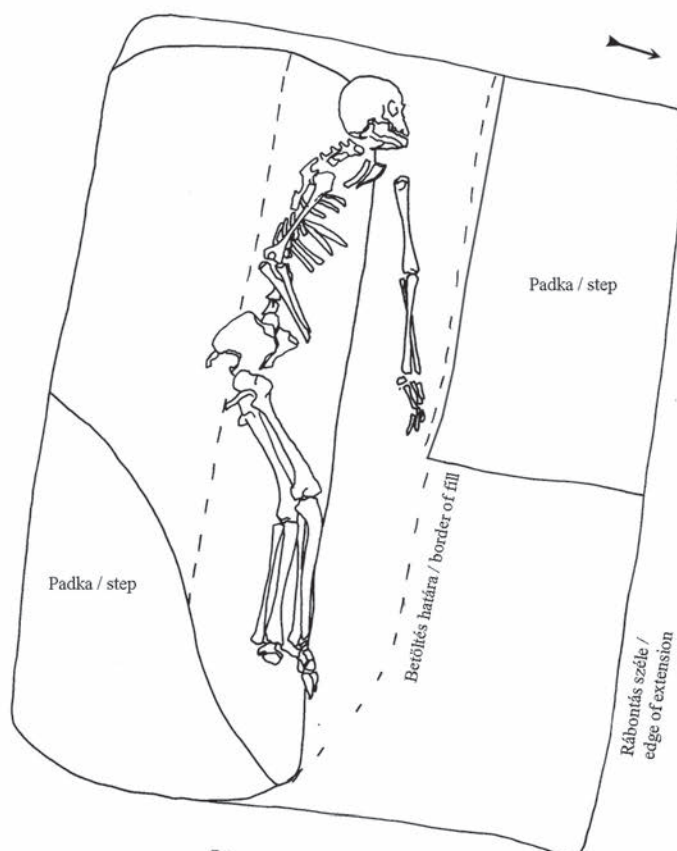
XI. tábla
Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő)
4041. és 4043–4047. sír

Pl. XI
Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) graves 4041 and 4043–4047

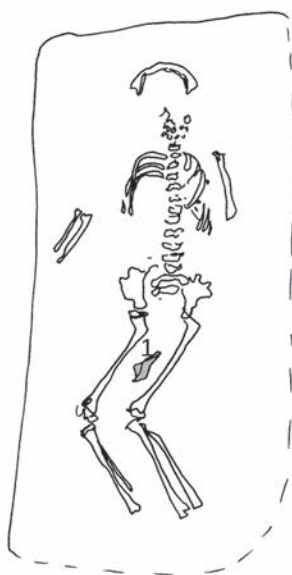
4061

4062

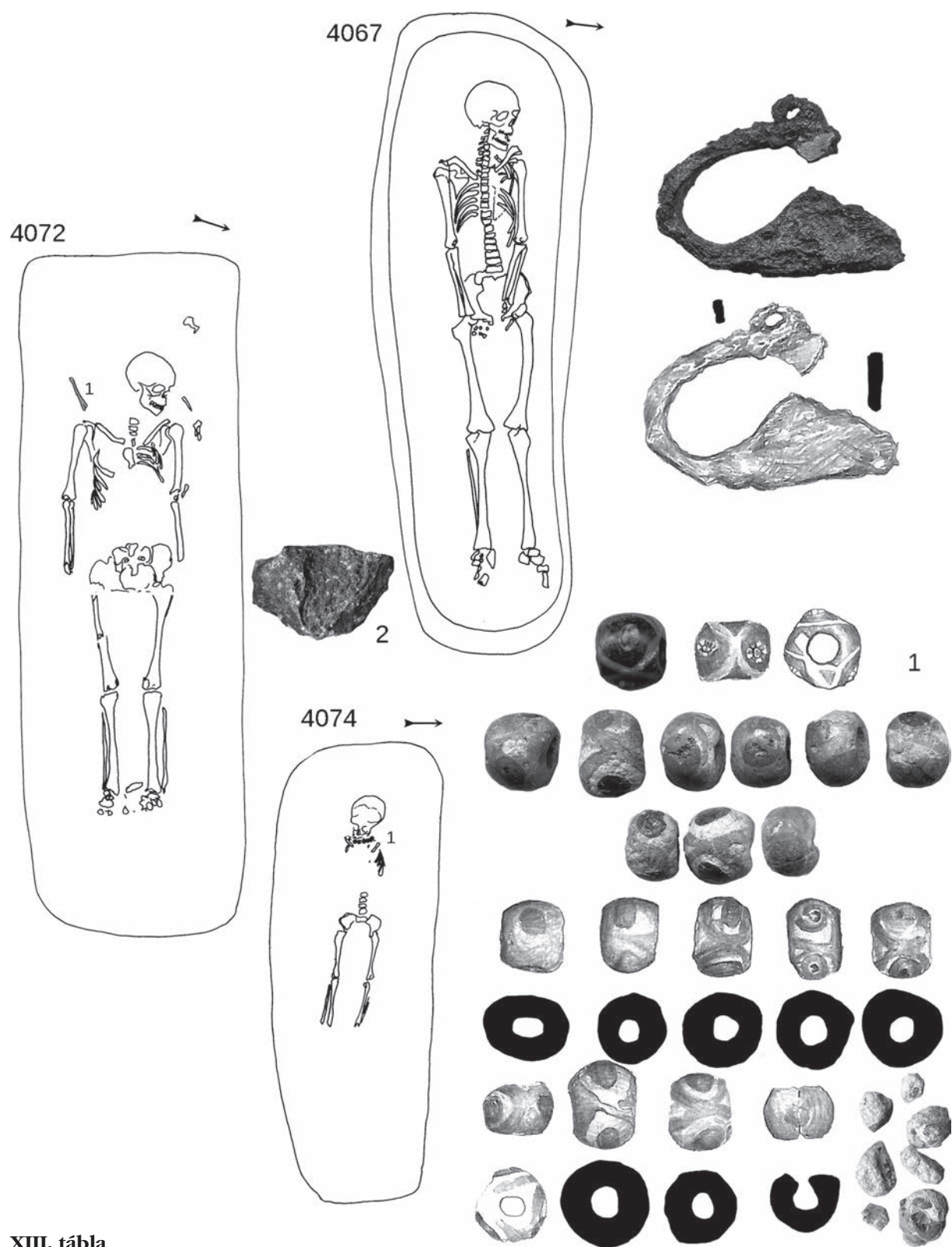
4066

1

XII. tábla
Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő)
4061–4062. és 4066. sír

Pl. XII
Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) graves 4061–4062 and 4066

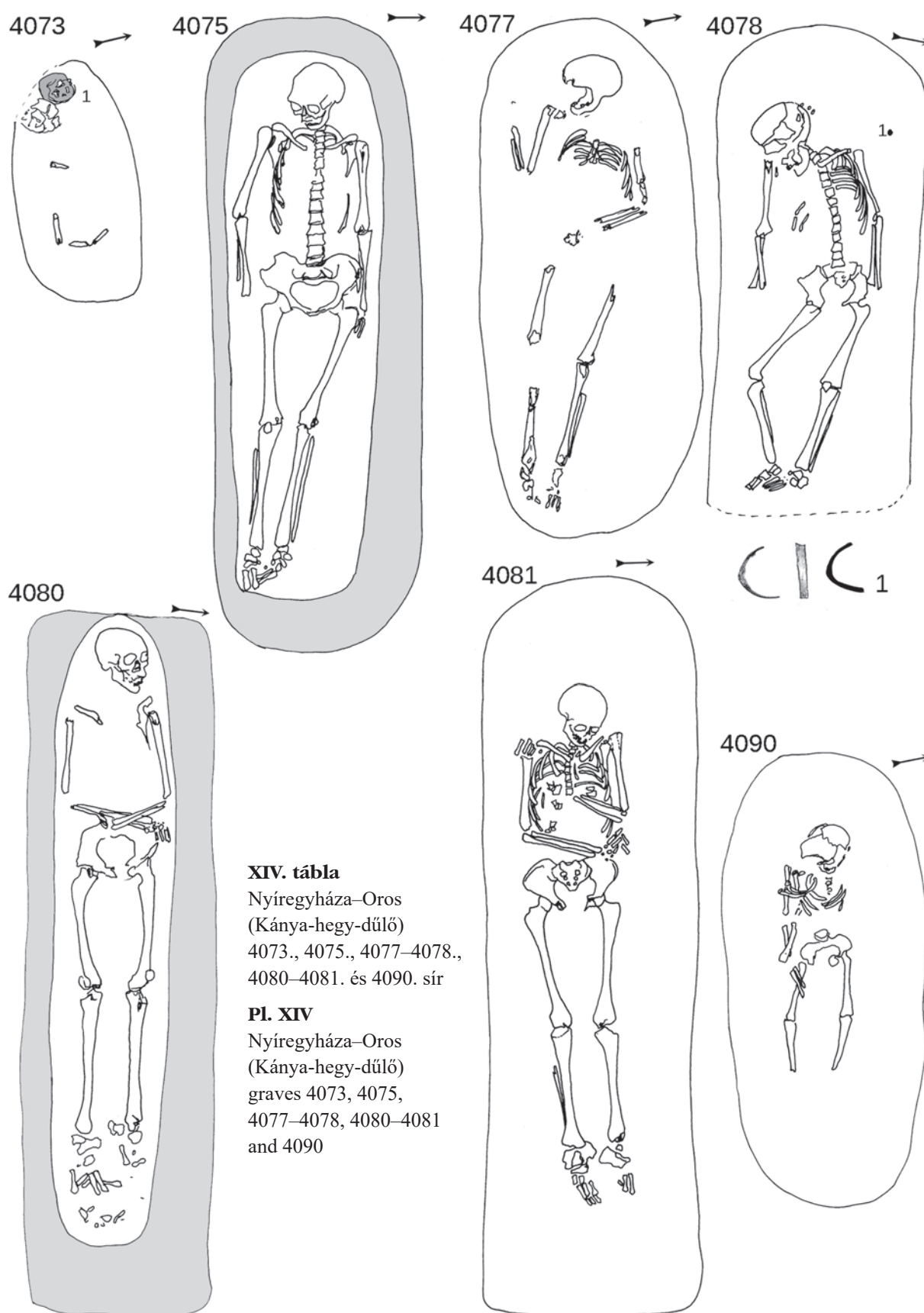

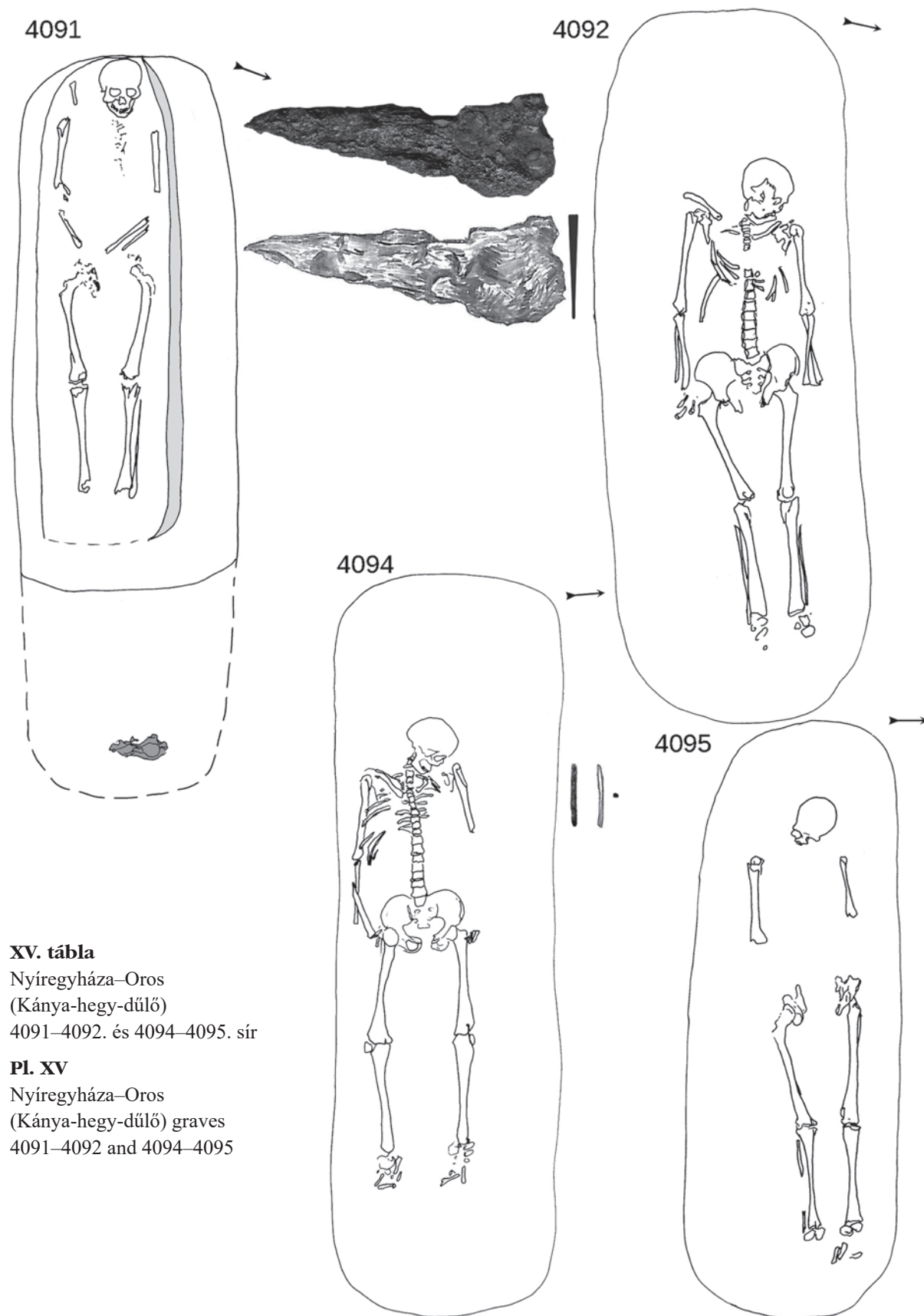
XIII. tábla

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) 4067., 4072. és 4074. sír

Pl. XIII

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) graves 4067, 4072 and 4074

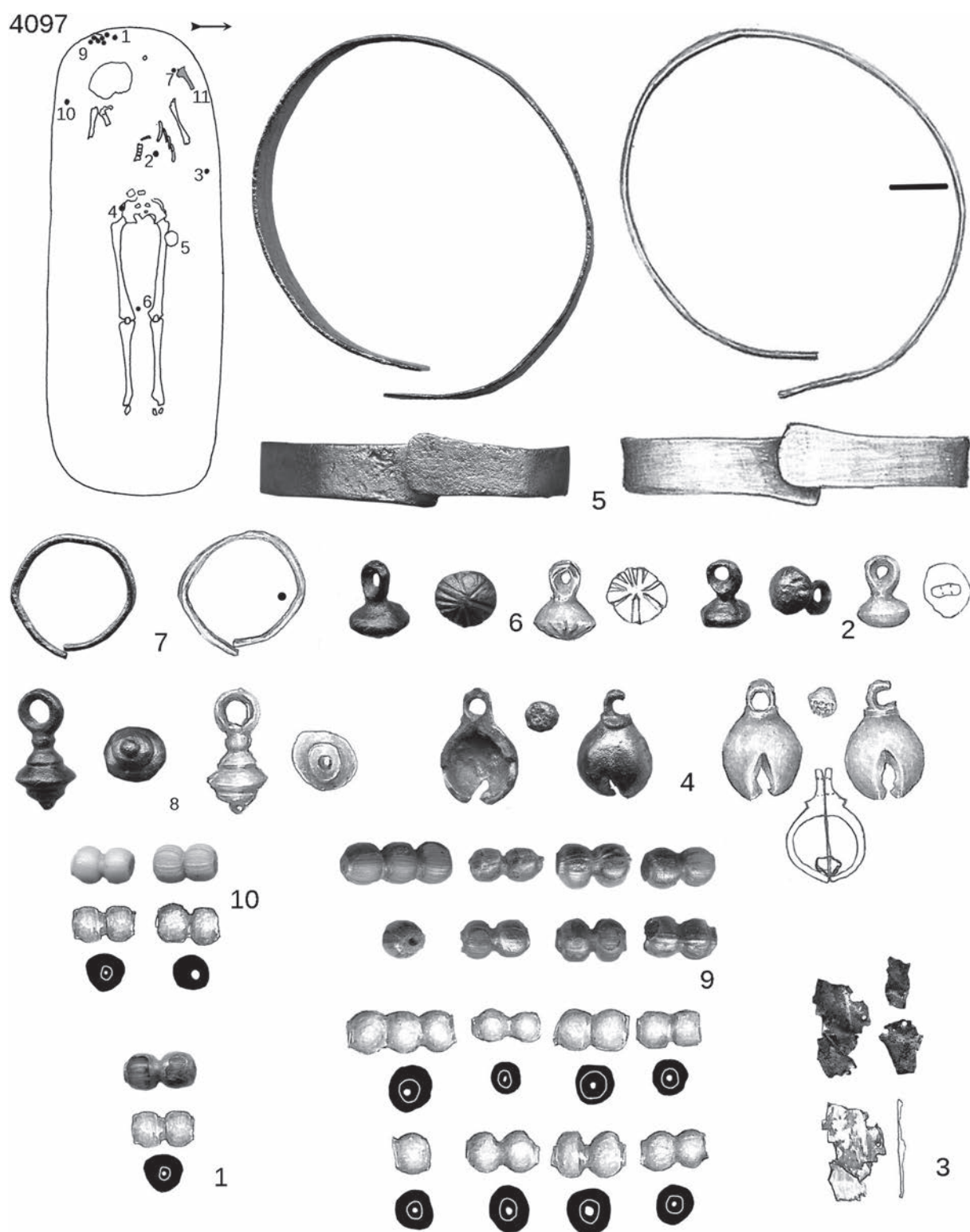

XV. tábla

Nyíregyháza–Oros
(Kánya-hegy-dűlő)
4091–4092. és 4094–4095. sír

Pl. XV

Nyíregyháza–Oros
(Kánya-hegy-dűlő) graves
4091–4092 and 4094–4095

XVI. tábla

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) 4097. sír

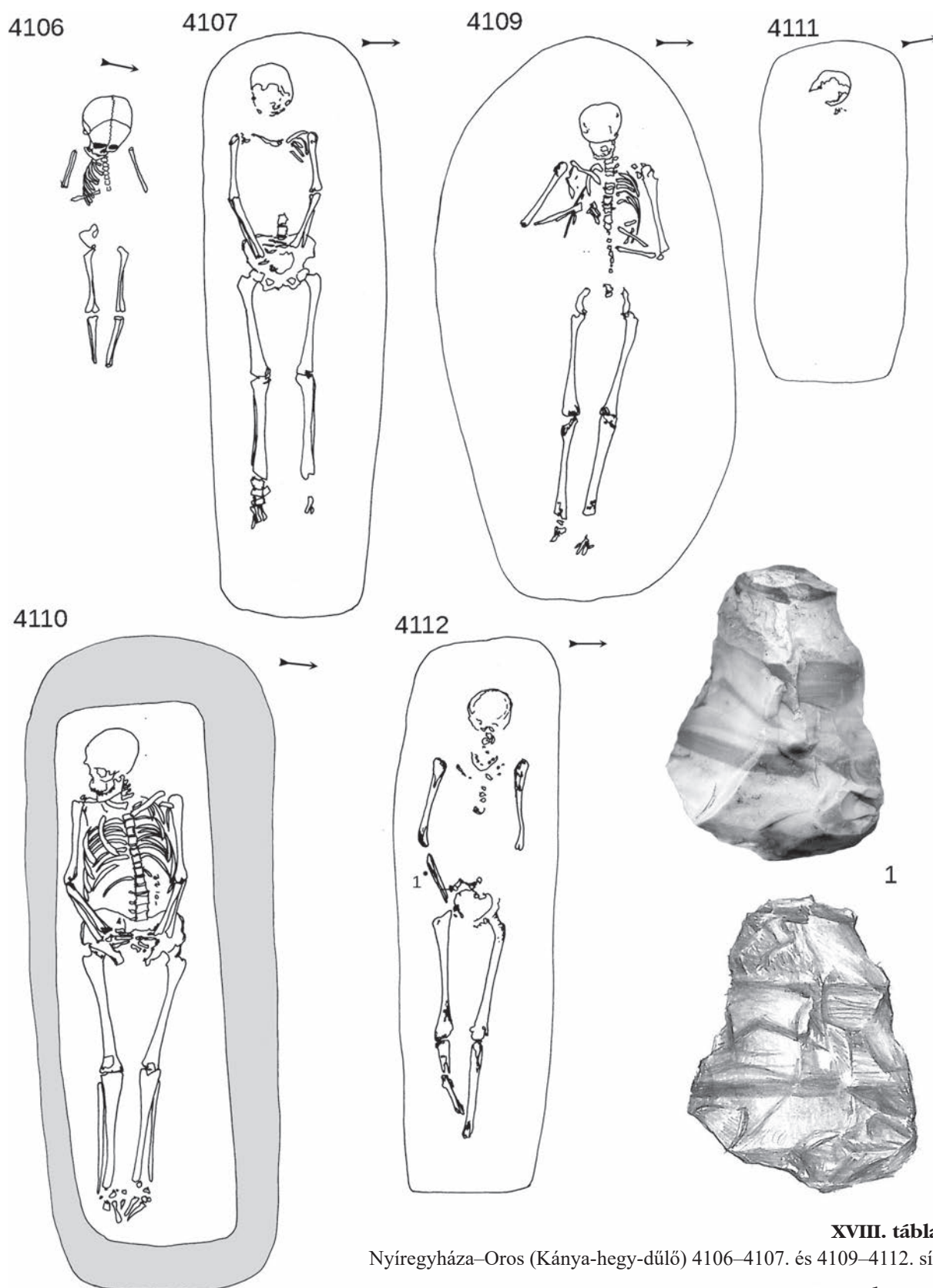
Pl. XVI

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) grave 4097

Pl. XVII

322

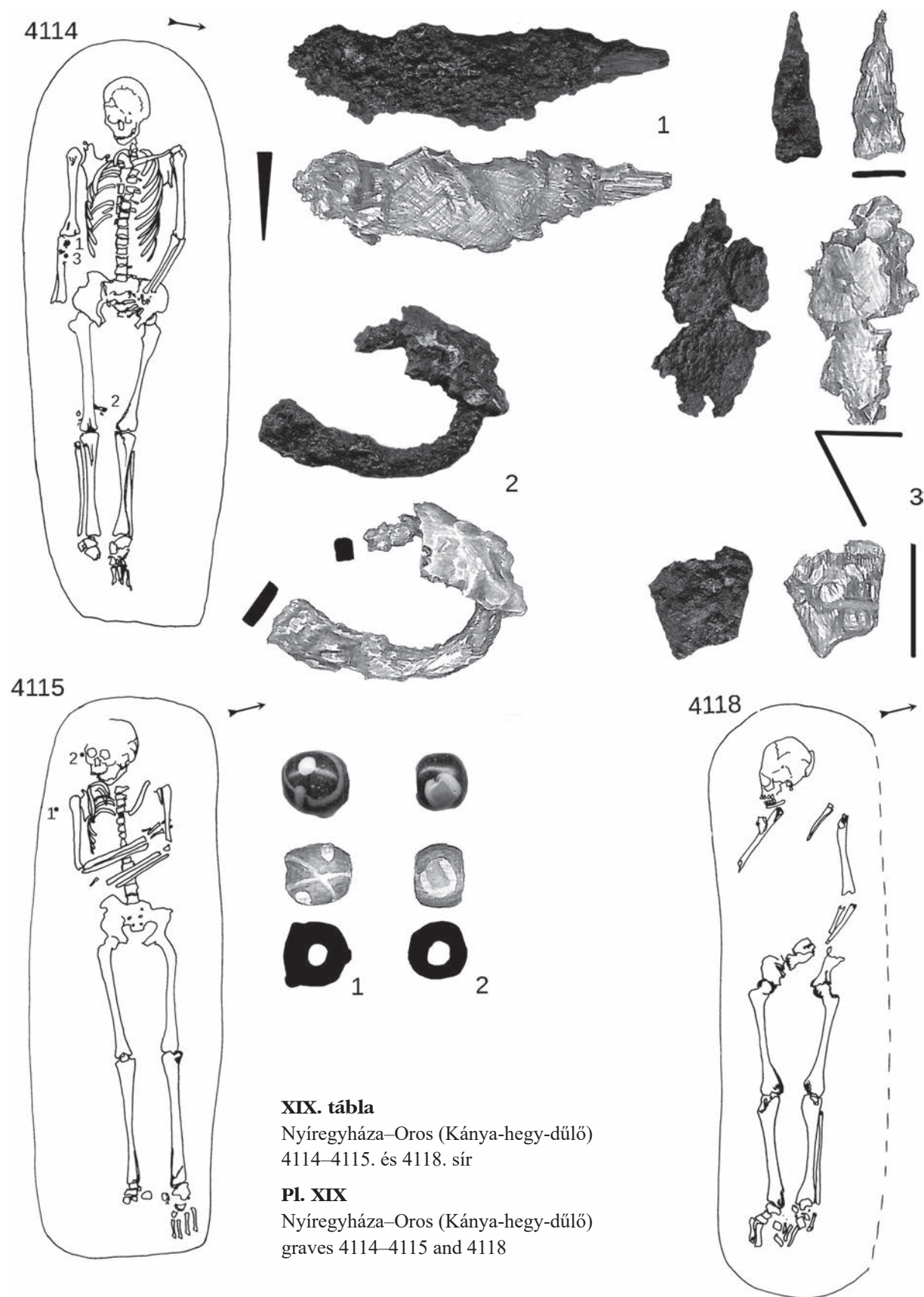

XVIII. tábla

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) 4106–4107. és 4109–4112. sír

Pl. XVIII

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) graves 4106–4107 and 4109–4112

XIX. tábla

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő)
4114–4115. és 4118. sír

Pl. XIX

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő)
graves 4114–4115 and 4118

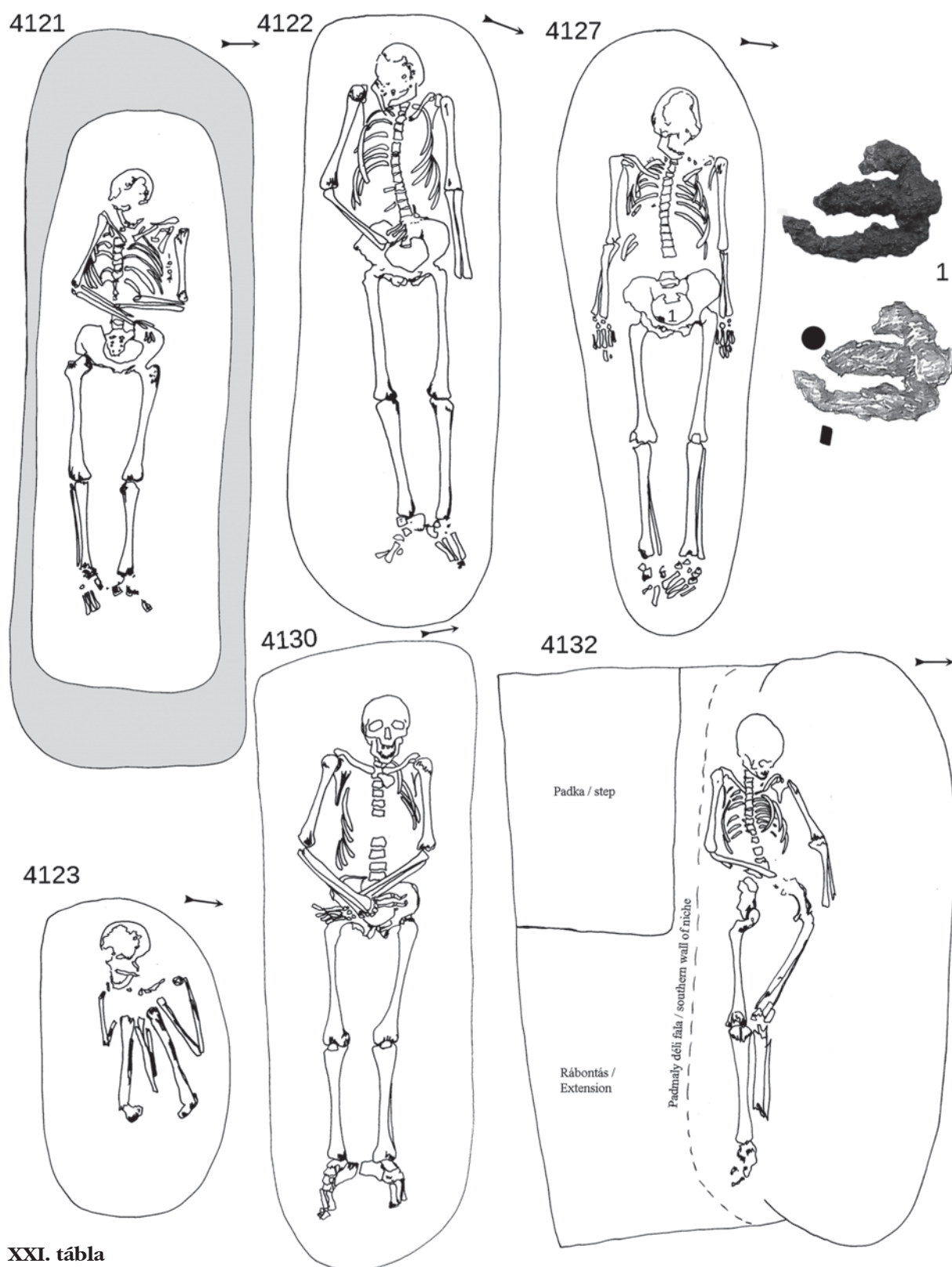

XX. tábla

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) 4120. sír

Pl. XX

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) grave 4120

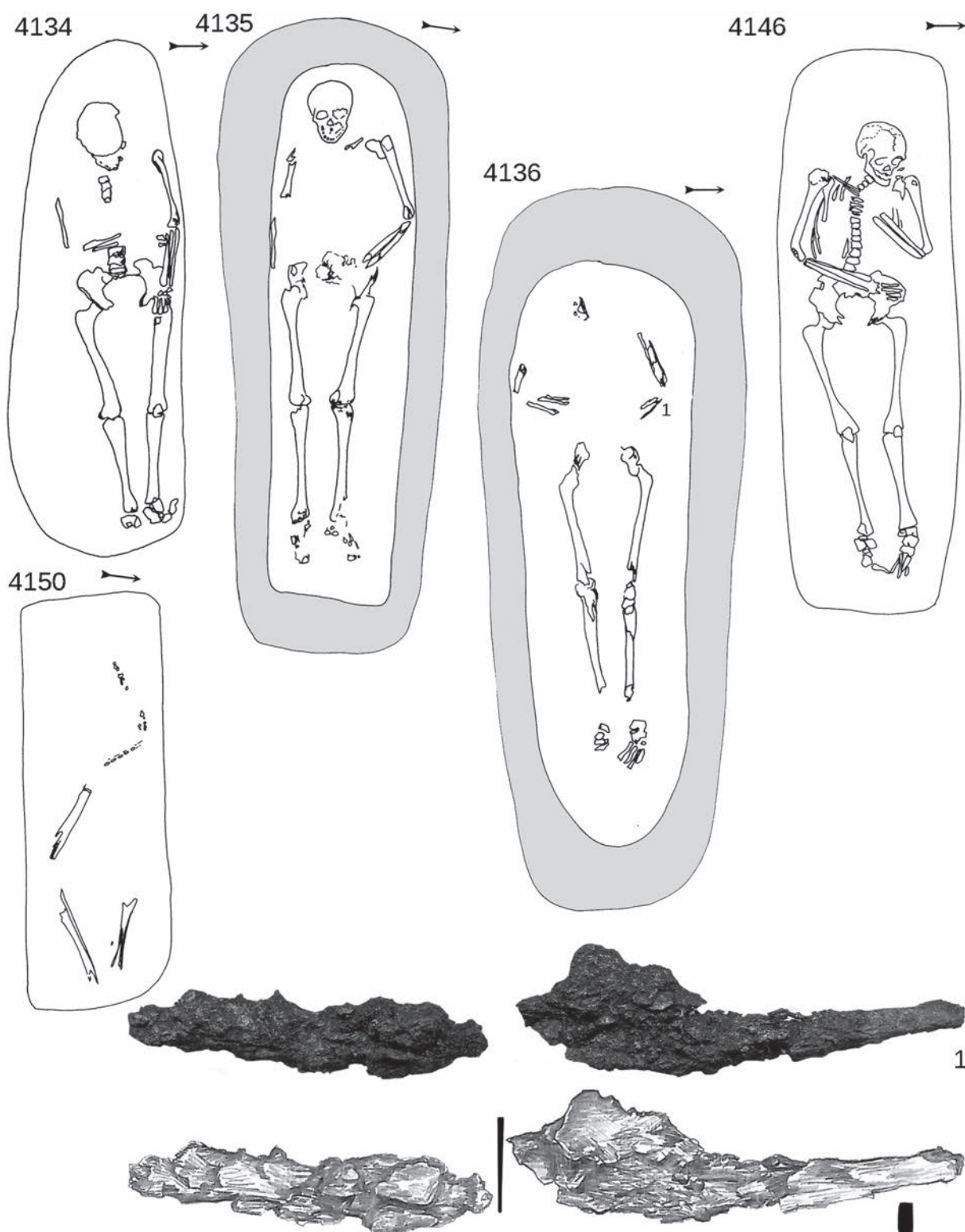

XXI. tábla

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) 4121–4123., 4027., 4030. és 4032. sír

Pl. XXI

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) graves 4121–4123, 4027, 4030 and 4032

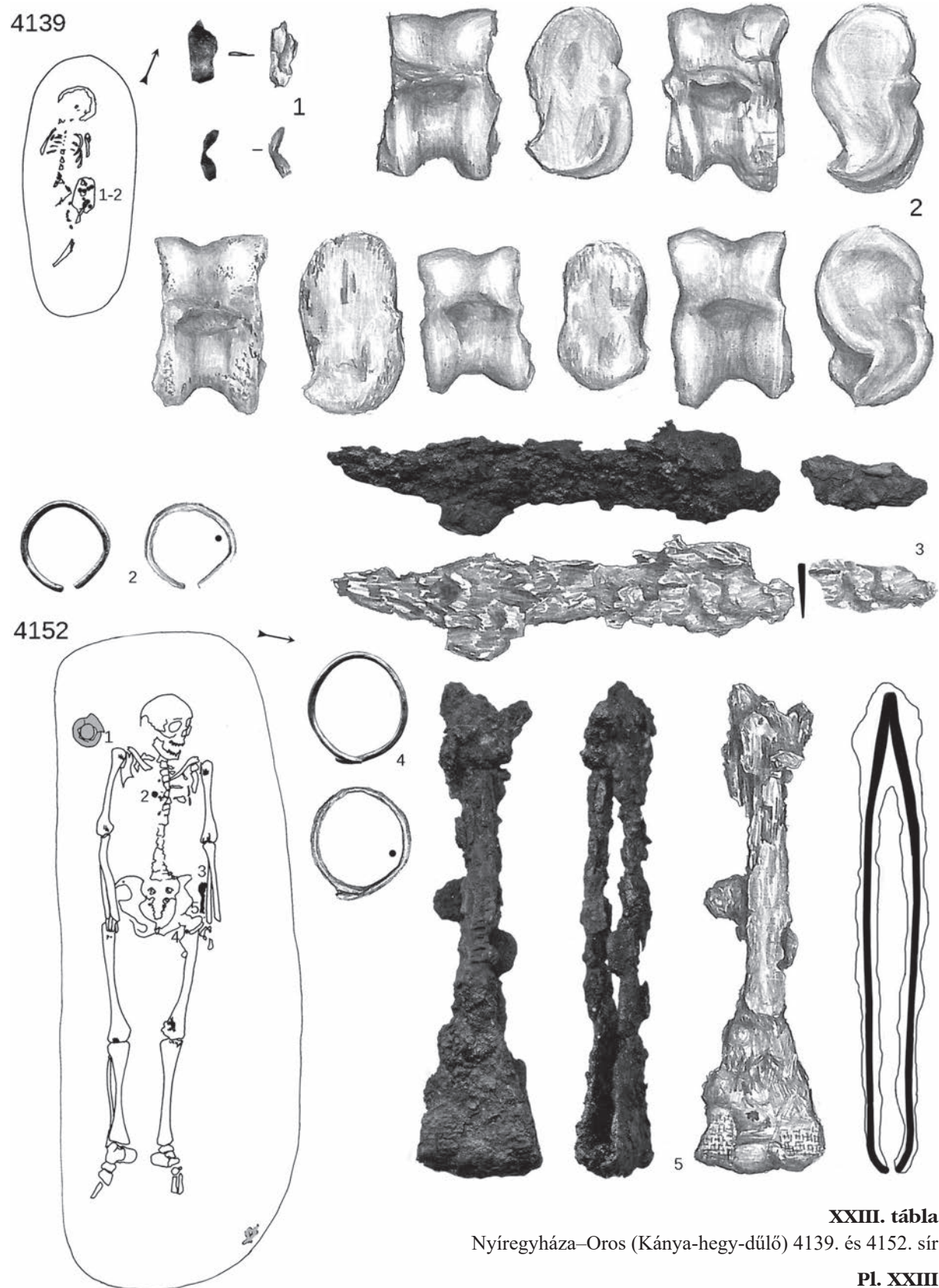

XXII. tábla

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) 4134–4136., 4146. és 4150. sír

Pl. XXII

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) graves 4134–4136, 4146 and 4150

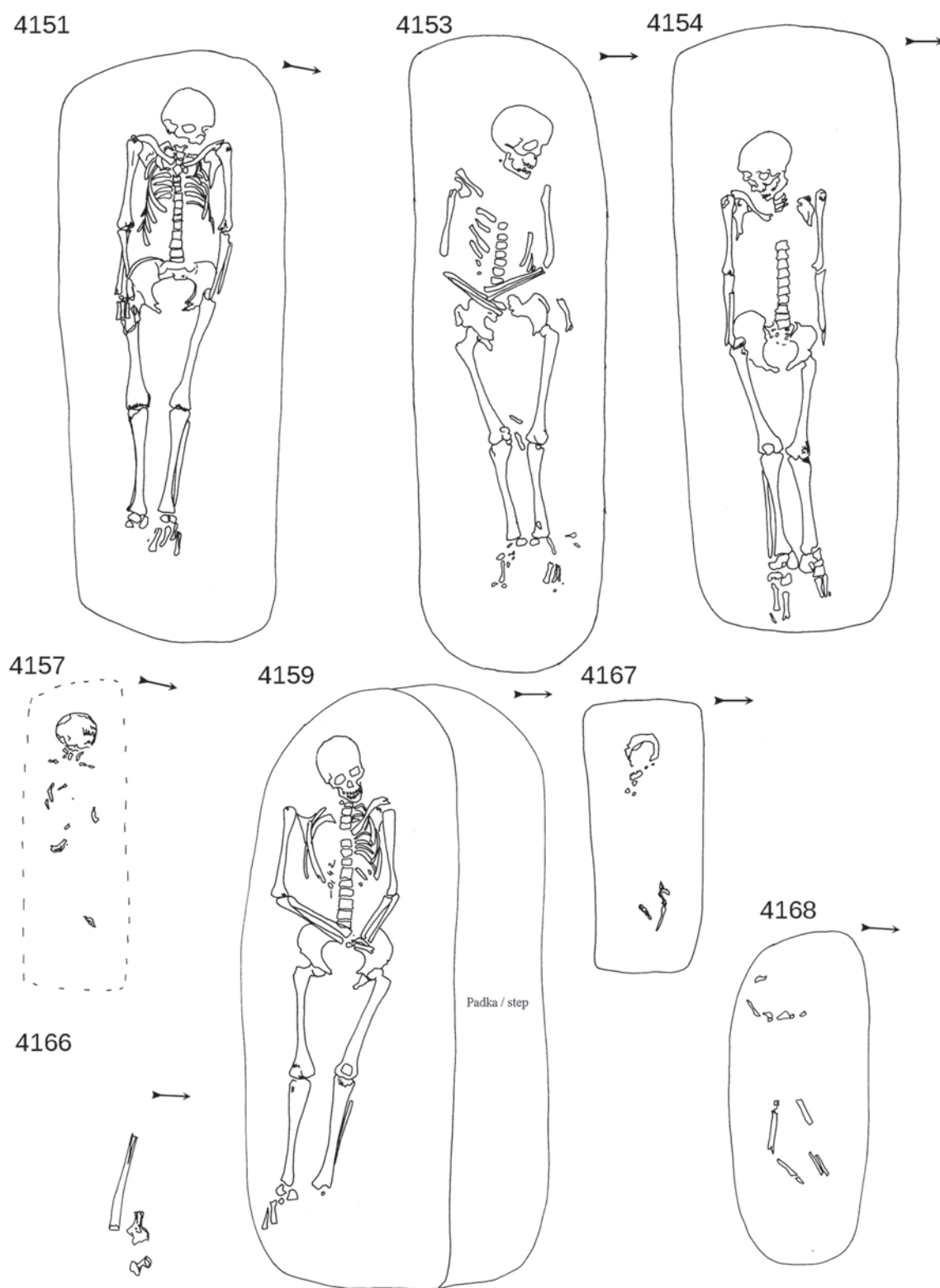

XXIII. tábla

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) 4139. és 4152. sír

Pl. XXIII

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) graves 4139 and 4152

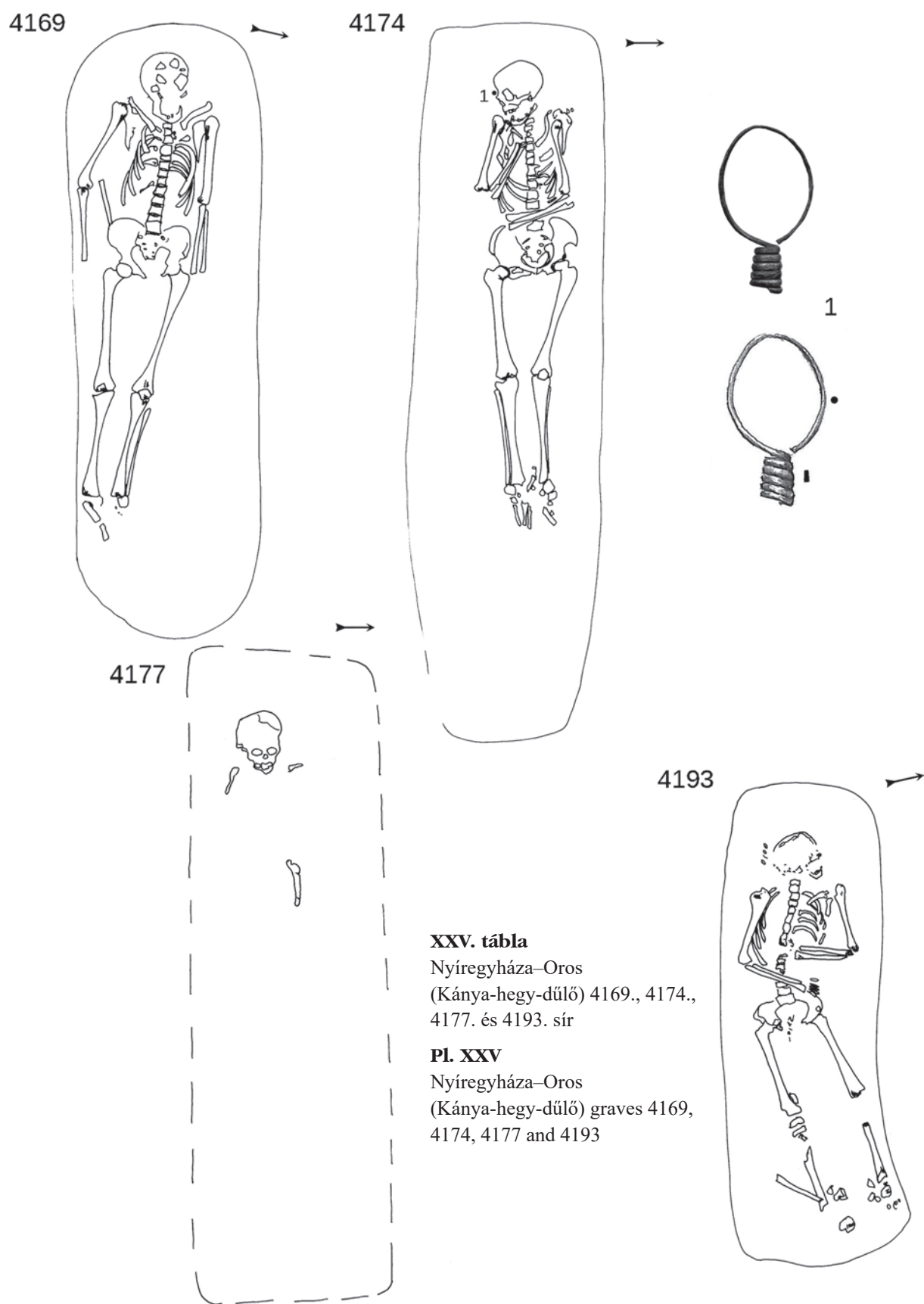

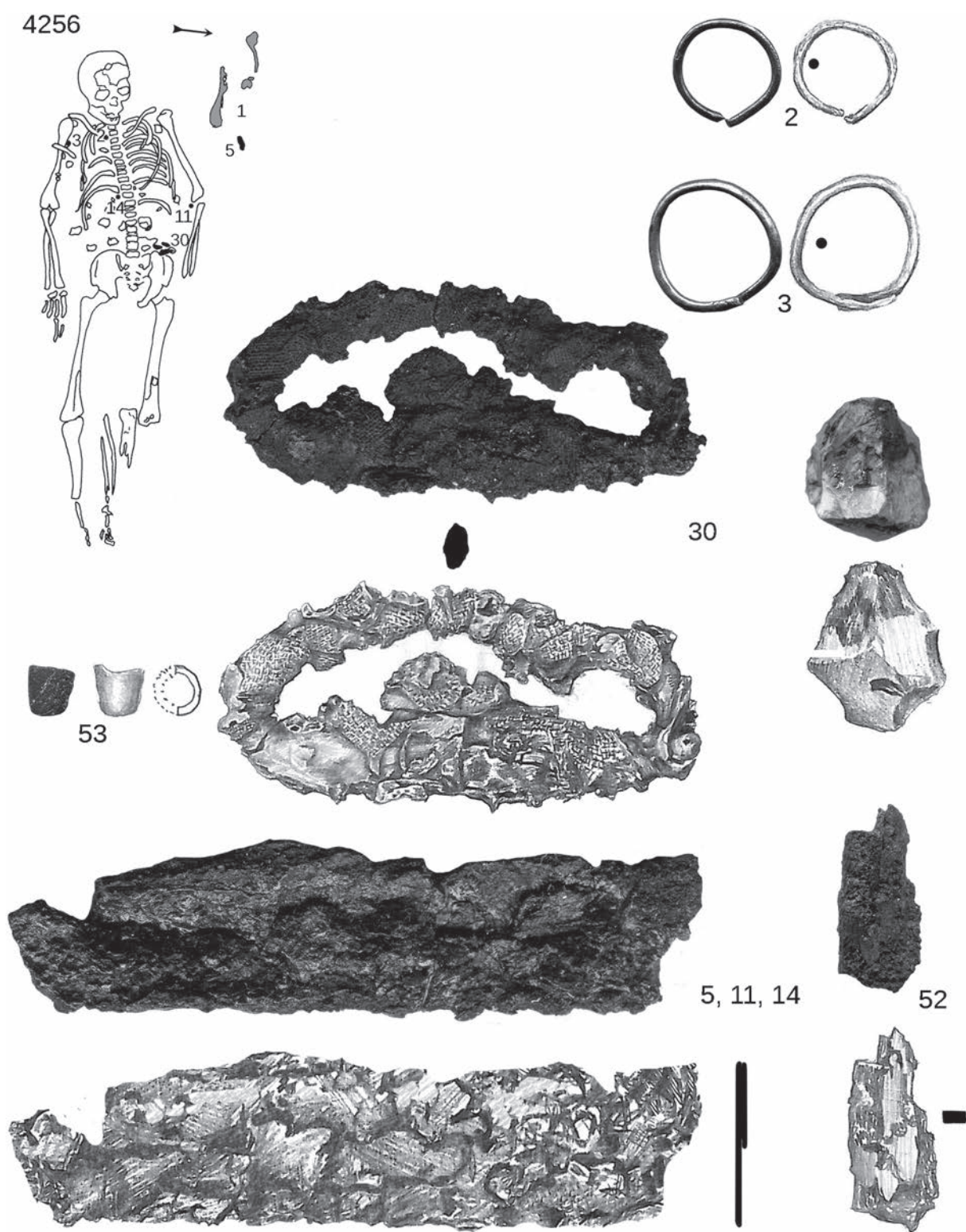
XXIV. tábla

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) 4151., 4153–4154., 4157., 4159. és 4166–4168. sír

Pl. XXIV

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) graves 4151, 4153–4154, 4157, 4159 and 4166–4168

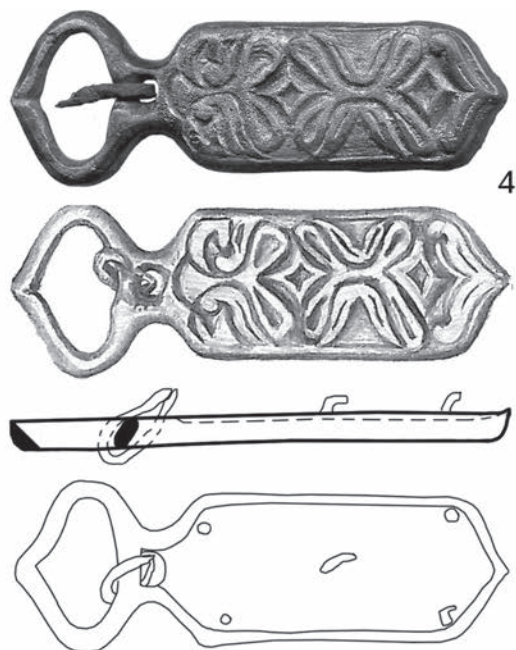
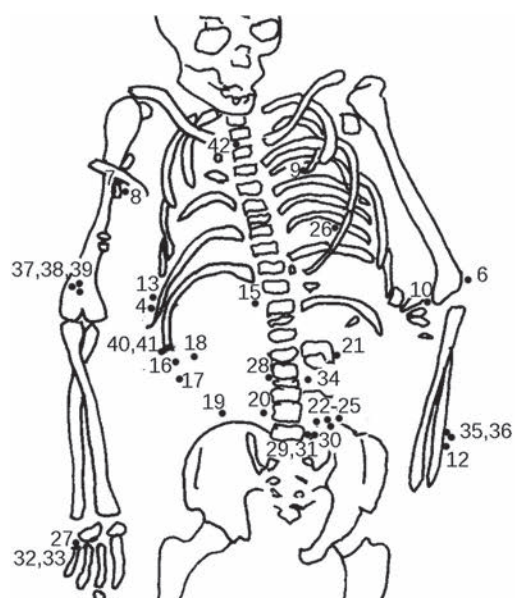

XXVI. tábla

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) 4256. sír

Pl. XXVI

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) grave 4256

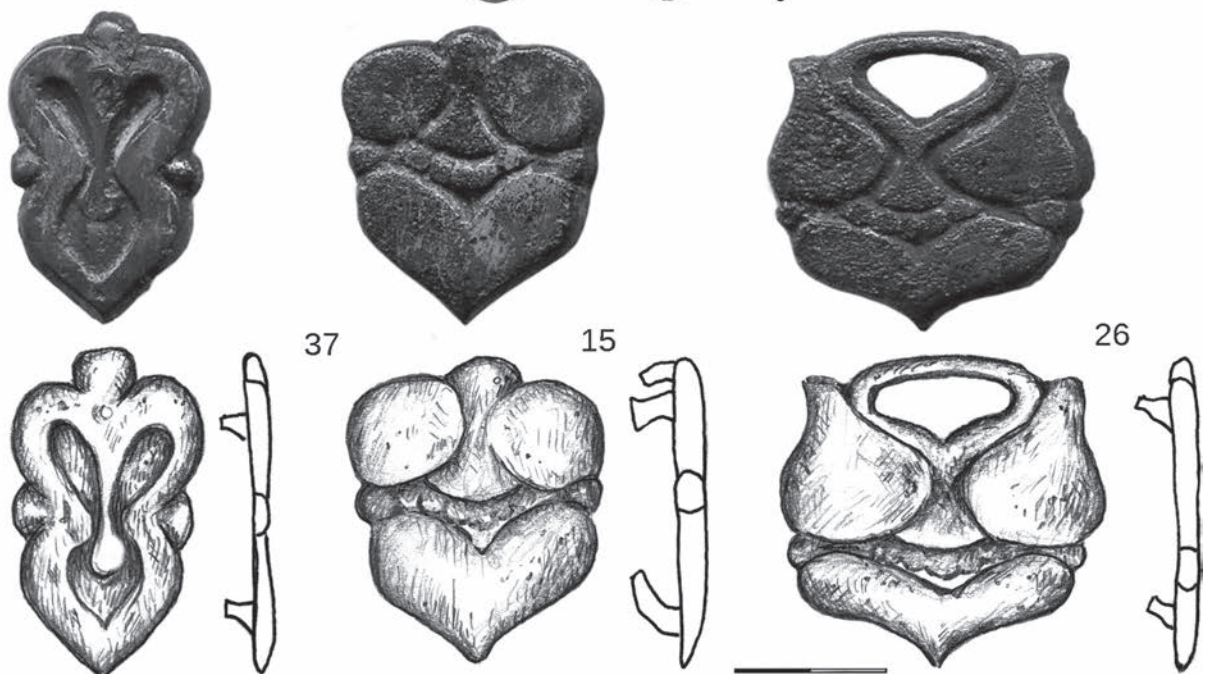
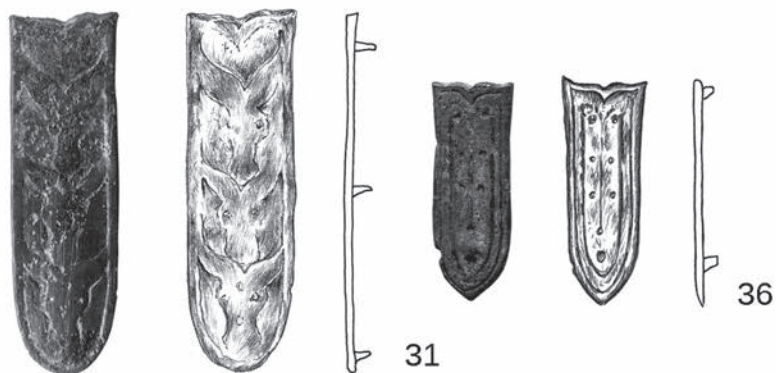

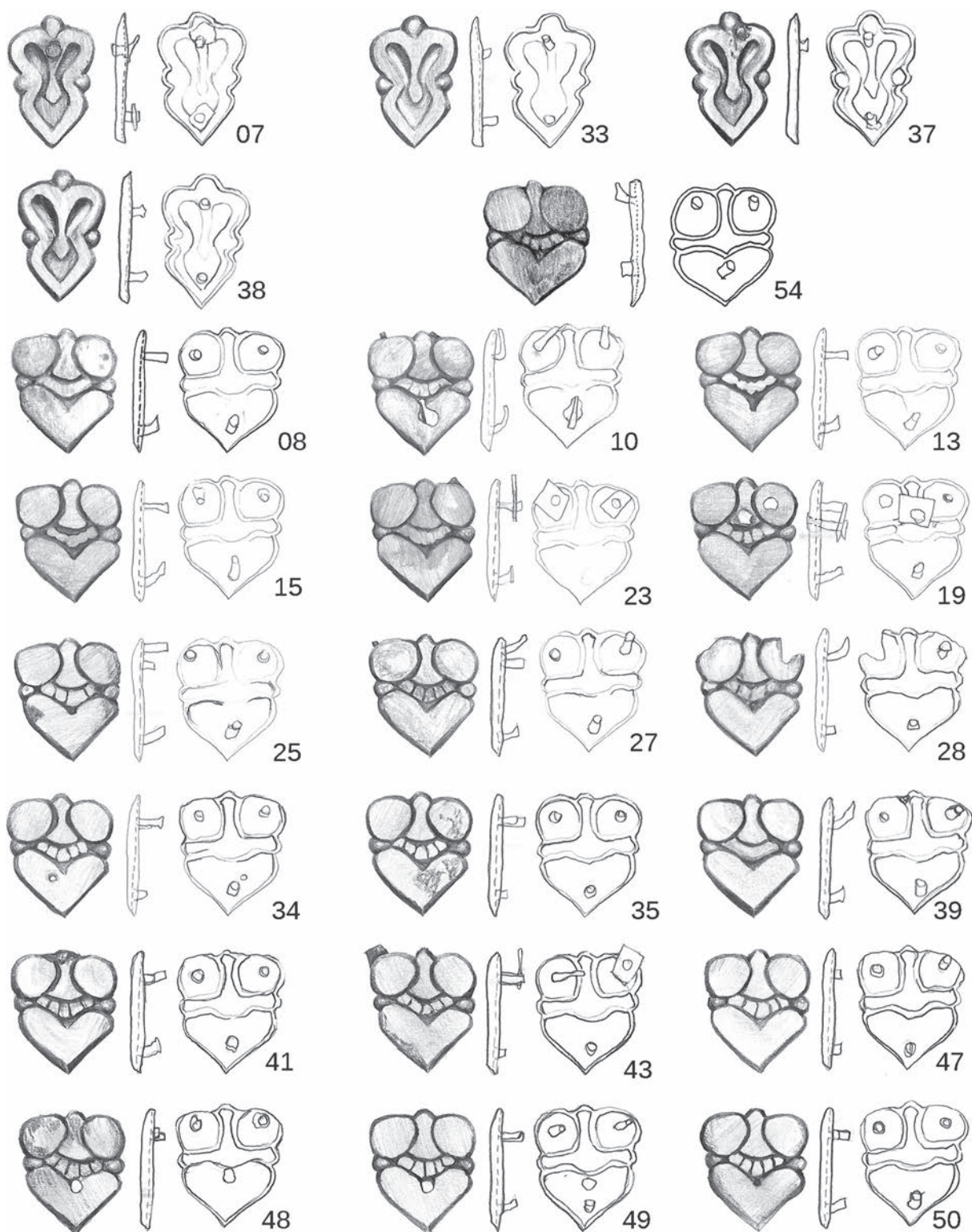
XXVII. tábla

Nyíregyháza-Oros
(Kánya-hegy-dűlő) 4256. sír

Pl. XXVII

Nyíregyháza-Oros
(Kánya-hegy-dűlő) grave 4256

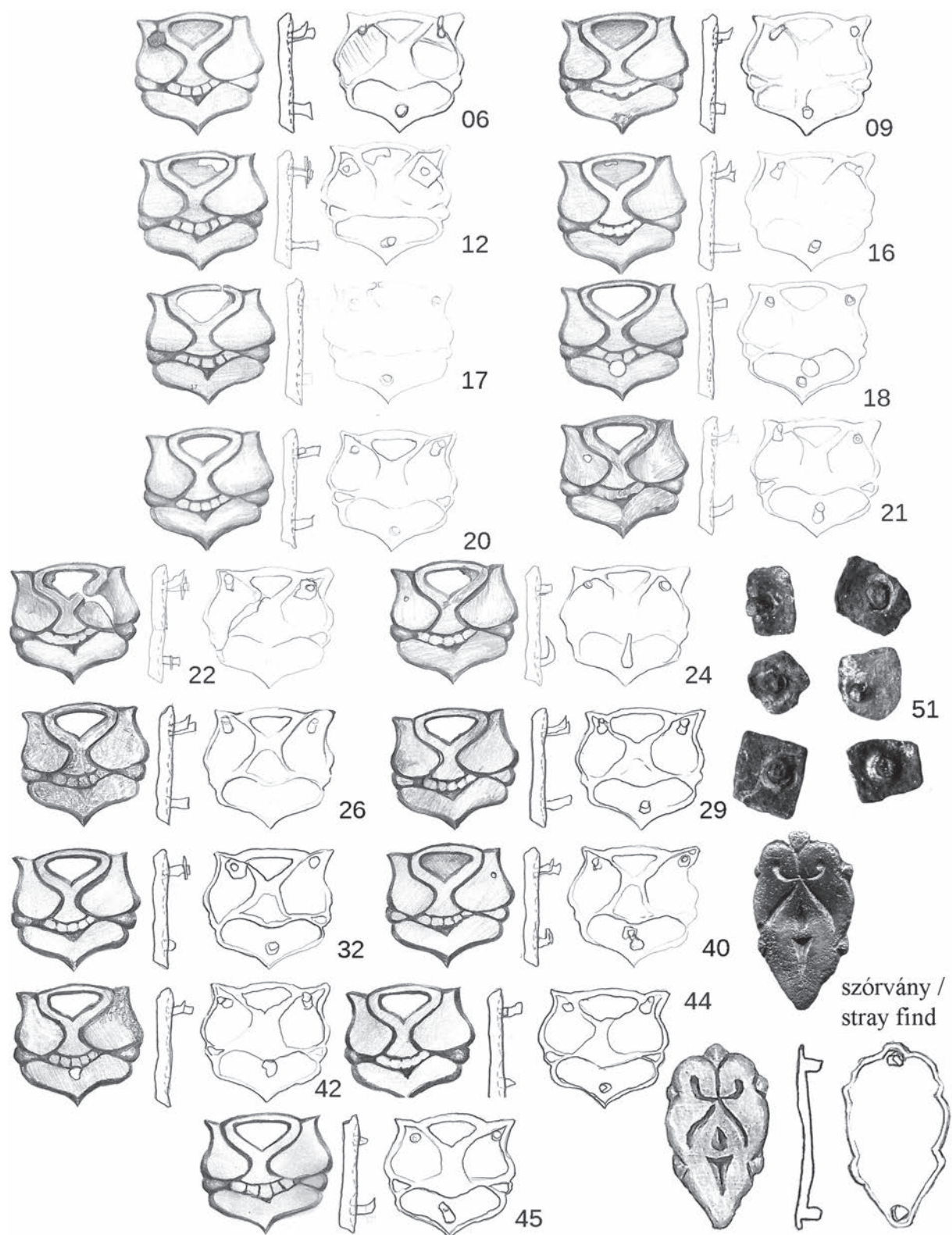

XXVIII. tábla

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) 4256. sír

Pl. XXVIII

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) grave 4256

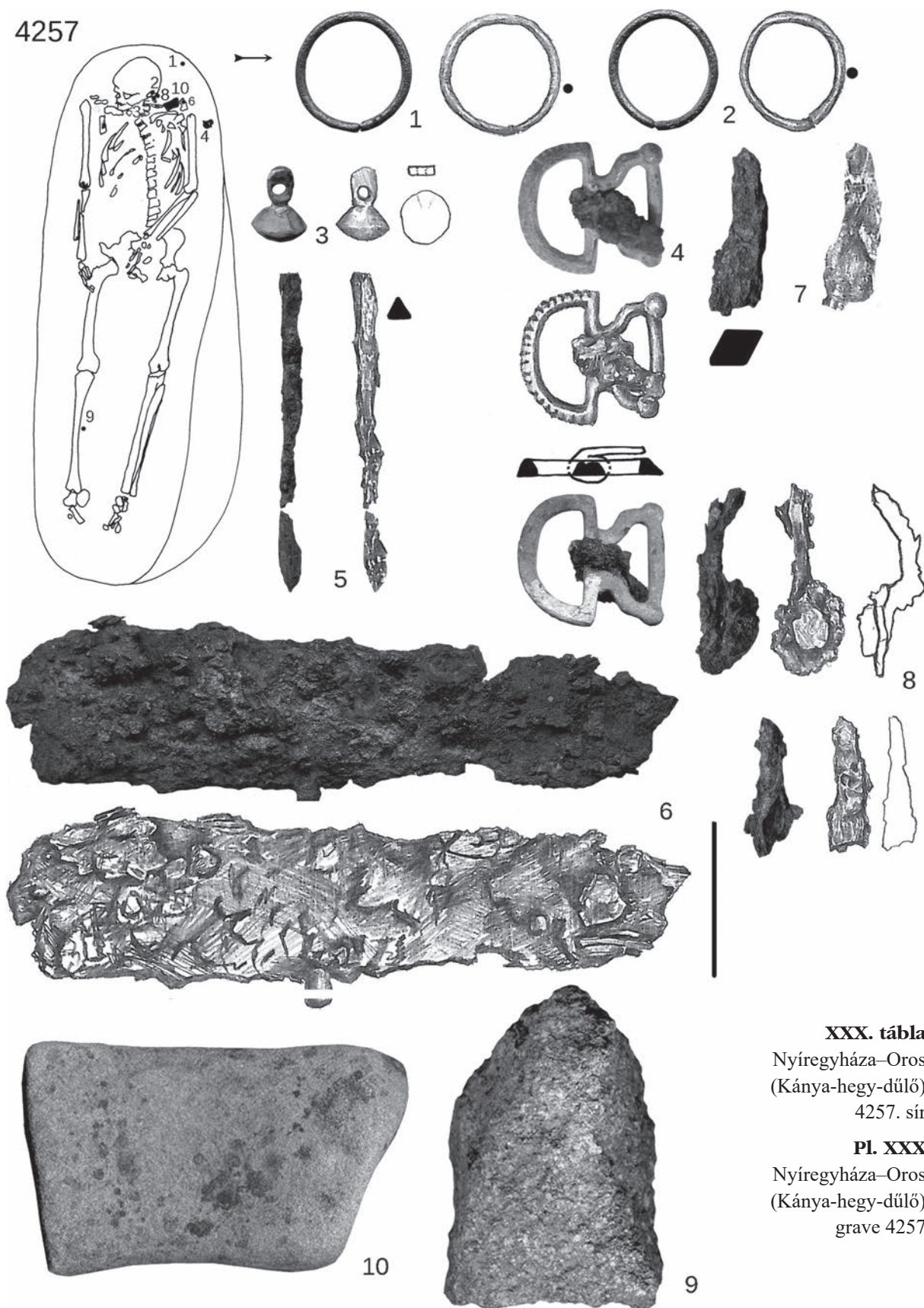

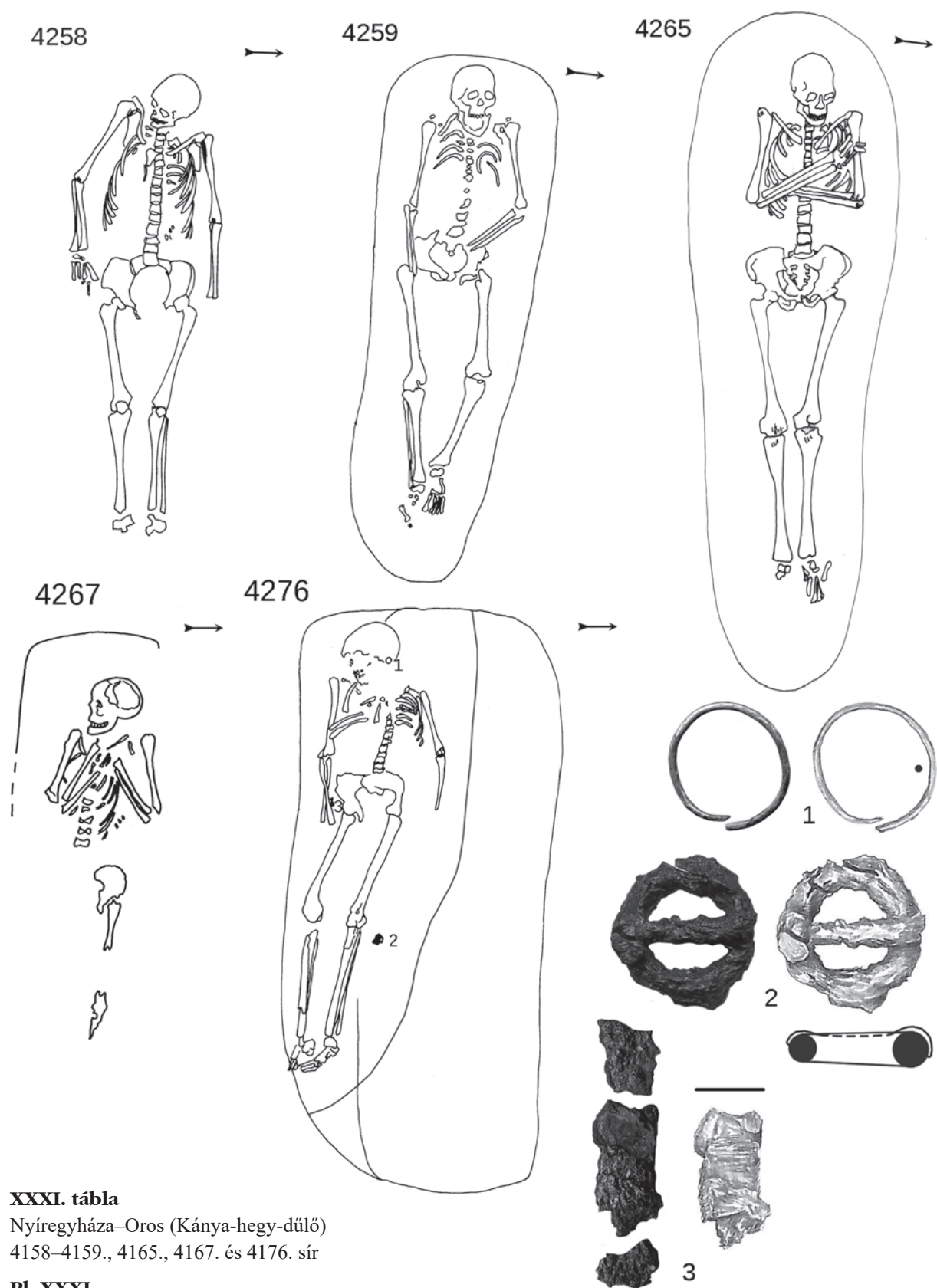
XXIX. tábla

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) 4256. sír

Pl. XXIX

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) grave 4256

XXXI. tábla

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő)
4158–4159., 4165., 4167. és 4176. sír

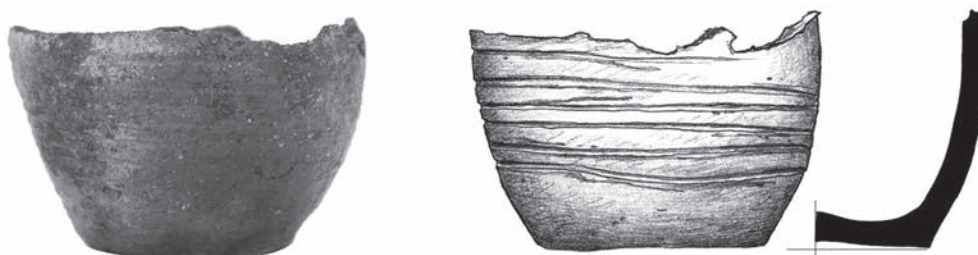
Pl. XXXI

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) graves 4158–4159, 4165, 4167 and 4176

4073 / 1

4103 / 1

4152 / 1

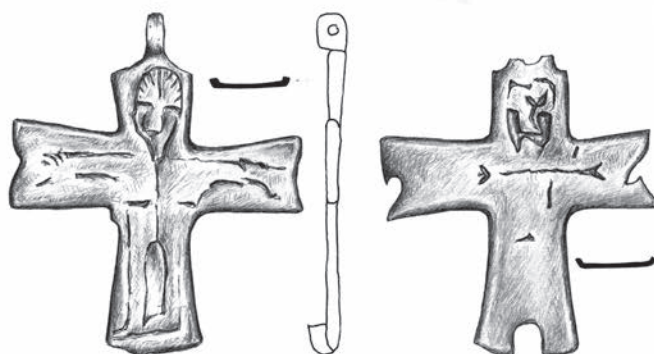
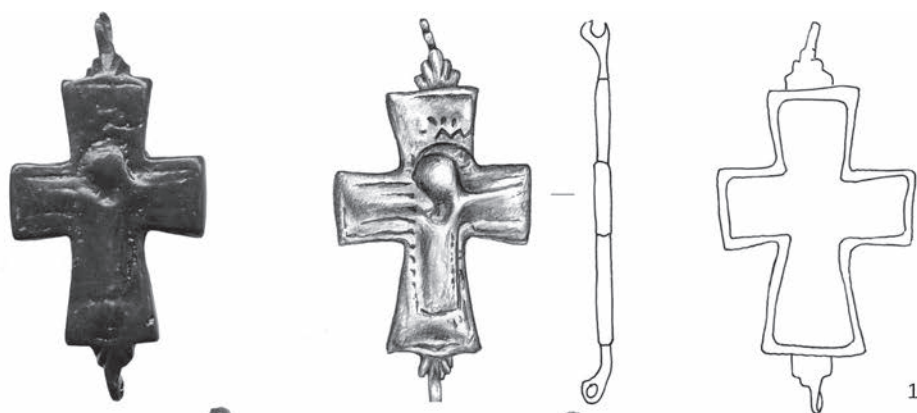

XXXII. tábla

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) 4073., 4103. és 4152. sír

Pl. XXXII

Nyíregyháza–Oros (Kánya-hegy-dűlő) graves 4073, 4103 and 4152

XXXIII. tábla

- 1: Balkány–Abapuszta,
2: Kálmánháza–Henzsel-tanya,
3: Kaszaperegpusztá

Pl. XXXIII

- 1: Balkány–Abapuszta,
2: Kálmánháza–Henzsel-tanya,
3: Kaszaperegpusztá

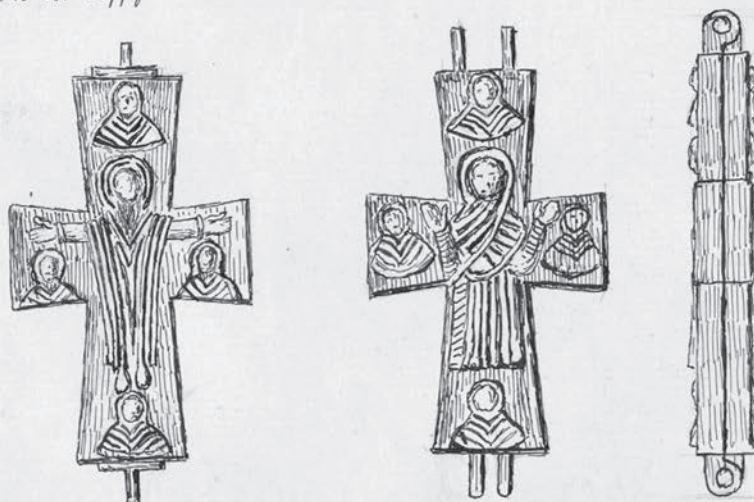
XXXIV. tábla
Tiszaeszlár–Sinkahegy

Pl. XXXIV
Tiszaeszlár–Sinkahegy

Honfoglaláskori temetőből Nyíregyháza és T. Eszlár között Tiszaeszlár Sinkahegy dűlő

Alsó végén sarokra nyíló, felül szeggel elárható, belől üres byzánthi
irésű ereklye tartó bronzkereszt. Tiszaeszlár védtöltésnek kísérete alkalmával
a Kubikoszok az 1880-as években vagy 30-40 rőt dultak fel. Székely Gera F.
Koponyát mentett meg, a melyek tanulmányozás végett Dr. Tewrenk Aurelnek
lettek felküldve. A vizsgálatnak eredménye önmagában. Innen egy vaskard és egy
Kardtörök is került. A Kard múzeumban megvan. Azon felől 13 füzetlen csupor
is Kaptam innen és egy aranyhátyával borított szíjvég díszítését.

Ezen ereklye tartó keresztet is itt találták Kaptam gróf Dongraör Jenőné, az
gróf Dessewffy Izabella urától.

Jorgán. V. 447.

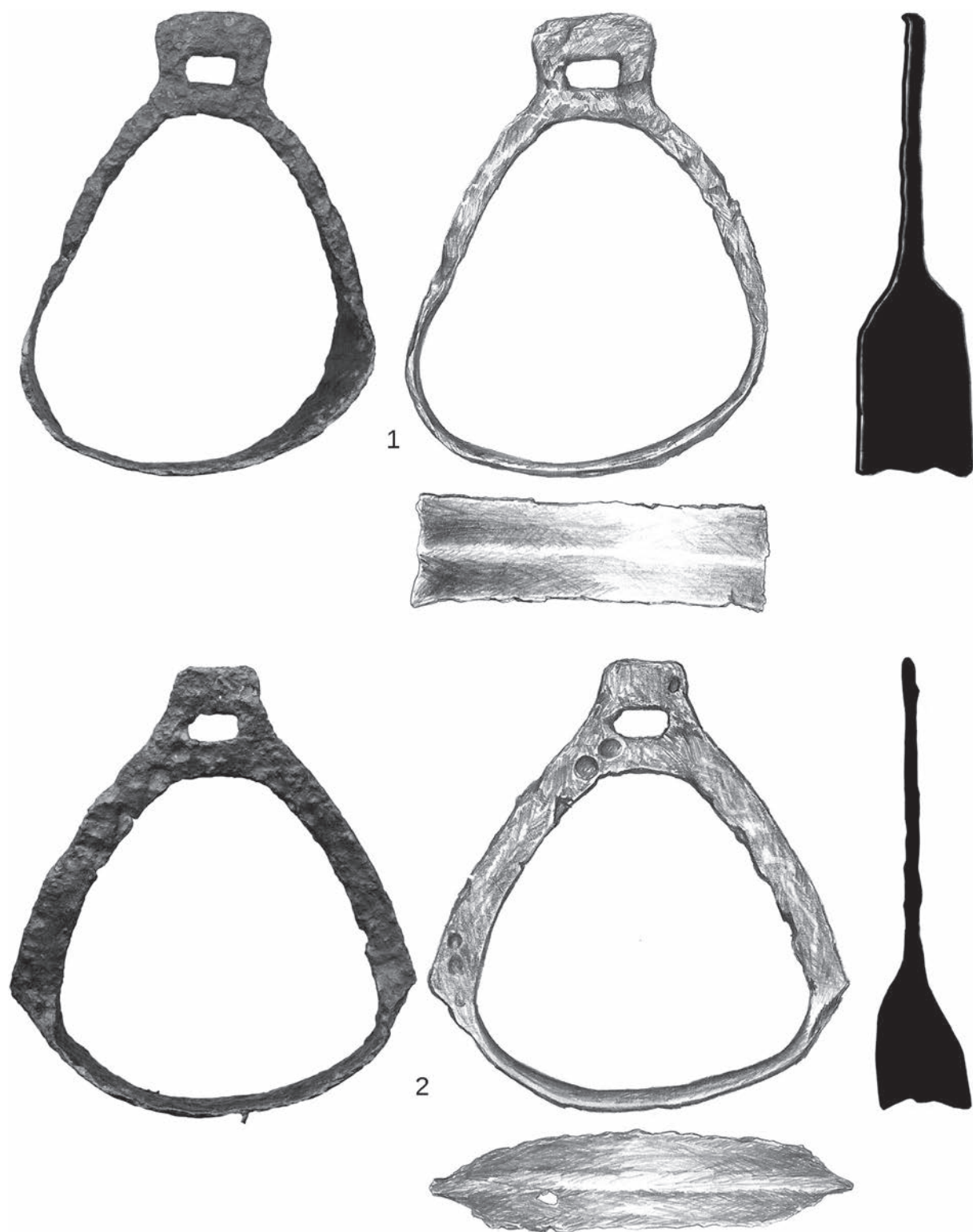

XXXV. tábla

1: Csekej 621. sír, 2: Gyulafehérvár–Császár forrása, 3: Ibrány–Esbó-halom 137. sír, 4: Mözs–Szárazdomb 41. sír, 5: Örménykút–Maczonkai domb (Örménykút 13. lh.) 60. sír, 6: Rád–Kishegy 15. sír, 7: Szakcs–Deák Ferenc utca 5. sír, 8: Szob–Kiserdő 60. sír, 9: Vuková–Lijeva Bara 86. sír, 10–11: Szeged–Algyő 90. és 96. sír

Pl. XXXV

1: Čakajovce grave 621, 2: Alba Iulia–Izvorul împărăului, 3: Ibrány–Esbó-halom grave 137, 4: Mözs–Szárazdomb grave 41, 5: Örménykút–Maczonkai domb (Örménykút site 13) grave 60, 6: Rád–Kishegy grave 15, 7: Szakcs–Deák Ferenc Street grave 5, 8: Szob–Kiserdő grave 60, 9: Vukovar–Lijeva Bara grave 86, 10–11: Szeged–Algyő graves 90 and 96

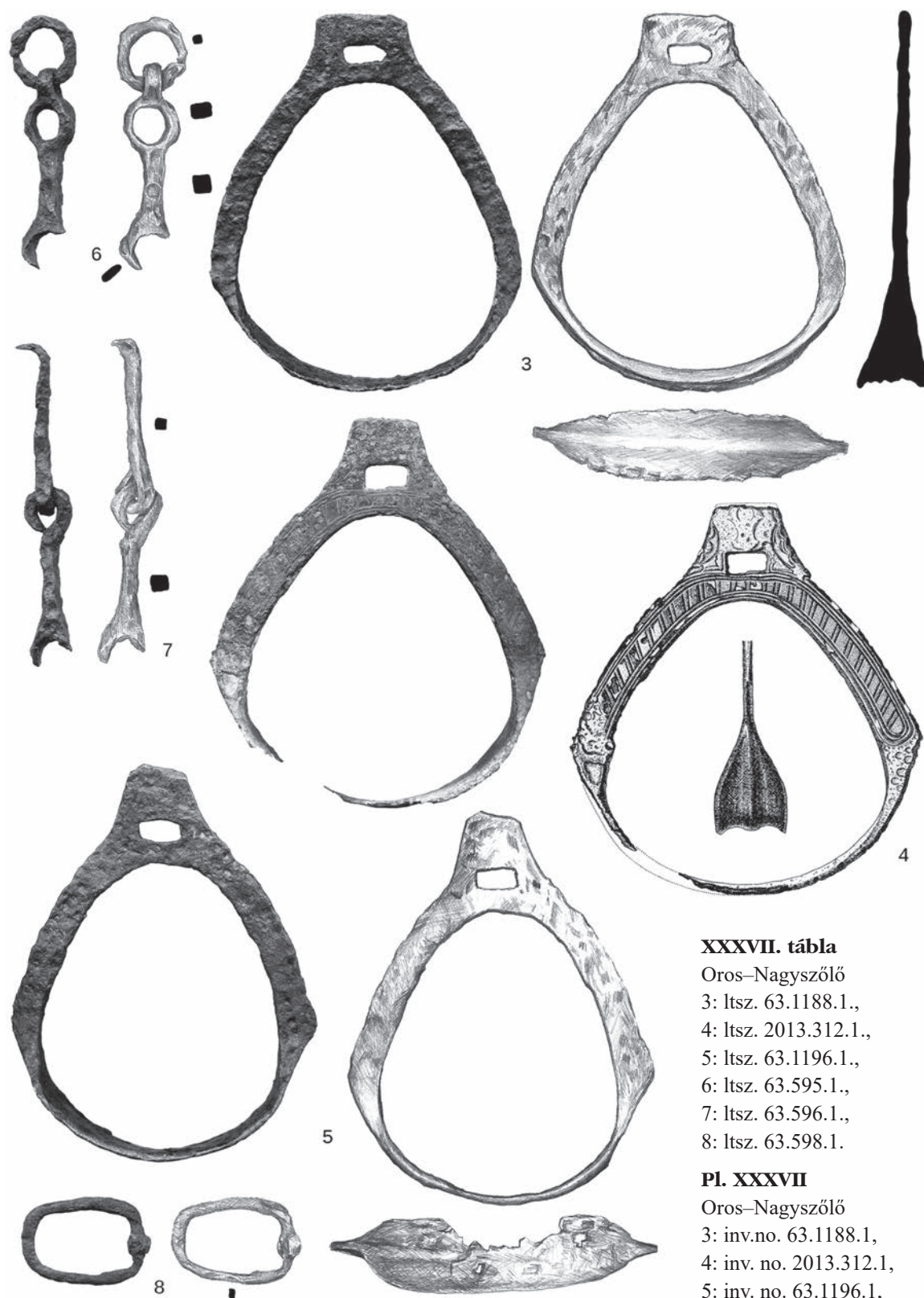

XXXVI. tábla

Oros–Nagyszőlő 1: ltsz. 63.1186.1., 2: ltsz. 63.1187.1.

Pl. XXXVI

Oros–Nagyszőlő 1: inv. no. 63.1186.1, 2: inv. no. 63.1187.1

XXXVII. tábla

Oros–Nagyszőlő

3: ltsz. 63.1188.1.,

4: ltsz. 2013.312.1.,

5: ltsz. 63.1196.1.,

6: ltsz. 63.595.1.,

7: ltsz. 63.596.1.,

8: ltsz. 63.598.1.

Pl. XXXVII

Oros–Nagyszőlő

3: inv.no. 63.1188.1,

4: inv. no. 2013.312.1,

5: inv. no. 63.1196.1,

6: inv. no. 63.595.1,

7: inv. no. 63.596.1,

8: inv. no. 63.598.1